XINJIANG YISHU XINJIANG ART

شنجاڭ سنئتى

5

1985

AltunOq

ژورنىلىمىز ئۆتكۈزگەن «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتلاش يىغىنىدىن بىر نەچچە كۆرۈنۈش

▲ ئاپتونوم رايونلۇق ...
پارلامېنتىنىڭ مۇئاۋىن ...
يىغىندا سۆزلىمەكتە.

▲ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جانابىل، پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ... مۇئاۋىن ... ئابباسوپ ۋە ئەۋشاۋۇل، ياسىن خۇدابەردى قاتارلىق رەھبەرلەر يىغىنغا قاتناشتى.

▲ جانابىل قاتارلىق رەھبىرى يولداشلار ئاپتورلارغا مۇكاپات تارقىتىپ بەرمەكتە

▲ «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى ... يىغىندا سۆزلىمەكتە

▲ ئاپتونوم رايونلۇق مۇقام تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ ناخشىچىسى نۇرىسا مۇقامدىن ئارىيە ئېيتماقتا.

▲ ئاتاقلىق ناخشىچى راشىدە ... مۇھەممەت ... بالىلار ... ناخشا ئېيتماقتا

▲ «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ئەدىبلەر مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ئاڭلىماقتا.

سۈرەتلەرنى جېنۇ ئىلىق تارتقان.

شىنجاڭ سەنئىتى

(قوش ئايلىق ژورنال)

5 - يىل نەشرى

5

1985 — يىل

بۇ سانىدا

سەنئىتىمىز تەرەققىياتىنىڭ 30 يىلى (ماقالە) .... ياسىن مۇخپۇل (3)

سوتسىيالىستىك مىللىي سەنئىتىمىزنى گۈللەندۈرەيلى (ماقالە) .... سەيپۇل يۈسۈپ (36)

ژورنىلىمىز تۈنجى قېتىملىق «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتلاش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى (خەۋەر) ... (41)

ۋاقىتسىز سولغان سەنئەت غۇنچىسى (ئوچېرك) .... ئەخمەت ئىمىن (44)

ئىسكىرىپكا ئاۋازى (ئوچېرىك) .... ئابلا ئەخمىدى (55)

ئىجتىمائىلىق رېجىسسور (ماقالە) .... تۇرسۇنئاي يۈنۈس (67)

ئاننا كىرىستىي (دراما) .... يوگىن ئونىل (73)

قەشقەر خەلق ناخشىلىرى ۋە ئۇنىڭ كۈي شەكلى ھەققىدە (ماقالە) ...... سۇلايمان ئىمىن (107)

كۆركەم تەڭرى تاغلىرى (ناخشا) .... سۆزى: مەمەت روزى يارقىن / مۇزىكىسى: ئابدىرشىت توختى نىڭ (122)

جان ئانا (ناخشا) .... سۆزى: ئۆمەر ئىمىن / مۇزىكىسى: ئىمىنجان يۈسۈپ نىڭ (223)

يارىم كېلىدۇ (ناخشا) .... سۆزى: ئابلىكىم باقى / مۇزىكىسى: ئىسكەندەر سەيپۇللا نىڭ (124)

ئۆستەڭ بويىدا (ناخشا) .... سۆزى: مەتىمىن ھەزرەت / مۇزىكىسى: خارىس ئاشۇروپ نىڭ (125)

ۋاپادارىم (ناخشا) .... سۆزى: ھېيتەم مۇسەن / مۇزىكىسى: ئابلىكىم ئابدۇللا نىڭ (126)

باغراق سادا مۇشۇ يەردىن چىقىدۇ .... (127)

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ 30 يىللىق تويىنى قۇتلۇقلايمىز

سەنئىتىمىز تەرەققىياتىنىڭ 30 يىلى

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىغا بېغىشلايمەن)

ياسىن مۇجەۋل

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى جۇڭگو خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، جۇڭگودىكى ئۈچ چوڭ تاغنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، 1949 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى تەنتەنىلىك ھالدا دۇنياغا جاكارلىدى.

دۆلىتىمىز ئازات بولغاندىن كېيىن ئىدېئولوگىيىگە مەنسۇپ بولغان ئەدەبىيات - سەنئىتىمىز يېڭى جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ كۈنسېرى راۋاجلاندى، جۈملىدىن ئۇيغۇر سەنئىتى ئۆز زېمىنىدا قايتا گۈللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىغا نىسبەتەن پەيدىن - پەي مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتىنى يولغا قويدى. 1955 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلۇپ شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مىللەتلەر ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشىپ ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسىنى پەيدىن - پەي مۇستەھكەملەپ، پەن - مەدەنىيىتىنى تېز راۋاجلاندۇردى. جۈملىدىن ئۇيغۇر سەنئىتىمۇ يېڭىچە يۈزلىنىشكە قەدەم قويدى.

پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئەمەلىي ئازاتلىققا ئېرىشكەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى يەنىمۇ يۈكسەلدۈرۈش مەقسىتىدە 1951 - يىلى غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتىدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىنى قۇردى. شۇندىن ئېتىۋارەن شىنجاڭدىكى

AltunOq

ھەر مىللەت خەلقى تۇنجى قېتىم سەنئەت بىلىملىرىنى مەخسۇس كەسىپلەر بويىچە سىستېمىلىق ئىگىلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئەت فاكۇلتېتىنى 1 - قاراردا پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار جەمئىي 27 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بىر نەپەر خەنزۇ ئوقۇغۇچىدىن باشقا ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئىدى.

1951 - يىلى ئاز سانلىق مىللەتلەر تايانچ كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەقسىتىدە ئۆلكىلىك پارتىيە مەكتىپى (سىياسىي بىرو مەكتەپ) كادىرلار يېتىشتۈرۈش سىنىپى ئاچتى. بۇ مەكتەپتە تەربىيىلەنگەن كادىرلارنىڭ بىر قىسمى سەنئەت ساھەسىدە ئارتىسلار ۋە رەھبىرى كادىرلاردىن بولۇپ قالدى.

1952 - يىلى «شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى» نىڭ سەنئەت - تەنتەربىيە فاكۇلتېتى قۇرۇلدى. بۇ سەنئەت فاكۇلتېتى «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى» نىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئەت فاكۇلتېتى ئاساسىدا قۇرۇلغان ئىدى. شۇڭلاشقا ئەينى ۋاقىتتىكى «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى» ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئەت فاكۇلتېتىنىڭ 2 - قارارىدا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارمۇ 1954 - يىلى شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت - تەنتەربىيە فاكۇلتېتىغا كېلىپ، ئوقۇشنى يەنە بىر يىل داۋاملاشتۇردى. شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت - تەنتەربىيە فاكۇلتېتىدا 1955 - يىلى رەسمىي ئىككىنچى قارار ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلدى.

مىللىي سەنئەت تەرەققىياتىنىڭ جىددىي ئېھتىياجىغا ئاساسەن 1958 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى رەسمىي قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ مەكتەپ ئۈزلۈكسىز تۈردە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ تەربىيىلىدى. (مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدىكى تەربىيىلەش ئۈزچىل ۋە سىستېمىلىق بولمىدى) «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دىن كېيىن يەنە داۋاملىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

1960 - يىلى شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپىدە مۇزىكا ۋە گۈزەل سەنئەت كەسىپلىرىنى ئاساس قىلغان «شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى» تەسىس قىلىندى. بۇ چاغدا ئۇسسۇل كەسپى ئايرىلىپ چىقىپ، «شىنجاڭ ئۇسسۇل مەكتىپى» قۇرۇلدى.

1962 - يىلى «شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى» بىكار قىلىنىپ مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە گۈزەل سەنئەت كەسىپلىرىنى ئاساس قىلغان «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى» قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1958 - يىلى «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى» قۇرۇلۇپ، 1984 - يىلغىچە مۇزىكىنىڭ ھەر خىل كەسىپلىرى بويىچە جەمئىي 271 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 199 نەپەرنى، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار 72 نەپەرنى ئىگەللەيدۇ. گۈزەل سەنئەت كەسپىدىن جەمئىي 202 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 122 نەپەرنى، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار 80 نەپەرنى ئىگەللەيدۇ. ئۇسسۇل كەسپىدىن جەمئىي 371 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 298 نەپەرنى، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار 73 نەپەرنى ئىگەللەيدۇ. 1985 - يىلى يەنە ھەر قايسى كەسىپلەردىن جەمئىي 86 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭ ئىچىدە مۇزىكا كەسپىدىن 14 نەپەر، گۈزەل سەنئەت كەسپىدىن 14 نەپەر، جەمئىي 28 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى ئوقۇش پۈتتۈردى.

دېمەك شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋى قۇرۇلغاندىن بۇيان ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى جەمئى 647 نەپەر بولۇپ جەمئى ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەخمىنەن 61 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

دۆلىتىمىز ئازات بولغاندىن كېيىن «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى» ئاز سانلىق مىللەتلەر فاكۇلتېتىدا، «شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى»نىڭ سەنئەت تەربىيە فاكۇلتېتىدا ۋە «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋى»دە تەربىيىلەنگەن ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئومۇمى سانى 800 دىن ئاشىدۇ.

ئەمدى بىز دىققەت نەزىرىمىزنى ئازاتلىقتىن ئىلگىرىكى ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىگە ئاغدۇرايلى.

* * *

شىنجاڭدا ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋە 4 - ماي ھەرىكىتىدىن كېيىن سەھنە سەنئىتى جانلىنىشقا باشلىدى. ئەمما ئۇ چاغلاردىكى سەھنە سەنئىتى يەنىلا ئىستىخىيىلىك سەنئەتكە ئىزچىل ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا قانات يايدۇرۇلاتتى. سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرىدە مەخسۇس كەسپىي تەربىيە ئالغان سەنئەتكارلار يوق ئىدى. شىنجاڭدا سەنئەت ساھەسىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرى ئەمەس ھەتتا ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ بىلىم يۇرتلىرىمۇ يوق ئىدى. بىراق بەزى مەزگىللەردە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىنقىلابچىلار ۋە ئىلغار زاتلارنىڭ كۈچلۈك تەشۋىق ئېلىپ بېرىشى بىلەن شىنجاڭ خەلقى يېڭى دېموكراتىك ئىدىيىنى تېز قوبۇل قىلماقتا ئىدى. شۇ سەۋەبتىن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى شەھەر، ۋىلايەت ۋە ناھىيىلىرىدە ئارقا - ئارقىدىن ۋۇجۇتقا كەلگەن ئۇيۇشمىلار ① قارمىقىدىكى «سانائى نەفىسە»لەردە ئىلغار مەزمۇندىكى سەھنە ئەسەرلىرى ۋە ھەر خىل كونسېرت نومۇرلىرى ئويىنىلاتتى. بىراق دۆلەت خىراجىتى بىلەن تەمىنلىنىدىغان بىرمۇ كەسپىي سەنئەت ئۆمىكى يوق ئىدى.

1946 - يىلى 7 - ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرەپ بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا 11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. شۇندىن كېيىن 1947 - يىلى 4 - ئايدا تۇنجى بولۇپ «شىنجاڭ ياشلار سەنئەت ئۆمىكى» ② قۇرۇلدى. بۇ ئۆمەككە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى بىر قەدەر كۆزگە كۆرۈنگەن تالانتلىق ئارتىستلارنى يىغىپ كەلدى. شۇ چاغلاردا «شىنجاڭ ياشلار سەنئەت ئۆمىكى»دە 70 كە يېقىن ئارتىست بولۇپ، قەمبەرخانىم، مىنەۋەرخانىم، قۇربان ئىبراھىم، ئۆمەر ئېلى، مەھەممەتجان ئىسمايىل نۇرتىما تۇرغۇن، ئايىمخانىم قاتارلىقلار بۇ ئۆمەكنىڭ غوللۇق ئارتىستلىرى ئىدى.

---

① شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② دەسلەپتە بۇ سەنئەت ئۆمىكى «سەنئەتچىلەر ياشلار سەنئەت ئۆمىكى» دەپ ئاتالغان. ئۇزۇن ئۆتمەي «ياشلار سەنئەت ئۆمىكى» دەپ ئاتالدى.

دېمەك، ئازاتلىقتىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا پائالىيەت ئېلىپ بارغان ئۇيۇشمىلار، ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى سانائىي نەفىسەلەرنىڭ ئارتىستلىرى ھەممىسى دېگۈدەكلا ئەنئەنىۋى مىللىي سەنئىتىمىزگە ئىستىخىيىلىك ھالدا ۋارىسلىق قىلغۇچى تالانتلىق خەلق سەنئەتكارلىرىدىن تەشكىللەنگەن ئىدى. پەقەت ئازاتلىقتىن كېيىنكى بىر قانچە يىلدىن كېيىنلا پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىۋاسىتە غەمخورلۇقىدا تەربىيىلەنگەن تۈرگۈم - تۈرگۈم ياش سەنئەتكارلار پېشقەدەم خەلق سەنئەتكارلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، دەسلەپكى سەنئەت قوشۇنى شەكىللىنىشكە باشلىدى.

30 - يىللاردىكى مەدەنىي ئاقارتىش ھەركىتىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا چوڭ - كىچىك سانائىي نەفىسەلەر مەيدانغا كېلىشتىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ ناخشا - ئۇسۇل سەنئىتى — خەلق مەشرەپلىرى، سەيلە - باراغەت سورۇنلىرى، ئاۋات بازارلاردىكى چوڭ - كىچىك سورۇنلار، ساماۋەرخانە ۋە سايراچىخانىلاردىن ئىبارەت تار دائىرە بىلەنلا چەكلىنەتتى. شىنجاڭ قەدىمدىن تارتىپ ناخشا - ئۇسۇل ماكانى دەپ ئاتالسىمۇ تاكى ئازاتلىققىچە شىنجاڭدا ھېچقانداق سەنئەت مائارىپى يولغا قويۇلمىغان ئىدى. مەشھۇر سەنئەتكارلار ئىنتايىن تار دائىرىدە شاگىرت تەربىيىلەيتتى. ياكى سەنئەتكارلىق پەقەت ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان ئەنئەنىۋى ئادەت سۈپىتىدە داۋام قىلىپ كەلگەن ئىدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن دەسلەپكى قەدەمدە مۇزىكا، ئۇسۇل ۋە گۈزەل سەنئەت مائارىپى يولغا قويۇلۇپ، ئەسىرلەردىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئىستىخىيىلىك سەنئەت شەكلى مۇنتىزىملىشىشقا قاراپ يۈزلەندى.

بىز تۆۋەندە مۇزىكا، ئۇسۇل، تىياتىر، گۈزەل سەنئەت، كىنوچىلىق ۋە فوتوگرافىيە قاتارلىق ساھەلەردىكى كەسپىي قوشۇننىڭ يېتىلىش ئەھۋالى ۋە 30 يىلدىن بۇيان قولغا كەلگەن بىر قىسىم نەتىجىلەر ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتەيلى.

1

ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ئۇ مىلادىيىدىن خېلى بۇرۇنلا بىر قەدەر يۈكسەك تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن ئىدى. ئۇيغۇر مۇزىكىسى مىلادىيىدىن كېيىنمۇ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ۋە چەتئەل مۇزىكىلىرىغا مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتكەن. 6 - ئەسىردە ياشىغان كۇچارلىق مەشھۇر كۈيشۇناسلاردىن ئاتا - بالا سۇجۇپلار، ماندا ئاقارى، قەشقەرلىق پېيشىنفۇ قاتارلىقلار؛ 10 - ئەسىردە ياشىغان مەشھۇر ئۇيغۇر كۈيشۇناسى فارابى، 16 - ئەسىردىكى سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ياشىغان مەشھۇر مۇزىكاشۇناسلاردىن قىدىرخان، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد پادىشاسى، مەرىپەتپەرۋەر شاھ ئابدۇرەشىتخان، مەشھۇر مۇزىكاشۇناس مەلىكە ئامانىساخانىلار ئۇيغۇر مۇزىكا تارىخىدا بىر يۈكسەك ئېتىبار بىلەن تىلغا ئالىدىغان ئەڭ مەشھۇر نامايەندىلەر ئىدى.

ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئىككىنچى ئالتۇن دەۋرى ھېسابلانغان سەئىدىيە خانلىقى ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭدا سوپىزىم باش كۆتىرىپ چىقتى، بۇ چاغدا ئىقتىسادىي قاششاقلىق تۈپەيلىدىن خەلق قاتمۇ - قات زۇلۇمغا بوغۇلدى، پەن - مەدەنىيەت ۋە ئىلغار پىكىرلىك زاتلار ۋەيران قىلىندى، شۇندىن كېيىن تاكى ئازاتلىق ھارپىسىغىچىلىك بولغان ئارىلىقتا مۇزىكا ساھەسىدە ئۇيغۇن ئىستېداتلىق زاتلار ئۆتكەن بولسىمۇ ئۇلارنىڭ ئورۇنۇنلىرى ئۆز تالانتىنى كەڭ كۈشادە نامايەن قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىدى.

16 - ئەسىردىكى سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ئالتۇن تاجى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» قايتا بىر قېتىم چوڭ رەتلەنگەندىن كېيىن، ھەر قايسى دەۋرلەردە ئۆتكەن مەشھۇر خەلق مۇزىكاشۇناسلىرى «ئون ئىككى مۇقام»نى ئۇيغۇر خەلق ناخشا، مۇزىكىلىرى بىلەن بىرگە ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا مىراس قالدۇرۇپ بۈگۈنكى دەۋرىمىزگىچە يەتكۈزدى.

30 - يىللاردىكى «سانايى نەفىسە» لەردە ئاكتىپ رول ئوينىغان مۇزىكانتلىرىمىز ئۆزلىرى بىلەن زامانداش ياشىغان بىر تۈركۈم پېشقەدەم خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ چوڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ئىدى. بۇ پېشقەدەم مۇزىكاشۇناسلار ئەينى دەۋردە «ئون ئىككى مۇقام» ۋە خەلق ناخشا، مۇزىكىلىرىنى يۇقىرى ماھارەت بىلەن ئورۇنلاپ، خەلق ئىچىدە داڭ چىقارغان ئىدى. تەۋەككۇل ئاخۇن، شاھ كىچىك روزى (باشى)، تاشۋاي، روزى مۇھەممەت (روزەك باشى)، تۇردى تەۋەككۇل (مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن)، مەھەممەت موللا (ئاخۇنۇم كاررۇشەن)، روزى تەمبۇر، قاسىم ئەلنەغمە، تۇردى ئاخۇن قاتارلىق شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى زور بىر تۈركۈم پېشقەدەم مۇزىكاشۇناسلار 30 - يىللاردىن كېيىنكى «سانايى نەفىسە» لەرنىڭ ئىشتىراكچىلىرىدىن بولغان مۇقامشۇناس زىكرى ئەلپاتتا، سەمەت ئابدۇللا، ئابدۇۋەلى جارۇللا، ھۆسەنجان جامى، قۇربان ئىبراھىم، ئابلىزخان ماھۇت ۋە مۇساجان روزى قاتارلىق بىر تۈركۈم تالانتلىق مۇزىكانتلارغا مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتكەن ئىدى.

* * *

1949 - يىلى دۆلىتىمىز ئازات بولغاندىن كېيىن ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئىتى تېز راۋاجلاندى. مۇزىكا ساھەسىدىمۇ يېڭى - يېڭى ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. 1951 - يىلى تەسىس قىلىنغان «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى»نىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ كەلگەن ۋە 1952 - يىلى تەسىس قىلىنغان «شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى»نىڭ سەنئەت - تەنتەربىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەنلەردىن ھەمدە 1958 - يىلى تەسىس قىلىنغان «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى»نى پۈتتۈرگەنلەردىن ئىسكەندەر سەيپۇللا، خارىس ئاشىرۇپ، ئابلەي جابىقباي (قازاق)، خې ۋېنجېڭ (شىبە)، ئابدۇقادىر قايىتوپ، تۇرسۇن قادىر، تۇرغان ئىشان (قىرغىز)، نۇرمۇھەممەت سايىت، ئىمىن قۇربان، مولايان ئىمىن، سابىر ئىسمايىل قاتارلىق 100 دىن ئوشۇق ئوقۇغۇچى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەنئەت ئۆمەكلىرى ۋە مۇزىكا مائارىپى

ساھەسىدە كومپوزىتور، ناخشىچى، مۇزىكانت ۋە مۇزىكا ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ خىزمەت قىلىشقا باشلىدى. ھەمدە ئىچىمىز مۇكەممەل بولغان ئەمەلىي ۋە نەزەرىيىۋى بىلىملەرگە ئىگە بىر قەدەر مۇنتىزىم مۇزىكا قوشۇنىنى شەكىللەندۈردى. ھەمدە بۇ يىللاردا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىنى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ پۈتتۈرگەنلەردىن رابىيە مۇھەممەت، ئەمەتجان، ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھىم قاتارلىقلارمۇ بۇ سەپكە قوشۇلۇپ، ئۆز ئىستېداتلىرىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى.

مۇزىكا قوشۇنىنىڭ كېڭىيىشى، تەرەققىي قىلىشى پەقەت مەخسۇس كەسپىي تەربىيە كۆرگەن ئوقۇغۇچىلار بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىن باشلاپ، 60 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا مەھەممەتجان ئىسمايىل، ئابلىكىم ئابدۇللا، روزىخان ئەخمىدى، پاشاقىز ئىشان، شىرىنئاسى، پاتەم قۇربان، غىياسىدىن بارات، داۋۇت ئاۋۇت، ئابدۇللا ھامۇت، ئۆمەر توختى، ئابدۇقادىر ئابدۇللا، سالامەت مەخسۇت، ئابلىز ئاقچى، ئابدۇرېشىت توختى، ئابلىز قۇربان، غۇلام مۆيدىن، مەتروزى تۇرسۇن، ئابلەق مۇسلىم، تۇرنىسا سالاھىدىن، ئىمىنجان يۈسۈپ، رىسالەت ھاپىز قاتارلىق زور بىر تۈركۈم تالانتلىق سەنئەتكارلار، قوشۇنىمىزغا ئارقا ـ ئارقىدىن قوشۇلۇپ كىرىپ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئالاھىدە جانلاندۇرىۋەتتى.

1978 ـ يىلدىن كېيىن يەنە بىر تۈركۈم ياش كومپوزىتورلار، مۇزىكانتلار، ناخشىچىلار يېتىشىپ چىقىپ، پىشقەدەملەر، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشلاردىن تەركىب تاپقان ھەم ئەمەلىي تەجرىبىگە ھەم نەزەرىيىۋى بىلىمگە ئىگە مۇنتىزىم قوشۇننىڭ مۇستەھكەم ھۇلىنى قۇردى.

دىلبەر يۇنۇس، ھېكىم ھەسەن، ئەكرەم، مەھەممەت تۇرسۇن، ئابدۇراخمان ئايۇپ، ئابلىز رەھىم، پەتتار رەھىم، يارمۇھەممەت، باھارگۈل، سەرۋەر، نۇرئامىنە قاتارلىق بىر تۈركۈم ياشلار مۇزىكا قوشۇنىمىزنىڭ ئىستىقباللىق كەسپىي ئىگىلىرىدىن بولۇپ قالدى.

* * *

ئازادلىقتىن كېيىن مۇزىكا مائارىپىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ۋە تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ ياش سەنئەتكارلارنىڭ پىشقەدەم سەنئەتكارلار سېپىگە قوشۇلۇشى بىلەن مۇزىكا قوشۇنىمىز مۇكەممەللىشىپ ۋە مۇنتىزىملىشىپ يوكسەكىلى مەۋقەگە يەتتى. مۇزىكا ئىجادىيىتىدىمۇ بەزى مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلدى. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا كومپوزىتورلىرىمىزدىن تۇردى ئاخۇن ئاكا، زىكرى ئەلپەتتا، مۇھەممەتجان ئىسمايىل، ھۈسەنجان جامىي، سەمەت ئابدۇللا، قۇربان ئىبراھىم، ئابلىكىم ئابدۇللا، ئىسكەندەر سەيپۇللا، خارىس ئاشىرۇپ، ئابدۇقادىر قايىتۇپ، غىياسىدىن بارات قاتارلىقلار «ئازات زامان»، «دېھقانلار بىر ئائىلە»، «دوستلۇق»، «ۋەتەندە باھار»، «باتۇر ئىشچىلار»، «پارتىيەم» قاتارلىق بىر تۈركۈم ناخشىلىرى بىلەن ۋەتەننى، پارتىيىنى، سوتسىيالىستىك دەۋرنى ۋە دەۋر قەھرىمانلىرىنى كۈيلىدى. 60 ـ يىللارغا كەلگەندە ناخشا ـ مۇزىكا ئىجادىيىتى يەنىمۇ تېز راۋاجلاندى. «مېنىڭ راۋابىم»، «تياتشان باغرىدا»، «تىنارىم بويىدا شاتلىق»،

«باھار پەيزى»، «بۇلبۇل»، «ئىپەك ئاخشاڭنى دىدىغانلار»، «ئەل ئۈچۈن كۆيسەڭ سۆيەي»، «ئارمىنىم»، «گۈزەل تۇرپان»، «خاڭجى قوشىقى» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ناخشا ـ مۇزىكىلار 60 ـ يىللارغا مەنسۇپ ئىجادىيەت مېۋىلىرىدىن ئىدى. دەل مۇشۇ يىللاردا تۇرسۇن قادىر، ئابلەت ئابدۇللا، ئابدۇرېشىت توختى، نۇرمەھەممەت سايىت، مەتروزى تۇرسۇن، ئابلەق مۇسلىم، غۇلام مۇيدىن، ئىسھاق سوپى قاتارلىق ياشلار ئىجادىيەت سېپىمىزگە دادىل قەدەم بېسىپ كىرىپ كەلدى.

1978 ـ يىلدىن كېيىن مۇزىكا ئىجادىيىتىمىزدە «ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايراش» ۋەزىيىتى بارلىققا كېلىپ، ناخشا ـ مۇزىكا ئىجادىيىتى يېڭىچە يېڭى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى.

ئىسمىخان يۈسۈپ، ئابدۇرېھىم نىياز، پەرھات ئايىت، نۇرمامۇت، ھەسەنمەدىن ئەزىزدى، ئېلى بەكرى قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يېقىندىن بۇيانقى بىر قىسىم ئىجادىيەتلىرى بىلەن ياشلارنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىشقا باشلىدى. يېقىنقى بىر قانچە يىللاردىن بۇيان ئىجاد قىلىنغان «باغۋەنگە»، «كۆرۈپ كەتكىن»، «ئىرادەڭگە قايىلمەن»، «ئارمىنىم»، «تاڭ قوشىقى»، «باغ ئاراي»، «مەيلىمۇ؟»، «كەشمىياتچى قىزغا»، «ئالتۇن چاغلىرىم كەلدى»، «ياشلىقىم باھار ـ بەختىم»، «گۈزەل قەشقەر»، «قەھرىمانلىق ھېدايى»، «سەييارە قوشىقى»، «قەشقەر كېچىسى»، «دۇتارىم»، «جان ئانا»، «يارىم كېلىدۇ»، «كۆركەم تەڭرى تاغلىرى»، «ئۇززامىزار ماكان»، «ياقۇت يۇلتۇزلار»، «شەبنەم لىرىكىسى»، «گۈلباغ»، «تارىم ۋادىسى» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ناخشىلار چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇن، بىر قەدەر يۇقىرى بەدىئىي سەۋىيىگە ئىگە ناخشىلار بولۇپ، ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئىجاد قىلىنغان مەزمۇنى يۈزە، قۇرۇلمىسى ئاددى بولغان ناخشىلاردىن خېلى چوڭ پەرق قىلىدۇ. شۇڭلاشقا بۇ ناخشىلار تاماشىبىنلارنىڭ بولۇپمۇ ياشلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئىگە بولماقتا.

ئازاتلىقتىن كېيىن يەككە ناخشىلا ئەمەس، بەلكى بىر قىسىم يىرىك مۇزىكىلارمۇ ئىشلەندى. قۇربان ئىبراھىمنىڭ «تارىم ۋادىسى»، «دۆڭ ۋە كۆل»، «تاڭ سەيلىسى»، «ئاشۋاي»، «مېنىڭ راۋابىم»، «گۆڭشى خۇشاللىقى»، «غەلىبە شاتلىقى»؛ ئىسكەندەر سەيپۇللانىڭ «تيانشان باغرىدا»، «چۆلدىكى كارۋان»، «راۋاب كونسېرتى»؛ خارىس ئاشىرۇپنىڭ «نارىم بويىدا شاتلىق»؛ ئۆمەرجاننىڭ «كۇرماندىكى ئوۋچى»؛ ئابدۇرېشىت توختىنىڭ «باھار»؛ ئوسمانجاننىڭ «تيانشاننىڭ باھارى»؛ نۇرمەھەممەت سايىتنىڭ «ئاشپىشى ۋادىسىدىكى تەنتەنە»؛ مەتروزى تۇرسۇننىڭ «يۇرۇقتاش ۋادىسىدىكى شاتلىق» قاتارلىق يىرىك مۇزىكىلىرى ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ھەقىقىي تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بەردى.

ئازاتلىقتىن كېيىن بىر تۈركۈم كومپوزىتورلىرىمىز كىنو مۇزىكىسى ئىجادىيىتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ كەلدى. كومپوزىتور قۇربان ئىبراھىم «بوستانلىقتىكى تەنتەنە»، «قۇملۇقتىكى يېشىل دولقۇن» قاتارلىق فىلىملارنىڭ مۇزىكىسىنى ئىشلەشكە قاتناشتى. كومپوزىتور ئىسكەندەر سەيپۇللا «يەتتە ناخشا» ناملىق فىلىمنىڭ مۇزىكىسىنى، كومپوزىتور خارىس ئاشىرۇپ «ئارزىمەت بولمايدىغان تىز» ناملىق فىلىمنىڭ مۇزىكىسىنى، كومپوزىتور ئابدۇرېشىت توختى «يۇرتقا مۇھەببەت» ناملىق فىلىمنىڭ مۇزىكىسىنى ئىشلىدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن يەنە بىر مۇنچە تىياتىر مۇزىكىلىرى ۋە ئۇسسۇل مۇزىكىلىرى ئىشلەندى. «يالقۇنتاغ غەزىۋى»، «غېرىپ — سەنەم»، «كۈرەش يولىدا»، «غۇنچەم»، «پەرھات — شىرىن»، «مەسلىھەت چېيى»، «رابىيە — سەئىدىن»، «مۇقام ئۇستازى»، «قىزىل چىراق»، «ئانا — بالا»، «گۈلنسا»، «تاھىر — زۆھرە»، «ئانارگۈل» «چىن مۇدەن»، قاتارلىق تىياتىر مۇزىكىلىرى؛ «خەلق كۆكلىمى ياخشى»، «لەيلىگۈل»، «چۆلدە ئېچىلغان كۈمۈش گۈللەر»، «جانان چەشمىدە پىچىچەك چېيى»، «تارىم دولقۇنلىرى»، «توخۇمچى قىز»، «ئانارخان»، «تەنتەنە»، «تيانشانغا باھار كەلدى»، «شىنجاڭ ياخشى»، «پىلە باققۇچى قىز»، «دولان سەنئىتى»، «پادىچى قىز»، «قاشتېشى گۈلى»، «دەۋرىمىزنىڭ گۈللىرى»، «قۇشقىزىراق ئۇسسۇلى»، «گۈكشىن مەشرىپى»، «بەخت بولىقى»، «يۈرەك شاتلىقى»، «قوغۇن تاتلىق، دىلدا شاتلىق» قاتارلىق بىر قانچە ئۇسسۇللۇق تىياتىر مۇزىكىسى ۋە بىر قانچە يۈز ئۇسسۇل مۇزىكىسى، ئۇيغۇر مۇزىكا ئىجادىيىتىدىكى بىر تارماق ئېقىمدىنلا ئىبارەت.

مۇزىكا ئىجادىيىتى بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالغىنى يوق، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مۇزىكا ئىجادىيىتىدە ئۆسمۈرلەر ناخشا مۇزىكىلىرىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلدى.

ئۆسمۈرلەر ناخشىلىرىدىن: «كېپىنەك»، «قالغاچ»، «قارا — قارا قۇشلىرىم»، «تېرىشماق»، «مۆكۈ — مۆكۈلەك»، «گۈلەكگۈچ»، «ئاق توشقان»، «مەكتەپكە بارايلى»، «قىزىل گالستۇك»، «قۇشقىزىراق»، «گۈل — غۇنچە»، «جان ئانا»، «پىئونېرلار مارشى»، «ئوقۇتقۇچۇم — باغۋەنىم»، «ئاق تېرەك»، «ئارزۇيۇم»، «بەختىيار تەۋلات»، «شات ئوقۇيمىز»؛ باغچە بالىلىرى ناخشىلىرىدىن: «ئاپپاق مۈشۈكۈم»، «ئۆردەك»، «چىرايلىق»، «بىزنىڭ بايرام»، «گۈزەل باغچە ئۆز ئۆيۈم»، «ئويۇنچۇقۇم»، «توزىچاق»، «توغلىقىم»، «ئاداش — ئاداش بىز»؛ ئۆسمۈرلەر مۇزىكىلىرىدىن: «كىچىك ئارغىماق»، «گۈلباغدىكى غۇنچە بىز»، «مەكتەپ قوچىقىدا»، «ئويناپلى»، «كىچىك غاز»، «لەگلەك» قاتارلىق بىر قانچە يۈز ئۆسمۈرلەر ناخشا — مۇزىكىلىرى، ئۆسمۈرلەرنىڭ مائارىپ تەلىم — تەربىيىسى ۋە كۈندىلىك مەدەنىي پائالىيىتىدىكى مۇھىم ئامىلغا ئايلىنىپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن ئازاتلىقتىن ئىلگىرىكى ئۆسمۈرلەر ناخشا — مۇزىكىلىرىنىڭ بولماسلىقىدەك (پەقەت بارماق بىلەن سانىغۇدەك بىر قانچىلا ناخشا بار ئىدى) بۇ بوشلۇق دەسلەپكى قەدەمدە تولدۇرۇلدى.

مۇزىكا ئۆسمۈرلەر مائارىپىدىمۇ مۇھىم ئورۇننى ئىگەللەشكە باشلىدى. 1981 — يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتى باشلانغۇچ — ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ مۇزىكا دەرسلىكىنى تۈزۈشنى قارار قىلىپ، 10 قىسىم سىناق مۇزىكا دەرسلىكى تۈزۈلۈپ چىقتى. ھازىر يەنە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ مۇزىكا دەرسلىكى ۋە بالىلار باغچىسى ئۆسمۈرلىرىنىڭ مۇزىكا دەرسلىكى قوللانمىسى تۈزۈلمەكتە.

※ ※ ※

شىنجاڭنىڭ مۇزىكا ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى نەشرىياتچىلىق ساھەسىدىمۇ ئىپادىلىنىشكە باشلىدى. ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ناخشا ـ مۇزىكىلار پەقەت گېزىتلەردىلا ئاندا ـ ساندا كۆزگە چېلىقىپ قالاتتى. كېيىنچە مۇزىكا ھەققىدىكى بەزى كىتابلار نەشر قىلىنىشقا باشلىدى. «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ نوتا كىتابى ئىككى توم قىلىپ، بەش سىزىقلىق نوتا بىلەن نەشر قىلىندى. خەن جىڭنىڭ ۋە تۇرسۇنجان لېتىپنىڭ ئاددىي نوتىنى ئۆگىنىش ھەققىدىكى ئىككى پارچە كىتابى ئارىم ـ ئارىم نەشر قىلىندى. پەتتارجان ئابدۇللا ۋە مامۇت قاسىملارنىڭ راۋاپ ھەققىدىكى ئىككى پارچە كىتابى ئارىم ـ ئارىم نەشر قىلىندى. ئىسكەندەر سەيپۇللا، ئابلىكىم ئابدۇللا، مۆمىنجان جامى ۋە غارىپ ئاشۇرۇپ قاتارلىق كومپوزىتورلارنىڭ ناخشا، مۇزىكا توپلاملىرى كەينى ـ كەينىدىن نەشر قىلىندى. يېقىندىن بۇيان بىر قانچە مۇزىكانتلار ئۆزلىرىنىڭ ناخشا، مۇزىكا توپلاملىرى ۋە مۇزىكا توغرىسىدىكى ھەر خىل كىتابلىرىنى ھەر قايسى نەشرىياتلارغا سۇندى. ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىننىڭ «ئۇيغۇر خەلق كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»» ناملىق كىتابى نەشر قىلىندى.

1981 ـ يىلى «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنىپ، مۇزىكا ئۈچۈن مەخسۇس سەھىپە ئاجرىتىلدى. ناخشا، مۇزىكىلار ۋە مۇزىكا ھەققىدىكى تەتقىقات ماقالىلىرى، مۇزىكا ئوبزورلىرى ئېلان قىلىنىشقا باشلىدى.

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» دىمۇ بىر قىسىم ناخشىلار ۋە مۇزىكا توغرىسىدىكى تەتقىقات ماقالىلىرى ئېلان قىلىنىشقا باشلىدى.

جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى «تىيانشان ساداسى» ناملىق ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل يېزىقتا مۇزىكا ژۇرنىلى تەسىس قىلدى.

«شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1982 ـ يىلى ئىجادىي ناخشا، مۇزىكىلار ۋە تەتقىقات ماقالىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى يۈز مىڭ خەتلىك ھەجىمدىكى مەخسۇس بىر مۇزىكا توپلىمى نەشر قىلدى. مۇزىكىدىن ئىبارەت بۇ يېڭى نەشرىياتچىلىقنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر تارمىقى ئالالاندى.

يېقىندىن بىر قانچە يىلدىن بۇيان مۇزىكا تەتقىقاتىمۇ كىتابخانلارنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغاشقا باشلىدى.

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن، ياسىن مۇخپۇل، ھۆسىيىن كېرىم قاتارلىقلار مۇزىكا تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇپ، مۇزىكا تەتقىقاتچىلىقىدىن ئىبارەت بۇ بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا باشلىدى.

ئۇيغۇر چالغۇلىرى تەتقىقاتچىسى تۇرسۇنجان ئەخمەدى يېڭى ئۇيغۇر چالغۇسى خۇشتارنى كەشپ قىلدى ۋە بىر قانچە تۈرلۈك چالغۇلارنى قايتا ئىسلاھ قىلىپ ياسىدى.

※ ※ ※

شىنجاڭدىكى مۇزىكا قوشۇنىنىڭ كېڭىيىشى ۋە مۇزىكا ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىدا جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ خىزمەتلىرى مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

1959 - يىلى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچىلىك ئىزچىل تۈردە ئەزا قوبۇل قىلىپ مۇزىكا قوشۇنىنى كېڭەيتىپ باردى.

ھازىر مۇزىكانتلار شۆبە جەمئىيىتىنىڭ ئومۇمىي ئەزالار سانى 466 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن قوبۇل قىلىنغان ئەزالار 248 نەپەر بولۇپ ئومۇمىي ئەزالار نىسبىتىنىڭ 53% تىنى ئىگىلەيدۇ. شۆبە جەمئىيەتتىن جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتىگە قوبۇل قىلىنغانلار جەمئىي 67 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن قوبۇل قىلىنغان ئەزالار جەمئىي 49 نەپەر بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان ئومۇمىي ئەزالار نىسبىتىنىڭ 73% تىنى ئىگىلەيدۇ.

جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى شىنجاڭنىڭ مۇزىكا پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتا يېتەكچىلىك رولىنى ئوينىدى. شىنجاڭ مۇزىكانتلىرى مەملىكەتلىك مۇزىكا مۇسابىقىلىرىگە نۇرغۇن قېتىم قاتناشتى. شىنجاڭ مۇزىكانتلىرى مەملىكەتلىك سىمفونىيە مۇسابىقىسىغا، مىللىي مۇزىكىلار مۇسابىقىسىغا، ياش ئۈسمۈرلەر مىللىي مۇزىكا مۇسابىقىسىغا، ناخشا مۇسابىقىسىغا ۋە ناخشا ئىجادىيىتى مۇسابىقىسىغا قاتنىشىپ زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. مەملىكەتلىك سىمفونىيە مۇسابىقىسىدە «يېزىدۇم» سىمفونىيىسى مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا، «كارۋان» سىمفونىيىسى رىغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. كوللىكتىپ مىللىي مۇزىكا «ۋەتىنىم - گۈلۈستانىم» 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «لەيلىگۇل» 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈيلىگەن ناخشا «قوشماق» 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «مۇز تاغدىكى قاراۋۇل» 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «تارىم غۇنچىلىرى» بىزە نامىلىق ئۈسمۈرلەر خورى مەملىكەتلىك ئۈسمۈرلەر ناخشا ئىجادىيىتى مۇسابىقىسىدا ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى.

مۇزىكانتلار شۆبە جەمئىيىتى «تىيانشان سادىسى» مۇزىكا كۆرىكى ۋە «غەربىي شىمال مۇزىكا كۆرىكى» قاتارلىق پائالىيەتلەردە ئاكتىپ رول ئويناپ، شىنجاڭنىڭ مۇزىكا پائالىيىتىنى يەنىمۇ جانلاندۇردى. بۇ پائالىيەتلەر جەريانىدا نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەت مۇزىكانتلىرى ئىجادىيەت مۇكاپاتى ۋە ئورۇنلاش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ئازادلىقتىن كېيىن، جۈملىدىن ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىن مەدەنىيەت ئازارىتى ئۇيۇشتۇرۇپ كېلىۋاتقان كونسېرت، تىياتىر ۋە مۇزىكا كۆرەكلىرى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت مۇزىكا خادىملىرىنىڭ ئۆز ئىستېداتلىرىنى نامايەن قىلىشىغا كەڭ زېمىن ھازىرلاپ بەردى.

بىرنەچچە تالانتلىق مۇزىكانتلىرىمىز يالغۇز شىنجاڭدا ياكى مەملىكىتىمىزدە ئۆتكۈزۈلگەن مۇزىكا مۇسابىقىلىرىدىلا نەتىجىگە ئېرىشىپ قالماستىن، خەلقئارالىق مۇسابىقىلاردىمۇ نەتىجىگە ئېرىشىپ كەلدى.

ئاتاقلىق ئۇيغۇر ناخشىچىسى پاشاقىز ئىمىن 1955 - يىلى ۋارشاۋادا ئۆتكۈزۈلگەن 5 - قېتىملىق «دۇنيا ياشلىرى سەنئەت فېستىۋالى» دا كۈمۈش مېدالغا ئېرىشىپ، دۆلىتىمىزگە شان - شەرەپ كەلتۈردى ھەمدە مۇزىكا ساھەسىدە ئۇيغۇرلارنى دۇنياغا تۇنجى قېتىم تونۇتتى

ئاتاقلىق ياش ئۇيغۇر ناخشىچىسى دىلبەر يۇنۇس 1984 - يىلى فىنلاندىيىنىڭ ھېلسىنكى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن مىريام ھايلىن خەلقئارالىق ناخشا مۇسابىقىسىدا 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپ 40·000 فىنلاندىيە ماركى بىلەن مۇكاپاتلاندى.

ئاتالمىش ئۇيغۇر ناخشىچىسى پاشاقىز ئىشان مىللىي سەنئىتىمىز بىلەن بىزنى دۇنيا سەھنىسىدە تۇنجى قېتىم تونۇتقان بولسا، تالانتلىق ياش ئۇيغۇر ناخشىچىسى دىلبەر يۇنۇس خەلقئارالىق ئاۋاز بىلەن چەتئەل ناخشىلىرىنى ئورۇنلاپ، بىزنى يەنە بىر قېتىم دۇنياغا تونۇتتى.

※ ※ ※

ئازاتلىقتىن كېيىن، جۈملىدىن ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئەگرى - توقاي يوللارنى بېسىپ بۈگۈنكى سەۋىيىگە يەتتى.

مۇزىكا ساھەسىدە ھەم ئەمەلىي تەجرىبىگە ھەم نەزەرىيىۋى بىلىمگە ئىگە، بىر قەدەر مۇنتىزىملاشقان چوڭ قوشۇن شەكىللەندى. جامائەتچىلىككە تونۇلغان بىر تۈركۈم كومپوزىتورلار، ناخشىچىلار ۋە مۇزىكانتلار يېتىشىپ چىقىپ دەسلەپكى قەدەمدە خەلقئارالىق سەھنىلەرگە يۈزلەندى.

ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرى ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىتتىپاقداش رېسپۇبلىكىلىرىدىن ئۆزبېكىستان، قازاقىستان، تاجىكىستان، قىرغىزىستان، تۈركمەنىستان قاتارلىق رېسپۇبلىكىلار، چاۋشيەن، ھىندونېزىيە، نېپال، فىنلاندىيە، بېرما، ۋيېتنام، تۈركىيە، ماراكەش، ئاۋغانىستان، مىسىر، ئالجىرىيە، سۇرىيە، ئىراق، چېخوسلوۋاكىيە، پولشا، ئاۋستىرىيە، غەربىي گېرمانىيە، فىرانسىيە، ئىتالىيە، ياپونىيە، ئامېرىكا، جەنۇبىي يەمەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتى، شىمالىي يەمەن ئەرەب جۇمھۇرىيىتى، كۇۋەيت، پاكىستان، تانزانىيە، كېنىيە، رۇمىنىيە، يۇگوسلاۋىيە قاتارلىق 40 تىن ئارتۇق دۆلەتنىڭ سەھنىلىرىدە ئويۇن قويۇپ ئۇيغۇر مۇزىكىسىنى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا نامايەن قىلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى مەسئۇل بولۇپ، ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ئالتۇن تاجى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» نى تەسمىغا ئالدۇردى ۋە ئۇنىڭ نوتىسىنى ئىككى قىسىملىق كىتاب قىلىپ نەشىر قىلدۇردى. بۇ ئىشتا «ئون ئىككى مۇقام» نى ئورۇنلاپ بەرگۈچى مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ۋە «ئون ئىككى مۇقام» نى نوتىغا ئالغۇچى مۇزىكاشۇناس ۋەن تۇڭشۇ ئالاھىدە تۆھپە ياراتتى.

ئازاتلىقتىن كېيىن مۇزىكا مائارىپى يولغا قويۇلۇپ، پۈتۈن كۆلەملىك باشلانغۇچ - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋە باغچە بالىلىرىنىڭ مۇزىكا دەرسلىكى تۈزۈلۈپ، مۇزىكا دەرسلىكى يولغا قويۇلدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن شىنجاڭدا مەدەنىيەت نازارىتى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ چوڭراق شەھەرلىرىدە دەسلەپكى قەدەمدە بىر قىسىم سەنئەت ئۆمەكلىرىنى قۇرۇپ چىقتى. كېيىنچە پەيدىن - پەي سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ سانىنى كۆپەيتتى. ھازىر شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا 62 كەسپىي سەنئەت ئۆمىكىنىڭ بولۇشى، بۇ خىزمەتنىڭ بىر قەدەر كۈچ سەرپ قىلىپ ئىشلەنگەنلىكىدىن بىشارەت بېرىدۇ. ھازىر شىنجاڭنىڭ مىللىي مۇزىكا ئىشلىرى گۈللىنىپ راۋاجلانماقتا.

AltunOq

2

قەدىمدىن ناخشا ـ ئۇسسۇل ماكانى دەپ ئاتىلىپ كەلگەن شىنجاڭدا ئۇيغۇرلار تارىختىن بۇيان ناخشا ـ ئۇسسۇلنى ئۆزلىرىگە دوست تۇتۇپ كەلگەن مىللەت.

ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىقى تارىختىن بۇيان ئۇيغۇر مۇزىكىسى بىلەن قوشكېزەك بولۇپ كەلدى. بىرگە ياشىدى، بىرگە تەرەققىي قىلىپ كەلدى. شۇڭلاشقا ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىقىمۇ خۇددى ئۇيغۇر مۇزىكىسىغا ئوخشاشلا 30 ـ يىللاردىن كېيىن «سانايى نەفىسە» لەر بارلىققا كېلىپ، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتى تەرەققىي قىلىشقا باشلىغاندىن تارتىپ دەسلەپكى ئويغىنىش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. مەشرەپ، سەيلە ـ باراغەت، توي ـ تۆكۈن، ۋاڭ ـ گۇڭ ئوردىلىرىغا ئوخشاش بىر قەدەر تار دائىرىدىكى مەھەللىۋى خۇسۇسىيەتتىن ھالقىپ، ئاممىۋىلىشىشقا تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى.

«4 ـ ماي» مەدەنىي ئاقارتىش ھەرىكىتىدىن تارتىپ تاكى دۆلىتىمىز ئازات بولغانغا قەدەر 20 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە يېشقەدەم سەنئەتكارلىرىمىزدىن قەمەرخانىم، خەيرىنىسا تۆلەندى، ھەمراخانىم، زەينەپ سىدىق، رابىيە ئۆمەر قاتارلىقلار ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەھنىلەردە ناخشا ـ ئۇسسۇل پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، بىر قىسىم شاگىرتلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ئىدى. ئۇلار ھەتتا ئازادلىقتىن كېيىنمۇ سەھنە سەنئىتى بىلەن ئىزچىل شۇغۇللىنىپ، سوتسىيالىستىك يېڭى سەنئەت قوشۇنىنى بەرپا قىلىشتا زور تۆھپە ياراتتى.

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئۇيغۇر ئۇسسۇل مۇنبىرىنى تېخىمۇ جانلاندۇرغان مەرھۇم ئۇسسۇلچى ھاجى راخمان ئۆزىنىڭ پەۋقۇلئاددە تالانتى بىلەن جاپاكەشلىك ئىچىدە ئونۇلۇشقا باشلىغان ئىدى. دەل مۇشۇ يىللاردا يەنە تالانتلىق ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن ئايىمجان، مەھەممەت داۋۇت، سالامەت ئالىمجان ۋە ئىبراھىمجانلارمۇ ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەھنىسىدە ئۆز ئىستېداتلىرىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى.

دۆلىتىمىز ئازات بولۇپ، سەنئەت مائارىپى يولغا قويۇلدى. 1951 ـ يىلى تەسىس قىلىنغان «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى» نىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر فاكۇلتېتىنى ۋە 1952 ـ يىلى تەسىس قىلىنغان «شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى»نىڭ سەنئەت ـ تەنتەربىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ياش ئۇسسۇلچىلار يېتىشىپ چىقتى. 50 ـ يىللاردىن تارتىپ يەنە «بېيجىڭ ئۇسسۇل مەكتىپى» نى ۋە «مەركىزىي مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ئۇسسۇل كادىرلىرى يېتىشتۈرۈش سىنىپى» نى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ياش ئۇسسۇلچىلارمۇ بۇ سەپكە قوشۇلدى.

ئۇسسۇل ساھەسىدىكى ئوتتۇرا ۋە ئالىي بىلىم يۇرتلىرىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ياشلار ئىچىدە زەينەپ ئاخۇنجان، تۇرانىسا ماھۇت، نايىدىراخمان ئابلەت، ئىنايەت ۋە رەنا مەخسۇتلار ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئىزچىل تۈردە ئۇسسۇل مائارىپى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدى. تالانتلىق ئۇسسۇلچى مەريەم قاسىم ۋە ئابلىمىت توختىلارمۇ ئازادلىقتىن كېيىن تەربىيىلەنگەنلەردىن ئىدى.

60 ـ يىللارنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىن باشلاپ ئۇسسۇلچىلار قوشۇنى يەنىمۇ كېڭەيدى. بۇ يىللاردا ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەھنىسىدە كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىغان خەلچەم سىدىق، رەيھانگۈل ئابلىز، نۇسرەت، قىممەت، شەمشىدىن، ئەھمەت جېلىل، تۇمارسايىم قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ياش ئۇسسۇلچىلار شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەھنىلەردە تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىشكە باشلىدى.

1957 - يىلى ۋە 1958 - يىللىرىدىكى چېكىدىن ئاشقان سول خاھىشنىڭ تەسىرى ۋە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» جەريانىدىكى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ دەھشەتلىك مەدەنىيەت مۇستەبىتچىلىكى ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىقىنىمۇ بىر مەزگىل بۇرۇقتۇرمىلىققا ئالغان ئىدى.

1978 - يىلدىن باشلاپ يەنە بىر تۈركۈم ياش ئۇسسۇلچىلار يېتىشىپ چىقىپ ئۇسسۇل قوشۇنىنى تېخىمۇ كېڭەيتتى.

تالانتلىق ياش ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن گۈلباھار سىدىق، كۈرەش تاجى، ھەبىبە ئابدۇللا، گۈلنار قاتارلىقلار 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ ئۇسسۇل سەھنىسىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ياش غۇنچىلاردىن ئىدى.

※ ※ ※

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ ناخشا - ئۇسسۇلغا ماھىر بولغاچقا ئۇلارنىڭ ئۇسسۇل تۈرلىرىمۇ كۆپ ئىدى. «تۇت ئۇسسۇلى»، «شىر ئۇسسۇلى»، «نىقاب ئۇسسۇلى»، «پەقىرىما ئۇسسۇلى» «تاقلىما ئۇسسۇلى»، «ساما ئۇسسۇلى»، «قونغۇر ئۇسسۇلى»، «تەخسە ئۇسسۇلى»، «چەش ئۇسسۇلى» قاتارلىقلار قەدىمقى ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ پەقەت ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىدىنلا ئىبارەت.

ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى «سانايى نەفىسە» لەر ئاساسىدا قۇرۇلغان سەنئەت ئۆمەكلىرىدە ئۇسسۇل ئىجادىيىتى دەسلەپكى قەدەمدە بىخلىنىشقا باشلىدى. بۇ چاغدىكى ئىجادىيەتلەر كۆپىنچە كلاسسىك خەلق ئۇسسۇللىرىنىڭ ھەرىكەتلىرىنى ئاساس قىلاتتى. ئىجادى ھەرىكەتلەر بىر قەدەر ئاز ئىدى.

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرى يېتىشقەن ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن قەمبەرخانىم، خەيرىنىسا تۆلەندى، ھاجى راخمان، زەينەپ سىدىق، ئىبراھىمجان، ھەجەرخانىم، رابىيە ئۆمەر قاتارلىقلار دەسلەپكى قەدەمدە ئۇسسۇل ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ يېتىشقەن سەنئەتكارلار ھەم ئىجات قىلاتتى، ھەم رېژىسسورلۇق قىلاتتى، كېيىن بۇ سەپكە سالامەت ئالىمجان، مەھەممەت داۋۇت، ئايتىللا، ئۆمەرجان، بەھرىنىسا، ئابلىمىت توختى، مەريەم ناسىر، نۇسرەت، لەتىپە قۇربان قاتارلىق ئۇسسۇلچىلار قوشۇلۇپ، ئۇسسۇل ئىجادىيىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتەردى.

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىن تاكى 1966 - يىلى «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلانغىچە زور بىر تۈركۈم ئۇسسۇل نومۇرلىرى ئىجات قىلىنىپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەھنىلەردە ئوينىلىشتىن تاشقىرى، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ھەتتا چەتئەل سەھنىلىرىدىمۇ ئوينىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ يۈكسەك باھاسىغا ئېرىشتى.

ئازادلىقتىن كېيىنكى 17 يىل ئىچىدە نۇرغۇن ئۇسسۇل نومۇرلىرى ئىجات قىلىندى. بۇلاردىن «ئازادلىق ئۇسسۇلى»، «گىلەمچىلىك ئۇسسۇلى»، «لەيلىگۈل» (ئۇسسۇللۇق تىياتىر)، «دولان مەشرىپى»، «ئاتۇش ئۇسسۇلى»، «شاخ - شاخ چىنار»، «قوغۇنچىلىق ئۇسسۇلى»، «ئۈزۈمچىلىك ئۇسسۇلى»، «چۆلدە ئېچىلغان كۆمۈش گۈللەر»، «قىزىلگۈل ئۇسسۇلى»، «ئەنجۈرلۈك باغدا»، «شوخ قىز»، «ناغرا ئۇسسۇلى»، «كۆكتىپى مەشرىپى»، «شات يىگىتلەر»، «پوچتالىيون»، «قەشقەر قىزى»،

«تويى ئۇسسۇلى»، «ۋەتەننى قوغدايلى»، «داپ ئۇسسۇلى» قاتارلىق ئۇسسۇل نومۇرلىرىنىڭ بىر قىسمى ئاپتونوم رايونىمىزدا، مەملىكىتىمىزدە، ھەتتا خەلقئارا سەھنىلەردە ئۆتكۈزۈلگەن ھەر خىل چوڭ - كىچىك مۇسابىقىلەردە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئىدى. بولۇپمۇ 1965 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن ئىشلەنگەن چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «خەلق گۇڭشېسى ياخشى» ئازادلىقتىن كېيىنكى گۈللەنگەن ئۇيغۇر ناخشا - ئۇسسۇلچىلىقىنىڭ بىر چوڭ نامايەندىسى ئىدى.

1978 - يىلدىن كېيىنكى ئۇسسۇل ئىجادىيىتى قايتا باراقسانلىشىشقا باشلىدى. ئىجات قىلىنغان ئۇسسۇل نومۇرلىرى مەزمۇن ۋە بەدىئىلىك جەھەتلەردە بۇرۇنقىدىن زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

«پاختىكار قىز»، «تارىم دولقۇنلىرى»، «پامىردىكى يۈرەك» (ئۇسسۇللۇق تىياتىر)، «توقۇمچى قىز»، «قار لەيلىسى»، «تىيانشاندا باھار كەلدى»، «تەنتەنە»، «بالا تەربىيىچىسى»، «مېنىڭ راۋابىم»، «پىلە باققۇچى قىز»، «دولان سەنىمى»، «مۇقام يۇرتىدىكى شاتلىق»، «يۈرەك شاتلىقى»، «قۇلغۇراق ئۇسسۇلى»، «قوغۇن تاتلىق - دىلدا شاتلىق»، «لالە»، «كارۋان»، «ياغمۇر قىز»، «تارىم گۈلى» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ئۇسسۇل نومۇرلىرى دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، دەۋر قەھرىمانلىرىنى مەدھىيىلەپ، چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇنغا ۋە بىر قەدەر يۈكسەك بەدىئىي سەۋىيىگە ئىگە نادىر ئەسەرلەردۇر.

ئۇسسۇل ئىجادىيىتىدە يالغۇز كىچىك تىپتىكى ئۇسسۇل نومۇرلىرىلا ئەمەس، بەلكى بىر قەدەر يۈكسەك بەدىئىي سەۋىيىگە ئىگە ئۇسسۇللۇق تىياتىرلارمۇ ئىشلەندى. «لەيلىگۇل»، «چۆلدە ئېچىلغان گۈللەر»، «پامىر بۈركۈتى» قاتارلىق چوڭ - كىچىك تىپتىكى ئۇسسۇللۇق تىياتىرلارنىڭ سەھنىگە چىقىشى ئۇسسۇل ئىجادىيىتىدىكى چوڭ ئىزدىنىش ئىدى.

※ ※ ※

ئازادلىقتىن كېيىنكى ئۇسسۇل ماھارىتىنىڭ يولغا قويۇلۇشى، ئۇسسۇل قوشۇنىنىڭ كېڭىيىشى ۋە ئۇسسۇل سەۋىيىسىنىڭ پەيدىن - پەي يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، تالانتلىق ئۇسسۇلچىلىرىمىز خەلقئارالىق سەھنىلەردىكى مۇسابىقىلەردە زور ئۇتۇقلارغا ئېرىشىپ، دۆلىتىمىزگە زور شان - شەرەپلەر كەلتۈرگەن ئىدى.

1957 - يىلى 7 - ئايدا موسكۋادا ئۆتكۈزۈلگەن 6 - نۆۋەتلىك «دۇنيا ياشلىرى سەنئەت فېستىۋالى» دا تالانتلىق ياش ئۇسسۇلچى ئامىنە يۈسۈپ يەككە ئۇسسۇل ئويناپ، كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى. شۇ قېتىمقى فېستىۋالدا يەنە ياش ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن ئابلىمىت ئاتايىپ بىلەن زۆھرە توختى ئىككىسى ئوينىغان قوش كىشىلىك ئۇسسۇل يەنە بىر كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى.

1959 - يىلى ۋېنادا ئۆتكۈزۈلگەن 7 - نۆۋەتلىك «دۇنيا ياشلىرى سەنئەت فېستىۋالى» دا ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىسى ئايتىللا مەرھۇم ھاجى راخمان ئىشلىگەن «ئۈزۈمچىلىك ئۇسسۇلى» نى ئويناپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى.

جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىۋاتقان زامانىۋىلىشىش قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇرتكىسى بىلەن باشقا ساھەلەرگە ئوخشاشلا ئۇسسۇل سەنئىتىدىمۇ ئارقىمۇ - ئارقىدىن يېڭىلىقلار بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. يېقىندىن بۇيان بىزنىڭ تالانتلىق ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن مەريەم ناسىر، خەلچەم سىدىق، رەيھانگۈل ئابلىز ۋە مەھەممەت داۋۇتلار ھەر قايسىسى ئۆز ئالدىغا يەككە ئۇسسۇل كېچىلىكى ئۆتكۈزۈپ تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئۇلار ئۇسسۇل سەنئىتىدە يېڭىلىق يارىتىپ ئۆز ئىستېداتلىرىنى ئالاھىدە نامايەن قىلدى.

※ ※ ※

ئۇسسۇل قوشۇنى ئاجىزلىقتىن زورايدى، ئۇسسۇل ئىجادىيىتى يۈزەكىلىكتىن چوڭقۇرلىشىشقا قەدەم قويدى، ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىلىرى ۋە ئۇسسۇل رېژىسسورلىرى بارلىققا كەلدى. ئۇسسۇلچىلىرىمىز پەقەت مەملىكەت سەھنىلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى جاھان سەھنىلىرىدىمۇ ئۆز ماھارەتلىرىنى نامايەن قىلىپ، ۋەتەن، خەلققە شان - شەرەپ كەلتۈردى. ئۇسسۇل مائارىپى يولغا قويۇلۇپ نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەت بىرلەشتۈرۈلدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى كۈتۈپ ئېلىۋاتقان مۇشۇنداق كۈندە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ بىۋاسىتە يېتەكچىلىك قىلىشى بىلەن، شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ ئارتىستلىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا ھەر قايسى ۋىلايەت، ئاھىيلەردىن ئۇسسۇلچى ۋە مۇزىكانتلارنى يۆتكەپ چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «تەڭرى تاغ شاتلىقى» نى تەييارلاپ چىقتى، بۇ چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «تەڭرى تاغ شاتلىقى» شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى تەبرىكلەشتە تەييارلانغان چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «خەلق كۆڭلىدىكى ناخشا» دىن كېيىنكى شىنجاڭ سەھنىسىدە ئوينالغان ئىككىنچى قېتىملىق چوڭ تىپتىكى ناخشا ئۇسسۇلدۇر. مانا بۇ چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل تەرەققىي قىلىۋاتقان ئۇسسۇل سەنئىتىمىزنىڭ يۈكسەك سەۋىيىسىدىن بېشارەت بېرىدۇ.

3

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ تىياتىر سەنئىتىگىمۇ خۇددى باشقا سەنئەت تۈرلىرىگە ئوخشاشلا ئەھمىيەت بىلەن قارىغان. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇددا دىنى مەدەنىيىتىگە ئائىت نامايەندىلىرىدىن بولغان قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى 27 پەردىلىك سەھنە ئەسىرى «مەيتىرى — سىمىت» بىزنىڭ بۇ كۆز قارىشىمىزنى دەلىللەيدۇ.

10 - ئەسىردە قاراخانىيلار ئۇيغۇر دۆلىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇيغۇرلار پەيدىن - پەي ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلدى. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇددا دىنى مەدەنىيىتىگە ئائىت نۇرغۇن مەدەنى

يادىكارلىقلىرى ۋەيران قىلىندى. جۈملىدىن سەھنە سەنئىتىمىز ئىسلام دىنىنىڭ مەلۇم چەكلىمىسىگە ئۇچراپ، بەدىئىي ـ بەدىي زاۋاللىققا يۈزلەندى ۋە ئۇزاق ئەسىرلەرگىچە تەرەققىياتقا ئېرىشەلمىدى.

※ ※ ※

ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋە «4 ـ ماي» ھەركىتىنىڭ تەسىرى بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى يېڭى دېموكراتىك ھەركەتكە پائال قاتناشتى. ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىمىز قايتا گۈللىنىشكە يۈز تۇتتى. يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ توسۇۋالغىلى بولمايدىغان ھەيۋەتلىك دولقۇنى خەلقنىڭ قەلبىگە دەسلەپكى قەدەمدە ئىنقىلاب ئۇرۇقىنى چاچتى. چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، ماۋدۇن قاتارلىق ئىنقىلابچىلار ۋە ئىلغار پىكىرلىك يازغۇچىلار، ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ ئويغىنىشى ۋە تەرەققىياتىغا مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتتى. بۇ مەزگىللەردە يەنە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بىر قىسىم تىياتىرلىرى شىنجاڭغا كىرىشكە باشلىدى ۋە شەھەرلەردە ئوينىلىپ زور تەسىر قوزغىدى. شىنجاڭدىكى بىر قىسىم ئىلغار زىيالىيلار، يازغۇچى ۋە شائىرلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلغار پىكىرلىك دراماتورگىيىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ دەسلەپكى قەدەمدە تىياتىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى.

شىنجاڭدا جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىۋاتقان سەھنە سەنئىتىنىڭ مۇھىم ئالامىتى يېڭىدىن ـ يېڭى ئۇيغۇر تىياتىرلىرى ئىنكاللىشكە باشلىدى. بۇ چاغدا قەشقەر، ئۈرۈمچى، خوتەن، غۇلجا، ئۈچتۇرپان، چۆچەك، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا تىياتىرچىلىق بىر قەدەر راۋاجلاندى ھەمدە يۇقۇرىقى جايلاردا فېئودالىق تۈزۈمگە قارشى تۇرۇپ چىن مۇھەببەتنى مەدھىيىلەيدىغان، زۇلۇمغا، ئېكسپىلاتاتسىيىگە قارشى تۇرىدىغان، نادانلىقنى، قالاقلىقنى، ئىجتىمائىي قاششاقلىقنى تەنقىد قىلىدىغان ئىلغار مەزمۇندىكى يەرلىك تىياتىر ۋە بىر قىسىم چەتئەل تىياتىرلىرى ئوينالدى. ئەينى يىللاردا شىنجاڭ سەھنىلىرىدە ئوينالغان دراماتورگ خەمىت ھەكىمىنىڭ نادانلىقنى، ئاچكۆزلۈكنى، فېئودالىق تۈزۈمنى، دىنىي ئاسارەتنى تەنقىد قىلىدىغان «بىر خوتۇن، ئىككى ئەر»، «ئەممەت سەرراپ»، «تېرىلگەن ئاقچا»، «ئاتا ئارخان» قاتارلىق درامىلىرى، دراماتورگ زۇنۇن قادىرنىڭ فېئودالىق ئاسارەت ئاستىدىن غەزەپلىك شىكايەت قىلىدىغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى»، «مۇيەسسەرگە تۆھمەت»؛ ئىنقىلابىي كۈرەش روھى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان «غۇنچە»، «قاندىن ئۈنگەن چېچەك» قاتارلىق درامىلىرى؛ ئوت يۈرەك شائىر، دراماتورگ، مەرھۇم لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «كۈرەش قىزى»، «چىمەنگۈل»، «بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپ»، «سامساق ئاكاڭ قايغۇدا»، «تاھىر ـ زۆھرە» قاتارلىق درامىلىرى؛ مەشھۇر سەنئەتكار، ماھىر يېتەكچى، ئىنقىلابىي قۇربان قاسىمجاننىڭ «غېرىپ ـ سەنەم» دراممىسى؛ دراماتورگ شۈكۈر يالقىننىڭ «شاھزادە كېچىسى» ناملىق دراممىسى، ئىنقىلابىي قۇربان مەرھۇم ئابدۇللا روزىنىڭ «تۈگىمەس ئازاب» دراممىسى؛ پەتتار رەجەپ ئوغلىنىڭ «كۈرەش دولقۇنى» دراممىسى، يۈنۈسجان باشقا «سىگنال»، «ئۇچۇقتۇرۇش» قاتارلىق درامىلار؛ جۈملىدىن ياپون ئۇرۇشى دەۋرىدە ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قوغداش مەزمۇن قىلىنغان «بەختۇر يىگىت»، «يېڭى ئىشچىلىرىنىڭ غەزىپى»؛

ئىنقىلاۋى قۇربان لىن جىلۇ يازغان «سادانە» ئاتلىق سەھنە ئەسىرى ھەمدە «پەرھات – شىرىن»، «رابىيە – سەيدىن» قاتارلىق بىر تۈركۈم سەھنە ئەسەرلىرى ئەينى دەۋردىكى شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئىنقىلاۋى كۈرەش روھىنى ئۇرغۇتقان ئىدى.

50 – يىللاردىن كېيىنكى ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا بىر تۈركۈم تالانتلىق تىياتىر ئارتىسلىرى يېتىشىپ چىقتى.

قاسىمجان قەمبىرى، ئەھەت ئۆمەر، سىراجىدىن زۇپەر، ئابلىز ھاجى، ئابدۇقادىر ھاجى، ئابلاجان، ئابدۇكېرىم رازىيوپ، كامال تۇرسۇن، مەريەم دادىخان، پەرىدە، تۇرسۇن ھەسەن، بولۋاسخان، مەھەممەت ئىبراھىمجان قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ئارتىسلار ئازاتلىق ھارپىسىدا شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەھنىلەردە رول ئېلىپ، ئارتىسلىق سەنئىتى جەھەتتە كۆپ يېڭى ئەۋلادلار ئۈچۈن ھەۋەل ھازىرلىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھەم ئارتىست، ھەم رېژىسسور، ھەم دىراماتورگ ئىدى.

※ ※ ※

دۆلىتىمىز ئازات بولغاندىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقى يەنىمۇ راۋاجلاندى. ئازاتلىق ھارپىسىدىلا بىر قەدەر مۇستەھكەم ئاساسقا ئىگە بولۇپ قالغان ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقى ئازاتلىقتىن كېيىنكى سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت مۇنبىرىمىزدە يورەكلەپ ئېچىلىشقا باشلىدى.

ئازادلىقتىن كېيىن تىياتىر سەھنىگە يەنە ئابدۇكېرىم، ياقۇپ رايىدىن، ھەسەن يۇنۇس، مەھەممەت ئىمىن قاتارلىق بىر تۈركۈم ئارتىسلار قوشۇلۇپ، ئارتىسلار قوشۇنى يەنىمۇ تولۇقلاندى. تىياتىر ئىجادىيىتىمۇ راۋاجلىنىشقا باشلىدى. مەھەممەت ئاتلىق يازغان «ئېيتىملار كۆز يېشى»، ئەھمەدجان سىدىق يازغان «قۇللۇقتىن ئازاتە»، ئەھەت ئۆمەر يازغان «ئاق بىلەن قارا»، «پاشىخان»، زۇنۇن قادىر يازغان «غۇنچەم»، «گۈلنىسا»، سەيپىدىن ئەزىزى يازغان «كۆرەش يولى»، «خېيىرتۇرۇۋچ سىنىش كېرەك»، سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى ھەمزە ھەكىم زادە يازغان «باي بىلەن مالاي»، بۇرھان شەھىدى يازغان «يالقۇنتاغ غەزىۋى»، ھەمدە «ئاۋغۇست بورانلىرى»، «20 – ئاۋغۇست ھارپىسىدا»، «ئارشىن مال ئالان»، «ئىككى بايغا بىر مالاي»، «يېڭى دەۋر»، «چەكەكۆلۈك نەتىجىسى»، «ئۈچ خوتۇنلۇق»، «پاشاخان» قاتارلىق ئۇرغۇتالغان چوڭ – كىچىك دىرامىلار ئوينىلىپ، ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ سەۋىيىسى بۇرۇنقىدىن يەنىمۇ بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن دىراماتورگلىرىمىزنىڭ سەۋىيىسىمۇ پەيدىن – پەي ئۆستى. بىر قىسىم سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ سەۋىيىسى ئازاتلىقتىن ئىلگىرى يېزىلغانلىرىغا سېلىشتۇرغاندا ئىپادىلىگەن تېمىسىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلىقى، قۇرۇلمىسىنىڭ مۇكەممەللىكى، ئەسەردىكى ئوبرازلارنىڭ روشەن ۋە جانلىقلىقى، بەدىئىي ۋاسىتىلارنىڭ كۆپ ۋە رەڭگا – رەڭلىكى جەھەتتە روشەن پەرق سېلىشتۇرمىسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئارتىسلىرىمىزنىڭ ئورۇنلاش ماھارىتىمۇ بۇرۇنقىدىن

يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، ئارتىستلىرىمىز ئەسەر مەزمۇنىغا چوڭقۇر چۆكۈش، تىپ-ئوبرازلارنى تەھلىل قىلىش ۋە ئۇلارنى چۈشىنىش، تۇرمۇش ھەقىقىيىتىگە ئەمەل قىلىش ۋە سەھنە قانۇنىيىتىنى ئىگەللەش قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئىنچىكە كەسپىي ماھارەتلەرنى پۇختا ئۆزلەشتۈرۈۋېلىش يولىدا زور ئىجتىھات بىلەن ئالاھىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ بىر قەدەر ئەمەلىي ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

شىنجاڭدا مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىياتىرچىلىق ئىشلىرىنى يەنىمۇ يۈكسەلدۈرۈش مەقسىتىدە 1960 - يىلى سابىق «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبىلى»نى «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل دراما تىياتىرى»غا ئۆزگەرتتى. بۇنىڭ بىلەن ئەزەلدىن كەسپىي تىياتىر ئۆمىكى بولۇپ باقمىغان شىنجاڭدا تۇنجى كەسپىي دراما ئۆمىكى قۇرۇلدى. ① بۇ ئۇيغۇر تىياتىرچىلىق تارىخىدىكى خۇشاللىنارلىق چوڭ ئىش بولدى. ئاپتونومىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ۋە بىر قىسىم رەھبىرى يولداشلار شىنجاڭدا ئۇيغۇر تىياتىرىنى بەرپا قىلىش ئۈستىدە خېلى بۇرۇنلا ئويلاشقان بولۇپ، «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل دراما تىياتىرى» قۇرۇلۇشتىن بىر يىل ئىلگىرى يەنى 1958 - يىلى شىنجاڭدىن بىر تۈركۈم تالانتلىق ياش ئوقۇغۇچىلارنى تاللاپ، «مەركىزىي تىياتىر ئىنستىتۇتى»نىڭ ئارتىستلىق فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتكەن ئىدى. شىنجاڭنىڭ تىياتىرچىلىق ئىشلىرىنى يەنىمۇ گۈللەندۈرۈشتە مەخسۇس كەسپىي تەربىيە ئالغان بىر تۈركۈم قابىل سەنئەتكارلارنىڭ بولۇشى ناھايىتى زۆرۈر ئىدى.

1965 - يىلى 7 - ئايدا مەركىزىي تىياتىر ئىنستىتۇتىنىڭ ئارتىستلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن شىنجاڭلىق ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلدى، ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە سەھنە گۈزەل سەنئىتى خادىمى ۋە گرىمچىكىمۇ بار ئىدى. ئۇلار شىنجاڭغا قايتقاندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ كەسپىي پائالىيىتىنى داغدۇغىلىق ھالدا باشلىۋەتتى ۋە ئارقا - ئارقىدىن «نەغمىلىكتىكى جەڭ» ۋە «مول - ھوسۇلدىن كېيىن» قاتارلىق تىياتىرلارنى ئۇيغۇر، خەنزۇ تىللىرىدا ئويناپ تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولدى. «نەغمىلىكتىكى جەڭ» دراممىسى ئىلىمىزنىڭ غەربىي-شىمال رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تىياتىر كۆرىكىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپ، مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئەسەرلەر قاتارىدا بېيجىڭغا ئېلىپ ئوينالدى.

يېڭى ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن «ناخشا - ئۇسسۇل — دراما تىياتىرى»دىكى پىشقەدەم ئارتىستلارغا قوشۇلۇپ، ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىدا بىر قەدەر مۇنتىزىم بولغان تۇنجى ئەۋلات ئارتىستلار قوشۇنىنى بەرپا قىلدى. مۇنداق بىر قوشۇننىڭ بارلىققا كېلىشى ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىغا كەڭرى زېمىن ھازىرلىدى. ئەپسۇسكى ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىنى گۈللەندۈرۈش يولىدىكى بۇ تىرىشچانلىقلار ئۆز قىسمىتىنى تاپالمىدى.

«مەدەنىيەت ئىنقىلابى» جەريانىدا تىياتىر ساھەسىدە ھېچقانداق يېڭىلىق بولمىدى، بىر قانچە يىلدىن كېيىن «ئىنقىلابىي ئۈلگىلىك تىياتىرلار» مەيدانغا كېلىپ، «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل

① «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل دراما تىياتىرى» قارمىقىدا ئىككى دراما ئۆمىكى بولۇپ 1 - ئۆمەك ئۇيغۇر دراما ئۆمىكى، 2 - ئۆمەك خەنزۇ دراما ئۆمىكى ئىدى.

دىراما تىياتىرى» نىڭ دىراما 1 - ئۆمىكى خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلىپ ئىشلىگەن ئوپېرا «قىزىل چىراق» نى تەييارلاشقا كىرىشتى. پەقەت مۇشۇ بىرلا ئوپېرانى تەييارلاش ۋە ئويناش ئۈچۈن بەش يىل ۋاقىت سەرپ قىلىندى.

دىراما 1 - ئۆمىكى «قىزىل چىراق» ئوپېراسىنى ئويناش مۇناسىۋىتى بىلەن ۋەزىپىسىنى ئۆزگەرتتى. سابىق «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل — دىراما تىياتىرى» — «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى»، «شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى» ۋە «شىنجاڭ دىراما ئۆمىكى» دىن ئىبارەت ئۈچ ئۆمەككە ئايرىلدى.

1976 - يىلدىن باشلاپ «شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى» «تىمتاس ئەمەس بۇ ماكان» سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «كۈرەش بولىقى»، زۇنۇن قادىر، ئېلى ئەزىزلارنىڭ «غېرىپ - سەنەم» زۇنۇن قادىرنىڭ «غۇنچەم»، «گۈلنىسا»، سەمەت دۇگايلىنىڭ «رابىيە - سەيدىن»، تۇرغان شاۋدۇننىڭ «تاشۋاي»، تۇرسۇن يۇنۇسنىڭ «كۆتۈلمىگەن توي»، مەھەممەت ئاتاۋۇللىنىڭ «ئانا - بالا» (ئۆزلەشتۈرگەن)، شاھىدىن گۈھەرى ۋە تۇرسۇن ئىشپىلارنىڭ «چىن مۇدەن»؛ جەتتەل دىراملىرىدىن «تارشىن مال - تالان» ۋە «ھەققانىي جامائەت پىكرى»، «ئىككى بايغا بىر مالاي»، «ئەجەل سىرتمىقى»، «نۇرخان» قاتارلىق بىر مۇنچە تىياتىرلارنى ئويناپ ئۇيغۇر تىياتىر سەھنىسىنى يەنىمۇ جانلاندۇردى.

شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا مەتبېلى زۇنۇننىڭ «مەسلىھەت چىنى»، «مەستانىكام ئاچچىق - ئاموتى ئاتلىق»، «مۇقام ئۇستازى»؛ ئىمىن راشىدىنىڭ «ئانارگۈل»؛ تۇرسۇن يۇنۇسنىڭ «قانلىق يىللار»، شۆكۈر يالقۇننىڭ «يالغۇز قىز»، «باھار»؛ مەتسىمىن قادىر ۋە ئۆمەر سايىملارنىڭ «پەرھات - شېرىن»؛ ئىمىن ئەخمىدى ۋە ئابلەت قىيۇملارنىڭ «مۇلجەر تاغ بورانلىرى»؛ مەھەممەت روزى يارقىننىڭ «ئورۇق ۋە سېمىز»، «شۇنداق بىر كۈن»، توختى ئايۇپنىڭ «قىساس» قاتارلىق چوڭ - كىچىك تىياتىرلىرى ئوينىلىپ، سەھنە ئەسەرلىرى سان ۋە سۈپەت جەھەتتە يەنە بىر بالداق يۇقۇرى كۆتىرىلدى. تىياتىر قوشۇنىمۇ بارغانسېرى كېڭىيىپ باردى.

1965 - يىلى «مەركىزى تىياتىر ئىنستىتۇتى» نى پۈتتۈرگەن ئابلىمىت سادىق، پاتىخە، ھېيتەم ھۈسەن، ماھىرە زاكىر، تۇرسۇنجان زۇنۇن، ئىللاقىز مامۇت قاتارلىق بىر تۈركۈم تالانتلىق ئارتىستلاردىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىر سەھنىسىدە يەنە بىر تۈركۈم ياش ئارتىستلار ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىدىن بېشارەت بېرىشكە باشلىدى.

10 يىللىق بالايى - ئاپەتتىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىمۇ قايتا گۈللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. تىياتىرچىلىقنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدىن يېڭى تالانت ئىگىلىرى يېتىلىشكە باشلىدى. «مەركىزى تىياتىر ئىنستىتۇتى» نى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن بىر تۈركۈم دىراماتورگلار، رېژىسسورلار، كومپوزىتورلار ۋە ناخشىچىلار يېتىشىپ چىقتى.

شىنجاڭدا «شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى» نى ھېسابقا ئالمىغاندا باشقا ھېچقانداق ئاز سانلىق مىللەت كەسپىي تىياتىر ئۆمىكى بولمىسىمۇ، لېكىن ھەر قايسى جايلىرىدىكى كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىدە كۆپ تەرەپلىمە ئىقتىدارلىق ئارتىستلار بولغاچقا، ئۇلار شارائىت يار بەرگەن ئەھۋال ئاستىدا چوڭ - كىچىك تىياتىرلارنى ئويناپ كەلدى. ئۇلار مەخسۇس ئاردىمىست ياكى مەخسۇس تىياتىر رېژىسسورى بولمىسىمۇ، ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر تىياتىر

سەھنىسىنى جانلاندۇردى ھەمدە ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىنىڭ ئۆزگىچە ئۇسلۇبىنىڭ يېتىلىشىدە ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىدى.

※ ※ ※

ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقى 30 - يىللاردىن باشلاپ قايتا يېڭىلىنىپ، دۆلىتىمىز ئازات بولغىچە مەلۇم ئاساسقا ئىگە بولدى. ئازاتلىقتىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقى تېخىمۇ گۈللەندى. بولۇپمۇ 1978 - يىلدىن كېيىنكى ئىلگىرىلەش بىر قەدەر زور بولدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىدا دىراماتورگ، ئارتىست، رېژىسسور ۋە سەھنە گۈزەل سەنئەت خادىملىرىدىن تەركىب تاپقان، بىر قەدەر مۇكەممەل تىياتىر قوشۇنى شەكىللەندى. ياشلار پىشقەدەملەرگە ۋارىسلىق قىلىپ تىياتىر ئىجادىيىتىنى يەنىمۇ گۈللەندۈردى. بىر تۈركۈم ياش دىراماتورگلار يېتىشىپ چىقىشقا باشلىدى. بىر قىسىم تىياتىرلىرىمىز مەملىكەت سەھنىلىرىدە ئوينىلىپ مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

30 يىلدىن بۇيان تىياتىر قوشۇنى ئاجىزلىقتىن زورايدى، سەھنە ئەسەرلىرى ئاددىيلىقتىن چوڭقۇرلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قارشى ئېلىشقا ئاتالغان يېقىنقى كۈندە بۇ چوڭ تويغا سوۋغا قىلىش يۈزىسىدىن بىر قىسىم تىياتىرلار تەييارلانماقتا.

4

ئۇيغۇر رەسساملىقى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان دەۋرلىرى — ئۇيغۇر رەسساملىقىنىڭ راسا گۈللەنگەن دەۋرى ئىدى. ئەينى دەۋردىكى شىنجاڭنىڭ رەسساملىق ۋە ھەيكەلتىراشلىقى ئاساسەن خاراكتېرلىق دىنىي پائالىيەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بولۇپ، ئۇ دەۋردە ئۆتكەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر بۇددا رەسسامى ۋىسا ئىراسا تېگىنا غەربىي رايون رەسساملىق سەنئىتىنىڭ شەرقتە تەسىر كۆرسىتىشىدە زور خىزمەت كۆرسەتكەن ئىدى.

ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن (10 - ئەسىردىن كېيىن)، ئۇلارنىڭ بۇددا دىنىغا ئائىت مەدەنىي مىراسلىرى ۋەيران قىلىندى.

ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىسىدە ئادەم ۋە باشقا جانلىق نەرسىلەرنىڭ سۈرىتىنى سىزىش مەنئى قىلىناتتى. شۇڭلاشقا 10 - ئەسىردىن باشلاپ ئۇيغۇر رەسساملىقى زاۋاللىققا قاراپ يۈزلەندى. بۇ چاغدىكى رەسساملىرىمىز گۈل - گىياھ ۋە باشقا جانسىز نەرسىلەرنىڭ سۈرىتىنى سىزىش بىلەنلا چەكلەندى. بۇ مەزگىللەردە خەتتاتلىق ۋە نەققاشلىق بىر قەدەر تەرەققىي قىلدى. ئۇيغۇر بىناكارلىقىدا نامايەن بولۇپ كېلىۋاتقان ئوراۋاق - تۈمەن نەپىس نەقىشلەر، ساقلىنىۋاتقان قوليازمىلىرىمىزدىكى كۆركەم ۋە گۈزەل ھۆسنىخەتلەر بۇنىڭ دەلىلى.

ئۇيغۇر رەسساملىقى گەرچە ئىسلام دىنىنىڭ چەكلىشىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۈزۈل-كېسىل يوقىلىپ كەتمىدى. دىنىي ئىزالا كۈچەيگەندە رەسساملىق كۈچلۈك تەقىپ ئاستىغا ئېلىنسا ئىلىم - مەرىپەت كەڭ يولغا قويۇلغان مەزگىللەردە يەنە بىر ئاز باش كۆتىرىپ قالاتتى.

※ ※ ※

ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرى ئۇيغۇر رەسساملىقى ناھايىتى ئارقىدا ئىدى. پېشقەدەم رەسسام ئابدۇكېرىم مەمتىلى ئەينى يىللاردىكى بىردىنبىر رەسسام ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىنكى سەنئەت مائارىپىنىڭ يولغا قويۇلۇشى رەسساملار قوشۇنىنى يېڭى قان بىلەن تەمىن ئەتتى. 1957 - يىلى «شىنجاڭ ئىنستىتۇتى» نىڭ سەنئەت - تەنتەربىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن غازى ئەھمەت، غېنى غوپۇر قاتارلىق ياشلار گۈزەل سەنئەت قوشۇنىمىزغا يېڭىدىن قوشۇلغان تالانتلىق رەسساملاردىن ئىدى. بۇ بىر تۈركۈم ياش رەسساملار سەپكە قېتىلغاندىن كېيىن، ھەم ئوقۇتۇش ئىشلىرى بىلەن ھەم ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، گۈزەل سەنئەت ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇھىم يېتەكچىلىك رولىنى ئوينىدى.

60 - يىللاردىن باشلاپ بۇ سەپكە يەنە ئابدۇكېرىم نەسىردىن، ئامان (قازاق)، مەھەممەت ھېيت، ئوپاخۇن، تۇردى ئىمىن، يۈسۈپجان، ئابدۇشۈكۈر، ئىمىن ئاسىل، تۇرسۇن غازى، جۇممە يۈسۈپ، سابىر مەخسۇت، مەھەممەت ئايۇپ، ئەبەيدۇللا مەھەممەت قاتارلىق بىر تۈركۈم تالانتلىق رەسسام، نەققاش ۋە ئوقۇتقۇچىلار قوشۇلۇپ، گۈزەل سەنئەت قوشۇنىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىنى شەكىللەندۈردى.

70 - يىللاردىن كېيىن «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋى» نىڭ گۈزەل سەنئەت سىنىپىنى ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتلىرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن فولىتا (شىبە)، زۆھرە، نەجمىدىن، دىلمۇرات، ئابلىكىم ئابدۇراخمان (قىرغىز)، پەرھات جىرۇپ، مەرۋايىت، ئابدۇسەمەت (قازاق)، مەمتىمىن بەكرى (قىرغىز)، ئابدۇسالام قاتارلىق بىر تۈركۈم ياشلارمۇ بۇ سەپكە قوشۇلۇپ ئۆزلىرىنىڭ بىر قىسىم نادىر ئەسەرلىرى بىلەن جامائەتچىلىككە تونۇلۇشقا باشلىدى.

يۇقۇرقىلاردىن تاشقىرى 1961 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋى نىڭ گۈزەل سەنئەت فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن 122 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى بۇ سەپكە قوشۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مەدەنىيەت ئورگانلىرىدا خىزمەتكە ئورۇنلاشتى ۋە گۈزەل سەنئەت ساھەسىدە بىر پۈتۈن قوشۇننى شەكىللەندۈردى.

※ ※ ※

ئازاتلىقتىن كېيىن، بولۇپمۇ ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىنكى گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتى بىر قەدەر تېز راۋاجلاندى. ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى تەشۋىقات رولىدىلا ئۆتەپ كېلىۋاتقان گۈزەل سەنئەت ساھەسى، كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە پەيدىن - پەي

AltunOq

بەدىئىي ئىجادىيەتكە يۈزلەندى. 60 – يىللاردىن باشلاپ نۇرغۇن ئىجادىي ئەسەرلەر كۆرگەزمىلەرگە قويۇلۇپ، مەتبۇئاتلاردا بېسىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ زور قىزىقىشىنى قوزغىدى.

60 – يىللاردىن باشلاپ ئىجات قىلىنغان «خامان»، «جەنۇبىي ھۆكۈم»، «بوز يەر ئاچقۇچىلار»، «چېگرىدىكى قاراۋۇل»، «ئۈزۈم ئۈزۈش»، «ئامانىسساخان»، «غېرىب – سەنەم»، «مەخمۇت قەشقەرى»، «ئۇلاق بازىرىدا»، «مۇقام»، «ماھىر نەققاش»، «چېگرىدىن كەلگەن خەت»، «بالدۇر كەلگەن كۈز»، «تۇمۇل مەشرىپى»، «چوڭ كىلەم»، «يايلاق»، «كېلىنىنى كۈتۈۋېلىش»، «قاينام ئۆركىشى»، «پىشقەدەم دېھقان» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ئەسەرلەر چوڭقۇر ۋە ساپ ئىدىيىۋى مەزمۇنغا، ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇبقا ئىگە بولۇپ، تاماشىبىنلارغا بىر قەدەر كۈچلۈك بەدىئىي لەززەت بېغىشلىدى. ھەمدە بۇ ئەسەرلەرنىڭ نۇرغۇنلىرى ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ھەر خىل كۆرگەزمە ۋە مۇسابىقىلەرگە قويۇلۇپ، مۇكاپاتلاندى، ھەتتا بەزى ئەسەرلەر چەتئەللەردە ئۆتكۈزۈلگەن گۈزەل سەنئەت مۇسابىقىلىرىدا مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئۆسمۈر رەسسام ئالىمجاننىڭ «چوڭ كىلەم» ناملىق ئەسىرى بېنگالدا ئۆتكۈزۈلگەن ئۆسمۈرلەر گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى.

※ ※ ※

1959 – يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات – سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 2 – قېتىملىق قۇرۇلتىيىدا جۇڭگو رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلدى. شۆبە جەمئىيەتنىڭ پائالىيەتلىرى ئەندىلا روناق تېپىشقا باشلىغان مەزگىللەردە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلىنىپ بۇ جەمئىيەتنىڭ پائالىيىتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. پەقەت 1978 – يىلدىن كېيىنلا شۆبە جەمئىيەتنىڭ پائالىيىتى قايتىدىن قانات يايدى.

1979 – يىلى دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن، رەسساملار شۆبە جەمئىيىتى گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئاچتى ۋە بىر قىسىم ئەسەرلەرنى باھالاپ مۇكاپاتلىدى.

1980 – يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ياش رەسساملار گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئېچىلىپ، يەنە بىر تۈركۈم ئەسەرلەرنى مەملىكەتلىك ياش رەسساملار گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىگە سۇندى. ئەۋەتىلگەن 10 پارچە ئەسەر ئىچىدىن ياش رەسسام مەھەممەت ھېيتىنىڭ «بالدۇر كەلگەن كۈز» ناملىق ماي بوياق ئەسىرى 2 – دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شۆبە جەمئىيەت 1981 – يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ئاپتونوم رايون بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئاچتى. باھالاپ بېكىتىش جەريانىدا بۇ كۆرگەزمىدىن 29 پارچە

ئەسەر تاللىنىپ مەملىكەتلىك كۆرگەزمىگە ئەۋەتىلدى. مەملىكەتلىك كۆرگەزمىدە بۇ ئەسەرلەردىن 7 پارچىسى باھالاندى. رەسسام غازى ئەھەتنىڭ «مەخمۇت قەشقەرى» ناملىق ماي بوياق رەسىمى «مۇنەۋۋەر ئەسەر» مۇكاپاتىغا، قالغان 6 پارچە ئەسەر «سازاۋەرلىق ئەسەر» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بېيجىڭدا «شىنجاڭ ياخشى» رەسىملەر كۆرگەزمىسى ئېچىلدى. شىنجاڭدىكى 14 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 120 ئاپتورنىڭ 160 پارچە ئەسىرى كۆرگەزمىگە قويۇلدى.

1984 - يىلى دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن شىنجاڭدىن بىر قىسىم ئەسەرلەر مەملىكەتلىك كۆرگەزمىگە ئەۋەتىلدى. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردىن 4 پارچىسى باھالاندى. رەسسام غازى ئەھەتنىڭ «مۇقام» ناملىق ماي بوياق رەسىمى كۈمۈش مېدالغا، ئابدۇكېرىم نەسىردىن سىزغان «قۇمۇل مەشرىپى» قاتارلىق 3 پارچە ئەسەر مىس مېدالغا ئېرىشتى.

رەسساملار شۆبە جەمئىيىتىنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشى بىلەن «شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىدىن تاللانمىلار» ناملىق ئىككى توملۇق كىتاب ئىشلەندى. ھازىر «شىنجاڭ ياخشى» رەسىملىك كىتابى جىددىي ئىشلەنمەكتە.

رەسساملار شۆبە جەمئىيىتى 1980 - يىلدىن باشلاپ تا ھازىرغىچە جەمئىي 20 قېتىمغا يېقىن چوڭ - كىچىك تىپتىكى گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئۇيۇشتۇردى. رەسساملار شۆبە جەمئىيىتى ھازىر ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى گۈزەل سەنئەت خادىملىرىنى پائال ھەرىكەتلەندۈرۈپ، چوڭ تىپتىكى گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىگە تەييارلىق قىلماقتا.

※ ※ ※

گۈزەل سەنئەت ئۈستىدە توختالغىنىمىزدا ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى ئۈستىدىمۇ قىسقىچە توختىلىپ ئۆتۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ئۇ بىزنىڭ يازما يادىكارلىقلىرىمىز بىلەن بىرلىكتە ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدا مۇناسىپ ئورۇن تۇتۇپ كەلگەن ئەنئەنىۋى سەنئەت تۈرى.

ئۇيغۇرلار ئۇزۇن يىللىق مەدەنىيەت تارىخى جەريانىدا تۈرك رونىك يېزىقى، قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى، ئەرەب يېزىقى، ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدا ئىسلاھ قىلىپ تۈزۈلگەن چاغاتاي يېزىقى، قايتا ئىسلاھ قىلىنغان ھازىرقى ئۇيغۇر يېزىقى ۋە لاتىن ھەرپلىرى ئاساسىدا تۈزۈلگەن ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى قاتارلىق يېزىقلارنى قوللىنىشتىن تاشقىرى ئوخشىمىغان دەۋر، ئوخشىمىغان رايون ۋە ئوخشىمىغان شارائىتلاردا ياشىغۇچى ئۇيغۇرلار براخمى يېزىقى، مانى يېزىقى

(سانسكرىت يېزىقى)، توخار يېزىقى، قەدىمقى سۇرىيە يېزىقى، تىبەت يېزىقى ۋە خەنزۇ يېزىقى قاتارلىق نۇرغۇن يېزىقلارنى قوللىنىپ ئۆز تىلىنى خاتىرىلىگەن ۋە تارىخ، ئىقتىساد، ئەدەبىيات، تىبابەتچىلىك، ئاسترونومىيەدىن ۋە تىلشۇناسلىققا ئائىت نۇرغۇن يازما يادىكارلىقلارنى قالدۇرغان. ئۇيغۇرلار ھەر قايسى يېزىقلارنى قوللانغان دەۋرلەردە يېزىق سەنئىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، گۈزەل ۋە كۆركەم ھۆسنخەت نۇسخىلىرىنى ياراتقان ئىدى.

ئۇيغۇرلار ھازىر ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدا قايتا ئىسلاھ قىلىنغان يېزىقنى قوللىنىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ھۆسنخېتى ئەرەب ۋە پارس ھۆسنخەتلىرى بىلەن مەنبەداش. بىزنىڭ ھازىرقى ھۆسنخېتىمىز 10 – ئەسىردىن كېيىن، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشقا باشلىغاندا، ئەرەب يېزىقىنىڭ ئۇيغۇرلارغا كىرىشى بىلەن تەڭ پەيدا بولغان. شۇندىن كېيىن ئۇيغۇرلار ئەرەب ۋە پارسلار ئارقىلىق كوفى، دىۋانى، تەئلىق، سۇلۇس، رۇقئى، رەيھانى، نەسخى، شىكەستە، تەۋئەم قاتارلىق نۇرغۇن خەت نۇسخىلىرىنى ۋە ھەر خىل جەللى خەت نۇسخىلىرىنى قوبۇل قىلىپ ئىشلەتتى ۋە بۇ خەت نۇسخىلىرىنىڭ بىر قىسىم يېڭىچە ۋارىيانتلىرىنى ھەمدە ھەر خىل ئوبرازلىق خەت نۇسخىلىرىنى ئىجاد قىلدى.

تارىختا ئۆتكەن نۇرغۇن ئالىم، يازغۇچى، ئەدىبلىرىمىزنىڭ ھەممىسى دېگۈدەكلا مەشھۇر خەتتاتلاردىن ئىدى. قىسقىسى ئەينى دەۋردىكى ئۇيغۇر خەتتاتلىقى بىر قەدەر چوڭقۇر ئىجتىمائىي، ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە ئىدى.

* * *

ئازادلىقتىن كېيىن ئۇيغۇر خەتتاتلىقى ئاخبارات، نەشرىياتچىلىق ساھەسىدە تۇنجى قېتىم قوللىنىلدى. گېزىت خەۋەرلىرىدىكى بىر قىسىم ماۋزۇلار ۋە كىتاب مۇقاۋىلىرىدىكى ماۋزۇ خەتلىرى ھۆسنخەت بىلەن يېزىلىپ كەلدى. بۇ ساھەدە خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان پېشقەدەم خەتتاتلىرىمىزدىن ئابدۇلھەق ھوشۇر، ئوبۇلقاسىم مۆمىن، ھوشۇر ئىلى، غازى ئەھمەت، رازىيوق، قاسىم قاتارلىق خەتتاتلىرىمىز ئازادلىق ھارپىسىدىلا بىر قەدەر تونۇلغان ئەزىزنىيازى، ھەسەن ھامدى، كىچىك ئىمىن، ۋەلى ئەخمەت قاتارلىق پېشقەدەم خەتتاتلىرىمىزدىن كېيىنكى تۇنجى ئەۋلات خەتتاتلاردىن ئىدى.

60 – يىللاردىن كېيىن يەنە بىر تۈركۈم ياش خەتتاتلار قوشۇلدى. نىياز كېرىم، تۇردى قادىر نازىرى، ئىبرىز تىلىۋالدى قاتارلىقلار تالانتلىق ياش خەتتاتلىرىمىزنىڭ 60 – يىللاردىن كېيىنكى ۋەكىللىرىدىن ئىدى.

1978 – يىلدىن كېيىن ھۆسنخەت سەنئىتى ئاممىۋىلىشىش يولىغا قاراپ يۈزلەندى. ئۈرۈمچى ۋە قەشقەر قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە ئارقا – ئارقىدىن ھۆسنخەت كۆرگەزمىلىرى ئېچىلىپ، خەتتاتلىرىمىزنىڭ ماھارەت كۆرسىتىشىگە زېمىن ھازىرلاندى.

1984 - يىلى 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە «ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەتتاتلار جەمئىيىتى» قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن خەتتاتلىق پائالىيىتى ئۈچۈن قولايلىق ئىمكانىيەت يارىتىلدى. ھۆسنخەت كۆرگەزمىلىرى ۋە ھۆسنخەت سەنئىتى توغرىسىدىكى مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئېچىلدى. بىر قىسىم ھۆسنخەتلەر ئاھالاپ مۇكاپاتلاندى. بىر قىسىملىرى مەملىكەتلىك ھۆسنخەت كۆرگەزمىلىرىگە ئەۋەتىپ بېرىلدى.

80 - يىللاردىن باشلاپ ھۆسنخەت پائالىيىتى يەنىمۇ داغدۇغىلىق قانات يايدى. «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ گېزىتى» ۋە «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا مەخسۇس ھۆسنخەت ئەسەرلىرى ۋە ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرى ئېلان قىلىنىشقا باشلىدى.

80 - يىللاردا مەھەممەت ئىدرىس، ئادىلجان، ئۆمەرجان، ئەسقەر مۇھەممەت قاتارلىق ئوتتۇرا ياش ۋە ياش خەتتاتلار بۇ سەپكە دادىل قەدەم بىلەن بۆسۈپ كىردى.

1983 - يىلدىن باشلاپ، ئۈرۈمچى شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، يىشقەدەم خەتتات ھەسەن ھامىدى 6 قارار ئۇيغۇرچە خەتتاتلىق كۇرسى ئېچىپ، جەمئىي 240 تىن ئوشۇق ھۆسنخەت ھەۋەسكارىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى.

ھۆسنخەت سەنئىتى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ماڭارىپ ساھەسىگە ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىپ، پۈتۈن كۈنلۈك مەكتەپلەردە دەسلەپكى قەدەمدە ھۆسنخەت دەرسى ئۆتۈلۈشكە باشلىدى.

بىر قىسىم ئۇيغۇر ھۆسنخەتلىرى مەملىكەتلىك كۆرگەزمىلەردە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ياش خەتتات نىياز كېرىمنىڭ «ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىنىڭ 1985 - يىلى 7 - ئايدا ئۆتكۈزگەن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى مۇكاپاتلاش يىغىنىدا 1 - دەرىجىلىك «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

5

كىنو — ئۇنىۋېرسال سەنئەت تۈرى. ئۇ نۇرغۇن سەنئەت تۈرلىرىنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان. كىنونى بىز چەتئەلدىن قوبۇل قىلغاچقا ئازاتلىقتىن ئىلگىرىكى يېرىم فېئوداللىق، يېرىم مۇستەملىكە جۇڭگو جەمئىيىتىدە كىنوچىلىق ئىشلىرى ئىنتايىن ئاستا راۋاجلانغان ئىدى.

ئىقتىسادىي قاششاقلىق يامراپ كەتكەن مالىمانچىلىق يىللاردا شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت سەنئىتى بىر قەدەر راۋاجلانغان بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى دەۋرىدە زور ئىقتىسادىي چىقىم بىلەن پۈتۈپ چىقىدىغان كىنو ھەققىدە سۆز ئېچىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

※ ※ ※

ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن 1958 - يىلى شىنجاڭدا «تيانشان كىنو ئىستۇدىيىسى» قۇرۇلدى. شۇندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق مەدە-

خىيەت نازارىتىنىڭ قارمىقىدا كىنو ئاكتىيورلىرى كۇرسى ئېچىلىپ بىر قىسىم ئارتىستلار تەربىيە-لەندى، ئەزەلدىن كىنوچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ باقمىغان شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن بۇ بىر يېڭىلىق ئىدى. «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئىس-تودىيىگە بىر قىسىم تۇراقلىق ئارتىستلارنى يېتىشتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن كۆپچىلىك ئارتىستلارنى يەنىلا ئارىيەت ئېلىپ ئىشلىتەتتى، رېژىسسور ۋە ئوپېراتورلاردىن سۆز ئېچىش تېخىمۇ قىيىن ئىدى. ھازىرقى پېشقەدەم ئوپېراتورلىرىمىزدىن خالىقجان ۋە ئەلىجانلار ئەينى يىللاردىكى «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» نىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان تۇنجى ئەۋلاد ئوپېراتورلىرى ئىدى.

«تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆز پائالىيىتىنى ئالدى بىلەن تەرجىمە فىلىم ئىشلەشتىن باشلىدى ۋە بۇنى مۇھىم خىزمەت قاتارىغا قويدى. شۇندىن كېيىن پەيدىن - پەي ئىجادى فىلىم ئىشلەش يولىدا ئىزلەندى.

ئەينى يىللاردا شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىدىكى ئاساسى داھايىتى ئاجىز بولسىمۇ، ئەمما ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن تەكلىپ قىلىنغان بىر قىسىم رېژىسسور ئوپېراتور ۋە تېخنىك خادىملارنىڭ ياردىمى بىلەن «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» دە دەسلەپكى قەدەمدە بىر قىسىم مۇنەۋۋەر ھېكايە فىلىملار ئىشلەپچىقىرىلدى. «خاسەن - جەمىلە»، «ئىككى ئەۋلاد»، «بوستانلىقتىكى تەنتەنە»، «يىراقتىكى ئۇچقۇنلار»، «ئانارخان»، «قۇملۇقتىكى يېشىل دولقۇن» قاتارلىق فىلىملار شىنجاڭنىڭ ئەينى يىللاردىكى كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ تېز راۋاجلىنىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. يۇقىرىقى فىلىملاردا رول ئالغان بىر تۈركۈم ئارتىستلار، ئازاتلىقتىن كېيىنكى تۇنجى ئەۋلاد ئۇيغۇر كىنو ئاكتىيورلىرى بولۇپ، ئۇلار 60 - يىللاردىن باشلاپ كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىدى. مانا بۇ يىللاردا شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرى ئەمدىلا روناق تېپىش باسقۇچىغا قەدەم قويغان ئىدى.

ئەپسۇسكى «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» قوزغالغاندىن كېيىن، جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىۋاتقان كىنوچىلىق ئىشلىرى شۇ ئىزىدىلا توختاپ قالدى. ھەتتا ئىلگىرى ئىشلەنگەن نادىر فىلىملىرىمىزنىڭ ھەممىسى «زەھەرلىك چۆپ» دېگەن ماركا بىلەن قاتتىق پىچەتلەندى.

※ ※ ※

10 يىللىق بالايى - ئاپەت تۈگەپ خەلق قەددىنى كۆتەردى. شىنجاڭدىكى بارلىق كىنو خادىملىرىمۇ مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكىگە ئوخشاشلا ئورنىدىن دەس تۇرۇپ قايتا جەڭگە ئاتلىنىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئارقا - ئارقىدىن «نەسىردىن ئەپەندى»، «بەخت ناخشىسى»، «رەنا»، «ئارتىست بولمايدىغان قىز»، «غېرىپ - سەنەم»، «پاراشوت گۈللىرى»، «يۇرتىغا مۇھەببەت»، «نورنىسا» (ئەسلى ئىسمى «ئۇ مېنىڭ ئوغلۇم») قاتارلىق فىلىملار ۋە قازاق خەلقىنىڭ ياپلاق تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «ياپلاقتىكى مىلتىق ئاۋازى»، «قىز

AltunOq

كەۋرىسى»، «يوز تولپار» قاتارلىق بىر قىسىم فىلىملار ئىشلەپچىقىرىلدى. يېقىندا يەنە «قىرىق داشلىق مېهرى»، «سىرلىق كارۋان» قاتارلىق يېڭى فىلىملارمۇ پۈتۈپ چىقتى.

يۇقۇرىدىكى فىلىملار ئىپادىلىگەن تېمىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، بەدىئىي سەۋىيەسىنىڭ بىر قەدەر يۇقۇرىلىقى بىلەن مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئالدىدا ئىشلەنگەن فىلىملاردىن خېلى زور پەرقنى شەكىللەندۈردى. «نۇرنسا» فىلىمىنى كۆرگەن ئۆلكىلەردىكى تاماشىبىنلار، كىنو خادىملىرى ۋە مەشھۇر كىنو مۇتەخەسسىسلىرى يۇقۇرى باها بېرىپ «شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىدىن ئۈمىد زور»، — دېيىشتى.

بۇ يەردە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى ئىشلەنگەن فىلىملارنى ئاساسەن خەنزۇ سىنارىستلار يازغان بولسا، مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن كېيىن ئۇيغۇر سىنارىستلارمۇ سىنارىيە يازىدىغان بولدى. 60 - يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ ئاكتيورلار نوشۇدىمۇ بارغانسېرى تولۇقلىنىپ، كېڭىيىپ باردى.

1964 - يىلى مەركىزىي تىياتىر ئىنىستىتوتىنىڭ 1 - قارار شىنجاڭ سىنىپىنى ئوقۇپ پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر قىسىم ئارتىستلار تەكلىپ بىلەن بىزى كىنولارغا قېتىشىپ ئۆزلىرىنىڭ ئاكتيورلۇق ماھارەتلىرىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى.

«ئايگۈل»، «ياپلاقتىكى بۈركۈت»، «بول باشلىقچى»، «نەسىردىن ئەپەندى»، «سەخت ناخشىسى»، «ئارتىست بولمايدىغان قىز»، «يۇرتقا مۇھەببەت»، «نۇرنسا» قاتارلىق فىلىملاردا ئاساسلىق روللارنى ئوينىغان ئابلىمىت سادىق، تۇيغۇن ئەخمىدى، پاتىخە، ھېيتەم ھەۋسەن، ئايپول سەمەت قاتارلىق ئارتىستلار، «خەسەن - جەمىلە»، «ئىككى ئەۋلات»، «يىراقتىكى ئۇچقۇنلار»، «بوستانلىقتىكى تەنتەنە»، «قۇملۇقتىكى يېشىل دولقۇن»، «مۇز تاققا كەلگەن مېھمان»، «ئانارخان» قاتارلىق فىلىملاردا ئاساسلىق روللارنى ئالغان تونجى ئەۋلات پىشقەدەم ئارتىستلاردىن كېيىنكى ئالى بىلىم يۇرتىدا مەخسۇس كەسپى تەربىيە كۆرگەن ئىككىنچى تۈركۈم ياش ئاكتيورلار ئىدى.

يېقىندىن بۇيان «غېرىپ - سەنەم»، «بەخت ناخشىسى»، «ئارتىست بولمايدىغان قىز»، «رەنانىڭ توپى» ۋە «نۇرنسا» فىلىملىرىدا ئاساسلىق روللارنى ئويناپ تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولمۇاتقان ياش ئاكتيورلىرىمىزدىن رەيھانگۈل ئابلىز، شاتگۈل، گۈلبەھرەم، ھەبىبە، تۇيغۇن، فىردەۋس قاتارلىقلار گەرچە ئاكتيورلۇق كەسپىنى مەخسۇس ئوقۇمىغان بولسىمۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاكتيورلۇق جەھەتتىكى يوشۇرۇن تالانتىنى نامايەن قىلىپ، ئاز سانلىق مىللەت كىنو خادىملىرى ئىچىدىكى كۆزگە كۆرۈنگەن كىنو چولپانلىرىدىن بولۇپ قالدى.

كىنو ساھەسىدىكى خوشاللىنارلىق يەنە بىر ئىش شۇ بولدىكى، «نۇرنسا» فىلىمىنىڭ يازغۇچىسىمۇ، رېژىسسورىمۇ، ئوپېراتورىمۇ ۋە ئارتىستلىرىمۇ ئۇيغۇرلاردىن تەركىب تاپتى. بۇ ئەھۋال شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇستەقىل كىنو ئىشلىيەلەيدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا «ئارتىست بولمايدىغان قىز» ھېكايە فىلىمى بۇ يىل تۈركىيىدە ئۆتكۈ-

زۈلگەن خەلقئارالىق كىنو مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى. ھالبۇ بۇ ئازاتلىقتىن كېيىنكى يىللاردىن، جۇملىدىن ئاپتونومىيە قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىدا قولغا كەلگەن ئۇتۇقلار ھېسابلىنىدۇ.

كىنوچىلىق ئىشلىرىمىزدىكى مۇۋەپپەقىيەتلەر يالغۇز بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى. بولۇپ، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ تېخىمۇ راۋاجلىنىشىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، 1982 - يىلى پايتەختتە كىنو ئىنستىتۇتىغا شىنجاڭدىن بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇشقا ئەۋەتتى. بۇ قېتىم مۇددەتلىك كىنو رېژىسسورلىقى ۋە سىنارىيە ئىجادىيىتى كۇرسىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ساھەسىدىكى كەسپىي رېژىسسور ۋە سىنارىستلارنىڭ كەم بولۇشتەك بوشلۇق دەسلەپكى قەدەمدە تولدۇرۇلدى.

شىنجاڭدىكى كىنوچىلار قوشۇنىنىڭ داۋامى بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى. 1982 - يىلى «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى ئېلىپ (ئاۋاز بېرىش ئارتىسلىرىنى ئاساس قىلغان) ئۆزلىرى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى. بۇ يىل 7 - ئايدا يەنە شىنجاڭدىن بېيجىڭ كىنو ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا بارغان بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە كىنوچىلىقتىكى ھەر قايسى كەسپلەر تۈرى بويىچە مەخسۇس تەربىيىلەنگەن ئوقۇغۇچىلار بار. كىنوچىلىق ساھەسىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتىدا مەخسۇس تەربىيىلەنگەن بۇ بىر تۈركۈم ياش تالانت ئىگىلىرى كىنو قوشۇنىمىزنىڭ ئۈمىتلىك غۇنچىلىرىدىن بولۇپ قالدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن شىنجاڭدا «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىنوچىلىق ساھەسىدە مۇستەقىل ھالدا ئىجادىي ھېكايە فىلىملارنى ئىشلەش ھەمدە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى بىر قىسىم سەۋىيىسى يۇقۇرىراق كىنو ئىستودىيىلىرى بىرلىشىپ كىنو ئىشلەش جەھەتلەردىلا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىپ قالماستىن، ھەر خىل ھۆججەتلىك فىلىملار، خەۋەرلەر ۋە پەن - تېخنىكا فىلىملىرى ۋە تەرجىمە فىلىملارنى ئىشلەش جەھەتتىمۇ كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. بولۇپمۇ «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» تەرجىمە فىلىم ئىشلەش جەھەتتە ئىزچىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، جۇڭگو ۋە چەتئەللەرنىڭ بىر قىسىم مۇنەۋۋەر فىلىملىرىنى ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىغا تەرجىمە قىلىپ تاماشىبىنلارنىڭ ئېھتىياجىنى مەلۇم دەرىجىدە قاندۇرۇپ كەلدى. 1984 - يىلى مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تەرجىمە فىلىم باھالاش مۇكاپاتلاش يىغىنىدا ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان پاكىستان ھېكايە فىلىمى «مەڭگۈلۈك مۇھەببەت» ۋە قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان «شەھەر باشلىقى چېن يى» قاتارلىق فىلىملار مۇنەۋۋەر تەرجىمە فىلىم بولۇپ مۇكاپاتلاندى.

«تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىنوچىلىق ئىشلىرىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىدا ئاۋاز ئارتىسلىرى مۇھىم رول ئويناپ كەلدى. پىشقەدەم ئاۋاز ئارتىسلىرىدىن رەجەپ تاجى، شازادەم مۇتىيىپ، ئايشەم ئابدۇرېھىم، ئەخمەتجان مامۇت قاتارلىقلار نۇرغۇن كىنولارغا ئاۋاز بېرىش جەريانىدا ئۆز ئىستېداتلىرىنى نامايەن قىلىپ، «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى»

ۋە «شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى» دىكى ياش ئاۋاز ئارتىستلىرىدىن مەۋلىخان سىيىت، تۇرغۇن ئىبراھىم، كامىل تۇرسۇن، پاتىگۈل، رىزۋان ئابدۇقادىر ۋە پەرھات ئالىپ قاتارلىقلارغا مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتكەن ئىدى.

يېقىندىن بۇيان تېلېۋىزىيە ساھەسىدىكى رېژىسسور ۋە ئوپېراتورلار مەخسۇس پروگرامما، خەۋەر، بىر قىسىم كونسېرت ۋە سەھنە ئەسەرلىرىنى فىلىمغا ئالغاندىن تاشقىرى «3 ياش» قاتارلىق تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنىمۇ فىلىمغا ئېلىشقا باشلىدى. تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا مەخسۇس تەرجىمە بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، بىر تۈركۈم ياش تەرجىمان ۋە ئاۋاز ئارتىستلىرى يېتىشىپ چىقتى.

1985 - يىلى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي ئالىي تېخنىكومى» نىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن تۇرپان ۋىلايىتىدە «بوغدا كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭدا كىنو قوشۇنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، ئاجىزلىقتىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ بۈگۈنكى ھالەتكە يەتتى، يەنى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان بىر تۈركۈم سىنارىستلار، رېژىسسورلار، ئوپېراتورلار، ئاكتيورلار، ئاۋاز ئارتىستلىرى، ئاۋازغا ئېلىش تېخنىكلىرى قاتارلىق كىنو خادىملىرى قوشۇلۇپ، دەسلەپكى كەسپىي قوشۇننى شەكىللەندۈردى. گەرچە بۇ قوشۇن يېڭىدىن شەكىللەنگەن، تېخى ۋايىغا يەتمىگەن ئۆتكۈنچى ھالەتتە بولسىمۇ، شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان مۇنتىزىم قوشۇننىڭ دەسلەپكى ھۇلى تىكلەندى.

6

فوتوگرافىيە سەنئىتى دۇنيادا ئەڭ كېيىن مەيدانغا كەلگەن، ئەڭ ياش سەنئەت تۈرى. جۇڭگوغا جۈملىدىن شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا تېخىمۇ شۇنداق. ئەمما ئۇ تېز تەرەققىي قىلغان سەنئەت تۈرىدۇر.

فوتوگرافىيە سەنئىتى مەخانىزىملار ياردىمى بىلەن بەدىئىي ئىجادىيەتكە يۈزلىنىدىغان بولغاچقا ئۇ ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. بولۇپمۇ 20 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئۇچقاندەك تېز سۈرئەت بىلەن تەرەققىي قىلغان ئېلېكترون سانائىتى فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ راۋاجلىنىشىدا تۈرتكىلىك رول ئوينىدى.

شىنجاڭغا ئىپتىدائىي ھالەتتىكى فوتوگرافىيە 30 - ۋە 40 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا كىرگەن. ئەينى يىللاردا ئوتتۇرا ئاسىيادىن شىنجاڭغا كىرگەن بىر قىسىم ئۇيغۇر، تاتار ۋە ئۆزبېك سودىگەرلىرى ۋە شىنجاڭدىن چەتئەللەرگە بېرىپ - كېلىۋاتقان بىر قىسىم سودىگەرلەر چەتئەلدىن ئىپتىدائىي شەكىلدىكى ھازىرلىق ئاپپاراتلارنى شىنجاڭغا ئېلىپ كىرىپ، ئۈرۈمچى، غۇلجا، چۆچەك، قەشقەر، يەكەن، كۇچار، خوتەن، تۇرپان قاتارلىق جايلاردا ئارقا - ئارقىدىن ئادەم سۈرىتى

تارتىدىغان رەسسامخانىلارنى ئاچقان. ئەنە شۇ رەسىمخانىلار شىنجاڭدىكى فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ ئىپتىدائىي ئۆزىدۇرمىلىرى ئىدى.

30 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭنىڭ ئاخبارات، نەشرىيات ساھەسىدە دەسلەپكى قەدەمدە سىنكوگرافىيە ئىشلىتىلىشكە باشلىغان. 40 - يىللاردا مەمتىمىن توختايوپ ۋە خالىقجان① قاتارلىق ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەر ئاندا - ساندا ئاخبارات سۈرەتچىلىكى بىلەن شۇغۇللانغان. قىسقىسى ئەينى يىللاردا ئىنتايىن قالاق ھالەتتىكى ئاددىي سۈرەتنى تارتىش ۋە بەزى ئاز دائىرىدىكى ئاخبارات سۈرەتچىلىكىدىن باشقا فوتوگرافىيە سەنئىتى ھەققىدە ئېغىز ئېچىش ئىمكانىيىتىمۇ بولمىغان.

※ ※ ※

دۆلىتىمىز ئازات بولغاندىن كېيىنمۇ فوتوگرافىيە سەنئىتى خېلى بىر مەزگىلگىچە رونىق تاپالمىدى. چۈنكى فوتوگرافىيە چەتئەل سەنئىتى بولغاچقا، دەسلەپكى قەدەمدە پارتىيىنىڭ مىللىي سەنئەتنى گۈللەندۈرۈش چاقىرىقىنىڭ دائىرىسىگە كىرگۈزۈلمىدى. ئۇ پەقەت كېرەك بولغان دائىرىدىلا ئىشلىتىلىپ، ئۆزىنىڭ ئاخبارات ساھەسىدىكى ھۆججەتلىك رولىنىلا ساقلاپ قالالىدى.

ئازادلىقتىن كېيىن فوتوگرافىيە ساھەسىدە تۇنجى قېتىم پائالىيەت ئېلىپ بارغان كىشى — پەشقەدەم فوتوگراف ئىمىن گايىت بولدى. ئىمىن گايىت 1952 - يىلدىن باشلاپ، ئىبرايىم قاسىم بىلەن بىرگە «غەربىي شىمال رەسىملىك ژۇرنىلى» دا مەخسۇس فوتو مۇخبىرى بولۇپ ئىشلىدى. 1954 - يىلى بۇ ژۇرنال تاقالغاندىن كېيىن بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى قارمىقىدىكى «مىللەتلەر رەسىملىك ژۇرنىلى» دا فوتو مۇخبىرى بولۇپ ئىشلىدى.

1953 - يىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «شىنخۇا ئاگېنتلىقى» نىڭ فوتو مۇخبىرى بولدى. بۇ چاغدا شىنجاڭدا فوتوگرافلار ھەقىقەتەن ئاز ئىدى. شۇ يىللاردا پەقەت ئىمىن گايىت، خاسىيەت، تاجىگۈل تۇردى، باقى، مەمتىمىن توختايوپ، مەمتىمىن ئەخمەت، ئۆمەرجان قاتارلىق بىر نەچچىلا ئادەم كەسپىي ۋە ئىشتىن سىرتقى فوتوگرافلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتاتتى.

ئازادلىقتىن كېيىن ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان بۇ تۇنجى ئەۋلاد فوتوگرافلار يەنە ۋە باشقا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەلگەن بىر قىسىم خەنزۇ فوتوگرافلار بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىشلىدى ۋە ئۇلاردىن ئۆگەندى. بۇ چاغدا تېخى شىنجاڭدا فوتوگرافىيە جەمئىيىتىمۇ قۇرۇلمىغان ئىدى.

1959 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 2 - قېتىملىق قۇرۇلتىيىدا جۇڭگو فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلدى. بۇ چاغدا جەمئىيەتنىڭ ئاساسلىق خىزمەتلىرىنى «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» تەھرىر بۆلۈمى ۋاكالىتەن

① خالىقجان ئەسلىدە رەسسام بولۇپ قوشۇمچە فوتوگرافىيە بىلەن شۇغۇللانغان. كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن.

بېجىرەتتى. 60 - يىللاردىكى تەبىئىي ئاپەت يىللىرىدا مەملىكىتىمىزنىڭ باشقا جايلىرىدىكى رەسىملىك ژۇرناللار ئاساسەن تاقىلىپ كەتتى. ئەمما «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» بىلەن «گۇاڭدۇڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» ئىزچىل چىقىرىلدى. «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» 1966 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا تاقىلىپ، 1972 - يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

«شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» دا يۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان بىر قىسىم فوتوگرافلاردىن تاشقىرى يەنە بىر مۇنچە ئاز سانلىق مىللەت ئاپتورلىرىنىڭ ئەسەرلىرى ئىزچىل تۈردە بېسىلىپ كەلدى.

1965 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى تۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەت ئاپتورلىرىنىڭ ئەسەرلىرى كۆرگەزمىگە قويۇلدى.

※ ※ ※

فوتوگرافىيە سەنئىتى 1978 - يىلدىن كېيىنلا رەسمىي يۈسۈندا تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. ئاپەتلىك يىللاردا پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغان شۆبە جەمئىيەتنىڭ خىزمەتلىرى قايتىدىن ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى.

1978 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭگو فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى دائىمىي ھەيئەتلەر يىغىنى چاقىرىپ، 40 تىن ئوشۇق كىشىنى شۆبە جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە بىر قىسىم ئاز سانلىق مىللەت فوتوگرافلىرىمۇ بار ئىدى.

1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئېچىلغاندىن كېيىن فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ خىزمەتلىرى بىر قەدەر تېز قانات يايدى. فوتوگرافىيە شۆبە جەمئىيىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر فوتوگرافىيە قوشۇنىنى يەنىمۇ كېڭەيتىش مەقسىتىدە 1981 - يىلى 12 - ئايدا ۋە 1982 - يىلى 6 - ئايدا فوتو سۈرەتچىلەر شۆبە جەمئىيىتى مەخسۇس ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن ئىككى قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. بۇ ئىككى قارار ئۆگىنىش كۇرسىدا جەمئى 80 دىن ئارتۇق ئاز سانلىق مىللەت فوتو سۈرەتچىلەر تەربىيىلەندى. 1983 - يىلى 6 - ئايدا مۇشۇ ئىككى قاراردىكى كۇرسانتلارنى ئاساس قىلىپ، قاراماي شەھىرىدە «تۇرمۇشقا چۆكۈپ ئىجادىيەتنى قانات يايدۇرۇش» پائالىيىتى ئۆتكۈزدى.

1982 - يىلى 11 - ئايدا ئۈرۈمچىدە «شىنجاڭ بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر فوتوگرافىيە كۆرگەزمىسى» ئېچىلدى. بۇ كۆرگەزمىگە 40 ئاپتورنىڭ 100 پارچىدىن ئارتۇق ئەسىرى قويۇلدى.

فوتوگرافىيە شۆبە جەمئىيىتى ئۆسمۈرلەر ۋە ئاياللارنىڭ فوتوگرافىيە سەنئىتى جەھەتتىكى رولىنى يەنىمۇ جارى قىلدۇرۇش ۋە كەلگۈسى ئىزباسار تەييارلاش مەقسىتىدە 1984 - يىلى 6 - ئايدا ۋە 11 - ئايدا ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئۆسمۈرلەر فوتو سۈرەت مۇسابىقىسى ۋە ئاياللار فوتو سۈرەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسىنى يەنىمۇ پۇختىلاپ، ئىجادىيەتكە قانات ھازىرلاش مەقسىتىدە 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ھەر يىلى

Altun0q

بىر قېتىمدىن، جەمئى ئۈچ قېتىم نەزەرىيە ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. كۇرسىدا شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئاپتورلار ئۆزلىرىنىڭ فوتو سۈرەت ئىجادىيىتى ھەققىدىكى نەزەرىيىۋى ماقالىلىرىنى ئوقۇپ ئۆتتى. بۇ ماقالىلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قەدەر ياخشىلىرىنى شۆبە جەمئىيەت ھەر يىلى بىر توپلام قىلىپ خەنزۇ يېزىقىدا نەشر قىلدۇردى. نەشر قىلىنغان بۇ ئۈچ توپلامدا ئاز سانلىق مىللەت ئاپتورلىرىدىن ئابدۇقادىر مىجىت، ھېزىم قاسىم ۋە نىجات سابىتلارنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرى ئېلان قىلىندى.

فوتو سىزغۇچىلار شۆبە جەمئىيىتىنىڭ فوتو سۈرەت ھەققىدىكى ئۆگىنىش ئىجادىيەت پائالىيەتلىرىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشى نەتىجىسىدە شىنجاڭدىكى فوتو سىزغۇچىلار قوشۇنىمۇ تېز كېڭەيدى ۋە بىر قىسىم خوشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلدى.

60 - يىللاردىن باشلاپ فوتوگرافىيە سېپىگە كىرىپ كەلگەن ئالىمجان ئىسمايىلنىڭ «غەيرەت» ناملىق بەدىئىي سۈرىتى ئاپتونوم رايونلۇق فوتو سۈرەت ئىجادىيىتى مۇسابىقىسىدا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپ، ياپونىيىنىڭ «ئاكا خاتا» نەشرىياتىدا نەشر قىلىنغان بەدىئىي سۈرەتلەر توپلىمىغا بېسىلدى. ياش فوتوگراف ئابدۇقادىر مىجىتنىڭ «فوتو سۈرەت تارتىش توغرىسىدا ساۋات» ناملىق كىتابى 1983 - يىلى نەشردىن چىقتى. ئۇنىڭ ئىككىنچى كىتابى «فوتو سۈرەت ئىجادىيىتىدىكى قاراڭغۇ ئۆي مەشغۇلىيات تېخنىكىسى» يېقىندا نەشردىن چىقىش ئالدىدا تۇرماقتا. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يالقۇن، تۇرغۇن ۋە نىجاتلارنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى مەملىكەتلىك فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ۋە مۇسابىقىلەردە ئايرىم - ئايرىم مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

فوتوگرافلىرىمىز شۆبە جەمئىيەتنىڭ پائالىيەتلىرىدىن سىرت، ئىچكىرى ئۆلكىلەردە كەسپىي بىلىملىرىنى ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتىگىمۇ مۇيەسسەر بولدى. جۈملىدىن فوتو سىزغۇچىلار جەمئىيىتى ئاچقان فوتو سۈرەت نەزەرىيە سىمپوزىيۇمىنىڭ 1 - قارارىغا غەيرەت ئوسمان، 2 - قارارىغا يالقۇن، ئابدۇقادىر مىجىت تۇرغۇن قاتارلىقلار بېرىپ بىلىم ئاشۇرۇپ كەلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنكى زور ئۆزگىرىشلەرگە ئەگىشىپ فوتو سۈرەتچىلىك ساھەسىدىمۇ كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلدى.

دۆلىتىمىز ئازات بولۇپ 50 - يىللاردا يېتىشىپ چىققان تۇنجى ئەۋلاد فوتوگرافلاردىن كېيىن 60 - يىللاردا بولۇپمۇ 70 - يىللاردىن كېيىن بىر تۈركۈم ياش فوتوگرافلار يېتىشىپ چىقىپ ئىنتايىن ئاجىز بولغان فوتوگرافىيە قوشۇنىنىڭ ھۇلىنى مۇستەھكەملىدى.

ئابدۇقادىر مىجىت، يالقۇن، تۇرغۇن، ئالىمجان ئىسمايىل، نىجات، سابىت ئابلىز، غەيرەت ئوسمان، تۇنىياز مەتنىياز قاتارلىق بىر تۈركۈم ياش فوتوگرافلار ھەر بىرسى ئۆزىگە خاس ئىجادىيەت ئۇسلۇبى بىلەن مەيدانغا چىقىپ، ئۆزلىرىنىڭ بىر قىسىم مۇنەۋۋەر بەدىئىي سۈرەت ئەسەرلىرى بىلەن جامائەتچىلىكنىڭ دىققەت نەزىرىنى جەلپ قىلدى ھەمدە جامائەتچىلىككىمۇ ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتتى.

دېمەك شىنجاڭدا ئاز سانلىق مىللەت فوتوگرافىيە قوشۇنىنىڭ دەسلەپكى ھۇلى قۇرۇلدى. ھەتتا بۇ قوشۇن كېڭىيىپ فوتوگرافىيە خەلق ئارىسىدا ئومۇملىشىش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. ھازىر شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلىرىدە، يېزا، كەنت، كوچا، دادۇيلىرىدە،

كەسپىي فوتوگرافلار ۋە ئىشتىن سىرتقى فوتوگرافىيە ھەۋەسكارلىرى بار. بۇ ئاز سانلىق مىللەت فوتوگرافلىرى ھازىر ئاساسىي جەھەتتىن ئاخبارات سۈرەتچىلىكىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان بولدى. ھەتتا بەزىلىرى تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن بەدىئىي سۈرەت ئىجادىيىتى ئۈستىدە ئىزدەنمەكتە.

يۇقۇرقى بىر قىسىم دەلىللىرىمىز فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا يوقلۇقتىن بار بولۇپ، بۈگۈنكى تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەنلىكىنى، قوشۇنىنىڭ ئاجىزلىقتىن زورايغانلىقىنى، ئاخبارات سۈرەتچىلىكىدىن بەدىئىي سۈرەت ئىجادىيىتىگە ئۆتۈشتەك قەدەمنى دادىل باسقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

* * *

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلۇپ 30 يىلدىن بۇيان ئۇيغۇر سەنئىتى راۋاجلاندى، گۈللەندى. ئۇيغۇرلاردا ئۇزۇن مەزگىل ئۈزۈلۈپ قالغان تىياتىر سەنئىتى ۋە رەسساملىق سەنئىتى ئۆز زېمىنىدا قايتا گۈللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋى سەنئەت تۈرلىرىمىزدىن مۇزىكا، ئۇسسۇل تېخىمۇ تەرەققىي قىلدى. ھەر قايسى سەنئەت تۈرلىرى بويىچە كەسپىي قوشۇن شەكىللىنىپ، ئىجادىيەت كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. نۇرغۇنلىغان سەنئەت جەھەتتىمۇ نۇرغۇن ئۇتۇقلار قولغا كەلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى بويىچە ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىلىشقا باشلاندى.

ئۇيغۇر سەنئىتىدىكى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تەجرىبىلىرىمىز ئەلۋەتتە بىزنى خۇشال قىلىدۇ. گەرچە بىز 30 يىلدىن بۇيان بىر قىسىم تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن بولساقمۇ، بۇ تەجرىبىلەر پەقەت دەسلەپكى باشلىنىشىدىنلا ئىبارەت بولۇپ، بىزنىڭ قانائەتلىنىشىمىزگە دەسمايە بولالمايدۇ. بىز ئۇيغۇر سەنئىتىنى 20 - ئەسىرنىڭ زامانىۋى سەۋىيىسىگە يەتكۈزمەكچى بولىدىكەنمىز، ئەنئەنىۋى كىلاسسىك سەنئىتىمىزگە ئىستىخىيىلىك ھالدا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن ئۇنى ئىجادىي راۋاجلاندۇرۇشنىڭ پەرقىنى ئېنىق ئايرىشىمىز، توققۇل ھالدا مىللىي ئالاھىدىلىك ۋە يەرلىك خۇسۇسىيەتلەرگىلا ئېسىلىۋېلىپ زامانىۋى تۈسنى، ئىلمىيلىكنى چەتكە قاقىدىغان مۇتەئەسسىپ ئىدىيىلەرنى سۈپۈرۈپ تاشلىشىمىز لازىم.

ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن كۈتۈۋېلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، مەملىكىتىمىز مىقياسىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان داغدۇغىلىق ئىسلاھات ھەركىتىگە يېقىندىن ماسلىشىپ ئۇيغۇر سەنئىتىنى زامانىۋى يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈش يولىدا كۈرەش قىلايلى!*

* سەنئەت ساھەسىدە مەخسۇس ماقالىلەر ئاز بولمىغاچقا، مەزكۇر ماقالىنى بىر قىسىم سەنئەتكارلارنىڭ ئەھۋال ئىگىلەش ئاساسىدا يېزىپ چىقتىم. ماقالىنى يېزىش جەريانىدا مېنى ئەينى ئەھۋال توغرىسىدا قىممەتلىك ماتېرىيال مەنبەسى بىلەن تەمىنلىگەن مەھەممەتجان ئىسمايىل، ئەھەت تۇمەر، ئىمىن گايىت قاتارلىق ئۇستازلارغا چىن كۆڭلۈمدىن تەشەككۈر بىلدۈرىمەن. سەۋىيەمنىڭ تۆۋەن، ئىگىلىگەن ماتېرىياللىرىمنىڭ يېتەرسىزلىكى تۈپەيلىدىن، بۇ ماقالە سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى ھەققىدىكى ئەينى ئەھۋالنى تولۇق يورۇتۇپ كېتەلمەسلىكى، ماقالىدا بەزى خاتالىق ۋە يېتەرسىزلىكلەرنىڭ بولۇشى تەبىئىي. كىتابخانلارنىڭ بۇ ھەقتە تەنقىد ۋە تۈزىتىش بېرىشىنى سەمىمىي قارشى ئالىمەن.

— ئاپتوردىن

سوتسىيالىستىك مىللىي سەنئىتىمىزنى تېخىمۇ گۈللەندۈرەيلى

سەيپۇل يۈسۈپ

ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىق تويىغا داغدۇغىلىق تەييارلىق كۆرۈلۈۋاتقان بۇ پەيتتە بىز بىر يەرگە جەم بولۇپ «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى قېتىملىق مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى مۇكاپاتلاش پائالىيىتىنى ئۆتكۈزۈۋاتىمىز. بىزنىڭ بۈگۈنكى بۇ پائالىيىتىمىز «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنغان 4 يىلدىن بۇيانقى قولغا كەلگەن ئۇتۇقلارنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ بۇندىن كېيىن ژۇرنال خىزمىتىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈشتە ۋە تېخىمۇ كۆپ ئاپتورلارنى ژۇرنىلىمىزغا جەلپ قىلىپ، سەنئەت ئىجادىيىتى ۋە سەنئەت تەتقىقاتىنى يەنىمۇ گۈللەندۈرۈپ، ژۇرنىلىمىزنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تېخىمۇ ئوبدان خىزمەت قىلدۇرۇشتا ئالاھىدە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ھەممىمىزگە مەلۇمكى تارىختىن بېرى «ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى» دەپ داڭ چىقارغان شىنجاڭ رايونى شەرق مۇزىكا تارىخىدىكى ئۇلۇغ مۆجىزە ئاتالغان ئۇيغۇر خەلق كىلاسسىك مۇزىكىسى «12 مۇقام» ۋە جاھان تىياتىرچىلىق تارىخىدا پەخىرلىك ئورۇن ئالغان ئۇيغۇر كىلاسسىك دىرامىسى — «مائىتىرى - سىمىت» شۇنىڭدەك خىلمۇ - خىل يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان خەلق مۇزىكىلىرى، خەلق ئۇسسۇللىرى، نەققاشلىق، ھەيكەلتاراشلىق ۋە ھۈنەر - سەنئەت قاتارلىق يۈتمەس - تۈگىمەس قىممەتلىك سەنئەت بايلىقلىرىغا ئىگە بولغان ئاجايىپ مۇنبەت زېمىندۇر.

ئازاتلىقتىن كېيىن مۇشۇ مۇنبەت زېمىندا ئەنە شۇ ئېسىل سەنئەت بايلىقلىرى پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرىدىن ئوزۇق ئېلىپ يېڭى ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولۇپ ئىجتىمائىي رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

پارتىيىنىڭ «بارچە گۈللەر تەڭ ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش» فاڭجېنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئەنە شۇ مۇنبەت زېمىندىن بىخ ئۇرۇپ چىققان مىللىي سەنئىتىمىز دەۋر

تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ سەنئەت ئىجادىيىتى ۋە سەنئەت تەتقىقاتى جەھەتتە ئاجايىپ زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلدى. بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئۇزۇن يىل پايمال قىلىۋېتىلگەن مىللىي سەنئەت ئىشلىرىمىز يېڭى بىر گۈللىنىش دەۋرىگە يۈزلىنىپ خۇددى كۆكلەم پەسلىدە مۇزىدە بەرق ئۇرۇپ ئېچىلغان رەڭگا - رەڭ باغ گۈللىرىدەك سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى بويىچە بەس - بەستە راۋاجلىنىشتەك ئاجايىپ گۈللەپ - ياشناش مەنزىرىسى بارلىققا كەلدى.

مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ بۇنداق ئالتۇن دەۋرىنى ھەقىقىي قەدىرلەپ سەنئەت تەرەققىياتىنى ئىزچىل سىستېمىلىق تۈردە چوڭقۇرلاشتۇرۇش ۋە سەنئەت ئىجادىيىتىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن بىر زېمىن ھازىرلاش بەكمۇ زۆرۈر بولدى. مۇشۇ ۋەجىدىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكى بىلەن «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1981 - يىلى ئىيۇلدىن باشلاپ ئاشكارە ژۇرنال سۈپىتىدە رەسمىي نەشر قىلىنىشقا باشلىدى. ماھىيەتتە بۇ ژۇرنال شىنجاڭدىكى مىللىي سەنئەت ئىشلىرى تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى، شۇنداقلا بۇ 11 - نۆۋەتلىك 3 - ئومۇمىي يىغىن روھىنىڭ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى مول سەمەرىسىدۇر.

ئاپتونوم رايونلۇق تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنى تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى تەستىقىدا «مەزكۇر ژۇرنالنىڭ ۋەزىپىسى سۈپىتىدە مۇنۇلار كۆرسىتىلگەن: «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ سەلتەنەتلىك مەدەنىيەت تارىخىدا بىباھا گۆھەر دەپ ھېساپلانغان ناخشا - ئۇسسۇل، نەققاشلىق، ھەيكەلتاراشلىق ۋە ھۈنەر - سەنئەت قاتارلىق قىممەتلىك، مول سەنئەت غەزىنىلىرىنى پائال تۈردە قېزىپ چىقىپ، بۇ جەھەتتىكى ئىزدىنىش ۋە تەرەققىيات نەتىجىلىرىنى سىستېمىلىق ھالدا تونۇشتۇرۇش، تىياتىر، كىنو، مۇزىكا، ئۇسسۇل، گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى كۆپلەپ ئېلان قىلىپ، سەنئەت ئىجادىيىتىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن كەڭ ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش، سەنئەتكارلارنىڭ ئۆز كەسپىدە قولغا كەلتۈرگەن قىممەتلىك ۋە مول تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا ئۆگىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش شۇنىڭدەك جۇڭگو ۋە چەتئەللەرنىڭ ئېسىل سەنئەت نەمۇنىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، كەڭ سەنئەت خادىملىرىنى تولۇق كەسپىي بىلىملەر بىلەن تەمىنلەش، شۇنداق قىلىپ بۇ ژۇرنالنى مىللىي سەنئەت ئىشلىرىنى ئورتاق گۈللەندۈرىدىغان مۇنبەرگە ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

ژۇرنىلىمىزغا يۈكلەنگەن ئەنە شۇ شەرەپلىك ھەم مۇشكۈل ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش يولىدا تەھرىر بۆلۈمىمىزدىكى يولداشلار ئادەم سانىنىڭ ئازلىقى، ژۇرنالچىلىق جەھەتتىكى كەسپىي تەجرىبىلىرىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىگە قارىماي قاتمۇ - قات قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، تىرىشىپ ئىزدىنىش ۋە قېرىنداش ژۇرناللارنىڭ تەجرىبىلىرىنى كىچىك پېئىللىق بىلەن ئۆگىنىش ۋە زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشلىرى ئاساسىدا «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سانى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىپ كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى. «قانلىق يىللار» ناملىق تارىخىي دىراما ۋە «ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋابى راۋاپ ۋە ئۇنىڭ قىسقىچە تارىخى» ناملىق ماقالە، «پەرۋاز قىلىۋاتـ

قان سەنئەت ئۆلپارلىرى، ئاتاقلىق سەنئەتكارلار ھاياتى تونۇشتۇرۇلغان ماقالە قاتارلىق بىر قە-
تار ۋەزنلىك ئەسەرلەر بىلەن دۇنياغا كەلگەن تۇنجى سان ژۇرنال نەشردىن چىقىش بىلەن تەڭلا
كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ بىردەكلا ئۆزگىچە جاۋاب قىلدى. بولۇپمۇ ئۇزۇندىن بۇيان ئۆزلىرىنىڭ جاپالىق
مېھنىتى بىلەن قولغا كەلتۈرگەن بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئامايەن قىلىدىغان بىر مۇنبەرنىڭ
بەرپا بولۇشىغا بەكمۇ تەشنا بولۇپ كەلگەن كەڭ سەنئەت خادىملىرى ئارىدىن بىرى تۇنجى
قېتىم نەشر قىلىنغان بۇ سەنئەت ژۇرنىلىنى كۆرۈپ بەكمۇ سۆيۈنۈپ كېتىشتى.

ژۇرنىلىمىز نەشر قىلىنغان مەزگىلدىكى 4 يىل مابەينىدە بىزنىڭ ئاپتورلار قوشۇنىمىز بوۋ-
ئارقىس يارلىقا ئىلىپ بارغانسېرى ئۆلكىيىپ باردى ھەمدە ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق سەۋىيىسىمۇ
قەدەممۇ - قەدەم يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ ئۆزلۈكسىز تۈردە بىزنى ياخشى ئەسەرلەر بىلەن تەمىنلەپ
كەلمەكتە. ئۇچار ژۇرنىلىمىزنىڭ سۈپىتى يىلدىن - يىلغا يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، تەسىر دائىرىسى
بارغانسېرى كېڭىيىپ باردى.

بۇ ژۇرنال باشقا ھەمىمىزنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كىتابخان ۋە ئاپتورلارنىڭلا قىزغىن قارشى-
ئېلىشىغا سازاۋەر بولۇپ قالماستىن شۇنىڭدەك چەتئەل كىتابخانلىرىنىڭمۇ ئاجايىپ قىزغىنلىقىغا
ئېرىشتى. بىر نەچچە يىلدىن بېرى چەتئەللەردىن كەلگەن خەت - خەۋەرلەرگە قارىغاندا شىن-
جاڭدىن چىقىپ كەتكەن مۇساپىرلار ئۆزلىرى تۇرۇۋاتقان مەملىكەتلەرگە يېتىپ بارغان «شىنجاڭ
سەنئىتى» ژۇرنىلىنى كۆرۈپ ئاجايىپ تەسىرلىنىپ جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ
سەنئەت ئىشلىرىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ ئانا تۇپراقتىكى سەنئەت جەۋھەرلىرىنى مۇشۇنداق
بىر مەخسۇس ژۇرنال ئارقىلىق دۇنياغا تونۇشتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغانلىقىغا نىسبەتەن
چىن قەلبىدىن ئاپىرىن ئېيتىشقان ھەمدە ئۇلار ئۆز ماكانىنىڭ شۇنچە گۈللىنىپ باغۇ - بوستان-
لىققا ئايلانغان گۈزەل مەنزىرىلىرىنى ۋە ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق بولغان ئاتاغلىق سەنئەتكارلار-
نىڭ قىزىقارلىق سەنئەت پائالىيەتلىرىنى ھەمدە ئۇلارنىڭ كۆركەم سۈرەتلىرىنى ژۇرنالدا كۆرۈپ
قاتتىق ھاياجانلىنىپ ئانا ۋەتىنىگە بولغان سېغىنىش ھېسسىياتى ھەسسىلەپ ئاشقان، دېمەك
ژۇرنىلىمىز مۇشۇنچىلىك زور ئىجتىمائىي تەسىر پەيدا قىلغانلىقى ئۈچۈنمۇ مۇشتەرىلەر سانى
ئۆزلۈكسىز ئۆسۈپ باردى. ژۇرنال تەسىس قىلىنغان دەسلەپكى يىللاردىكى ئومۇمى تىراژ سانى
3000 غا يەتمىگەن بولسا، ھازىر 5000 غا يەتتى.

بىز 4 يىل جەريانىدا نەشر قىلىنغان 24 سان ژۇرنالدا سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى
ھەققىدە يېزىلغان مۇھاكىمە خاراكتېرلىق نەزەرىيىۋى ماقالىلار، سەنئەتكارلار ھاياتى تونۇشتۇرۇل-
غان ئادەتتىكى ماقالىلار، چوڭ - كىچىك ئىجتىمائىي سەھنە ئەسەرلىرى، كىنو ۋە تېلېۋىزىيە سىنا-
رىيىسى، ئوبزور، ناخشا - مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت ۋە سەنئەت ئېستېتىكىسى،
سەنئەت پىسخولوگىيىسى قاتارلىق 15 خىل ژانىردا يېزىلغان 300 نەچچە پارچىدىن ئارتۇق
ئىجادىي ئەسەرلەرنى ئېلان قىلدۇق. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە، تۇرسۇن يۈنۇسنىڭ تار-
يخى دىرامىسى «قانلىق يىللار»، شۆكۈر يالقۇننىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇش تېما قى-
لىنغان «شائىرنىڭ كېچىسى» ناملىق دىرامىسى، غازى ئەھمەتنىڭ «جىنايى ھۆكۈم»،

«مۇقام» ئاتالمىش رەسساملىرى، نەيساز كىرىشىمەك «ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسى، ئىسرائىل يۈسۈپ بىلەن دولقۇن قەمبىرىلەرنىڭ «ماشىنىڭ ... » ناملىق ماقالىسى، مەسئۇسۇيۇن كېرىمىنىڭ «ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋابى راۋاپ ۋە ئۇنىڭ قىسقىچە تارىخى» ناملىق ماقالىسى ۋە يالقۇن مەسئۇملىنىڭ «بىر قانچە مۇخەممەسلار توغرىسىدىكى بەزى ئويلىشىلىرىم» ناملىق ماقالىسى قاتارلىق بىر تۈركۈم ئەسەرلەر كەڭ جامائەتچىلىك ئىچىدە ئالاھىدە تەسىر قوزغىدى.

ژۇرنال خىزمىتىدە گەرچە يۇقىرىقىدەك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن بولساقمۇ، لېكىن ژۇرنىلىمىز ئۆز ئۆزىگە ئالغان بەزى ۋەزىپىلەرنى تولۇق ئورۇنلىيالمىدۇق. قىسقىسى ژۇرنىلىمىزنىڭ ھازىرقى سەۋىيىسى باشقا ژۇرناللارغا سېلىشتۇرغاندا تۆۋەن تۇرىدۇ. ژۇرنىلىمىزدا ساقلىنىۋاتقان يېتەرسىزلىكلەرنى يىغىنچاقلىغاندا تۆۋەندىكى بىر قانچە تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى مەسىلە: سەنئەت ئەسەرلىرى، كىنو ۋە تېلېۋىزىيە سىنارىيىسى ئىجادىيىتىدىكى كەمتۈكلۈك بىر مەسىلە. تارىختىن تېمىدىكى ئەسەرلەر مۇتلەق كۆپ سانلىق ئىگىلەيدۇ، ھازىرقى زامان تېمىسىدىكى ئەسەرلەر ناھايىتى ئاز. ھەمدە بەدىئىي سەۋىيىسىمۇ تۆۋەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەسلا بىز ئاپتورلىرىمىزنىڭ تېمىلىرى، كىنو سەنئىتىنىڭ تۈپ قانۇنىيەتلىرى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ سەنئەت جەمئىيىتىدىكى تەربىيىلىنىشنى كۈچەيتىپ، بەدىئىي سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقىرىراق بولغان، ھازىرقى رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەسەرلەرنى كۆپرەك يېزىپ مىللىي سەنئىتىمىزنى زامانىنىڭ تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئىككىنچى مەسىلە: سەنئەت ئوبزورچىلىقىمۇ بىزدىكى ئاجىز ھالقا. 5 يىلدىن بېرى ژۇرنىلىمىزدا 10 نەچچە پارچە ئوبزور ئېلان قىلدۇق. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر ياخشىراق يېزىلغانلىرى ناھايىتى ئاز. بەزى ئوبزورلاردا بىزنىڭ مىللىي سەنئىتىمىزدە ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر بەكمۇ يۈزەكى ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بىز سەنئەت قانۇنىيەتلىرىنى چوڭقۇر چۈشەنگەن ۋە سەنئەت ئىجادىيىتى ھەم سەنئەت تەتقىقاتىنى سەنئەت قانۇنىيىتى بويىچە راۋاجلاندۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان ئىقتىدارلىق سەنئەت ئوبزورچىلىرىنىڭ كۆپرەك يېتىشىپ چىقىشىغا بەكمۇ ئېھتىياجلىقمىز.

ئۈچىنچى مەسىلە: سەنئەت تەتقىقاتچىلىقى ۋە سەنئەت ئىسلاھاتى جەھەتتىمۇ ئىزدىنىشكە، ھەل قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مەسىلىلەر ۋە تولدۇرۇشقا تېگىشلىك بوشلۇقلار مەۋجۇت. مەسىلەن: ناخشا، مۇزىكا سەنئىتىنى ئالساق جايلاردا ئۆزگىچە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان نۇرغۇن خەلق ئەلنەغمىلىرى، خەلق ناخشىلىرى، يەرلىك مۇقاملار ۋە يوقىلىپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان چالغۇلار بىزنىڭ كۆزگە ئېلىنماي ياتماقتا. بۇ جەھەتتە ئالاھىدە كۈچ سەرىپ قىلىپ، ئەنە شۇ مىراسلىرىمىزنى قېزىپ رەتلەپ چىقىپ تونۇشتۇرۇش ھەم ئۇلار ئۈستىدە ئىلمىي مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش بەكمۇ زۆرۈر.

ئۇنىڭدىن باشقا ئۇسسۇل، گۈزەل سەنئەت، فوتوگرافىيە، نەققاشلىق، ھەيكەلتاراشلىق، قول ھۈنەر سەنئىتى ۋە مىللىي بىناكارلىق سەنئىتى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى تەتقىقات ماقالىلىرى ژورنىلىمىزدا ناھايىتى ئاز ئېلان قىلىندى. بۇ يەردىكى مۇھىم بىر مەسىلە سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تارماقلىرىدىكى كەسپ ئەھلىلىرى گەرچە ئۆز كەسپىگە پىششىق بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشى يېتەرسىز بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆز كەسپلىرى توغرىسىدا چوڭقۇرراق بولغان ئىلمىي ماقالىلارنى يېزىشتا ھەقىقەتەنمۇ قىيىنچىلىق ھېس قىلىدۇ. ئەمدى باشقا كەسپ بىلەن شۇغۇللانغۇچى قەلەمكەشلەر بولسا، سەنئەت كەسپىنى چوڭقۇر چۈشەنمىگەچكە ئۇلارنىڭ يازغان ماقالىلىرىمۇ يۈزەكى بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز قەلەمكەش ئاپتورلار بىلەن كەسپ ئەھلىلىرىنىڭ ئۆز ئارا ھەمكارلىشىپ سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى توغرىسىدا ئورتاق ئىزدىنىپ، ئىلمىي قىممىتى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان ماقالىلارنى كۆپرەك يېزىپ ژورنىلىمىزنى تەمىنلەپ تۇرۇشىنى تەشەببۇس قىلىمىز.

ئۈچىنچى مەسىلە: ژورنىلىمىزدا ھازىرغا قەدەر 50 نەچچە نەپەر مىللەت سەنئەتكارلىرىنىڭ سەنئەت ھاياتى تونۇشتۇرۇلدى. سەنئەتكارلارنى تونۇشتۇرۇشتىكى تۈپ مەقسەت ئۇلارنىڭ ئېسىل ئەخلاق - پەزىلىتى ۋە كەسپ جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى، قىسقىسى شۇ ئاتاغلىق سەنئەتكارلارنىڭ قانداق قىلىپ ئاتاغلىق بولغانلىقى توغرىسىدىكى «سىرى»نى ئېچىپ كۆرسىتىپ، شۇ ئارقىلىق ياش سەنئەتكارلارنىڭ ئۆگىنىشى ئۈچۈن ئۈلگە تىكلەپ بېرىشتىن ئىبارەت. لېكىن ژورنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلارنىڭ كۆپىنچىسىدە، توقۇل ھالدا شۇ سەنئەتكارلارنىڭ ئىجتىمائىي كەچۈرمىشلىرى ياكى ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى ۋە شان - شەرەپلىرى يېزىلىپ، ئۇلارنىڭ قانداق قىلىپ ئاشۇ مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەنلىكى توغرىسىدىكى تەپسىلاتلار تولۇق يورۇتۇپ بېرىلمىگەن. بۇنداق ماقالىلارنىڭ ئەھمىيىتى ئانچە زور بولمايدۇ. شۇڭا بىز كەڭ ئاپتورلىرىمىزنىڭ سەنئەتكارلارنى تونۇشتۇرۇشتىكى مەقسەتنى تولۇق ئاڭلاشتۇرۇۋېلىپ بۇ خىلدىكى ماقالىلارنى تېخىمۇ جانلىق، چوڭقۇر ۋە تەسىرلىك قىلىپ يېزىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئاخىرىدا شۇنى قەيت قىلىمىزكى، بۇندىن كېيىن پارلاق ئاپتورلارنى تېخىمۇ كۆپلەپ بايقاشقا ماھىر بولۇپ، ھەمدە ئۇلارنى ژورنال ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشتۇرۇپ «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنى سەنئەت تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىملارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ جاپالىق ئەمگەك مېۋىلىرىنى نامايەن قىلىپ مىللىي سەنئەتنىڭ تەتقىقاتچىلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرىدىغان، سەنئەت ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىملارنىڭ يېڭى - يېڭى نادىر ئەسەرلەرنى يورۇقلۇققا چىقىرىپ خەلقىمىزنى تېخىمۇ مول مەنىۋى ئوزۇقلۇقلار بىلەن تەمىن ئېتىدىغان ۋە كەڭ سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ ئۆز ئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇپ بىر - بىرىدىن ئۆگىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ياخشى بىر مۇنبەرگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئورتاق تىرىشىشقا چاقىرىمەن. بىز مىللىي سەنئىتىمىزنى تېخىمۇ گۈللەندۈرۈش ئارقىلىق تۆتتە زامانىۋىلىشىش ئۈچۈن مۇناسىپ تۆھپە قوشىمىز.

ژورنىلىمىز تۇنجى قېتىملىق «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتلاش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى

ژورنىلىمىز 2 ـ ئىيۇل جۇڭشىن كىبىن مۇھاجىرلار مېھمانخانىسىدا داغدۇغىلىق يىغىن ئېچىپ تۇنجى قېتىملىق «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتلاش پائالىيىتى ئېلىپ باردى.

يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سېكرېتارى يولداش جانابىل، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى يولداش پېيلىڭ داجىڭ، مۇئاۋىن باشلىقى يولداش ئابدۇسالام ئابباس، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مەسلىھەتچىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ پەخرى رەئىسى يولداش ليۇشاۋۋ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى يولداش ياسىن خۇدابەردى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى يولداش ئابلىز داۋۇت، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى ۋە بىرلەشمە پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى يولداش ئابلىز نازىرى، مەملىكەتلىك ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى يولداش قەمبەرخان، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يولداش تېيپىجان ئېلىيېۋ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى پارتگۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى يولداش سۇن يەنمىڭ ۋە ھەر قايسى سەنئەت جەمئىيەتلىرىنىڭ رەئىسلىرى شۇنىڭدەك ئەدەبىيات ـ سەنئەت، ئاخبارات ئورۇنلىرىنىڭ مەسئۇللىرى ۋە ئاپتور، كىتابخانلار بولۇپ 150 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى.

يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، بىرلەشمە پارتگۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى يولداش يىن ماۋسەي رىياسەتچىلىك قىلدى.

يىغىندا ئالدى بىلەن ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، بىرلەشمە پارتگۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى ۋە «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش سەيپۇل يۈسۈپ «سوتسىيالىستىك مىللى سەنئىتىمىزنى تېخىمۇ گۈللەندۈرەيلى» دېگەن تېمىدا ژورنال خىزمىتىدىن قىسقىچە دوكلات بەردى. (بۇ دوكلات ئايرىم ئېلان قىلىندى)

ئارقىدىن «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى يولداش تاش مامۇت «بۇ قېتىمقى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاپ چىقىش جەريانى توغرىسىدا قىسقىچە ئىزاھات» بەردى. ئۇ سۆزىدە مۇنداقلارنى ئىزاھلاپ ئۆتتى: بىز سەنئەت ئەمەلىيىتى ۋە سەنئەت قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ۋە كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان ھەقىقى نادىر ئەسەر-

لەرنى تاللاپ چىقىپ، ئۆرنەك تىكلەپ كەلگەن ئاپتورلارنى يېتەكلەش ۋە ئۇلارغا ئەمەلىي ئىلھام بېرىش يۈزىسىدىن بۇ قېتىمقى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاش پائالىيىتىنى تۆۋەندىكى باسقۇچلار بويىچە پۇختا ھەم ئىنچىكىلىك بىلەن ئېلىپ باردۇق.

بىز ئالدى بىلەن 85 - يىللىق 1 - سان ژورنال بىلەن بىللە پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئاپتور ۋە كىتابخانلارغا «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ 1981 - يىللىق 1 - سانىدىن 1985 - يىللىق 3 - سانىغىچە بولغان 24 سان ژورنال ئىچىدىكى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاپ كۆرسىتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش ۋە جەدۋەل تارقاتتۇق. 5 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە بىز 60 پارچىغا يېقىن جەدۋەل تاپشۇرۇپ ئالدۇق.

ئىككىنچى قەدەمدە بىز تەھرىر بۆلۈمىدە مەخسۇس يىغىن ئېچىپ بەزىبىر ياخشى ئەسەرلەرنىڭ باھالانماي قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن 4 يىللىق 24 سان ژورنالنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى يەنە بىر قىسىم ئەسەرلەرنى تاللاپ چىقىپ ئۇلارنى جەدۋەللەردە كۆرسىتىلگەن ئەسەرلەرگە قوشۇپ، ئەتراپلىق پىكىرلىشىش ئارقىلىق 97 پارچە ئەسەرنى باھالاش دائىرىسىگە كىرگۈزدۇق.

ئۈچىنچى قەدەمدە سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تارماقلىرىدىكى كەسپ ئەھلىلىرى ۋە باشقا ئوبزورچى، قەلەمكەشلەردىن بولۇپ جەمئىي 14 كىشىنى تەكلىپ قىلىپ «سەنئەت غۇنچىسى» باھالاش ھەيئىتى تەشكىل قىلدۇق. بۇ ھەيئەت 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە مەخسۇس باھالاش پائالىيىتى ئېلىپ باردى. باھالاش ھەيئەت ئەزالىرى گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، باھالاش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەن 97 پارچە ئەسەرنى ژانىرلار بويىچە ئايرىم - ئايرىم ھالدا كۆرۈپ چىقىپ ۋە ھەر بىر ئەسەر ئۈستىدە تەپسىلىي توختىلىپ، ئەستايىدىل مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىپ ياخشى ۋە بىر قەدەر ياخشى دەپ قارالغان 35 پارچە ئەسەرنى باھالاپ چىقتى. ئاندىن بۇ 35 پارچە ئەسەرنى بىر - بىرى بىلەن سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئاخىرىدا ئۇلارنى ئۈچ دەرىجىگە ئايرىپ بېكىتىپ چىقتى.

يولداش تاش ھامۇت يۇقۇرىدا بەرگەن قىسقىچە ئىزاھاتتىن كېيىن، بۇ قېتىم مۇكاپاتلىنىدىغان 35 پارچە ئەسەرنىڭ ئىسىملىكىنى دەرىجىلەر بويىچە بىر - بىرلەپ ئېلان قىلدى.

بىرىنچى دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلە

1. «قانلىق يىللار» (تارىخىي دراما)، ئاپتورى — تۇرسۇن يۇنۇس.
2. «شاڭخەي كېچىسى» (بىر پەردىلىك دراما) ئاپتورى — شۆكۈر يالقىن.
3. «گۈلنسا» (مۇزىكىلىق دراما)، ئاپتورى — زۇنۇن قادىر.
4. «ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى» توغرىسىدا (ماقالە) ئاپتورى — نىياز كېرىم.
5. «بىر قانچە ناخشىلار توغرىسىدىكى بەزى قاراشلىرىم» (ماقالە) ئاپتورى — ياسىن مۇخپۇل.
6. «سېنى ئەسلەيمەن» (ئوپېرېتتا) ئاپتورى — ئابدۇرەھىم ئابدۇللا.
7. «جىنايى ھۆكۈم» (ماي بوياق رەسىم) ئاپتورى — غازى ئەھمەد.

ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر.

1. «كۈن تۇغدى» (دراما)، ئاپتورى — ئەخمەت تۇردى، مەمتىلى زۇنۇن.
2. «چىن مودەن» (تارىخىي دراما)، ئاپتورى — شاھىدىن گۆھىرى، تۇرسۇنجان لىتىپ.

3. «قەدىمى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى چوڭ ھەجىملىك دراما — مائىترى سىمىت» (ماقالە)، ئاپتورى — ئىسرائىل يۈسۈپ، دولقۇن قەمبىرى.

4. «ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋابلىرى ۋە ئۇلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» (ماقالە)، ئاپتورى — مۆئمىن ئىبرىم.

5. «كارمونىيە ئىلمى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىك» (ماقالە) ئاپتورى — مەتروزى تۇرسۇن.

6. «تالىباس بىلەك ئاتەش يۈرەك» (ماقالە) — ئاپتورى ئايشەم توختى.

7. «ئىزدىنىش» (ماقالە) ئاپتورى — ئايىلىز رەھىم.

8. «سەييارە قوشىقى» (ناخشا) — سۆزى: يوقىدا ئابدۇللانىڭ. مۇزىكىسى: خارىس ئاشىر ۋېينىڭ.

9. «قەھرىمانلىق مىدالى» (ناخشا) ئاپتورى — سۆزى: مۇتەللىپ مەھەممەتنىڭ.
مۇزىكىسى: نۇرمەھەممەت سايىتنىڭ.

10. «پامىردىكى ئىيون ئىيى» (ماي بوياق رەسىم) ئاپتورى — ئابلىكىم ئابدۇراخمان.

11. «ئالاھىدە ئۇسلۇب» (فوتو سۈرەت) ئاپتورى — يى شۈبەي.

ئۈچىنچى دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر:

1. «قىساس خەنجىرى» (كىنو سىنارىيەسى)، ئاپتورى — ئارسلان.

2. «شۇنداق بىر كۈن» (دراما)، ئاپتورى — مەمەت روزى يارقىن.

3. «تاشۋاي» (تارىخى دراما)، ئاپتورى — تۇرغان شاۋدۇن.

4. «مۇزىكىدىكى سۈرەت» (نەسىر)، ئاپتورى — ئەخمەت ئىمىن.

5. «تومۇل سەنئىتى» (ماقالە)، ئاپتورى — ئەمەت جېلىل.

6. «ئوت ئۇسۇللىرىدىن دەسلەپكى بەش ئۇسۇل» (ماقالە) ئاپتورى — ئىنايەت.

7. «قازاق ئاقىنلىرىنىڭ ئېيتىشىشى» (ماقالە)، ئاپتورى — ئەنۋەر ئابدۇرېھىم، ماغاز سۇلايمان.

8. «شىنجاڭ بوۋدا مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشى — قىزىل مىڭ ئۆي» (ماقالە)، ئاپتورى — ئابلىز مۇھەممەت سايرامى.

9. «مامارەت بەيكىسىدىكى ھارماس تولپار» (ماقالە) ئاپتورى — تاش مامۇت.

10. «تورمۇش ۋە ئىجادىيەت» (ماقالە) ئاپتورى — ھوشۇر روزى.

11. تۆمىكار ئۇستازنى ئەسلىگەندە» (ماقالە)، ئاپتورى — شېرىپ خۇشتار.

12. «دۇتارىم» (ناخشا) — سۆزى: ئابابەكرى ئەمەتنىڭ، مۇزىكىسى: ئابدۇقادىر قايىتۇۋېنىڭ.

13. «ۋەتەن قوشىقى» (ناخشا)، — سۆزى: ئېزىز نىيازنىڭ، مۇزىكىسى: روزى پاسىننىڭ.

14. «تارىم غۇنچىلىرى بىز» (ناخشا) — سۆزى: ئابلىكىم باقىنىڭ.
مۇزىكىسى: ئىسكەندەر سەيپۇللانىڭ.

15. «مېھمان» (ماي بوياق رەسىم) ئاپتورى — غېنى.

16. «ھۈنەر ئۆگىنىش» (ماي بوياق رەسىم) ئاپتورى — ئابدۇشۈكۈر.

17. «كۆسراپلىق ئادەم» (فوتو سۈرەت) ئاپتورى — ئابدۇقادىر مىجىت.

يۇقۇرىدىكى ئەسەرلەرنىڭ ئىسمىلىكى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن شادىمان، شوخ مۇزىكا سادىسى ئىچىدە، جانابىل قاتارلىق رەھبىرى يولداشلار ئەسەر ئاپتورلىرىغا «سەنئەت غۇنچىسى» نامىلىق مۇكاپاتنامە ۋە مۇكاپات سوممىسى تەقدىم قىلدى.

ئاخىرىدا شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئۆمىكى، شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى قاتارلىق ئورۇنلار تەييارلىغان بىر قىسىم قىزىقارلىق سەنئەت نومۇرلىرى ئورۇنلىنىپ، يىغىن شات - خۇراملىق كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى بىلەن داغدۇغىلىق ئاخىرلاشتى.

AltunOq

ۋاقىتسىز سولغان سەنئەت غۇنچىسى

ئەخمەت لېمىن

(ئوچېرك)

مۇقەددىمە ئورنىدا

«ئوغلۇم، مەن سەنئەتتىن زوقلىنىمەن، سەنئەتنىڭ پەيزىنى سۈرىمەن، سەنئەتتىن بەھرى ئالىمەن. ئۇنىڭ بىلەن بىرگە سەنئەت ئەھلىنىمۇ ئەزىزلەشنى بىلگىن. ئۇلارنىڭ ئەجرىنى قەدىرلىگىنىڭ ئۆز ھەۋىسىڭنى قەدىرلىگىنىڭ، ئۇلارنى ئەزىزلىگىنىڭ ئۆز سەنئىتىڭنى ئەزىزلىگىنىڭ بولىدۇ» دەيدىغان دادام رەھمەتى. بۈگۈن دادامنىڭ تۇپراق بېشىغا چىقىپ قايتىپ كېلىۋېتىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ شۇ سۆزىنى ئەسلەپ قالدىم.

راست! بۈگۈن ھېيت باناسىدا، مېنىڭ سەنئەت جەھەتتىكى تەشنالىقىمنى قاندۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر قىسىم پېشقەدەم ۋە ياش سەنئەتكارلىرىمىزنى بىر يوقلاپ ئۆتسەمىكەنمۇ، دېگەن ئويغا كەلدىم — دە، ئالدى بىلەن ئاتاقلىق ئۇسسۇل رېژىسسورى ئىبراھىمجان ئاكىنىڭ ئۆيىگە كەلدىم.

ئىبراھىمجان ئاكا مېنى ناھايىتى قىزغىن قارشى ئالدى. ھېيتلىق مەزىلەرگە بېقىپ ئولتۇرۇپ، كۆزۈم ئىختىيارسىز ئىشكاپنىڭ ئۈستىدىكى بىر پارچە رەسىمگە چۈشۈپ قالدى. مېنىڭ بۇ رەسىمگە تىكىلىپ قالغانلىقىمنى تۇيدىمۇ، قانداق، ئىبراھىمجان ئاكا دەرھال ئۇ رەسىمنى ئېلىپ ماڭا تەڭلىدى.

— ۋاھ، ئالتىس سەنئەتلىك تارتىلغان رەسىمكەن بۇ، — دېۋەتتىم مەن رەسىمگە ھەۋەسلىنىپ تۇرۇپ. — بۇنىڭدا ھەقىقى ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىسىنىڭ ئوبرازى ئىپادىلەنگەن يارقىن گەۋدىلەندۈرۈلگەن. — ھە قاراڭلار، ئىنتىلىشلىرىنىڭ ئورغۇپ تۇرغىنىنى، تازا قويۇۋەندەك پىقىراپ تۇرغان

پەيتىسى ئىكەن ـ دە! بىر قولى بىلىنىڭ كەينىدە، خۇددى بىر نەرسىنى يوشۇرۇپ تۇرغاندەك؛ يەنە بىر قولى بېشىنىڭ ئۈستىدە، گويا مەشئەلنى ئېگىز كۆتىرىپ تۇرغاندەك. كۆزلىرى چوڭ، قاراقا، كۆزلىرىدىن ئۇچقۇن چېچىپ تۇرغان، لەۋلىرىدىن شوخ تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان، نېمىدېگەن ماھارەت ـ ھە! كۆز، ئېغىزىلا ئەمەس، پۈتۈن تۇرقى كۈلۈپ تۇرىدىغان بۇ قىزنىڭ، بۇ ...

ئىبراھىمجان ئاكىنىڭ ئۇندىمەي تۇرۇشىدىن تېخىمۇ ئوڭايسىزلىنىپ تۇرۇپ قالدىم. ئۆزەمچە مەمەداناق قىلىپ سۆزلەپلا كېتىۋېتىپتىمەن، كەسىپ ئەھلىنىڭ ئالدىدا ئورۇنسىز گەپلەرنى قىلىپ قويدۇممۇ ـ يا؟! مەن بېشىمنى كۆتىرىپ ئىبراھىمجان ئاكىغا قارىدىم. ۋوي، بۇ نېمە ئىش؟ ئىبراھىمجان ئاكىنىڭ كۆزلىرىدە ياش غىلىلداپ تۇراتتى.

— سىز ... — دەپ توختاپ قالدىم مەن بۇ تۇيۇقسىز ھالەتتىن گاڭگىراپ.

سۆزىڭىزنى قىلىۋېرىڭ، — دېدى ئۇ چىرايىغا زورلاپ تەبەسسۇم يۈگۈرتۈپ. — توغرا دەۋاتىسىز، ئۇ ھەقىقەتەن پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كۈلۈپ تۇرىدىغان ئارتىست ئىدى. كۆزىلا ئەمەس، ئېغىزىلا ئەمەس، پۈتۈن تەقى ـ تۇرقىلا ئەمەس، يۈرىكىمۇ كۈلۈپ تۇرىدىغان سەنئەتكار ئىدى.

— بۇ كىم بولىدۇ، ئىبراھىمجان ئاكا؟ ئۇ ھازىر ...

— ئۇ ھازىر ئارىمىزدا يوق، ئۇكام، بۇ بىزنىڭ ئۇرۇقىمىزدىن چىققان تۇنجى ئەۋلاد ئۇسسۇلچى قىزىمىز ئايىمجان ئەزىز بولىدۇ.

— ئۇ قاچان ...؟

— ئۇ سىزنىڭ يېڭى تونۇغان ۋاقىتلىرىڭىز ئىدى، — دەپ سۆزىنى باشلىدى. سۆزلىگەنسېرى ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ مۇڭلۇق تۈس ئالماشقا باشلىدى. ئۇ پات ـ پات كۆز ياشلىرىنى قولياغلىقى بىلەن سۈرتىۋالاتتى، مەن ئاڭلىغانسېرى بىرلىپ، ئۇنىڭدىن پات ـ پات بەزى مەسىلەرنى سوراۋالاتتىم ...

ئاندىن كېيىن مەن ئارتىستلىرىمىزدىن ئابلىز يۈسۈپ، زۇنۇن قىزى روزى يەسىن ... لارنىڭ ئۆيلىرىنى پەتلىدىم. شۇنىڭ سىزگە، مەرھۇم ئايىمجاننىڭ ئىش ئىزلىرى مېنى ئۆزىگە رام قىلىۋالغان ئىدى. بىر ئەدىب ئۈچۈن ئېيتقاندا، سەنئەت تارىخىدىن ئۆزى بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلىۋېلىش، ئۇنىڭدىكى ئەھمىيەتلىك نەرسىلەرنى ئۆز خەلقى بىلەن ئورتاقلىشىش پۇرسىتىگە مۇيەسسەر بولۇش كىچىك ئىش ئەمەسقۇ. مەن ئۇلاردىن ئىگەللىگەن يىپ ئۇچىسى بويىچە پېشقەدەملىرىمىزدىن ياسىن ھۇدابەردى، سەيپۇل يۈسۈپلەرنىمۇ زىيارەت قىلدىم. ھەتتا مەرھۇمەنىڭ قىزى غۇنچەممۇ نەزىرىمدىن چەتتە قالمىدى ...

ئۇنداق قىلىپ، مېنىڭ قەلبىمدە مەرھۇم سەنئەتچىمىز ئايىمجاننىڭ بىر قايىۋۇ ھەيكىلى تىكلەندى. مەن بۇ ھەيكەلگە مەسىياتلىرىمدىن گۈلدەستە قويۇش قارارىغا كەلدىم. ئەجەب ئەمەس، بەزى ئۇنتۇلغانلارنىڭ، ئۇنتۇلۇش ئالدىدا تۇرغانلارنىڭ قەۋرىسى ئۈستىدىن گۈل ـ چېچەككە پۈركەتسە...

«ئايىمجان ئىمپەدە»

١٩٤٧ - يىلى كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرى. ئۈرۈمچى مەركىزىي ئۇيغۇر ئويۇنچىلىرىنىڭ سانايى نەپىسىنى ئويۇنتۇرغان كونسېرتتا، لېپەدىكى چىلغىنىڭ سازىنىڭ ئاۋازى بىلەن ١٤ — ١٥ ياشلاردىكى بىر خۇش پىچىم قىز سەھنىگە چىقتى. «بۇ كىچىنەكتەك لەيلەپ، كەكلىكتەك دەسسەپ، چاقماقتەك چۆرگىلەپ سەھنىنى چاك كەلتۈرۈۋەتكەن قىز كىمدۇ؟ كىچىككىنە تۇرۇپ ئىمىدىگەن قالتىس ئويىنغان - ھە!» دېيىشتى تاماشىبىنلار ئۇنىڭغا ئىچ - ئىچىدىن زوقلىنىپ. ئۇ زادى كىم؟ بۇ ئۈرۈمچى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئايىمجان ئىدى. يىگانە لەھجىسىدە بىر كەمبەغەل ئائىلىدە دۇنياغا كېلىپ، ئۈرۈمچىدە ئوسمىنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولغان، ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىدە بىر يېڭى يىخ سۈپىتىدە بايقالغان بۇ ئوقۇغۇچى قىز ئۇيغۇر ئويۇنچىسىنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن سانايى نەپىسىگە قاتنىشىۋاتاتتى. ئۇ كىچىكىدىلا ئۇسۇلچىلىققا ھەۋەس قىلاتتى. ئۆيدىكىلەر بىر يەرگە جەم بولغاندا، ئۇ چوڭلار ئوينا، دەپ بولغىچىلا ئوتتەلگە چىقىۋالاتتى - دە، ئاللىقانداق بىر كۈيلەرگە غىڭشىغىنىچە ئۇسۇلغا چۈشەتتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭغا چىملىپ بېرىدىغان داپ نەدە، ساز نەدە. ئۇنىڭغا تەڭكەش بولۇپ بېرىدىغىنى پەقەت ئۆزىنىڭ «لاي - لاي»ى بىلەن، ئۆيدىكىلەرنىڭ چاۋاكلا ئىدى، خالاس. تاكى - ناگاندا كۆرۈپ قالىدىغان خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ ئۇسۇللىرى، ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇشىنىڭ سەنئەتلىك تەبىئىي رىتىمى بۇ قىزنىڭ مەۋىسىنى بارغانسېرى ئۇلغايتتى. كېيىنچە، مەكتەپتە قۇرۇلغان سەنئەت كورۇژوكىنىڭ ئىلھامى بىلەن ئۇنىڭ تالانتى تەدرىجىي ئۇرغۇشقا باشلىدى.

ئۇ كۈنلەردە يۈزى ئېچىلمىغان بىر قىزنىڭ سەھنىگە كۆكرەك كېرىپ چىقالىشى ئوڭاي گەپمۇ. فېئودالىق ئاسارەت قانچىلىغان كىشىلەرنى قاتتىق چىرىشىۋەتمىگەن، جاھالەت، نادانلىق قانچىلىغان كىشىلەرنى قەپەزتكە بەنت قىلىۋەتمىگەن؟! لېكىن ئايىمجان بۇ پۈتلىكاشاڭلاردىن مەردانىلىق بىلەن بۆسۈپ ئۆتتى. بەزىلەرنىڭ تارقاتقان ئۆسەكلىرى ئۇنىڭ ئىرادىسىنى ئاجىزلاشتۇرالمىدى. ئۇ تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۈرۈپ، ئاتاقلىق ئۇسۇلچى قەمبەرخان ئىجات قىلىپ ئورۇنلىغان ئىمپەدىنى ناھايىتى تېزلا ئۆگىنىۋالدى. ئۇنى «ئايىمجان ئىمپەدە» دەپ ئاتاق ئېلىشقا مۇيەسسەر قىلغان ھېلىقى ئويۇن مۇشۇ تىرىشچانلىقنىڭ مەھسۇلى ئىدى.

«مەنىۋ گۈلەمخان»

چىن ئىنسان مۇھەببەتتىن تۇغۇلىدۇ، مۇھەببەت بىلەن ياشايدۇ، مۇھەببەت بىلەن ئۆلىدۇ. تارىختا ئاياللىرىمىز نىكا دەستەبىتچىلىكىدە قانچىلىك خورلانمىدى؟ قانچىلىك زورلۇق - زومبۇلۇق كۆرمىدى؟! ئۇلار ئەركىن مۇھەببەتنىڭ تەشنالىقىدا چاك - چاك ئېتىپ، يۈرەك - باغرى خۇن بولۇپ كەتمىگەنمۇ؟! ئۇيغۇر خەلقىنىڭ «گۈلەمخان ناخشىلىرى» بۇنىڭ كۈچلۈك دەلىل - ئىسپاتى:

گۈلەمخاننىڭ ئۆزۈن چېچى
يەرگە تېگەمدۇ؟
ھەيلى بولماي، ئۇن تۆت ياشتا
ئەرگە تېگەمدۇ؟
....

«گۈلەمخان تاخشىلىرى»نىڭ مۇڭلۇق تىمپىسى ئىچىدە مەزلۇملارنىڭ ئاھ ـ پەريادىنى جاھانغا ئاڭلىتىپ قىلغۇاتقان ئايىمجاننىڭ لەرزان ئۈسۈللىرى كۆرگەنلىكى كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئېزەتتى، ئۇلارنىڭ پېئودالىق نىكا تۈزۈمىگە بولغان غەزىپىنى قوزغايتتى. تەركىن سۈزمە بەتكە بولغان تەلپۈنىشىنى ئويغىتاتتى. ئۇنىڭ پەۋتكۈل ئۈسۈل تىلىدا ھەممىسى گۈلەمخان ئوبرازىنى يارىتقان كىشىلەر ئۇنىڭغا: «سىز گۈلەمخاننىڭ ئۆزىدەكلا بولۇپ كەتتىڭىزغۇ» دەۋەتتى ئىختىيارسىز. «شۇنداق مەنمۇ بىر گۈلەمخان» دەپ جاۋاپ بەردى ئايىمجان ئېغىر خۇرسىنغان ھالدا.

ئايىمجانمۇ نۇرغۇن ئۇيغۇر ئاياللىرىغا ئوخشاش، «گۈلەمخان تەقدىرى» دىن ئۆزىگە چۈشلۈق نېسىۋە ئالغان ئىدى. ھوقۇق ـ ئابرۇينىڭ زورلۇق كۈچى، نادانلىق ۋە مەھكۇمىنىڭ ئاچىزلىقى تۈپەيلىدىن، ئايىمجان ئۆزى پەقەتلا خالىمايدىغان بىر كىشىگە ياتلىق قىلىنغان ئىدى. ئۈسۈل سەنئىتىگە بولغان ئىنتىلىش، ئەرلىك ھوقۇقىنىڭ تىزگىنلىشى بىلەن خاراكتېرلەنگەن زىددىيەت ئۇزۇن داۋام قىلغان كۆڭۈلسىزلىكلەردىن كېيىن، ئاخىرى بۇ ئائىلىنى چاك ـ چېكىدىن بۇزۇۋەتتى. 1951 ـ يىلى ئايىمجان ئۆلكىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە خىزمەتكە كىردى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئىجارە كەمەيتىش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەركەتلىرىگە قاتنىشىش ئۈچۈن، سەپداشلىرى بىلەن ئۈرۈمچىدىن قەشقەرگە قاراپ پىيادە يولغا چىقتى. ئۇ باشقىلار بىلەن كۈنىگە 20 — 30 كىلومېتىر يول ماڭاتتى، بەزىدە ھارۋا چىقماي قالسا يۈكتاقلىرىمۇ يەلكىسىگە چىقىپ قالاتتى. ئادەمسىز جايلاردا توختاپ دەم ئېلىش توغرا كەلگەندە، ئۇ دەرھال سوكسوك، قوراي تېرىپ كېلەتتى ـ دە، ئوت يېقىپ چاي قاينىتاتتى. تاماق ئېتەتتى، يېزىلارغا كەلگەندە، ھاردىم ـ ئاچتىم دېمەيلا دەرھال تەييارلىق قىلىپ ئويۇنغا چىقاتتى. بۇ غەيرەت ئۇنىڭغا نەدىن كەلگەن؟ ئۇ ھەر قېتىم گۈلەمخان ئۈسۈلىنى ئوينىغان چاغدا، ئۇيغۇر يېزىلىرىدا شۇ چاقىچە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان گۈلەمخان تەقدىرى ئۇنىڭ يۈرىكىنى پۈچۈلىمىغان، ئۇنىڭ ئىسيانكارلىقىنى قوزغاتمىغان، ئۇنىڭ كۈرەشكە بولغان غەيرىتىنى ئۇرغۇتمىغان دېمەسلەر؟!

«ۋاق يەرنىڭ كېمىسى»

ئۇيغۇر ئۈسۈلى ئىنسانىنىڭ بەدەن گۈزەللىكى ئارقىلىقلا ئەمەس، ھەممىدىن مۇھىمى ئادەم بەدىنىنىڭ بەدىئى ھەركىتى ئارقىلىق ئۈسۈل گۈزەللىكى يارىتىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۈسۈللۇق ھەركەت ۋە ئۈسۈللۇق ھېسسىياتتا گەۋدىلەندۈرۈلگەن، ئۈسۈللۇق ئوبرازدا ئىپادىلەنگەن گۈزەللىك بولماي تۇرۇپ ئۈسۈل خۇسۇسىدا سۆز ئېچىش مۇمكىنمۇ؟!

ئايىمجان ئۇسۇلچىلىقنى مۇكەممەل ئۆگىنىش ئۈچۈن قېتىرقىنىپ مەشىق قىلدى. ئۇسۇل قارىماققا يەڭگىل ھەرىكەتتەك قىلغىنى بىلەن، بىر ئارتىستنىڭ شۇ ماھارەتنى مۇكەممەل يېتىلدۈرۈشى ئۈچۈن، ھەر كۈنىگە بىر نەچچە قېتىم يۈگۈرۈش، سىرتتا قەدەم ئېلىش، بەل تاشلاش، پىتىراش قاتارلىق ھەرىكەتلەرنى توختىماي مەشىق قىلغىنى ئوڭاي ئىش ئەمەس. ئايىمجان بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىلا ئەمەس، بەلكى دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدىمۇ ئاساسىي ماھارەتنى مەشىق قىلاتتى. ھەتتا بەزىدە تولا يىقىلىپ ئايلىنىپ كەتكەن، پۇتلىرىنى ئالالماي قالغان ۋاقىتلىرىمۇ بولغان. ئۇ رېجىسسورنىڭ بەلگىلەپ بەرگەن چاتما ھەرىكەتلىرىنى مۇزىكىغا چۈشۈرۈپ ئورۇنلاپ بېرىش بىلەنلا قالماي، ئىچكى ھېسسىياتى بىلەن بىرلەشتۈرۈشكە، ھاۋاسىدىمۇ ھېسسىياتىنى قول، پۇت، بويۇن، بەدەن ۋە كۆزدە تولۇق ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشاتتى. ئۇ ئۆگىنىۋالغان ھەرىكەتنى ئۆلۈك ھالدا تەكرارلىمايتتى، بەلكى ئىجادىي تۈردە ئوينايتتى. لېكىن ئۇ ئۇستازلىرىنى قاتتىق قەدىرلەيتتى ۋە ھۆرمەت قىلاتتى، ئۇلارنىڭ ھەممە ياخشىسىنى ئۆگىنىۋېلىشقا ئىنتىلەتتى.

داپ ئۇسۇلى تاكتىكىدا چىۋەرلىكنى، چۆگىلەش تېخنىكىسىنى، ھەرىكەتتە جىددىيلىكنى تەلەپ قىلىدىغان كۈچلۈك ئۆزگىرىشچان ھەرىكەت بولۇپ، ئۇسۇلچىلىقتا ماھارىتى ئىنتايىن ئۈستۈن بولمىغان ئارتىست ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ. رەسمىي مۇنتىزىم تەربىيە كۆرمىگەن، سەھنەت مۇھىتىدا ئۇزۇن يۈرمىگەن ئايىمجان ماھارىتى تېز ۋاقىت ئىچىدىلا داپ ئۇسۇلى بىلەن كۆزگە كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئۇسۇلىدىكى ھېسسىياتىنىڭ سۈزۈكلىكىنى، ھەرىكىتىنىڭ نەپىس ۋە لىۋەنلىكىنى، ئۇسۇل تىلىنىڭ روشەنلىكىنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇنى «ئاق يەرنىڭ كېپىسى» دەپ ئاتىشاتتى.

قايتماس ئىرادە، گۈزەل پەزىلەت

قايتماس ئىرادە، گۈزەل پەزىلەت بولماي تۇرۇپ ئىنساننىڭ تەكامۇللىشىشى مۇمكىن ئەمەس. ئايىمجان بۇ جەھەتتە ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قوياتتى. كۈندۈزلىرى توختىماي مەشىق، رېپېتىتسىيە قىلىش، كېچىلىرى تۈن نىسپىگىچە ئويغۇن قويۇشلار بىلەن ئۆمرىنى ئۆتكۈزۈۋاتقان ئايىمجاننى كۆرگەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئائىلىۋى قىيىنچىلىقىنى ئويلاپ كۆرگەن بولغىيتتىمىكىن.

ئايىمجان ئىككىنچى بولىدىشىدىن بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆردى. لېكىن بەختكە قارشى بۇ بالىسى پالەچ بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ پەرزەنتىنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئانىنىڭ يۈرىكى ئېچىشماسلىقى، روھىي ئىزلانماسلىقى مۇمكىنمۇ. ئۇ ئۆيىگە كەلسىلا بالىسىنىڭ بېشىدا پەرۋانە بولاتتى، بالىسىنىڭ غېمى ھەسرىتىدىلا ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋالاتتى. لېكىن ئۇ مۇشۇ قىيىنچىلىقلارنىمۇ يېڭىپ يەكدىللىق بىلەن ئۆزىنى كەسپكە بېغىشلىدى.

كىشىلەر ئۇنى «تۇرقىمۇ گۈزەل، يۈرىكىمۇ گۈزەل» دەپ تەرىپلىشەتتى. ئۇ شۇ قەدەر خۇش پېئىل، كەمتەر ۋە چىقىشقاق ئىدى، رول تاللىمايتتى. كوللېكتىپ ئۇسۇل بىلەن يەككە

ئۇسۇلدىكى يوزتىسىيىسى ئوخشاش ئىدى. ئارتىستلاردا 1 – نومۇردا چىقىپ لەپپىدە كېزگەن كۆرۈنۈشنى ياكى ئاخىرقى نومۇردا چىقىپ ھەممىنى ئۆزىدە خۇلاسىلاشنى ياخشى كۆرىدىغانلارنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. ئايىمجان بۇ ئىشنى زىنھار ئويلىمايتتى، ھەتتا كىيىمۇ تاللىمايتتى. كىيىم بانا قېلىپ خۇيلىنىۋالىدىغان ئىشلار ئۇنىڭدا پەقەتلا يوق ئىدى.

بىر كۈنى ئويۇن قويىدىغان چاغدا، بۈگۈنكى ئويۇننى چوڭ باشلىقلار كېلىپ كۆرگىدەك دېگەن گەپ چىقتى. شۈبھىسىزكى، بۇنداق چاغلاردا ئارتىستلاردا مەلۇم جىددىيلىشىشلەر بولىدۇ. لېكىن ئايىمجان ئۆزىنى تۇختاتقان ھالدا، «ئۆزىمىزنى ئادەتتىكى خەلقىمىزنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ قاندەك ئوينىساقلا بولىدىغۇ» دېدى ۋە شۇ كۈنكى ئويۇننى ئادەتتىكىدەك ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوينىدى. ئۇنىڭدا پەقەت خەلق ئۈچۈن جان – دىل بىلەن خىزمەت قىلىشتىن باشقا نەرسە يوق ئىدى.

بەزى ئارتىستلاردا ئۆزى ئويناپ شۆھرەت قازانغان نومۇرلارنى باشقىلارغا ئۆگەتمەيدىغان، باشقىلار ئوينىسا خۇيلىنىدىغان ئەھۋاللار بولىدۇ. لېكىن ئايىمجان بۇ جەھەتتە ئىنتايىن كەڭ قوساق ئىدى.

ئاياللارنىڭ داپ ئۇسۇلى — «قوغۇنچىلىق ئۇسۇلى» نى دەسلەپتە ئايىمجان ئۆگەنگەن. ئۇ بۇ ئۇسۇلنى ناھايىتى ياخشى ئوينايتتى. كېيىنچە ئۇ بۇنى ئامىنە يۈسۈپكە ئۆگىتىپ قويدى، ئۆگەتكەندىمۇ زىر – زەۋىرىنى قويماي تولۇق ئۆگەتتى. كېيىنكى قېتىملىق خەلقارا ياشلار سەنئەت كۆرىكىدە، ئۇ ئارتىست مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى. ئۇ سەنئەتنىڭ ھەرگىزمۇ مەلۇم بىر شەخسنىڭ مونوپول قىلىۋالىدىغان خۇسۇسىي مۈلكى ئەمەسلىكىنى نەقەدەر چوڭقۇر چۈشەنگەن – ھە!

دۇنيا سەھنىسىدە

1953 – يىل 8 – ئاي. خەلقارا ياشلار سەنئەت كۆرىكى داۋام قىلىۋاتقان كۈنلەر. بۇخارېست، «ستالىن» نامىلىق باغچا.

ئىرقى جەھەتتە سوۋېت ئۆزبېكىستاندىن چىققان داپچى ئۆز دېپىنى ئەڭشىگۈچ بىلەن بۇراپ ئەڭشىمەكتە. ئىرقى جەھەتتە شىنجاڭدىن چىققان داپچىمىز ئابلىز يۈسۈپ قەغەزدە ئوت قالاپ داپنى قاقلىماقتا.

—ئابلىز ئاكا، داپنىڭ ئەڭشىكى يېنىپ كەتمەسمۇ – ھە! ئەگەر داپ يېنىپ كېتىپ قالسا ...

خەلقارا سەھنىگە ئويغۇر داپ ئۇسۇلىنى، تۇنجى قېتىم ئېلىپ چىقىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولغان ئايىمجان شۇ پەيتتە ئويغۇر سەنئىتىنىڭ بەركامال ئورۇنلىنالماي قېلىشىدىن نەقەدەر ئەنسىرەيتتى – ھە!؟

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇكام، خاتىرجەم بولۇڭ.

داپ لەرزان ئاۋازلاندى. داپنىڭ يېقىملىق ئىمپىسى بىلەن ئايىمجان لىۋەن قەدەم تاشلاپ سورۇنغا چۈشتى. پۈتۈن جاھاننىڭ كۆزى ئايىمجاندا، ياق، شۇ ئايتا يورۇتمىغان دۇنيا ئويغۇر ئۇسۇل سەنئىتىگە نەزەر – ئېتىۋارى بىلەن تىكىلمەكتە ئىدى. ئايىمجاننىڭ گۈزەل ئۇ-

سولىدىن ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئەمگەكچان، باتۇر، مەردانە، سەممىي ۋە ئەمچەسلەمەق سۆبەر خەلقنىڭ ئوبرازى نامايان بولۇشقا باشلىدى. مانا، ئاق ئالتۇنلۇق دېڭىز، كېۋەزچىسى قىزلار پاختا تەرمەكتە؛ مانا، ئۆزۈلۈپ - ئۆزۈلۈپ، يالتىپ - يالتىپ ئۆرۈلگەن داپ ئاۋازىنىڭ تەڭكىشى بىلەن پاختا ئېتىش كۆرۈنۈشى ئايىمجاننىڭ ئۇسۇل ھەركىتىدە ئۆز سۈرىتىنى تاپماقتا؛ مانە توقۇمچى قىز يىپ ئىگىرمەكتە. رەخ توقۇماقتا؛ مانە، قولى گۈل كەشتىچى كەشتە تىكمەكتە. داپنىڭ ئۇرغۇسى جىددىيلەشتى. بۇ قىز نېمە تىكىۋاتىدىكىنە؟ مانا، ئۇ ئىنچىكە كۆتەرگەن ئوڭ قولىنىڭ باشمالتىقىنى چىقىرىپ قويۇۋىدەك يىقىراشقا باشلىدى. بۇ گۈزەل ھەركەت سورۇندىكىلەرنىڭ قايىسىنىڭ زوقىنى قوزغىمىدى دەيسىز! ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئالقانداق تىلدا بىر - بىرىگە پىچىرلىشىپ خوشال بولغىنىنى بىلدۈرسە، بەزىلىرى كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدە ئۆز كۆڭلىنى ئىزھار قىلاتتى، يەنە بەزىلىرى دەل ئايىمجاندەك باشمالتىقىنى چىقىرىپ قايىلىقىنى بىلدۈرۈشەتتى. تۇيۇقسىز داپنىڭ تىپىسى ئۆزگەردى، ئايىمجان ئىيانشان باغرىدا بەرق ئۇرۇپ تۇرغان قىزىل چوغلۇقتەك كۆرۈنۈشتە بەل تاشلاپ يايتاتتى، داپنىڭ بىر خىل رىتىمى بىلەن، ئۇ ئاستا - ئاستا بېشىنى كۆتىرىشكە باشلىدى.

— ۋاھ، كەپتەر، ئېچىلىق كەپتىرى!

ئايىمجان كەپتەر سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كەشتىنىڭ بىر ئۇچىنى چىشلەپ، ئىككى قولى بىلەن ئۇنى تولۇق يايغان ھالدا بېشىنى رۇسلاپ، قەددىنى كۆتەردى.

— باشسۇن! ياشسۇن ئېچىلىق!

— كامال تاپ!

— باشاپ كەت!

خىلمۇ - خىل تىللاردا چىقىۋاتقان بۇ ئالقىش سادالىرى ئىچىدە، چەتئەللىكلەر يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئايىمجاننى بېشىغا ئېلىپ كۆتىرىۋالدى.

بۇ دۇنيا خەلقىنىڭ ئايىمجاننىلا ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر سەنئىتىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتىرىشىنىڭ باشلىنىشى ئىدى.

ئېخ، ئۇيغۇر سەنئىتى، سەن ئاخىرى دۇنيا سەھنىسىگە چىقتىڭ. چىقتىڭلا ئەمەس، بەلكى جاھان سەنئەت غەزىنىسىدە گۆھەردەك چاقنىدىڭ. سەن جاھاندا يۈكسىلىۋاتقان ۋاقتىڭدا، خەلقىم بۇ يولدا جاپالىق ماڭغان ئايىمجاندەك قىزلىرىنى ئۇنتۇشى مۇمكىنمۇ!

خەلق ۋەكىلى

خەلقىنى سۆيگەن، يارلىقىنى ئۆز خەلقىگە بېغىشلىيالىغان ئادەم خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە ۋە ئىشەنچىسىگە ئېرىشىدۇ. ئايىمجاننىڭ خەلق ئۈچۈن كۆرسەتكەن خىزمىتى ئاخىرى خەلق تەرىپىدىن ئۆز ئىززىتىنى تاپتى. 1954 - يىلى ئۇ مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى. لېكىن ئۇ بۇ شان - شەرەپ ئالدىدا ئىسەنكىرەپ قالمىدى.

— ئايىمخان خىزمەت توغرىسىدا پىكىر ئالغىلى كېلىدىكەن، — دېگەن خەۋەر شۇ چاغدىكى ناخشا - ئويۇن ئانسامبىلىغا تارقالغان چاغدا، كىشىلەر ئۇنىڭ يەنىلا ھېلىقى كىچىك پېئىل ئايىمخان قىياپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغان بولىشىتىمىكىن؟!

— ئۇستازلىرىم ئالدىدا قانداقمۇ ئۇنداق - مۇنداق دەپ ئوتتۇرىغا چىقالايمەن، دەپ تارتىنىشتى ئۇ قاتتىق ئوڭايسىزلانغان ھالدا.

لېكىن ئۇ باشقىلارنىڭ نەسىھىتى ۋە چۈشەندۈرۈشى بىلەن، ئاخىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ سەپداشلىرىغا ئۆزىنىڭ ھۆرمىتى ۋە تىلەكلىرىنى بىلدۈردى. ئۇ بۇ چاغدا ئورنى ئۆسسىمۇ كىبىرى ئۆسمەيدىغان پەزىلىتىنى يەنە بىر قېتىم نامايەن قىلدى.

ئۇيغۇر بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇر سەنئىتى ۋۇجۇدقا كەلگەن، سەنئەت ئىگىسى بولغان مۇشۇ مىللەتسىز بۇ ئاددىي قىزنىڭ شۇنچىۋالا كۆتۈرۈلۈشى مۇمكىنمىدى؟ ئايىمخان بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر چۈشىنەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ خەلقتىن ئۆگىنىشنى قىلچە بوشاشماي داۋاملاشتۇرغان. بىز ئالدىدا سۆزلەپ ئۆتۈپ كەتكەن «تېچلىق ئويۇنى» نى خەلقارا سەھنىگە ئېلىپ چىقىدىغان ۋاقىتتا، مەركەزدىكى مەلۇم ئويۇن مۇتەخەسسىسى، بۇ قېتىمقى خەلقارا كۆرەكتە سوۋېتتىكى ئۆزبېكلەرمۇ داپ ئويۇنىنى ئېلىپ چىقىدىكەن، پىقىراش ھەركىتىدە ھەر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس تەرەپلىرى بولۇشى مۇمكىن، مۇشۇ جەھەتتە ئۇيغۇر ئويۇنىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشنى ئويلىشىپ باقساڭلار، دەپ مەسلىھەت بەرگەن ئىدى. ئەزەلدىن ئەنئەنىۋى ئويۇن ھەركەتلىرىگە زەن قويۇپ كېلىۋاتقان ئايىمخان دەرھال شۇ يەردىلا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئوڭ قول باشمالتىقىنى چىقىرىپ پىقىرايدىغان ھەركىتى بارلىقىنى تەسلىگەن - دە، مۇشۇ ھەركەت بىلەن ئويۇننىڭ مىللىي ئۇسلۇبىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرگەن.

چەتئەلدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئايىمخان مەركىزىي مىللەتلەر ناخشا - ئويۇن ئۆمىكىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىپ بېيجىڭدا ئېلىپ قېلىنغان. لېكىن ئازادە مۇھىت پۈتۈن ۋۇجۇدىنى خەلق سەنئىتىنى ئۆگىنىشكە بېغىشلىغان ئايىمخاننى نىيىتىدىن يانىدۇرالمىغان. ئۇ ئۇيغۇر ماكانىنىڭ قوينىدىن ئايرىلىپ ئۇيغۇر سەنئىتىنى ئۆگىنەلىگىلى بولمايدىغانلىقىنى چوڭقۇر چۈشەنگەن. شۇڭا ئۇ شۇ مەزگىللەردە بېيجىڭغا بارغان مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ باشلىقى يولداش ياسىن خۇدابەردىگە ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك يولداشلارغا، ئۆزىنىڭ مەكىتكە بېرىپ دولان سەنئىتىنى ئۆگىنىش ئارزۇسى بارلىقىنى قايتا - قايتا ئېيتىپ يۈرۈپ ئاخىرى شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەن. ئۇنىڭ ئويۇنلىرىنىڭ يېنىك، ھەركەتچان، جىلۋىگەرلىككە باي ۋە نەپىسلىك بىلەن خاراكتېرلىنىشى — باي مەزمۇنلۇق، كۆپ شەكىللىك ئۇيغۇر كلاسسىك ئويۇنىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەنلىكىدىن ئايرىپ قاراش مۇمكىنمۇ؟

چەتئەلگە چىقىش ھارپىسىدا

٥٦ - يىل ٢ - ئاينىڭ ئاخىرلىرى، بىر قىسىم سەنئەتچىلەر سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ ئويۇن قويۇش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىق كۆرمەكتە ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ گىلەمچىلىك ھۈنىرىنى

سەنئەت تارىخىدا دۇنياغا نامايان قىلىش ئۈچۈن بۇ قېتىم «كىلەمچىلىك ئۇسۇلى»نى سىرتقا ئېلىپ چىقىش قارار قىلىندى، شۈبھىسىزكى، بۇ ئويۇندىكى نۇقتىلىق يالغۇز كىشىلىك ئۇسۇل يەنىلا ئايىمجانغا تەقسىم قىلىنغان ئىدى. ئايىمجان بۇ ئۇسۇلنى تىرىشىپ مەشق قىلدى ۋە ۋايىغا يەتكۈزدى،

بىر كۈنى كۈتۈلمىگەن بىر پاراڭ بولدى.

— ئىبراھىمجان، مېنىڭ ئورنۇمغا باشقا بىرسىنى بەلگىلىسىڭىز، دېدى ئايىمجان ئويۇن يېتەكچىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ. ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر خىل سولغۇنلۇق بايقىلىپ تۇراتتى.

— نېمىشقا؟ نېمە بولدىڭىز، ئايىمجان؟

— يېقىندىن بۇيان قىزىتمام ئۆرلەپ قېلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئاغرىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالسام، بۇ قېتىم چەتئەلگە چىقىپ ئويۇن قويۇش خىزمىتىمىز ئاقساپ قالمىسۇن،

— لېكىن ... ئەمما ... — ئاقىۋەت ئايىمجاننىڭ دېگەن يېرىگە كېلىش توغرا كەلدى، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىرسى سەپلەندى، شۇ چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ يات ئەلدە بۇ دۇنيادىن خوشلىشىدىغانلىقىنى ھەرگىز ئويلىمىغان بولغىيتتى. لېكىن ئۇ بۇ چاغدا يالغۇز كىشىلىك ئۇسۇلدا ئۆزىنى كەۋدىلەندۈرۈش، چەتئەلگە چىقىپ شۆھرەت قازىنىش دېگەننى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى يەنىلا ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ دۇنيا خەلقى ئالدىدا كۆزلىگەندەك نامايەن قىلىنىشى ئىدى.

شۇ يىلى قۇربان ھېيتنىڭ 2 - كۈنى ئايىمجان زۇنۇن قىز بىلەن ھېيتلاپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ شۇ چاقچاقچى دولان سەنئىتىنى مۇستەھكەملىق تۈگىنىپ بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىغانلىقىغا ھەسرەتلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. بۇ ئۆزىنى خەلق سەنئىتىگە بېغىشلىغان سەنئەتكارنىڭ ئۆز سەپداشلىرىغا قالدۇرۇپ كەتكەن ئاخىرقى ئارزۇسى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى كىم ئويلىغان؟!

گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن قەۋرە

بىر قانچە يىلدىن بېرى ئايىمجاننى تىز يۆتكىلەرلىمەي كېلىۋاتقان كېسەللىك ئاخىرى ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ بۇ مارجانى جەڭچىسىنى ئەجەل ئوقى بىلەن يىقىتتى، بۇ 1956 - يىلى 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىدى.

«ئۇيغۇر سەنئەت گۈلزارىدا پورەكلەپ ئېچىلىۋاتقان قىزىل چوغلۇق ۋاقىتسىز تۈزۈندى»،
بۇ خەۋەر پۈتۈن ئەلنى زىلزىلىگە سالدى،
ئېھ، ئايىمجان، ئايىمجان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى!
سەن تۇغۇلغىنىڭدا يىغلاپ تۇغۇلغان، بېشىڭدا جان - جىگەرلىرىڭ كۈلگەن ئىدى؛ سەن ئۆلگىنىڭدە كۈلۈپ ئۆلدىڭ، پۈتۈن خەلق يىغلاپ تۇراتتى.

مەشھۇر شائىر ئابدۇراخمان جامىنىڭ بۇ مەشھۇر مەرسىيەسىدە ئېيتىلغان كۆرۈنۈش سېنىڭ مۇسىبىتىڭدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. سەن خەلقىڭنى بېشىڭغا ئېلىپ كۆتەرگەن ئىدىڭ،

خەلقىمىز سىنى ئاخىرى يېشىغا ئېلىپ كۆيەردى، مەن ئۆيغا يېنىشىمنىڭ گۈزەللەتىسىنى كىچىككىنە ئاسمان ئىمدىلىقتا ئاخىرى خەلق سىنىمۇ كۆلگە چۈركىدى.

تۈركىستاننىڭ مۇكاپات كۈي-ساداسى ئىچىدە خەلق ماتەم تارىخىنى ئېيتقىنىچە مەرھۇمنىڭ جىنازىسىنى ئۇزىتىۋاتقىدى.

سان ... سانابىز ئاي يىغلىغانلار، بەلكە چىقىلغەن ئاقىلار ئاق لەيلىمىنىڭ دېڭىزىنى ئەسلەتتى. بۇ دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىدا قىزىل يوپۇقلۇق تاۋۇت قىزىل چوغلۇقتەك تاۋلىنىپ ئاقسا ئاقتا، ئاقماقتا، لەرزان ئاقماقتا ئىدى ...

خاتىرەم ئورنىدا!

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ھېچنىمىنى بىلمەي تۇرۇپ ئاتامدىن ئايرىلىپ قالغان چاغلىرىمدا ئۆتكەن. مەن بۇلارنى ئەمدى ئەقلىمنى تاپقان ۋاقىتلىرىمدا بىلىپ ئولتۇرۇپتىمەن. شۇ چاغلاردا مەرھۇمنىڭ قەدرىنى قىلىش كىچىككىنەم تۈپەيلى ماڭا نېسىپ قىلىنمىغان ئىكەن. ھېلىھەم ئۇنىڭ تۇپراق بېشىنى بىر يوقلاپ ئۆتەلمىگەنمۇ، دېگەن ئوي مېنى چىرمىۋالىدۇ. مەرھۇم دادامنىڭ: «ئوغلۇم ... سەنئەت ئەھلىنى ئەزىزلەشنى بىلگىن ... ئۇلارنى ئەزىزلىگىنىڭ ئۆز سەنئىتىڭنى ئەزىزلىگىنىڭ بولىدۇ» دېگەن گېپى يەنە يادىمدا كاللامغا كەلدى.

دۇنيانىڭ ئىشلىرى قىزىق، بەزەن ھاياتىمىزدا قەدىرلەنمەيدىغانلار ئۆلگەندە قەدىرلىنىدۇ، ئەزىزلىنىدۇ؛ بەزىلەر ھاياتلىقىدا قەدىرلەنمە ئۆلگىنىدە ئۇنتۇلىدۇ، ئۆچىدۇ، بەلكىم ھاياتلىقىدىمۇ، ئۆلگىنىدىمۇ قەدىر - قىممەت تېپىش ھەممە كىشىگە نېسىپ بولۇۋەرمەسە كېرەك. دادام ھاياتلىقىدىمۇ مېنىڭ ئەزىز كىشىم ئىدى، ئۆلگىنىدىمۇ مېنىڭ ئەزىز كىشىم بولۇپ قالدى، چۈنكى بىزنىڭ كېيىنمۇ ئۇنداق بولىۋېرىدۇ. چۈنكى ئۇ مېنى ياراتتى، ئۆستۈردى، چوڭ قىلدى؛ ماڭا مېھرى بەردى، قۇۋۋەت بەردى، ئەقىل بەردى. شۇڭا مەن ئۇنى ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا قەدىرلەيمەن. ئۇنى قەدىرلىگىنىمدە ئۇنىڭ ئىسمى، كەسپى ئەھلى بولغان ھۆرمەت ھەمسىياتى ئۇرغۇپ تۇرغان سەممى يۈرىكىنى قەدىرلەيمەن، ئۇنى قەدىرلىگىنىمدە ئۇنىڭ مەندىن كۈتكەن جىممى ئارزۇ - ئۈمىتلىرىنى قەدىرلەيمەن ... بىر نەچچە كۈن بۇرۇن دادامنىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلاپ چىقىشىمدا مەرھۇمغا ئاتىمىغان توغرىسىدا ھېچنىمە بىلمەيتتىم. ئەمدى بىلدىم. ئۇ ھاياتىدا خەلقىمىزنىڭ ئەزىزى ئىكەن، ئۆلگەندىن كېيىنمۇ خەلقىمىزنىڭ ئەزىزى بولۇشى چوقۇم ...

1985 - يىل 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۈرۈمچىنىڭ جەنۇبىدىكى زىيارەتگاھلىقتا چىقتىم. يىراقتىن خوجا نىياز ھاجىمنىڭ خاتىرە مۇنارىسى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. يەرلىككە يېقىن

لاشقانىدى. ھېلىقى مۇنارنىڭ ئالدىدىكى بىر قەۋرىنىڭ يېنىدا بىر مۇنچە كىشىلەرنىڭ تۇرغانـ لىقى كۆزۈمگە چېلىقىشقا باشلىدى. ھېلىقى قەۋرىنىڭ ئۈستىدە ئاق چوغلۇقتەك تاۋلىنىپ تۇرۇـ غان بىر كۆينەك يۈزلۈپ تۇراتتى. ھوي، بۇ كىمكىنە؟ مەن قەۋرىگە ئىتتىك يېقىنلاشتىم، كۆز ئالدىمدا بىر قىز گويا ئاسماندىن قۇچاقلاپ ياتقاندەك قەۋرىگە مەھكەم چاپلىشىۋالغان ئىدى. ئۇنىڭ مۇڭلۇق نالىسى يۈرەكنى ئېرەتتى. مەن ئەتراپتىكىلەرگە سەپسالدىم. قەۋرە بېشىدا مەن تونۇيدىغان كىشىلەر —

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى ئابلىز نازىرى، شىنجاڭ ئەدەبىيات — سەنئەتچىلەر بىر- لەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مەيسۇل بەرۇسۇپ، شىنجاڭ تېياتىرچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى سىراجىدىن زۇپەر، شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكىنىڭ باشلىقلىرى تۇختى مۇتەللىپ ھاجى، تۇردى مۇسا، ئابدىكېرىم باقى، مەرھۇمنىڭ ئۇستازلىرىدىن قۇربان ئىبراھىم، «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ تەھـ رىرى ئۇرسۇن لېتىپ ۋە مەرھۇمنىڭ سەپداشلىرىدىن ئابلىز يۈسۈپ، زۆنۈن قىز، قۇرـ مۇنتاي ئېلى، موشۇر ئىبراھىملار مۇڭلىنىپ تۇراتتى.

«راست، خەلق ئۇنتۇماپتۇ. خەلق ئۆز پەرزەنتىنى ئۇنتۇماپتۇ» دېدىم مەن ئىچىمدە ئۇلـ لارغا ئاپىرىن ئوقۇپ. مەن ئۇلار بىلەن يەككەل باش لىڭشىتىپ سالاملاشتىم.

— ئاھ، مەن يالغۇز قالدىمغۇ، ئانا! مەن يېتىم قالدىمغۇ، ئانا! — دەيتتى قەۋرىنى چىڭ قۇچاقلىۋالغان ھېلىقى قىز.

— ياق، قىزىم، سىز يالغۇز ئەمەس، — دېيىشتى ئەتراپتىكىلەر ئۇنىڭغا سەبرى بېرىشىپ.

قىز بېشىنى كۆتەردى. بۇ مەرھۇمدىن سەككىز ئايلىق قالغان قىز — غۇزەنچەم ئىدى، بۇ ۋاقىتسىز توزىغان قىزىل چوغلۇقتىن بۇ جاھانغا قالغان ئۇرۇق ئىدى. بۇ ئۇرۇق ئەلنىڭ مېھرى بىلەن يېشلاپ، ئۈنۈپ مۇشۇ غۇنچە ھالىتىگە يەتكەن. ئاپىسىدەك سەنئەت گۈلىنى قەدىرلىگەن خەلق بۇ غۇنچىنىمۇ ئاخىرى پورەكلەپ ئېچىلدۇرماسمۇ!

تىنچ يات، ئايىمجان — ۋاقىتسىز توزىغان سەنئەت چوغلۇقى! سېنىڭ روھىڭ ھەمىشە بىز بىلەن بىللە.

ئىسكىرىپكا ئاۋازى

(ئوچېرىك)

ئابلا ئەخمەدى

ئىسكىرىپكىدىن ئىبارەت چەتئەل چالغۇسىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى يېزا - كەنت، كوچا - مەھەللە، ئىدارە - مەكتەپلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئەترەتلىرىدىمۇ كەم بولسا بولمايدىغان چالغۇ بولۇپ قالغانلىقى كىچىك بالىغىمۇ ئايان. بىراق، ئىسكىرىپكىنىڭ دۆلەت چېگرىسىنى ئاتلاپ قەشقەرگە كىرگەنلىكى ۋە بارا - بارا پۈتۈن شىنجاڭغا تارقىلىپ، ئۇيغۇر چالغۇلىرى قاتارىدىن ئۆزىگە مۇناسىپ ئورۇن ئېلىپ، ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنى راۋاجلاندۇرۇشتا كۆرۈنەرلىك رول ئوينىغانلىقى ھېلىمۇ نۇرغۇن كىشىلەر ئۈچۈن سىر. تۆۋەندە بىز مۇشۇ سىرنى يېشىش مەقسەت قىلىنغان بۇ ھېكايىنى كۆپچىلىككە تەقدىم قىلىمىز.

قۇلاقتىن يۈرەككە

1931 - يىلى كۈز كۈنلىرىنىڭ بىر ئاخشىمى، قەشقەر شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان لەنگەر (ئەينى ۋاقىتتا «دىۋانە لەڭگىرى» دەپمۇ ئاتىلاتتى) دېگەن بىر ئائىلىدە ئايەم تەنتەنىسى كەزمەكتە. چۈنكى، بۈگۈن مەشھۇر چالغۇ ياساش ماھىرى ئابدۇللا تۇردى ئەنجانغا قىلغان سەپىرىدىن ساق - سالامەت قايتىپ كېلىپ، خوتۇن - بالىلىرى بىلەن خۇشال - خۇرام جەم بولغان ئىدى. ئۆمۈر بويى دۈمچىيىپ ئولتۇرۇپ ئۈژمە، ياڭاق كۆتەكلىرى ۋە سۆڭەك، مۈڭگۈزلەر بىلەن ھەپىلەشكىنى ئۈچۈن بولسا كېرەك، تېخى ئەللىك ياشقا كىرمەي تۇرۇپ گەۋدىسى ئالدىغا ئېگىلگەن، ئاقسېرىق، ئوستىخانلىق كەلگەن بۇ ئادەمنى بالا - چاقا، ئۇرۇق - تۇغقان، خۇلۇم - خوشنىلار چۆرىدىۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن خىلمۇ - خىل سوئاللارنى سورايتتى. ئۇمۇ بىر

ئەپچە ئايدىن بۇيان ئەتىجان، تۆش قاتارلىق جايلاردا كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىنى قىزىقارلىق، چۈشىنەرلىك قىلىپ ھېكايە قىلىپ بېرەتتى. بولۇپمۇ، سوتسىيالىزىم غەلىبە قىلغان بۇ ئەلدە كۆردىن .. كېيىنكى جانلىنىۋاتقان مەدەنىي ھايات، قىزىل چايخانا، جۇمامىدىن، سەنئەتكە، ناخشا - مۇزىكىغا بولغان ئاجايىپ ھېرىسمەنلىك قاتارلىق چەمەنلەرنى ئالاھىدە ئىشتىياق بىلەن سۆزلەيتتى:

— مەن ئۇشتا ئاجايىپ بىر سازنى كۆردۈم، — دېدى ئابدۇللا ئاكا سۆز ئارىسىدا، — ئۇنى دالمىسكوروپ① دېيىشىدىكەن، ئەگەر ئۇنى ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىغا تەكشى ئېلىپ چالىدىغان بولسا پەمىچە، ئەنئەنگە چەندان مۇڭ قوشقىدەك...

— ئۇنىڭ شەكلى نېمىگە ئوخشايدىكەن؟

ئەمدىلا 18 ياشقا كىرگىنىگە قارىماي، بىر تەرەپتىن دېنىي مەكتەپتە ئوقۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن دۇتار، راۋاپ، غىجەك قاتارلىق چالغۇلارنى ياساش ۋە چېلىشنى پۇختا دەسمىگە ئېلىپ، قەشقەردىكى ئۇستا كاسىپ، ماھىر سازەندىلەردىن بىرى بولۇپ قالغان سەمەت ئابدۇللا يۈرىكىدىكى تۇغۇلغان ھاياجانى ئوتتۇرىسى باسالماي، دادىسىنىڭ سۆزىنى بۆلدى. ئاكىسى داۋۇت ئابدۇللامۇ ئۇنىڭ سوئالىنى تەكرارلىدى:

— دادا، غىجەككە ئوخشامدىكەن، ساتارغىمۇ؟

ئابدۇللا ئاكا ئارىلاپ ئاق كىرگەن ياپىشىلىق كەكە ساقىلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ، قىسقىنە خىيال سۈرۈۋالغاندىن كېيىن، ئىسكىرىپكىنىڭ شەكلى، ھەتتا قانداق ياسىلىدىغانلىقىغىچە قەدەر شۇنداق تەپسىلىي سۆزلەپ بەردىكى، داۋۇت ئابدۇللا بىلەن سەمەت ئابدۇللا ھاياجىنىنى باسالماي:

— بىرنى ئالغاچ كەلگەن بولساڭچۇ! — دېيىشتى.

— ھەي بالىلىرىم... — ئابدۇللا ئاكا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى، — ئەگەر ئۇنى سېتىۋالىدىغان پۇلۇم بولغان بولسا، ئىككىڭلارغا ئىككىنى ئېلىپ كېلەلىگەن تەقدىردە، بىرنى بولسىمۇ قولتۇقۇمغا قىستاپ كېلەتتىم... خۇدايىم بۇيرۇسا، كېلەر قېتىمقى سەپىرىمدە جەزمەن ئالغاچ كېلىش نىيىتىم بار.

— بۇدا قاچان بارىسەن؟

— ياراتقان ئىگەم تەن سالامەتلىكىمنى بەرسە، كېلەر يىلى ئەتىيازدا يولغا چىقارمەن، — ئابدۇللا ئاكا نېمىنىدۇر ئېسىگە ئالغاندەك، قوشۇمىسىنى بىلىنەر - بىلىنمەس تۈردى - دە، ئىللىق كۈلۈمسىرىدى. ئاندىن ئوغۇللىرىغا سىناق نەزىرىدە تىكىلىپ مۇنداق دېدى، — ناۋادا سىلەر بىللە بېرىشنى خالىساڭلار، ئىسكوروپ چېلىشنى ئۆگىتىپ كېلىشىڭلارنىمۇ ئويلىشىپ قويدۇم.

— دادا، راستىنلا بىزنى ئاپىرامسەن؟

ئىككى ئوغۇل تەڭلا سورىدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى دادىسىغا ئۈمىت بىلەن تىكىلمەكتە ئىدى.

ئابدۇللا ئاكا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئاندىن، ئوغۇللىرىغا قاراپ:

① ئىسكوروپ — ئىسكىرىپكىنىڭ بۇرۇنقى تەلەپپۇز بويىچە ئاتىلىشى.

— گېپىم گەپ، — دېدى كېسىپلا، — خۇدا سەۋەپ قىلسا، بۇ قېتىم چوقۇم سىلەر ۋە ئالغاچ بارىمەن... ئۇ يەردە سىلەرگە ئىسكورۇپتىن بۆلەك يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىتىپ قويىمەن. ئىبرگەشباي دېگەن ئەنجانلىق① بىلەن پۈتۈشۈپ قويدۇم. قىشچە سەپەر تەييارلىقىنى پۈتتۈرۈپ قويساڭلار، ئەتىيازدا چوقۇم مېڭىپ كېتىمىز...

ئەشۇ كۈندىن ئېتىۋارەن، داۋۇت ئابدۇللا بىلەن سەمەت ئابدۇللا پۈتۈن ئېسى - يادىنى ھۈنەرگە بەردى: يېرىم كېچە - يېرىم كېچىگىچە تارشا، پىلتە تىلاتتى، رەندىلەيتتى، دۇتار - نىڭ بوغۇزى، راۋابنىڭ چۆچىكىنى چاپاتتى؛ دۇتار، راۋاپ نەقىشلەش ئۈچۈن مۈڭگۈز، ئۇۋۇر - غا تىلاتتى، سۆڭەكنى بۇغدايدەك چوڭلۇقتا ھەرىلەپ، ھەر خىل نەقىش نۇسخىسىنى ئايرىم - ئايرىم خالتىچاقلارغا قاچىلايتتى ياكى بازارغا ئاپىرىپ تۇركۈملەپ چالغۇ ياسايتتى. ئاپىلا - لارمۇ ئۇي ئىشىدىن بىكار بولغان چاغلىرىدا، ياغاچتىن مىخ ياساش قاتارلىق ئىشلارغا ياردەم - لىشەتتى...

پۈتۈن بىر قىش جاپالىق ئىشلەش ئارقىلىق، ئۇلار يول خىراجىتىگە يەتكىدەك پۇل - پۈچەك تەييارلىغاندىن تاشقىرى، بىرەر يۈز دانە دۇتار، راۋاپ يەتكىدەك تارشا، بوغۇز، چۆچەك، دەستە، ساغرا قاتارلىقلارنى تەقلىۋالدى. باھار كېلىشى بىلەنلا ئەشۇ نەرسىلەرنى ئۇلاقلارغا ئارتىپ، زور ئۈمىتلەر بىلەن سەپەرگە ئاتلاندى.

ساتىراتكار قەلبى

ئابدۇللا ئاكا ئىككى ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئىبرگەشباينىڭ يوسۇپسىدا پەيدا بولغان چاغدا ئىبرگەشباي ھەيرانلىقىنى يوشۇرالمىدى:

— مەن سىزنى شۇنداقلا بىر دەپ قويدىغۇ دېسەم، راستىنلا ئوغۇللىرىڭىزنى ئېلىپ كەپسىز - دە! — دېدى قايىل بولغان ھالدا، — ئاكىجان، قالتىس ئەۋزەل مالال ئادەم ئىكەنسىز... پەقەت ھەر قاچان خىزمىتىڭىزگە تەييار!

ئىبرگەشباي — ئوش تىياتىرىنىڭ ماھىر سازەندىلىرىدىن بىرى ئىدى. ئابدۇللا ئاكا ئۆتكەن يىلى ئەنجاندىن بۇ يەرگە كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، مەزكۇر تىياتىرخانىدا كونسېرت كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغان ئىدى. بۇ ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدا تۇنجى قېتىم كونسېرت كۆرۈشى بولۇپ، بەكمۇ ھوزۇرلاندى. بولۇپمۇ، ئىبرگەشباي يالغۇز ئورۇنلىغان ئىسكىرىپكىنىڭ يېقىملىق ساداسى ئۇنىڭ قەلبىنى مەپتۇن قىلىۋالدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆڭلىگە: «ئەگەر ئىسكىرىپكىنى ئۇيغۇر مۇ - زىكىلىرى قاتارىغا قوشۇۋالساق قانداق ياخشى بولاتتى - ھە؟!...» دېگەن ئوي كەلدى - دە، كونسېرتنىڭ ئاخىرلىشىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتى...

كونسېرت ئاخىرلاشتى، تاماشىبىنلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى تەرتىپلىك - رەتلىك تىزىلىشىپ سىرتقا چىقىشقا باشلىدى، بىرلا كىشى — ئابدۇللا ئاكا بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ سەھنىگە چىقتى ۋە ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن سوراۋاشتۇرۇپ، ئىبرگەشباينى تاپتى. ئابدۇللا ئاكا ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ

① ئەنجانلىق — ئۆزبېك.

نامى - تەھۋالى ھەمدە ئۇنى ئىزدەشتىكى مۇددىئاسىنى قىسقىچە ئېيتتى. ئىبرگەشباي ئۇنىڭ تەلەپىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئەشۇ بىر قېتىملىق تەسادىپى ئاڭلاپ قالغان ئىسكىرىپكا ئاۋازى، شۇنداقلا تەسادىپى كۆڭلىگە كەچكەن بىر ئوي، ئابدۇللا ئاكىنى ئۇش شەھەرگە يەنە بىر قېتىم ئېلىپ كەلگەن ئىدى.

ئىبرگەشباي ئاكا - ئۇ ئىككەيلەننى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ ھەۋىسى، ساز چېلىشتىكى ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، داۋۇت ئابدۇللاغا چاڭ①، سەمەت ئابدۇللاغا ئىسكىرىپكا ئۆگەتمەكچى بولدى. ئابدۇللا ئاكا بولسا كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ دۇتار كومىزەكلەپ، راۋاپ دەستىلەپ، قېرىن كېرىپ، ئىككى ئوغۇلنىڭ ياتاق، تاماق ۋە ئۆگىنىش راسخوتلىرىنى ھەل قىلىش بىلەن بىر چاغدا، ئۇششاق ماكانلىشىپ قالغان ئۇيغۇر مۇزىكا ھەۋەسكارلىرىنى قەشقەرنىڭ نەقىشدار دۇتار، راۋاپلىرىغا جەلپ قىلدى. دادىسىنىڭ ھەددىدىن زىيادە جاپا چېكىۋاتقانلىقىغا يۈرىكى چىدىمىغان ئوغۇللار ھەر كۈنى بىر ئاز ۋاقىت ئاجرىتىپ، ئۇنىڭغا ھەمكارلىشىشنى ئېيتقان بولسىمۇ، ئابدۇللا ئاكا قەتئىي رەت قىلدى ھەمدە ئۇلارنىڭ بۇ قېتىم ئۇلارنى ئوقۇشقا ئېلىپ كېلىشتىن مەقسىدى — پۇل تېپىپ باي بولۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنى تېخىمۇ بېيىتىش يولىدا! ئىزدىنىش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى تەكرار - تەكرار چۈشەندۈردى ۋە:

— سىلەر ئىبرگەشباينىڭ قوسىقىدىكى ھۈنەرنى قانچە تېز، قانچە پۇختا ئۆگىنىۋالساڭلار، مېنىڭ ھاردۇقۇم چىقىدۇ، ئارمىنىمغا يېتىمەن... — دېدى.

ئاتىسىنىڭ بۇ گەپلىرى ئوغۇللارنىڭ غەيرىتىگە غەيرەت، ھەۋىسىگە ھەۋەس قوشتى. ئۇلار تىرىشىپ ئۆگىنىش، جاپالىق مەشىق قىلىش، ئارىلاپ - ئارىلاپ، تىياتىر - كونسېرت كۆرۈش ئارقىلىق، يىرىم يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە چاڭ بىلەن ئىسكىرىپكىنى تولۇق دەستىگە ئالدى ۋە سەھنە سەنئىتى بىلەن تونۇشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا، ئاتا - بالا ئۈچەيلەن ئىسكىرىپكا، چاڭ، داپنى تەڭكەش قىلىپ چېلىشنى مەشىق قىلدى. ئىسكىرىپكا ئاساسىي سىناق قىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. كېيىنچە، بىر ئەپلەننىڭ تەكلىۋى بىلەن،

شۇ يەردىكى بىر داڭلىق چايخانىدا نەغمە قىلىشقا باشلىدى. چايخانىدىن ياڭرىغان «ئەل ئاۋان» قاتارلىق مەشھۇر قەشقەر خەلق ناخشىلىرى، «12 مۇقام» دىن پارچىلار سەنئەتخۇمار ئۇيغۇر مۇساپىرلىرى، جۈملىدىن، بىر قىسىم يەرلىك ئۆزبېكلەرنىمۇ جەلپ قىلدى. نەتىجىدە بۇ چايخانا تېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتتى.

ھەۋەس ئادەمنى ھەر كويغا باشلايدۇ. بۇ ئۈچ ئاتا - بالىنىڭ ئوقۇشقا كېلىشتىكى مەقسىدى پۈتۈنلەي ئەمەلگە ئاشقان بولسىمۇ، ئۇلاردا يېڭى بىر ئارزۇ — يۇرت كۆرۈپ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئىستىكى تۇغۇلدى ۋە مۇشۇ ئارزۇنىڭ تۈرتكىسىدە، ئۆزبېكىستاننىڭ ئەنجان قاتارلىق بىر مۇنچە شەھەرلىرىنى ئارىلاپ، بىر تەرەپتىن ھۈنەر قىلدى، يەنە بىر تەرەپتىن ساز چېلىش

① ئەينى ۋاقىتتا، قەشقەردىكى ئەلنەغمىلەر ئارىسىدا پەقەت مەشھۇر مۇقامچى قاسىم ئاخۇندىلا بىر دانە چاڭ بولۇپ، ھەممى كىچىك، ئاۋازى تۆۋەن ئىدى.

AltunOq

ھەممە قىلدى. بۇنىڭ بىلەن، ئۇلارنىڭ داڭقى تېخىمۇ كەڭ تارالدى. ئەنە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇلار تاشكەنتتىكى دۆلەتلىك تىياتىر تەرىپىدىن سوۋېت پۇقرالىقىغا ئۆتۈپ، تىياتىردا ئىشلەشكە تەكلىپ قىلىندى ۋە سۈرەتلىرى تارتىلىپ، ئانكېتىمۇ توشقۇزۇلۇپ بولدى. لېكىن، پۈتۈن ۋۇجۇدى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى مەدەنىيىتى ـ يېڭى سەنئىتىنى ئۆز ۋەتىنى، ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيەت ـ سەنئىتىنى بېيىتىش يولىدا خىزمەت قىلدۇرۇش ئىستىكى بىلەن يانغان بۇ ئۈچ ئاتا ـ بالا جىددىي مەسلىھەتلىشىپ، ھېچكىمگە ئۈيدۈرماستىن سەپەر ئەنجاملىرىنى پۈتكۈزدى ـ دە، بىر كېچىدىلا يۈك ـ تاقلىرىنى ئۇلاغقا ئارتىپ، ئاتا يۇرتى قەشقەرگە قاراپ يول ئالدى.

بۇ 1933 ـ يىلىنىڭ باھار پەسلى ئىدى.

شۆھرەتنىڭ كەينىدە...

ئابدۇللا ئاكىلار قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن چاغ ـــ خوجىنىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ يالقۇنى قەشقەرگىمۇ تۇتىشىپ، ئۇمۇر سىجاڭ قوشۇن باشلاپ قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن مەزگىل ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن، ھۆكۈمەت غەزىنىسىدىن پۇل ئاجرىتىش ھەمدە ئىئانە توپلاش يولى بىلەن قەشقەر شەھىرىدە سىنىپلىرى بىر قەدەر ئازادە، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى مۇكەممەل، ئوقۇتقۇچىلىرى تولۇقلىق بولغان تۇنجى باشلانغۇچ مەكتەپ ـــ نۇربېشى باشلانغۇچ مەكتەپ ياسالدى ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى ئوقۇمۇشلۇق، تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلاردىن تۇرغۇنجان ئەپەندى (قۇزىبېك) مەكتەپ مۇدىرلىقىغا، ئامان ئەپەندى قاتارلىقلار ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىندى. بۇ مەكتەپ ئېچىلىشى بىلەنلا، قەشقەردە يېڭى مەدەنىيەت ھەركىتى ـــ مەدەنىي ئاقارتىش (ساۋاتسىزلىقنى يوقىتىش) ھەرىكىتى باشلىنىپ كەتتى. مەكتەپ سېلىش تۇيۇقسىز بىر دولقۇنغا ئايلاندى: ئەۋقاپ (مەسچىت، مازارلارنىڭ ۋەخپىلىرىدىن يىغىۋېلىنغان ئۆشرە) دىن پۇل ئاجرىتىش، شەخسلەردىن ئىئانە توپلاش قاتارلىق شەكىللەر بىلەن قوناق بازىرى باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوردا ئىشىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە دارىلمۇئەللىمىنلەر قۇرۇلغاندىن تاشقىرى، سودىگەرچىلىك بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى، تۈركىيە قاتارلىق مەملىكەتلەرگە بېرىپ ئوقۇغان ۋە بۇ ئەللەردىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەركىتى بىلەن تونۇشقان بىر قىسىم تەرەققىيپەرۋەر، ئوقۇمۇشلۇق بايلارمۇ ئۆز يېنىدىن پۇل چىقىرىپ، بەس ـ بەس بىلەن مەكتەپ سېلىشقا باشلىدى. بۇ ھال قەشقەر خەلقىنى يېڭى مەدەنىيەتكە جەلپ قىلىش بىلەن بىر چاغدا، يېڭى سەنئەتكىمۇ قىزىقتۇردى. ئىسكىرىپكا قەشقەر خەلقىنىڭ ئەڭ سۆيۈپ ئاڭلايدىغان مۇزىكىلىرىنىڭ بىرى ۋە بىردىن ـ بىر ئىسكىرىپكىچى سەمەت ئابدۇللا ئەڭ ئەتىۋارلىق سازەندە بولۇپ قالدى. نەتىجىدە، تۇرغۇنلىغان مۇزىكا ھەۋەسكارلىرى سەمەت ئابدۇللاغا ئىسكىرىپكا ياساتقۇزدى ۋە ئۇنى ئۇستاز تۇتۇپ، ئىسكىرىپكا چېلىشنى ئۆگەندى. بۇ يۈزلىنىشنى كۆرگەن تۇرغۇنجان ئەپەندى، ئامان ئەپەندى قاتارلىقلار نۇربېشى مەكتەپ قارمىقىدا سەنئەت كۇرۇژۇكى ئېچىشنى تەشەببۇس قىلدى. سەمەت ئابدۇللا بۇ تەشەببۇسنى قىزغىن قوللى‍

ھەم ۋە بۇ كۇرۇژۇكنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىنى ئۈستىگە ئېلىپ، كۇرۇژۇك قاتناشچىلىرىغا ئىسكىرىپكا، چاڭ، دۇتار، تەمبۇر قاتارلىق چالغۇلاردىن دەرس بەردى. نەي ئۆگىتىشكە ئەنەمجان (ئۆزبېك) تەكلىپ قىلىندى. كۇرۇژۇك داۋاملاشقانسېرى، قەشقەردە بىر خىل يېڭى ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى مىچىلىكى، يەنى، ئىسكىرىپكا، چاڭ، ساتار، تەمبۇر، نەي، ئوتتۇرا داپ قاتارلىق كۆپ خىل چالغۇلار تەڭكەش قىلىنىدىغان ئەنئەنىۋىچىلىك شەكىللەندى. (ئەينى ۋاقىتتا قاسىم ئاخۇن ئاكىدىن باشقا ئەنئەنىۋىلەر ساتار بىلەن كىچىك داپتا نەغمە قىلاتتى)، بۇ ھالنى كۆرگەن بەزى كونىلىق تەرەپدارلىرى بولۇپ — پۇشقاقلاردا سەمەت ئابدۇللانى قاغاشقا باشلىدى. بۇ قاغاشلار قۇلىقىغا يەتكەن سەمەت ئابدۇللا: — قاسىم ئاكا، — دېدى بىر كۈنى قاسىم ئاخۇن ئەنئەنىۋىگە ھال ئېيتىپ، مەن مىللىي مۇزىكىنى راۋاجلاندۇرىمەن، دەپ ئۇشقا بېرىپ ئىسكىرىپكا ئۆگەنگىچە سىلىگە داپەندىلىك قىلسامۇ بوپتىكەن!...

قاسىم ئاخۇن ئاكا ئۇنىڭغا نۇرغۇن تەسەللى بەرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىكى روھى چۈشكۈنلۈكمى يەڭگىللىنەلمىدى. پەقەت ئامان ئەپەندىلا ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى تۈگۈنىنى يېشىپ، غەيرىتىگە غەيرەت قوشتى.

— سەمەت ئاخۇن، — دېدى ئامان ئەپەندى، — ھازىر دۇنيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەر نەچچە مىڭ جىلق ئېغىرلىقتىكى تۆمۈرنى ئاسماندا ئۇچۇرۇۋاتىدۇ. دېڭىز - ئوكيانلاردا ئۈزۈۋاتىدۇ. ئۇزۇن يىل مۇتەئەسسىپ سوپى - ئىشانلارنىڭ تەركى - دۇنياچىلىق، قادانلىقنى تەرغىب قىلىدىغان تەشۋىقاتىغا ئەسىر بولۇپ، جاھالەت پاتقىقىغا پاتقان مىللىتىمىزدىمۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ناھايىتى زور ئويغىنىش بولۇۋاتىدۇ. مەسىلەن، ئۇسمۇرلەرنىڭ تۈركۈم - تۈركۈملەپ مەكتەپلەرگە كىرىشى، چوڭلارنىڭ كەچكۇرسلارغا قاتنىشىپ ساۋات چىقىرىشى، ھەتتا يېڭى مۇزىكا - يېڭى سەنئەتكە ئىنتىلىشى، مانا بۇ ئويغىنىشنىڭ ئەڭ ياخشى دەلىلى. ئەمدى بەزى كىشىلەرنىڭ سىلىنى ھاقارەتلىشى سىلى چېلىۋاتقان ئىسكىرىپكىنىڭ چەتئەل مۇزىكىسى بولغانلىقىدا!...

— ئۇنداق بولسا، نىمە ئۈچۈن خەق چەتئەلنىڭ تېرىكىسە، لەمبۇق، ئاۋار - دۇردۇنىنى ئۆزىمىزنىڭ ماتا - چەكمەن، شايى - ئەتلەسلىرىدىن ئەتىۋار بىلىدۇ؟ — دېدى سەمەت ئابدۇللا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، — نىمىشقا رىسى① نىڭ ساماۋەر - چاينەكلىرى، ھىندىستاننىڭ دوغاۋا، ئەتىرلىرىنى ئۆزىمىزنىڭ مىس چۆگۈن، شاتاۋا، سۇلىملىرىدىن ئەتىۋار بىلىدۇ؟ ھەتتا كۆپلىگەن سوپى - ئىشانلارنىڭ سەللە، تون - پەرەنجىلىرىمۇ چەتئەل رەختىلىرىدىن تىكىلگەنغۇ!...

— گەپ مانا مۇشۇ يەردە، — دېدى ئامان ئەپەندى مەنىلىك كۈلۈپ، — چۈنكى، بۇ خىل نەرسىلەر كىشىلەرنىڭ سىرتقى قىياپىتىنى بېزەش، ئۇلارنىڭ باي - كەمبەغەللىكىنى نامايەن قىلىش رولىنى ئوينايدۇ. ئەمما ئىسكىرىپكا ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ. گەرچە ئۇ، كىشىلەرگە زور مەنىۋى ئوزۇق بەخش ئەتسىمۇ، ساتار، داپ قاتارلىقلارنىڭ ئاۋازىغا كۆنۈپ قالغان بەزى كىشىلەرنىڭ قۇلىقىغا ئىسكىرىپكا ئاۋازى غەلىتە ئاڭلىنىدۇ. شۇڭا، كونىلىقنى ياقلىغۇچى بەزى مۇتەئەسسىپلەرنىڭ ئىسكىرىپكىنى يەكلىشى، پىكىرلىقتا، مەدەنىيەتكە ئىنتىلگۈچى ياشلارنىڭ ئىسكىرىپكىغا قىزىقىشى — ھەسەبسىران قىلالارلىق ئىش ئەمەس. پەقەت بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا،

---

① رىسى — سوۋېت ئىتتىپاقى.

مىلە بىلەن بەزى ئەلنەغمىلەر ئوتتۇرىسىدا مەنپەئەت تالىشىش مەسىلىسىمۇ بار، — نامان
ئەپەندى ئىسقىنىپ خىيال سۈرۈۋاتقاندىن كېيىن داۋام قىلدى، — ئەگەر بىز ئىسكىرىپكىنى
ئەلنەغمىچىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە ۋە زىيان يەتكۈزمەيدىغان، مىللىي مۇزىكا مىراسلىرىمىزنى قوغداش
ئاساسىدا، ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنى يېڭى پەللىگە كۆتىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرىدىغان بىر
يول تاپساق بولامسىمۇ؟

— دادام توشتا ئۆزىچى قېتىم كونسېرت كۆرگەن چاغدىلا بۇ ئىشنى ئويلىغان ئىكەن، —
دېدى سەمەت ئابدۇللا ھەسرەتلىنىپ، — خەشقەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ بۇ ھەقتە كۆپ
باش قاتۇردۇق. ئەمما، قولىمىزنىڭ قىسقىلىقىدىن، ئۈزۈلكەرەك يول تاپالمىدۇق.

— ئۆزلىرىمۇ، ھەممۇ چەتئەللەردە كونسېرت، تىياتىر كۆردۈق، — نامان ئەپەندى گەپ-
نى يىراقتىن ئەگىتتى، — تازا ئويلىنىپ قارايدىغان بولساق ئۇ يەردىكى ھەممىلەردە ئەلنەغ-
مىگە قارىغاندا نۇرغۇن يېڭى نەرسىلەر، مەسىلەن، ناخشا ـ ئۇسۇل، قىزىقچىلىق، سەھنە ئە-
سەرلىرى قاتارلىقلار ئوينىلىدىكەن. ئەگەر بىزمۇ سانايى نەفىسە قۇرۇپ، تۈرلۈك مەزمۇندىكى نو-
مۇرلارنى ئويناپ، دۆۋەتتىكى خەلقنىڭ ئاقارتىش ئىشىغا تۆرتكە بولساق، ئۇ چاغدا، كىم بىز-
نى ئەيىبلىيالايدۇ؟!

— بۇ ئىشنى ئۆزىمىز قىلامدۇق ياكى ھۆكۈمەتمۇ؟

سەمەت ئابدۇللا نامان ئەپەندىگە سوئال نەزىرىدە تىكىلدى. نامان ئەپەندى كېسىپلا جا-
ۋاپ بەردى:

— ئۆزىمىز قىلىمىز.

— ......

سەمەت ئابدۇللا دادىسى ئابدۇللا ئاخۇن، ئاكىسى داۋۇت ئابدۇللا ۋە بىر قىسىم سازەن-
دە يارەنلىرى بىلەن بۇ ھەقتە مەسلىھەتلىشىپ كۆرۈشنى ۋەدە قىلدى. نامان ئەپەندىمۇ قۇرۇل-
غۇسى سانايى نەفىسىگە كېتەرلىك ئورۇن ۋە پۇل ـ پۈچەك مەسىلىسى توغرىلىق بىر قىسىم
مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باقىدىغان بولدى.

سورۇندىن سەھنىگە

دېگەندەك، نامان ئەپەندىنىڭ بۇ تەشەببۇسىنى سەمەت ئابدۇللا ۋە ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى
قوللاپلا قالماستىن، بەلكى مەشھۇر مۇقامچى قاسىم ئاخۇن ئەلنەغمىسە ۋە بىر قىسىم يېڭىلىققا
ئىنتىلگۈچى باش سازەندىلەر، سەنئەت ھەۋەسكارلىرى، مەرىپەتپەرۋەر زىيالىلارمۇ قىزغىن قول-
لىدى. نامان ئەپەندى، تۇرغۇن ئەپەندى، مەجىدىن ئەپەندى قاتارلىقلار 50 سەردىن؛ سە-
مەت ئابدۇللا، روزى ھوشۇر قاتارلىقلار ئون سەردىن تەڭگە پاي قوشۇش يولى بىلەن، قۇ-
رۇلغۇسى سانايى نەفىسەنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسىنى ياراتتى.

ئابدۇللا ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرى داۋۇت ئابدۇللا، سەمەت ئابدۇللا، تالىپ ئابدۇللانى
ئاساسى گەۋدە قىلغان ئارتىستلار قوشۇنى شەكىللەندى. شۆتىسالا (ئەينى ۋاقىتتىكى خەنزۇچە

مەكتەپ) نى رېپېتىتسىياغا، خوشسۇسلار شىرىكلىشىپ قۇرغان ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى (ئەينى ۋاقىتتا ياۋارخانا دەپ ئاتالغان، ھازىرقى شەھەرلىك ئىستېمال بىناسى ئورنىنىڭ بىر قىسمى)نى «كۇلۇپ» قىلىپ، 1934 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ئۆز پائالىيىتىنى باشلىۋەتتى. بۇ «كۇلۇپ» ئەمەلىيەتتە بىر چايخانىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھېچقانداق سەھنە ئۈسكۈنىلىرى يوق ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، تېزلا نۇرغۇن تاماشىبىننى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. ئامان ئەپەندى «خىيىس تۆۋەپ» ناملىق كومېدىيىنى يېزىپ، ئۆزى رول ئېلىپ چىقتى. كومېدىيىدە «تۆۋەپ» دېگەن نام بىلەن خەلقنى ئالداپ - سودىدا قىلىدىغان بىر ئالدامچى قاتتىق مەسخىرە قىلىنغان بولۇپ، بۇ كومېدىيە تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. كېيىنچە بەزى چالا موللىلارنىڭ ئالدامچىلىقى ۋە جاھالەتپەرەسلىكى تەنقىد قىلىنغان يۇمۇرلارمۇ كەينى - كەينىدىن ئوينىلىشقا باشلاندى. بۇ چاغدا بىر قىسىم مۇتەئەسسىپ كۈچلەر سانائىي نەفىسەنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمىدى. ئەكسىچە، شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، سانائىي نەفىسە بۇ ئۇيۇشمىنىڭ قارمىقىغا ئۆتتى. سەمەت ئابدۇللانىڭ تەشەببۇسى بىلەن «مىللەتلەر باغچىسى» (ھازىرقى «دوستلۇق» كىنوخانىسى) قۇرۇلۇپ، سانائىي نەفىسە قاتناشچىلىرىنى ئاددىي يازلىق سەھنە بىلەن تەمىن ئەتتى. بۇنىڭ بىلەنلا قالماستىن، ئۇلارنى ئاز - تولا ھەق بىلەن تەمىنلەپ، ئىلگىرىكى ئويۇندىن تېپىلغان كىرىمگە تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ھالەتكىمۇ خاتىمە بېرىلدى. بۇ چاغدا، سەمەت ئابدۇللا ئاياللارنىڭ ئوبرازىنى سەھنىدە ئىپادىلەشنى ھەمدە ئايال تاماشىبىنلارنى ئويۇن كۆرۈشكە جەلپ قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى. ئارتىستلار بۇ تەشەببۇسنى قىزغىن قوللىدى. شاقاسىم، داۋۇت ئابدۇللا، روزى ھوشۇر قاتارلىقلار ئايال رولىنى ئېلىپ چىقتى. ئويۇن قويغان چاغلاردا، ئارتىستلار خوتۇن - قىزلىرىنى كۇلۇپقا ئېلىپ كېلىپ، ئۇلارنى ئايال تاماشىبىنلار سۈپىتىدە ئويۇن كۆرسەتتى. بۇ «تاماشىبىن»لارنىڭ تەشۋىق قىلىشى ۋە ھەر تەرەپلىمە تەسىر كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە، بارا - بارا رەسمىي ئايال تاماشىبىنلار قوشۇنى شەكىللەندى.

بۇ چاغدا، ھەر قايسى ناھىيىلەردىمۇ شۆبە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىلىرى، ئۇلارنىڭ قارمىقىدا سانائىي نەفىسەلەر قۇرۇلۇشقا باشلىغان ئىدى. «مىللەتلەر باغچىسى»دا پۈتۈن ۋىلايەتنى ئاساس قىلغان سەنئەت كۇرسى ئېچىلىپ، سەمەت ئابدۇللا ئوقۇتقۇچىلىقىغا تەيىنلەندى. قەشقەرنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلىرىدىكى مۇزىكا ھەۋەسكارلىرى، جۈملىدىن، ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرىنىڭ بەزى ناھىيىلىرىدىنمۇ مۇزىكا ھەۋەسكارلىرى قاتناشقان بۇ كۇرس تاكى 1939 - يىلغىچە داۋاملىشىپ، ھەر يىلى 40 نەپەرگە يېقىن مۇزىكانت تەربىيىلەندى.

سەمەت ئابدۇللا بىر تەرەپتىن كۇرسلىق قاتناشچىلىرىغا دەرس ئۆتسە، يەنە بىر تەرەپ-
تىن، سەنئەتنىڭ مۇزىكا يېنىلىشىنى داۋاملاشتۇردى. خەلق ناخشا - مۇزىكىلىرىنى
رەتلىدى، سەھنىلەشتۈردى ۋە بىر قىسىم يېڭى ئاھاڭلارنى ئىجات قىلدى (ئۇنىڭ «رۇشەنئەم» دې-
گەن ناخشىسى قەشقەر، خوتەن سەھنىلىرىدە ئېيتىلىپلا قالماستىن، ناھايىتى تېزلا خەلق ئىچى-
گە تارقىلىپ كەتتى) ھەمدە بوش ۋاقىتلىرىدا ئىسكىرىپكا ياساشنى داۋاملاشتۇرۇپ، جەنۇبىي
شىنجاڭ سەھنىلىرىنى، جۈملىدىن، ئىسكىرىپكا ھەۋەسكارلىرىنى ئىسكىرىپكا بىلەن تەمىنلىدى. كې-
يىنچە «سەمەت ئابدۇللا» دېگەن نامدا ئىشلەنگەن ئىسكىرىپكىلار شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىگە ھەمدە
ئىچكى ئۆلكىلەرگە، ھەتتا چەتئەللەرگىمۇ تارقالدى.①

1939 - يىلىغا كەلگەندە، «غېرىپكام خەلق كۇلۇبى» پۈتتى، سانايى نەفىسە كىچىك تىياتى-
رى سەھنە ئەسەرلىرىنى، ناخشا - ئۇسسۇل نومۇرلىرىنى قويۇش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن،
بەلكى «قارا كۆزلەر»، «ئۆزلۈك ھاياتىم» (ئاپتورى ئەھمەت زىيائى) قاتارلىق ئوتتۇراھال يا-
كى چوڭ تىپتىكى دىراما، ئوپېرالارنىمۇ قويۇشقا باشلىدى. بۇ چاغدا، سەمەت ئابدۇللا يەنە
بىر يېڭى ئەنئەنىنى، يەنى ھەر قېتىملىق ئويۇن باشلىنىشتىن بۇرۇن سائەت بۇرۇن ۋە پەر-
دە، كۆرۈنۈش يەڭگۈشلەش ئارىلىقىدىكى بوش ۋاقىتلاردا مۇزىكانتلارنىڭ «12 مۇقام» دىن پار-
چىلارنى ئورۇنلاشنى دالالەت قىلدى. بۇ ئەنئەنە تاماشىبىنلارنى ھەم ئويۇن كۆ-
رۈش، ھەم «12 مۇقام» دىن بەھرىمەن بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغاچقا، تاماشىبىنلار قو-
شۇنى يارغانلىرى زورىيىپ باردى.

40 - يىللاردا، قەشقەردىكى سانايى نەفىسەدە چوڭ تىپتىكى ئوپېرا «رابىيە - سەئىدىن» (ئاپ-
تورى ئەھمەت زىيائى)، «تاھىر - زۆھرە» (ئاپتورى ل. مۇتەللىپ)، «چىن مودەن» (ئاپ-
تورى ل. مۇتەللىپ، ئا. ت. ئۆتكۈر)، «بەھرامات - شىرىن»، «غېرىپ - سەنەم» لەرنى سەھ-
نىلەشتۈردى. سەمەت ئابدۇللا بۇ ئوپېرالارغا بىر قىسىم ئاھاڭلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىشلەپ
چىقتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ «چىن مودەن» گە ئىشلىگەن ئاھاڭلىرى تولىمۇ يېقىملىق بولۇپ، ئە-
سەرنىڭ بەدىئىي قىلىش كۈچىنى تېخىمۇ ئاشۇردى، «رابىيە - سەئىدىن» دىكى سەئىدىننىڭ دوستى
ھەمەدىنىڭ ناخشىسىدا ئىشلىتىلگەن ئاھاڭى (بۇ ئاھاڭ ھازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمى-
كى ئورۇنلاۋاتقان «رابىيە - سەئىدىن» (ئاپتورى مەمتىلى زۇنۇن) گە كىرگۈزۈلدى)، جۈملىدىن
«تاھىر - زۆھرە» ئوپېراسىدىكى زۆھرەنىڭ ناخشىسىدا ئىشلىتىلگەن ئاھاڭلىرى قويۇق مىللىي پۇ-
راق ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، ناھايىتى تېزلا خەلق ئارىسىغا تارقىلىپ كەتتى.
شۇڭا، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى مەرھۇم ئەخمەتجان قاسىمى 1947 - يىلى يازدا
قەشقەرگە كەلگەن چاغدا، سەمەت ئابدۇللا قاتارلىق سەنئەتكارلارنى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم
(قەشقەرنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ۋالىيسى. ئازاتلىقتىن كېيىنمۇ تاكى ۋاپات بولغىچە قەشقەرگە ۋا-
لىي بولغان) نىڭ يېنىغا تەكلىپ قىلىپ مەخسۇس سەمەت ئابدۇللانىڭ ئىسكىرىپكىسىنى ئاڭلىدى.
ئۇنىڭغا ئۆز قولىچە بىر رومكا ھاراق ئۇزىتىپ ھەمدە بىر كىيىملىك رەخت تەقدىم قىلدى.

بۇ، مەرھۇم ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ سەمەت ئابدۇللاغا ئىنقىلابىي خەلق نامىدىن كۆرسەتكەن
ئالاھىدە ھۆرمىتى ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا سىڭدۈرگەن جا-
پالىق ئەمگىكىگە بەرگەن يۈكسەك باھاسى ۋە مۇكاپاتى ئىدى!

① «شىنجاڭ [illegible] ماقالىلىرى» [illegible] 127 - بەتكە قارالسۇن.

AltunOq

يېڭى دۇنيادا يېڭى چالغۇ

ئازاتلىق تېڭى سەمەت ئابدۇللاغا يېڭى ھايات بەخش ئەتتى. 1950 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، مىللىي ئارمىيە 5 - دىۋىزىيىسىنىڭ سەنئەت ئۈمىكى سەمەت ئابدۇللانى بۇ ئۈمەكنىڭ مۇزىكا يېتەكچىلىكىگە تەكلىپ قىلدى. ئۇ، تەكلىپنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، بۇ يەردە تاكى ئۈمەك تارقىلىپ كەتكىچە جاپالىق ئىشلىدى. كېيىن، سابىق جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق سەنئەت ئۈمىكى (ھازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۈمىكى) گە قايتىپ كېلىپ، ھەم مۇزىكا يېتەكچىسى، ھەم ئىجادىيەت خادىمى، ھەم مۇزىكا ئۇستازى بولۇپ ئىشلەپ، زور بىر تۈركۈم مۇزىكانتلارنى يېتىشتۈردى. «ئۆلكەم»، «سېغىنغاندا يار»، «زامان بەخت بىزنىڭكى»، «باھار»، «كاككۇك»، «ئىشچانلارغا سالام»، «زامانىمنى كۈيلەيمەن» قاتارلىق مەزمۇنى ساغلام، بەدىئىيلىكى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان ئاھاڭلارنى كەينى - كەينىدىن ئىجاد قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ تېخىمۇ يۈكسەك دەرىجىدە ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىشى ۋە ئالاھىدە غەمخورلۇقىغا ئېرىشتى، ھەمدە كەسپداشلىرى ۋە خەلق ئارىسىدىكى ئىناۋىتى تېخىمۇ ئاشتى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ئۇيغۇر چالغۇلىرى قاتارىغا بىر يېڭى چالغۇ — باس ئىسكىرىپكا قوشۇلدى. بۇ ھال ئۆتمۈشتە ئىسكىرىپكىنى ئۇيغۇر چالغۇلىرى قاتارىغا ئېلىپ كىرگەن «كۆزناھى» ئۈچۈن ئۇزۇندىن تىل - ھاقارەتلەرنى ئىشىتكەن سەمەت ئابدۇللانى بەكمۇ خۇشال قىلىۋەتكەن ۋە شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۇيغۇر چالغۇلىرىنى داۋاملىق ئىسلاھ قىلىش، بېيىتىش ئارزۇسىنى تېخىمۇ ئۇلغايتقان ئىدى. 1954 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، سابىق جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق سەنئەت ئۈمىكىنىڭ باشلىقى يولداش مەي مياۋ (كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان) بىلەن بولغان بىر قېتىملىق سۆھبەتتە، سەمەت ئابدۇللا ئۆزىنىڭ غىجەكنى ئىسلاھ قىلىش، يەنى، غىجەكنىڭ پۈچەكنى چاپىماستىن، دۇتار كۆمزەكلىكىدەك كۆمزەكلەشتۈرۈش نىيىتى بارلىقىنى؛ مۇنداق غىجەكنىڭ چاپما غىجەككە قارىغاندا ئاۋازى يۇقىرى ھەم مۇڭلۇق بولىدىغانلىقىنى، شۇڭا، ئۇنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىپ، باشقا سازلار بىلەن تەڭكەش قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتقاندا، يولداش مەي مياۋ:

— ناھايىتى ئوبدان ئويلاپسىز! — دەپ ماختىدى. ئاندىن، — يالغۇز غىجەكنىلا ئەمەس، ئىسلاھ قىلىشقا بولىدىغانلىكى مۇزىكىلارنى جەزمەن ئىسلاھ قىلىشىمىز، ئىجاد قىلىشقا بولىدىغانلىكى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز .

رەڭلىك ئىسترولۇق ھېكايە فىلىم « قىرسىداشلار »

(illegible caption line)

ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى خې جىياڭ ئوپېرا ئۆمىكىدىكى ئاكتىيورلار

ئۇيغۇر ئارىسى ئالىدىكى

ئەركىن ئارغىماقلار (جۇڭگوچە رەسىم) جالال گۇاڭ

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز .

ئورۇنلىنىش (ماي بوياق) ئەبەيدۇل

قورغان ھەسسىگە سەمائۇسۇلى (ماي بوياق) مەرۋايت

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ٤٠ يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز .

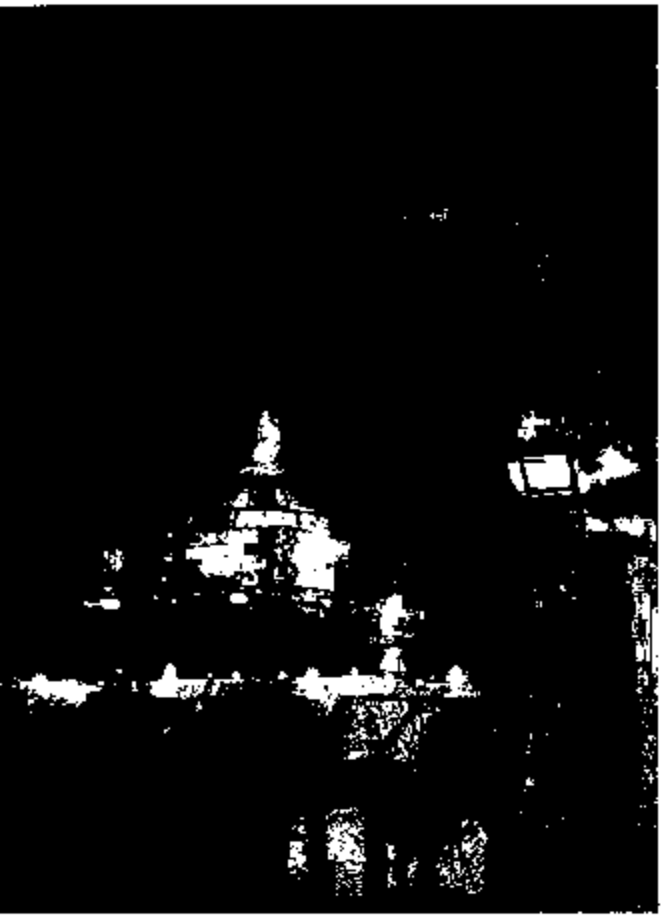

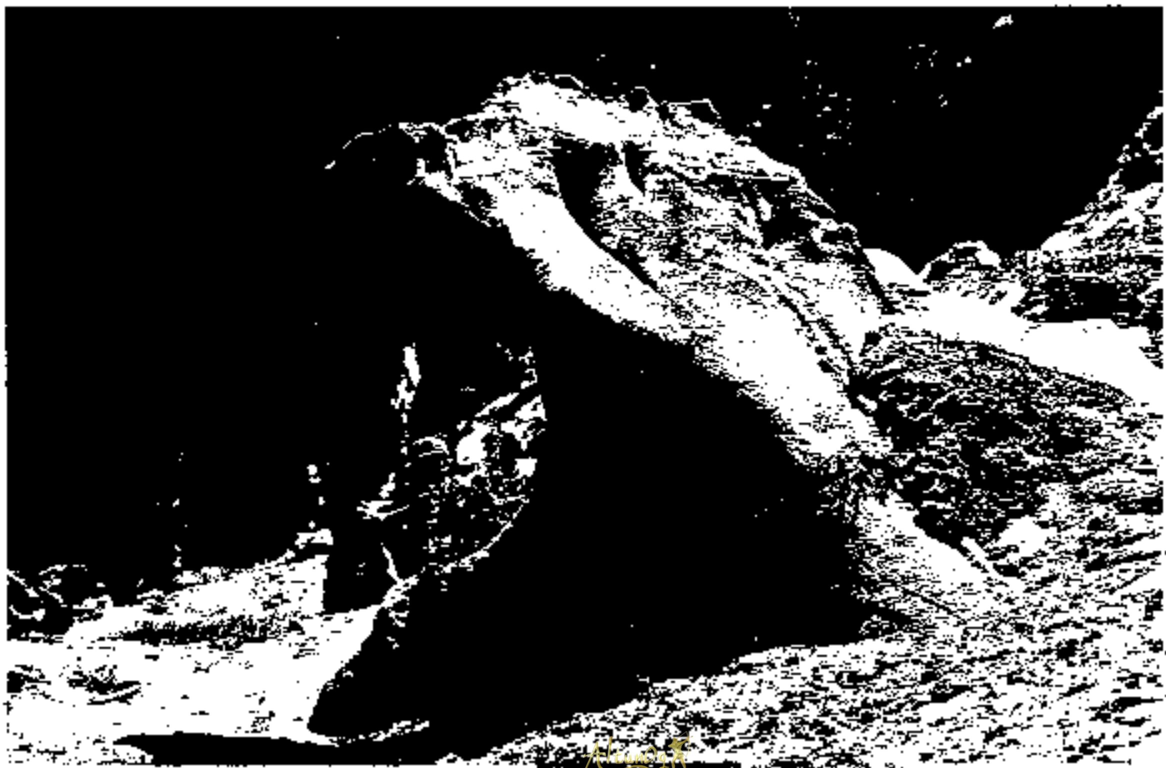

نەرسىلەرنى جەزمەن ئىجات قىلالمىغان بولاتتىم. مەن سىزنىڭ مۇزىكا ساھەسىدە يېڭىلىق يارىتىش روھىڭىزنى قەتئىي قوللايمەن. مېنىڭچە، راۋابنى ئىسلاھ قىلىشتىمۇ تىرىشىپ كۆرسىڭىز، — دېدى.

سەمەت ئابدۇللا بۇ تەكلىپنى جەزمەن ئىشقا ئاشۇرۇشقا ۋەدە بەردى ھەمدە ئىككىيلەن ئۆزلىرىنىڭ ئويلىغانلىرىنى تەپسىلىي ئوتتۇرىغا قويۇشتى ۋە كەلگۈسىدىكى باس راۋابنىڭ شەكلىنى قايتا - قايتا قەغەزگە سىزىشتى...

بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. سەمەت ئابدۇللا ۋە ئىنىسى تالىپ ئابدۇللانىڭ بىر يىللىق جاپالىق ئىزدىنىشى نەتىجىسىدە، 1955 - يىلى تۇنجى باس راۋاب دۇنياغا كېلىپ، قەشقەر سەھنىسىدە ياڭرىدى.

ئارىدىن 30 يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە، سەمەت ئابدۇللا ئىجادىي لايىھىلىگەن باس راۋابلىرى شىنجاڭ سەھنىلىرىنى بېزەپ، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىدە كەم بولسا بولمايدىغان چالغۇلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

داڭلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ياساش ماھىرى، قابىل كومپوزىتور، مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازى سەمەت ئابدۇللانىڭ جاپالىق ئەجرى يەردە قالمىدى: ئۇ 1953 - يىلى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى ۋە دائىمىي ھەيئەت ئەزالىقىغا سايلاندى، 1963 - يىلى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. ئۇ ئىجات قىلغان بىر قىسىم مۇزىكىلار ۋىلايەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرەكلىرىدە مۇنەۋۋەر مۇزىكا ئىجادىيىتى قاتارىدا باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى. ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرى گېزىت سەھىپىلىرىدە تەشۋىق قىلىندى. ئۇ كۆپ قېتىم پايتەخت سەھنىلىرىدە ئويۇن قويۇشقا قاتنىشىپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىمىزنىڭ سەمىمىي قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ئۇلار بىلەن بىرلىكتە سۈرەتكە چۈشۈپ خاتىرە قالدۇردى ھەمدە 1956 - يىلى شىنجاڭ مەدەنىيەت ۋەكىللەر ئۆمىكى تەركىبىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، تۈركمەنىستان قاتارلىق ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنى زىيارەت قىلدى ۋە ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنىڭ ئەڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى بۇ جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ سەھنىلىرىدە نامايىش قىلدى. 1966 - يىلىغا كەلگەندە، مەشھۇر دارىل مۇئەللىمىننىڭ سەنئەت سېپىدە ئۇتۇق قۇچۇلىقتا ئالماشتى.

ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنى بەرپا قىلىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، چالغۇ ياساش ۋە ئىسلاھ قىلىش يولىدا نۇرغۇن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلغان سەمەت ئابدۇللا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» زورلۇق - زومبۇلۇق قىلغان «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دا باشقا نۇرغۇن پەن - مەدەنىيەت ئەرباپلىرى قاتارىدا ناھەق تۈرمىدە ياتىلىپ، بىھۇدە ئازاپ چەكتى. يېڭى باھار يېتىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، يەنى، 1977 - يىلى 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 64 يېشىدا ھەسرەت بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ، جان ئۈزۈش ئالدىدا، ئىنىسى تالىپ ئابدۇللا ۋە ئۇنىڭ ئۈيۈرقلى ئاتاقلىق ياش كومپوزىتور تۇرسۇن قادىرنى چاقىرتىپ، ئۆزى ئۇزۇن يىل ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەلگەن ئىككى پارچە «12 مۇقام» ناملىق كىتابىنى ئۇلارغا ھەدىيە قىلدى ھەمدە «12 مۇقام» ئاساس قىلىنغان ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا مەڭگۈ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنى؛ چىڭ

قىزى ئاپرېل (ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر ئۆزىمىزنىڭ ئارتىستىكىسى)، كەنجى قىزى گۈزەلنۇر (قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ سازەندىسى) لارغا سەنئەتنى قىزغىن سۆيۈش، سەنئەت ئارقىلىق ۋەتەنگە، خەلققە تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلىشنى ۋەسىيەت قىلدى.

خاتىمە

دۇنيادا مىڭلىغان مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلمايدىغان ساپ مىللىي مەدەنىيەت مەۋجۇت بولغان ئەمەس ۋە بۇندىن كېيىنمۇ مەڭگۈ مەۋجۇت بولمايدۇ. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى، ئەدەبىياتى ۋە سەنئىتىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. زۇلمەتلىك كونا جەمئىيەتتە، سەمەت ئابدۇللا چەتئەل مۇزىكىسى — ئىسكرىپكىنى قەشقەرگە ئېلىپ كىرگەنلەردىن ۋە بىرىنچى بولۇپ ياساپ، بىرىنچى بولۇپ ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىغا تەڭكەش قىلىپ چالغىنى ئۈچۈن، بىر قىسىم جاھالەتپەرەس، مۇتەئەسسىپ كۈچلەر تەرىپىدىن قاتتىق ھاقارەتلەنگەن ۋە ھەر جەھەتتىن بېسىمغا ئۇچرىغان ئىدى. ئەپسۇسكى ھازىر ئىسكرىپكا ئۇيغۇر چالغۇلىرى ئارىسىدا كەم بولسا بولمايدىغان نەرسىگە ئايلاندى. ھەتتا سەمەت ئابدۇللا ئىسلاھ قىلغان ۋە ئىجاد قىلغان غىجەك ۋە باس راۋاپ بىلەن بىللە قوشۇلۇپ، ئۇيغۇر چالغۇلىرىنىڭ تۈرىنى كۆپەيتتى. مەرھۇم سەمەت ئابدۇللا ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتى تارىخىدا بىرىنچى بولۇپ چەتئەل مۇزىكىسى ئىسكرىپكىنى ئۇيغۇر چالغۇلىرى قاتارىغا قوشۇپ، كۇرس ئېچىپ، تۈركۈم-تۈركۈملەپ مۇزىكانت تەربىيىلەپ، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئۆچمەس تۆھپە قوشتى. بىز مەرھۇمنى ئەسلىگىنىمىزدە ۋە ئۇنىڭ ھاياتىغا باھا بەرگىنىمىزدە، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئەنئەنىچىلىكىنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈش بىلەن بىر چاغدا، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنى بارلىققا كەلتۈرۈش ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا[1] سىڭدۈرگەن جاپالىق ئەمگىكىنى خالىغانچە بۇرمىلىماسلىقىمىز؛ ئەينى يىللاردىكى تارىخىي رېئاللىققا كۆز يۇمۇپ، شەخسىي ھېسسىيات ۋە ئۇ يەر-بۇ يەردە ئاڭلىغان ئېغىز گەپلەرنى مەرھۇمنىڭ ھاياتىغا باھا بېرىشنىڭ دەستىيىسى قىلماسلىقىمىز لازىم. ئىشىنىمىزكى، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتى مەۋجۇتلا بولىدىكەن، سەمەت ئابدۇللانىڭ نامىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە مەڭگۈ ياشايدۇ!①

① مېنى مەرھۇمنىڭ ھاياتى، ئىجادىي پائالىيەتلىرى ۋە ئۆچمەس تۆھپىلىرىگە ئائىت بىرىنچى قول ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەن داڭلىق يازغۇچى ئەدىب ۋە سەنئەتكارلىرىمىزدىن ئەھمەت زىيائى، ئەنۋەر ئۆزمەن، روزى دوشۇر، مەدىنە نۇرۇزوۋا، ھەمدە يېشىدۇم تارىخ تەتقىقاتچىلىرىمىز مەمتىمىن ئىمىن قۇربانى، ئوسمان قاتارلىق يولداشلارغا چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

(بېشى 72 - بەتتە)

يولداش ئابلىمىت توختى 1984 - يىلى يەنە ھاجى ئەخمەت بىلەن بىرلىشىپ جەسەلەي چاقچاق دىرامىسىنى يېزىپ ۋە سەھنىلەشتۈرۈپ قەشقەر سەھنىلىرىدە تاماشىبىنلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. ئۇ ھازىر يەنە يېڭى ئىجادىيەت ئۈستىدە ئىزدەنمەكتە.

يولداش ئابلىمىت توختى ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىق تەبرىكىگە تەييارلاۋاتقان چوڭ تىپتىكى ناخشا-ئۇسسۇل «تەڭرى تاغ شادلىقى» نىڭ ئىجادىيەت گۇرۇپپىسىدا ئۇسسۇل ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

يولداش ئابلىمىت توختى جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. بىز ئىقتىدارلىق بۇ رېژىسسورنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىجادىي پائالىيەتلىرىدە تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قازىنىشىنى تىلەيمىز.

ئىجتىھاتلىق رېجىسسور

تۇرسۇنئاي يۇنۇس

ئۇيغۇر خەلق ئۇسسۇللىرى ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب ۋە تويۇق مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇسسۇل شەكلىنىڭ نەپىس ۋە گۈزەللىكى، روشەن ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە بولغانلىقى بىلەن دۆلىتىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا شۆھرەت قازانماقتا. بىزنىڭ ئۇسسۇل رېجىسسورلىرىمىز ۋە ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىلىرىمىز 30 يىلدىن بېرى ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، بالېت بىلەن مىللىي ئۇسسۇلنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ بەدىئىيلىكىنى تېخىمۇ يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈش يولىدا ناھايىتى زور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتتى.

مىللىي تەنتەنىۋى ئۇسلۇبقا ئىگە بولغان مول مەزمۇنلۇق سەنئەت نومۇرلىرى بىلەن داڭ چىقىرىۋاتقان قەشقەر سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تالانتلىق رېجىسسورى ئابلىمىت توختى ئەنە شۇنداق كۆزگە كۆرۈنگەن ئۇسسۇل رېجىسسورلىرىنىڭ بىرى.

ئابلىمىت توختى 1936 - يىلى ئاتۇش ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىنلا ناخشا - ئۇسسۇلغا ھېرىسمەن بولۇپ، ساز چېلىنسىلا ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇسسۇل ئويناپ كېتەتتى. ئابلىمىتنىڭ كىچىككىنە تۇرۇپ سەنئەتكە شۇنچىلىك قىزىققىنىنى كۆرگەن دادىسى توختى ئاخۇن ئاكا ئۇنى ئاتۇشتىن ئالايىتەن قەشقەرگە ئاپىرىپ ئويۇن كۆرسەتتى. كېيىن دادىسى ئابلىمىتكە كىچىككىنە بىر دانە دۇتارنى ئېلىپ بەرگەن.

توختى ئاخۇن ئوغلىنىڭ سەنئەتكە چوڭقۇر ئىشتىياق باغلىغانلىقىدىن چەكسىز شاتلىنىپ ئۇنى سەنئەتچى قىلىپ يېتىشتۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئىدى.

1952 - يىلى يازلىق تەتىلدە ئابلىمىت ئويۇن - تاماشىدىن ۋاز كېچىپ قەشقەر سەنئەت ئۆمىكىگە ئۆگىنىشكە كەلدى.

قەشقەر سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باغ ئىچىدىكى رەپىتىس زالىدا ئارتىستلار ئويۇن تەييارلاۋاتاتتى. ئارتىستلارنىڭ خىلمۇ - خىل نەپىس ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى شوخ، يېقىملىق مۇزىكا ساداسى

ئۇنىڭ ۋەيران قەلبىنى ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتىۋالدى. ئۇ بۇنداق گۈزەل رەڭمۇ - رەڭ سەنئەت نومۇرلىرىدىن ئۇزاققىچە كۆز ئۈزەلمەي قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭدا ماھىر ئۇسسۇلچى بولۇش ئىستىكى تۇغۇلدى. خۇددى كونىلارنىڭ «تەلمۈسەڭ تاپارسەن، ئىزدىسەڭ ئۇچرارسەن» دېگىنىدەك ئۇ ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا 1955 - يىلى ئۆزى ئارزۇ قىلغان سەنئەت بېغى سابىق شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كەلدى. ئۇنىڭ سەنئەتكە تەشنا يۈرىكى سەنئەت بۇلىقىدىن سۇ ئىچىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بۇ كۈنلىرى ھەقىقەتەن بەختىيار ۋە ئەھمىيەتلىك ئۆتتى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتاقلىق ئۇسسۇلچىسى قەمبەرخانىم ئۇسسۇل سىنىپىدىكى ساۋاقداشلار قاتارىدا ئابلىمىتنىمۇ خۇددى باغۋەن ياش كۆچەتلەرنى پەرۋىش قىلغاندەك كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىدى. ئابلىمىت بىر تەرەپتىن ئۇستازىنىڭ ئاغزىدىن ئۇسسۇل نەزەرىيىسىنى ئاڭلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ مەزمۇنغا باي ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىگە زوق بىلەن كۆز تىكەتتى.

بولۇپمۇ ئۇستازىنىڭ ئۇسسۇل ئويناشتا ھەرىكەتنى چوڭ ۋە مەردانە ئېلىش لازىملىقى، ئىچكى ھېسسىيات بىلەن قىياپەتنى قانداق قىلغاندا مۇۋاپىق بىرلەشتۈرگىلى بولىدىغانلىقى ۋە ئىچكى ھېسسىياتنى ئەكس ئەتتۈرۈشنىڭ ئۇسسۇل سەنئىتىدىكى مۇھىملىقى ھەققىدىكى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشلىرىنى بىرمۇ - بىر خاتىرە قالدۇراتتى ۋە قەمبەرخانىمنىڭ دېگىنى بويىچە كۆڭۈل قويۇپ ئۆگىنەتتى.

قەمبەر خانىم ئوغۇللارغا ئۇسسۇل ئۆگەتكەندە ھەمىشە «يىگىتلەر ئۇسسۇل ئوينىغاندا كۆكرىكىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، قەددىنى چاققان، يەڭگىل ئېلىپ، قولنى كەڭ ئېچىپ يىراققا نەزەر سېلىپ مەردانىلىق بىلەن ھەرىكەت قىلىشى، ئۇسسۇل ئويناۋاتقاندا ئۆزىنى خۇددى كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان قىران بۈركۈتتەك ھېس قىلىشى لازىم» — دەيتتى. ئۇستازىنىڭ بۇ سۆزىنى ئابلىمىت ئۇسسۇل ئۆگىنىشتە دەستۇر قىلدى.

ئۇسسۇل تىلى پېرسوناژلارنىڭ ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشتىكى بىردىن - بىر ۋاستىدۇر. گۈزەللىك ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ جېنى. ھەرىكەت بىلەن ھېسسىياتنىڭ بىر پۈتۈنلىكى بىر - بىرىدىن ئايرىلمايدۇ.

ئابلىمىت توختى مەشىق جەريانىدا ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنىڭ ئۆزىگە خاس گۈزەللىككە، باي ھېسسىياتقا، چوڭقۇر غايىۋى ئوي - پىكىرلەرنى ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشكە باشلىدى. ئۇ بۇ ئالاھىدىلىكلەرنى مۇكەممەل ئىگەللەش ئۈچۈن باشقا ساۋاقداشلىرىدىن ئېشىپمۇ قاتتىق مەشىق قىلدى. ئۇنىڭ مەشىقتىكى چىداملىقلىقى، ھەرىكەتنى قېتىرقىنىپ ئۆزلەشتۈرۈشى بەدەن قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇسسۇلغا تېز ماسلىشىشى ئوقۇتقۇچىلارنى بويسۇندۇردى. ئابلىمىت توختى ئىنتايىن ئىجتىھاتلىق ئوقۇغۇچى بولغاچقا، ئۇيغۇر ئۇسسۇلىدىن باشقا قازاقچە، موڭغۇلچە، زاڭزۇچە، رۇسچە، چاۋشيەنچە، ئىسپانچە ئۇسسۇللارنىمۇ ئۆز ئالاھىدىلىكى بويىچە پىششىق ئۆگىنىۋالدى. ئۇ چاۋشيەنچە بالىلار ئۇسسۇلىنى ۋە ئىككى كىشىلىك ئاتلىق ئۇسسۇلىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلاپ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى.

ئۈرۈمچىدىكى بىر قانچە سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ رەھبەرلىرى، ئاتاقلىق سەنئەتكارلار ئابلىمىت توختى قاتارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئالدىدىكى دوكلات ئويۇنىنى كۆر-

كەلگەن كېيىن ئابلىمىت توختىنىڭ تالانتىغا ئالاھىدە يۇقىرى باھا بەردى. ئابلىمىت توختى ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئارزۇسى بويىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىگە تەقسىم قىلىندى. ئۇنىڭ ئوقۇغان بىلىملىرىنى ئىشلىتىدىغان ۋە ئۆز تالانتىنى جارى قىلدۇرىدىغان زېمىن ئۇنىڭغا قۇچاق ئاچتى.

ئۇنىڭ سەھنە ھاياتى «غۇنچەم» دىرامىسىنىڭ توي پەردىسىدىكى يىگىتلەر ئۇسۇلى بىلەن باشلاندى. گەرچە بۇ ئۇسۇل يېرىم مىنۇتلا داۋام قىلسىمۇ، خۇددى بىر تامچە سۇدىنمۇ قۇياشنىڭ شولىسىنى كۆرگىلى بولغىنىدەك ئابلىمىت بۇ ئۇسۇلدا ئۆزىنىڭ ئالاھىدە قابىلىيىتىنى چىمەرلىك بىلەن نامايەن قىلدى.

ئۇسۇل ئىجادىيىتىنىڭ مەنبەسى رەڭمۇ - رەڭ خەلق تۇرمۇشى ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن ئابلىمىت توختى توي - تۆكۈن، مەشرەپ ۋە باغ سەيلىلىرى قاتارلىق سورۇنلاردا ئوينىلىۋاتقان خەلق ئۇسۇللىرىنىڭ ھەركەتلىرىنى، قىياپەتلىرىنى ۋە ھەر خىل تىمپلارغا ماسلىشىپ ئۆزگىرىۋاتقان ئۇسۇل كۆرۈنۈشلىرىنى — ئۆگىنىۋالاتتى - دە، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئۇسۇل ھەركىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئۇسۇل ھەركەتلىرىنى بېيىتىپ باراتتى.

1964 - يىلى ئابلىمىت توختى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەملىكەتلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت كۆرىكىگە قاتنىشىدىغان شىنجاڭ سەنئەتچىلىرىگە بەدىئىي يېتەكچى بولۇپ بېكىتىلگەچكە باردى. ئۇ ئۇزۇندىن بۇيان توپلىغان ئەمەلىي تەجرىبىلىرى ئارقىلىق يېتەكچىلىك خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى. ئۇ قويۇلىدىغان ئويۇنىنىڭ سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشتىن سىرتقى ئارتىستلارغا ئۇيغۇر ئۇسۇلىنىڭ ئاساسىي ماھارەتلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىتىپلا قالماستىن، بەلكى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئۇسۇللىرىنىمۇ تىرىشىپ ئۆگەندى. كۆرەكتىن كېيىن ئۇ يەنە ئۇلۇق ۋەتىنىمىزنىڭ گۈزەل شەھەرلىرىنى، بىپايان تاغ - دەريالىرىنى، سانائەت رايونلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش، شۇنداقلا مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلق سەنئەتچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش جەريانىدا ئۆزىنىڭ ئۇسۇل ئىجادىيىتىنى يەنىمۇ بېيىتتى.

يولداش ئابلىمىت توختى خەلقىمىز ئىبارەت تۈگىمەس - پۈتمەس سەنئەت بۇلىقىدىن ئوزۇق ئېلىپ، خەلق ئارىسىدىكى ئەنئەنىۋى مىللىي ئۇسۇللارنى رەتلەش، قېزىش ۋە خاتىرىلەش ئارقىلىق ئۇسۇل ئىجادىيىتىگە ئاساس ھازىرلاپلا قالماي ئۇسۇلچىلىقىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتى ۋە راۋاجلىنىشى ئۈچۈنمۇ زېمىن ھازىرلىدى. ئۇ يەنە ئۇسۇل تېخنىكىسىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مىللىي ئۇسۇل بىلەن باللېتنى بىرلەشتۈرۈپ ئۆگەنگىنىڭ ئۇسۇل سەنئىتى جەمئىيىتىكى سەۋىيىسىنى يەنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزى باللېت ئۇسۇلىغا دائىر ئاساسىي مەشقلارنى ئېلىپ بېرىپ قاتتىق چېنىقتى.

قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىدە مەخسۇس كەسپى تەربىيە ئالغان ۋە مۇكەممەل نەزىرىيىۋى ئاساستا ئىگە بولغان ئىقتىدارلىق ئۇسۇل رېجىسسورى كەمچىل ئىدى. يولداش ئابلىمىت توختى بۇ بوشلۇقنى تولدۇرۇپ، ئۇسۇلچىلارغا مىللى ئۇسۇل ئاساسى مەشقى ۋە بالېت ئۇسۇل ئاساسى مەشقىنى بىرلەشتۈرۈپ ئۆگىتىپ ئۇسۇلچىلارنىڭ سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە يېتەكلەپ سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئويۇن سۇپىتىنى يۇقۇرى كۆتۈرۈشكە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى.

ئۇ ئۆزى ئىشلىگەن «ياپلاقتىكى مۇھەببەت» ناملىق ئىككى كىشىلىك قىرغىزچە ئۇسۇلنى ئورۇنلاشقا قاتنىشىپ ئۆزىنىڭ يېشىق ماھارىتىنى نامايەن قىلدى. بۇ نومۇر قىرغىز ياشلىرىنىڭ بەختىيار تۇرمۇشى ۋە ئۇلارنىڭ ياپلاقتا بولغان ھەقىقى مۇھەببىتىنى ئىپادىلىگەن بولۇپ، بۇ نومۇر قەشقەر بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىدە «ئىجادىيەت مۇكاپاتى» ۋە ئورۇنلاش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1965 - يىلى ئابلىمىت توختى ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىغا بېغىشلانغان چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسۇل «ياشىسۇن خەلق كومونىسى» نىڭ ئۇسۇل ئىجادىيىتىگە قاتنىشىپ ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى.

ئۇن يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە ئابلىمىت توختىمۇ باشقا سەنئەتچىلەر قاتارىدا چەتكە قېقىلىپ ئۇنىڭ چوڭقۇرلىشىۋاتقان ئۇسۇل ئىجادىيىتى بىر مەھەل توختاپ قالدى. «4 كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن ئابلىمىت يېڭى كۈچ - قۇۋۋەت تاپتى. ئۇ بارلىق زېھنىنى ئىشقا سېلىپ سەنئەتخۇمار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇسۇلغا بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئىجادىيەت جەڭگە قايتىدىن ئاتلاندى.

ئۇ كۆرسىتىپ راۋاجلىنىۋاتقان جانلىق تۇرمۇشنى، يېڭى دەۋر كىشىلىرىنىڭ روھىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئۇسۇل نومۇرلىرىنى ئارقا - ئارقىدىن ئىشلەپ ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. ئۇ ئىشلىگەن «دولان دەرياسى» يېزا ياشلىرىنىڭ تولۇپ - تاشقان غەيرەت شىجائىتىنى ئىپادىلەيدىغان ئەنە شۇنداق ئۇسۇللارنىڭ بىرى.

يولداش ئابلىمىت توختى بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالماستىن يەنە ئەنئەنىۋى ئۇسۇللارنى ئىسلاھ قىلىپ سەھنىگە ئېلىپ چىقىش توغرىسىدا ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىپ، جاپالىق ئىرىشىش ئارقىسىدا «ساما ئۇسۇلى» نى سەھنىلەشتۈردى. «ساما ئۇسۇلى» ئۇزۇن يىللىق تارىخقا ئىگە، ئويناش دائىرىسى كەڭ ئۇسۇللارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئەدىبىيلەشكە ئېرىشىدىغان يېرى، پەقەت ئۇنىڭدا بىر قانچە ئۇسۇل ھەركەتلىرىنىڭ بولغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى ئۇسۇل ھەركەتلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ قايغۇ-ئەلەملىك، خۇشاللىق، ئىخلاسمەنلىك ھېسسىياتلىرىنى ئىپادىلەپ بېرىشىدە، ھېيت - ئايەم كۈنلىرى مەشھۇر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئالدىدا نەچچە يۈزلىگەن ئاپپاق

ساقاللىق بوۋايدىن تارتىپ ياش ئۆسمۈرگىچە نەغمە - ناۋانىڭ رىتىملىق ئاھاڭىغا كەلتۈرۈپ چۆرىدەپ «ساما ئۇسسۇلى» ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ ئۇسسۇلچىلار قوشۇنى گويا مەۋج ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىدەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدۇ.

يولداش ئابلىمىت توختى خەلق ئارىسىدىكى مۇشۇنداق ئۇسسۇللارنىڭ نازۇك، ئۆزگىرىشچان، باي شەكىللىرىنى رەتلەپ ۋە پىششىقلاپ ئۆز ئىجادىيىتىنى خەلق ئالقىشلىغىدەك دەرىجىدە يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ ئىشلەپ چىقتى.

بىز بۇ يەردە يولداش ئابلىمىت توختىنىڭ ئىشلىگەن ئىككى ۋەقەلىك ئۇسسۇلنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ تاكى بۈگۈنكى كۈنگىچە كېلىۋاتقان ئادارگۈل ھەققىدىكى رىۋايەتكە ئاساسەن ئىشلىگەن «بەخت ئىزلەش» ناملىق يالغۇز كىشىلىك ئۇسسۇلى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇ بۇ ئۇسسۇلدا كىشىلەرنىڭ زۇلمەتلىك ئۆتمۈش جەمئىيەتكە بولغان غەزەپ - نەپرىتىنى يېڭى بەختلىك تۇرمۇشقا بولغان ئىنتىلىشلىرىنى ئىپادىلەپ بەرگەن. ئۇسسۇل ۋەقەلىكى بىر يىگىتنىڭ تۈرمىدىن قېچىپ چىققانىدىن كېيىن پۇت - قوللىرىدىكى كىشەنلەرنى پاچاقلاپ تاشلاپ زالىم بايلارغا ئۆتمۈش جەمئىيەتكە بولغان ئۆچمەنلىكىنى ئىپادىلەش بىلەن باشلىنىدۇ. بۇنىڭدا يىگىت نەپىس ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىشقا قىيمىغان ھالەتنى ئەكس ئەتتۈرگەندە كىشىنىڭ كۆزلىرى ئىختىيارسىز ئىسسىق ياشقا تولىدۇ. يىگىت ئۆز يۇرتىنىڭ تۇپراقلىرىنى يۈز - كۆزلىرىگە سۈرتۈپ، سۇلىرىنى قانغىدەك ئىچىپ، دەل - دەرەخلىرى بىلەن خوشلىشىپ سەپەرگە ئاتلىنىدۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ بىر قارا قۇشنىڭ بىر توپ توشقانغا ھۇجۇم قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يېنىدىكى ئوقياسىنى ئېلىپ، ۋەھشى قۇزغۇننى ئېتىپ تاشلاپ توشقانلارنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى مەنزىرە تېخىمۇ تەسىرلىك بولۇپ بىر توپ توشقان يىگىتنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ بۇ يېتىم، دەرتمەن، باتۇر يىگىتكە بولغان مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ. ئاخىرىدا يىگىت ئۇلار بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن بەخت ئىزدەپ ئۇزۇن يولغا راۋان بولىدۇ.

«ئۇنىڭ ئارزۇسى» ناملىق تاجىكچە ئۇسسۇلنى ئابلىمىت توختى ۋە ئاي قاتتىق ئىزدىنىش ئارقىلىق مۇۋەپپەقىيەتلىك سەھنىلەشتۈردى. ئۇسسۇلدا پادىچى يىگىت ئۆزىنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان سۆيگىنىدىن كەلگەن خەتنى تاپشۇرۇپ ئالغاندا قىزنىڭ ئايدەك جامالى، ئالىيجاناب خىسلىتى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نامايەن بولىدۇ. يىگىت چوڭقۇر خىيال ئىچىدە بىر جۈپ گۈلنى تۇتقىنىچە ئۇخلاپ قالىدۇ، چۈشىدە داشۆدە ئوقۇۋاتقان سۆيگىنى تاشقورغان ئېگىزلىكىگە قايتىپ كېلىپ ئۆز يۇرتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش يولىدا ئىلمىي تەجرىبە بىلەن شۇغۇللىنىپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ. چارۋىچىلىق رايونىدا غايەت چوڭ ئۆزگىرىش يارىتىلغا كېلىدۇ. خەلق شاتلىققا چۆمىدۇ. يىگىت بىلەن قىز سۆيۈشۈپ بەخت ئىچىدە توي قىلىدۇ. بۇ تەسىرلىك مەنزىرىلەر يىگىتنىڭ چۈشى ئارقىلىق بىر - بىرلەپ نامايەن قىلىنىدۇ. كېيىن يىگىتنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىدۇ - دە، يىگىت

خىسۇددى بۆركىۋتكە ئوخشاش پەرۋاز قىلىپ پايانسىز يايلاقتا جەۋلان قىلدۇ ۋە يات ـ يېقىندا چۈشىدە كۆرگەن بۇ ئاجايىپ غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنىڭ رىياللىققا ئايلىنىدىغانلىقىغا بولغان ئىشەنچىسى تولۇپ تاشىدۇ.

ئىجادىيەت — ئۈزلۈكسىز ئىزدىنىش ۋە كۈيۈپ تەرەپلىمىلىك ئۆگىنىش جەريانىدا ۋۇجۇتقا چىقىدۇ. دېمەك، ئابلىمىت توختى ئەنە شۇنداق جاپالىق ئىزدىنىشى ئارقىلىق جەمئىيىتىمىز كىشىلىرى ئۈچۈن چوڭقۇر تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بولغان نۇرغۇنلىغان ساغلام، مەزمۇنى يېڭى ـ نومۇرلارنى ئىجات قىلىپ ھەم ئۇلارنى قايتا ـ قايتا پىششىقلاپ ئىشلەپ ھەم ئۆزى رېجىسسورلۇق قىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ كەلدى. ئۇ يەنە «توقۇمىچى قىزلار ناخشىسى»، «جۇزۇۋلىنى ئەسلەيمىز»، «قەشقەردە باھار»، «خامانىدا شاتلىق»، «بۇ زېمىن بىزنىڭ» قاتارلىق 30 نەچچە ئۇسۇل نومۇرى ئىجات قىلىپ مىللىي ئۇسۇلچىلىقىمىزنى گۈللەندۈرۈش يولىدا كۆرۈنەرلىك تەجرە سىڭدۈردى. ئۇنىڭ «قەشقەر ساماسى»، «قەشقەردە باھار»، «توقۇمىچى قىزلار ناخشىسى»، «ئۇنىڭ ئارزۇسى»، «باھار نەلپىسى»، «چارىگاھ مەشرىپى»، «كېپىنەك» قاتارلىق ئىجادى ئۇسۇللىرى قەشقەر ۋىلايىتى بويىچە ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئۆزى ۋىلايەتلىك كۆرەكلەردە ئۇدا بىر نەچچە قېتىم «نەمۇنىۋى ئىجادىيەتچى» بولۇپ باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى.

ئۇ ئۇيغۇر سەنئىتىنى جاھان سەھنىسىدە جەۋلان قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىستەكنى كۆڭلىگە پۈكۈپ بىر كىشىلىك، 2 كىشىلىك ۋە كوللېكتىپ ئۇسۇللارنى ئىجات قىلىشتىن بارا ـ بارا ۋەقەلىكى بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان چوڭ تىپتىكى ئۇسۇللۇق تىياتىرلارنى ئىشلەشكە قەدەم قويدى. ئۇ 1984 ـ يىلى يېرىم يىل ئاتتىق كۈچ سەرپ قىلىپ، تارىخىي دىراما «ئامانىسا» نىڭ 6 ـ پەردە ئىككىنچى كۆرۈنۈشى — «تەنتەنە» نى سەھنىلەشتۈردى. بۇ پەردىدە مەلىكە ئامانىسا خېنىمنىڭ قىدىرخان يەركەندى ۋە ئۆمەر سازەندىلەرنىڭ تولۇقلاپ رەتلەپ چىققان پەنجىگاھ مۇقامىنى سۇلتان ئابدۇرېشىتخانغا دوكلات قىلىش يۈزىسىدىن ئۇيۇشتۇرغان بەزمە ئولتۇرۇشى مەزمۇن قىلىنغان.

يولداش ئابلىمىت توختى بۇ تىياتىردىكى ھەر بىر پېرسوناژغا ئۆزىگە خاس مۇۋاپىق ھەركەت بېرىپ ئويۇننىڭ جەلپ قىلىش كۈچىنى ئاشۇردى. بۇ ئۇسۇللۇق بەزمە ئولتۇرۇشىدا بىر ـ بىرىدىن ئالاھىدە پەرق قىلىدىغان ساما، شادىيانە، سەنەم، دولان، نازىركوم قاتارلىق خەلق ئۇسۇللىرى خېلى يۇقىرى سەۋىيىدە مۇجەسسەملەشتۈرۈلگەن بولۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئالاھىدە ئالقىشى ئېلىشقا سازاۋەر بولدى، ھەمدە ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى تەرىپىدىن مۇكاپاتلاندى.

يولداش ئابلىمىت توختى يالغۇز ئۇسۇل ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ قالماستىن دىراما ئىجادىيىتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ كەلمەكتە. ئۇ يېقىنقى يىللاردا مەتتىلى زونۇن بىلەن بىرلىشىپ «رابىيە ـ سەئىدىن» دىرامىسىنى يېزىپ سەھنىلەشتۈردى، بۇ ئويۇن سەھنىدە ئۈزۈلدۈرمەي كۆپ ئوينالدى. ھەم تېلېۋىزىيىگە ئېلىنىپ پۈتۈن شىنجاڭغا تارقىتىلدى.

(ئاخىرى 66 ـ بەتتە)

(تۆت پەردىلىك دراما)①

يوگىن ئونېل (ئامېرىكا)

ئۈچىنچى پەردە

[سەھنە تۈزۈلۈشى: بوستون پورتىدا تۇختىغان «سىمون - ۋىنسلوپ» چاتما كېمىنىڭ بىر بۆلۈمى، بۆلۈمنىڭ ئىچى ئىنتايىن تار ھەم تورۇسلىرىمۇ پاكار. ئۆينىڭ تۆت تېمى تالا - تالا شەكىلدە سىرىق سىرلانغان. ئارقىدىكى سول تەرەپتە ياتاقتا كىرىش ئىشىكى بار، سول بۆلۈكىدە ئاق سىرلانغان چوڭ ئىشكاپ بولۇپ، ئىشكاپنىڭ ئىشىكىدىكى تۆلۈكۈغا بىر دانە ئەينەك ئورنىتىپ قويۇلغان. ئارقا تامدا تۆت چاسا ئىككى دەرىزە بار. يەنە بىر ئىشىكتىن چالۋىا ئارقىلىق كېمىنىڭ ئارقىسىغا چىققىلى بولىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكى ئىككى دەرىزە سول قانات پالۋىغا قارىتىلغان. دەرىزىلەرنىڭ ھەممىسىگە دەزماللانغان پاكىز، ئاق پەردە تارتىلغان. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر دانە تۆت بۇرجەك ئۈستەل ۋە ئىككى دانە چىغ ئورۇندۇق بولۇپ، ئۈستەلنىڭ يېنىغا تال چىۋىقتىن توقۇلغان قوڭۇر رەڭلىك كونا يېتىرىنما ئورۇندۇق قويۇلغان.

ئالدىنقى ۋاقتى: پەردىدىن بىر ھەپتە كېيىنكى قۇياشنىڭ پارلاق نۇرىغا چۆمگەن مەلۇم بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن. ئىشىك-دەرىزىلەر يېپىقلىق بولغاچقا سىرتتىكى پاراخوتلارنىڭ گۈدۈك ئاۋازى سەل - پەل ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بىقىن ئەتراپتىن ماتروسلارنىڭ يۈكى چۈشۈرۈلىۋاتقان پاراخوتتىن گاز قويۇپ بېرىۋاتقانلىق شەپىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. پەردە ئېچىلغاندا بۆلۈمدە كىرىستى بىلەن ئاننا بولۇپ، ئاننا ئۈستەلنىڭ يېنىدىكى يېتىرىنما ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدۇ. گەرچە ئۇنىڭ قولىدا بىر پارچە گېزىت بولسىمۇ، لېكىن ئۇ گېزىتكە قارىماستىن ئۇدۇ-

① بېشى ئۆتكەنكى ساندا.

لىغا تىكىلىپ قاراپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ قاپىقى چۈشكەن بولۇپ تۇرقىدىن بىر خىل بىئاراملىق ۋە روھى ئازاپلىق بىلىنىپ تۇرىدۇ.

كىرپىچى توختاۋسىز ھالدا ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ يۈرىدۇ. ئۇ بىر خىل ئەنسىزلىك تۈيغۇسى بىلەن، ئانناغا قاراپ قويىدۇ. يەنە تۇرۇپلا ئىختىيارسىز ھالدا دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويىدۇ. ئۇ ھەر نىمە قىلىپمۇ ئۆزىنىڭ غەمكىن - بىئارام روھى ھالىتىنى يوشۇرالمايدۇ. ئۇ ئۆيىنى يىغىشتۇرماقچى بولىدۇ - يۇ، لېكىن قولىغا ئالغانلىكى نەرسىگە ھاڭۋېقىپ قاراپ قالىدۇ - دە، خۇددى يوقاتقان ھالدا ئۇ نەرسىلەرنى يەنىلا ئۆز جايىغا قويۇپ قويىدۇ. ئۇ كېلىنى قىرىپ قويۇپ، بوغۇق ئاۋازى بىلەن قايغۇلۇق ناخشا ئېيتىدۇ. «كېچىكە چىقسا كىچىك يوسىدىن جىنىم، يولۇڭغا تەلمۈرەۋۇم ئامرىقىم سىنىڭ ...»)

ئاننا: (ئۇنىڭغا ئۆرۈلۈپ قاراپ، مەسخىرە قىلىپ) مەن خەقلەرنىڭ ھىسزۇر - ھالاۋەتلىكە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرسەملا، يەنە سۆيۈنۈپ كېتىمەن. (ھارغىنلىق تۈيغۇسى بىلەن) بۇ شەيتاننىڭ ئۆگىمىدىن چاپسانراق قۇتۇلۇپ، نيۇ - يوركقا قايتىپ كېتەۋالسام بولاتتى.

كىرپىچى: (يىغلىنىپ) مەنمۇ سەپەرگە چىقىشقا ئالدىراۋاتىمەن. (ئۇنىڭ ئۇندىمەي ئولتۇرغىنىغا قاراپ زىتىغا تېگىدۇ) دىگىنە، نىمىشقا بوستون ساڭا يارىماي قالدى؟ سەن بۇ يەردە ئىنتايىن راھەتتە ئۆتۈۋاتىسەنغۇ؟ ئەتىگەندىن كەچكىچە پىرىستانغا چىقىپ تاماشا قىلىسەن. كىنو، تىياتىر كۆرۈۋاتىسەن. (كۆزلىرىدە غەزەپ ئوتى يالقۇنجايدۇ) قاچانلا بولسا، ھىلىقى ئېرلاندىيىلىك ئۆلگۈر ماتروس بىلەن بىللە يۈرۈيسەن ...

ئاننا: (مەسخىرە قىلىپ) ۋاي خۇدايىمەي! يەنە ئاغزىڭ ئېچىلدىمۇ؟ ئۇنىڭ بىلەن بىللە يۈرسەم نىمە بوپتۇ؟ ئەمىسە مەن ئەتىدىن كەچكىچە ئۆيدە ئولتۇرۇپ سېنى باقسام، توقۇش توقۇپ ئولتۇرسام بولىدىكەن - دە. مېنىڭ ئۆز ئەركىم بىلەن ياشاشقا ھەققىم يوقمۇ؟

كىرپىچى: ئۇنداق ماتروسلار بىلەن قىلغان تاماشا ھالال بولمايدۇ. بۇنداق تاماشا ھەم ساڭىمۇ لايىق ئەمەس.

ئاننا: مەن كۈندە كەچتە سائەت ئون بىردىن بۇرۇن قايتىپ كېلىۋاتمىدىغاندىمەن. ئۇنداق ئەمەسمۇ - يە؟ (تۇيۇقسىز بىر نىمە ئېسىگە كېلىپ دادىسىغا گۇمانسىراپ قارايدۇ - دە، بىردىنلا غەزىپى ئۆرلەيدۇ.) سەن زادى نىمە دىمەكچى؟

كىرپىچى: (مودۇقۇپ) ھېچنىمە دىمەكچى ئەمەسمەن. ئاننا، بۇ ئۆزەمچىلا شۇنداق دەپ قويغان گەپ.

ئاننا: ئەمىسە سەن نېمىشقىمۇ «ھالال ئەمەس» دىگەن گەپنى چىقىرىپ قالدىڭ؟ سەن بىرنىمە مۇناسىۋىتىمىزدە بىرەر غەيرى كەيپىيات بار دىمەكچىمۇ - يا؟

كىرپىچى: (چۆچۈپ) ياق ئاننا، ساڭا قەسەم يېرىمەنكى مەن ھەرگىز ئۇنداق ئويلىغىنىم يوق.

ئاننا: (دادىسىنىڭ سەمىمىلىكىدىن كۆڭلى تىنجىپ ئاستا ئولتۇرىدۇ) ياخشى، ئەگەر سەن مېنى مۇشۇ يەردە تۇرۇۋەرسۇن دەيدىغان بولساڭ ئۇنداق بىمەنە ئويلاردا بولما. (يەنە ئاچچىقلىنىپ) ئەگەر سېنىڭ يەنە شۇ خىل ئوي - پىكىردە بولۇۋاتقانلىقىڭنى سېزىپ قالىدىغان بولسام، شۇ ھامان بۇ كېمىدىن كېتىپ قالىمەن - دە، مېنىڭ كۆلەڭگەمنىمۇ ئىزدەپ تاپالمايسەن.

كېرىسپى: (كۆزئەينىكىنى ياساپ) مەن ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمايمەن. (سەل ئەيمەنگەن ئاھاڭدا) ئاننا، بۇنداق قوپال سۆزلەرنى نەدىن ئۆگىنىۋالدىڭ؟ قىزلار دېگەن بۇنداق قوپال گەپ قىلسا سەت تۇرىدۇ. ئۇقتۇڭمۇ؟

ئاننا: (كۈلۈمسىرەپ) ھە، سەن بۇنداق سۆزلەرنى ياقتۇرمايدىكەنسەن — دە. ئەپۇ قىل. مەن مۇشۇ كېمىگە كەلگەندىن كېيىن بۇنداق گەپلەرنى قىلىدىغان بولۇپ قالدىم.

كېرىسپى: (تېرىكىپ) ساڭا بۇنى مەن ئۆگەتكىنىم يوق. ھېلىقى ئۆلگۈر ماتروس ئۆگەتتى!

ئاننا: ئۇ ماتروس ئەمەس، كوچىكار.

كېرىسپى: (كۈچەپ) ئاپلا، ئۇنداقتا تېخىمۇ چاتاق بوپتۇ. ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، كوچىكار دېگەنچۇ، دۇنيادا ئەڭ مەينەت، ئەڭ پەسكەش ئادەملەر!

ئاننا: ئەگەر مايېرنى مۇشۇنداق دەيدىغان بولساڭ مەندىن ھەرگىز ياخشىلىق كۆرمەيسەن!

كېرىسپى: مەن ئۇنىڭ ئالدىدىمۇ شۇنداق دەۋېرىمەن. سەن ئۇنى ياش، قاۋۇل يىگىت، دادام ئۇنىڭغا ئەڭ كېلەلمەيدۇ دەپ خاتا ئويلاۋاتسەڭغۇ دەيمەن. (ئۆزىچە ۋەيسىلىنىپ) ئۇنداق بىرنىمىلەر بىلەن، مۇشلاشمايمۇ پەيتىنى تېپىپ ئەدىپىنى بەرگىلى بولىۋېرىدۇ.

ئاننا: (تۇساتتىن چۆچۈپ، سەگەكلىك بىلەن قارايدۇ) نېمە دېمەكچىسەن؟

كېرىسپى: (سوغاق قىياپەتتە) ھېچنېمە دېمەكچى ئەمەسمەن.

ئاننا: ھەر ھالدا ئۇنداق قىلمىغىنىڭ ياخشى. ئەگەر سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولىدىغان بولسام ئۇنىڭ بىلەن ھەرگىزمۇ تېپىشمايتتىم. ئەگەر ئۇ ئاۋادا كۈنلەرنىڭ بىرىدە سېنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىڭنى ھەم سېنىڭ مېنىڭ دادام ئىكەنلىكىڭنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا سەن ئۆزەڭ ئازار يەپ قالارسەنمىكىن.

كېرىسپى: (غەزەپلىنىپ) مەيلى ئۇ كېلىپ باقسۇن، بىلىپ قويغىنكى، مەن ھەر قانچە قېرىپ كەتكەن بولساممۇ ئۇنىڭغا مۇشتۇمۇمنىڭ تەمىنى تېتىتىپ قويغۇچىلىكىم بار!

ئاننا: (تۇساتتىن پەسكويغا چۈشۈپ نەسىھەت قىلىدۇ) ۋاي - ۋۇي، نېمە بولدۇڭ سەن. نېمە ئانچە تەلۋىلىك قىلىسەن؟ سەن ماڭا ئۆزەڭدىن باشقا ھېچكىمنى يېقىن كەلتۈرمەيمەن، دېمەكچىمۇ؟

كېرىسپى: (سەل بوشاپ) ئۇنداق ئەمەس. مەن باشقىلارنىڭ ساڭا يېقىنلىشىشىنى ئەلۋەتتە خالايمەن. بىراق ئاشۇ دېڭىزچىلار ساڭا بولۇشمىسۇن. مەن سېنىڭ قۇرۇقلۇقتا خىزمەت قىلىدىغان ئىشەنچلىكرەك بىرەر يىگىت بىلەن توي قىلىشىڭنى ئارزۇ قىلىمەن. ئەگەر سەن سەھرادا ئۆي تۇتساڭ...

ئاننا: (دەس تۇرۇپ) نېمە؟ ئاغزىڭنى يۇم! (مەيۈسلىنىپ) سەھرادا ئۆي تۇتارمىشمەن! سەن مېنى 16 ياش چېغىمدىلا ئاپىرىپ شۇ سەھراغا تاشلىۋەتمەكچى ئىدىڭ. سەن ئاشۇ تۆرسىگىلا تۇختايدىغان ئائىلىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن بىر كۆرۈپ باقساڭ بوپتىكەن! (ھەزىنلىكنى باسالماي) بۇ كېيىنكىدىن قارىغاندا سەن مېنى ئاخىر بىر كۈنى، ساراڭ قىلىپ قويىدىغان ئوخشىمامسەن. ئۇنداق قىلىدىغان بولساڭ ئىچ - قارنىمنى بىراقلا ئاشكارىلاپ ساڭا كۆرگۈلۈكنى كۆرسىتىمەن!

كىربىچى: (ئىشىكنى يوزۇلۇۋاتقانلىقىدا ئۆزى يېنىپ) ھەرگىز ئۇنداق...

ئاننا: توغرا سەن ئۇنداق قىلماقچىمۇ ئەمەس، لېكىن سەن دائىم شۇنداق دەپ...

كىربىچى: بولدىلا، ئىككىمىز ئۇنداق دېمەيمەن ئاننا.

ئاننا: ئۇنداق بولسا مايىتىر بىرگىنى كەلسە . كەلمەس تېپىلمەيمەن، دەپ ۋەدە بەرە!

كىربىچى: (ئۆزىنى ناچىزۋۇپ، ئەپسۇسلانغان ھالدا) نېمىشقا؟ زادى نېمىشقا؟ سەن ئۇ يەنە كىشىنى ياخشى كۆرۈپ قالدىڭمۇ؟ راستىنلا ياخشى كۆرۈپ قالدىڭمۇ ئاننا؟

ئاننا: شۇنداق، راستىنلا ياخشى كۆرۈپ قالدىم! ئۇ ئىشەنچلىك ئادەم. گەرچە ئۇنىڭ تۇرغۇن ئەمەلىيى بولسىمۇ، ئەمما مەن بۇرۇن ئۇچراتقان شۇنچە كۆپ ئەرلەرگە قارىغاندا، ئۇنىڭ بىر تال يارىقىمۇ مەن ئۇچۇن قىممەتلىك.

كىربىچى: (دېرىزە ئەينەككە چۈشۈپ كېتىپ) ئېھتىمال سەن ئۇنىڭغا باغلىنىپ قالغان بولىشىڭ كېرەك. شۇنداقمۇ؟

ئاننا: (تەن بەرمەي) باغلىنىپ قالسام نېمە بوپتۇ؟

كىربىچى: (چىرايى ئۆڭۈپ) بۇ گەپچە سەن ئۇنىڭ بىلەن توي قىلماقچىمۇ؟

ئاننا: (بېشىنى ئېغىتىپ) ياق! (كىربىچى كۆڭلى تىنغاندەك بولۇپ، بىردىنلا ئېچىلىپ كېتىدۇ. تەمكىن ۋە سوغاق قىياپەتتە) راست گەپنى قىلسام ئەگەر مەن ئۇنى تۆت يىلنىڭ ئالدىدا ياكى ئەڭ بولمىغاندا ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئۇچراتقان بولسامۇ بۇنداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمىگەن بولاتتىم. ھازىرمۇ شۇنى خالايتتىم. بىراق ئۇ بەكمۇ پاك ئادەم ئىكەن — خۇددى سەبىي بالىلارغا ئوخشاش پاك دىل ئادەم ئىكەن. شۇڭلاشقا ئۇنى ئالداپ تېگىۋېلىشقا ۋىجدانىم كۆتەرمەيدۇ. (توختاپ) ئۇ ماڭا لايىق ئەمەس، دېگەن گەپنى سەن ئەمدى قىلمىغىن. ئۇ ماڭا ئەمەس، بەلكى مەن ئۇنىڭغا لايىق ئەمەسمەن.

كىربىچى: (خۇدۇكشۇپ) توۋا خۇدايىم، ئاينىپ قالدىڭمۇ نېمە؟

ئاننا: (زەردە بىلەن كۈلۈمسىرەپ) ھەممە ئىش ئۆزەمگە ئايان. يېقىندىن بېرى مەن بەكمۇ بىئارام بولۇپ كېتىۋاتىمەن. (ئىشىكنىڭ ئالدىغا بېرىپ قوزۇقتىن بىر ياغلىقنى ئېلىپ، ئۇرىسىگە سالىدۇ) مەن پەرىستان تەرەپكە بېرىپ ئايلىنىپ كېلەي. قارا ئاۋۇ يەردە نېمە ئىش بولۇۋاتىدىكىنە؟ مەن ئۇياقتىن — بۇياققا ئۆتىۋاتقان يارا-خوتلارنى كۆرۈشنى بەكمۇ ياقتۇرىمەن. مايىتىرنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. ئۇ كەلسە، مېنى ئاۋۇ تەرەپكە كەتتى، دەپ ئېيتىپ قويغىن، بولامدۇ؟

كىربىچى: (ئېغىر تىنىپ) ماقۇل ئېيتىپ قوياي.

[ئاننا ئارقا ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ. كىربىچى پالۇباغا چىقىپ، ئاننا كەتكەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ قالىدۇ ۋە بىردەمدىن كېيىن قايتىپ كىرىپ، ئىشىكنى يېپىۋېتىپ دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ، «ھەي زالىم ئاياللار» دەپ غودۇڭشۇيدۇ. ۋە ئىختىيارسىز ھالدا ئۈستەلنىڭ يېنىغا كېلىپ داستىخانلارنى تۈزەشتۈرىدۇ. ئاننا يەرگە تاشلىۋەتكەن گېزىتنى ئېلىپ پېقىرىنى ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدۇ — دە، ئۇنىڭغا بىرقۇر قاراپ قويۇپ

ئۆستەلگە تاشلاپ قويىدۇ. بېشىنى قوللىرىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ، بوقۇلۇپ ئۇھ تارتىدۇ. سىرتتىن بىر ئەركىشىنىڭ سالماق قەدەم تاشلاپ كېلىۋاتقانلىقى ئاڭلىنىدۇ. ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلىدۇ. كىربىبىي قوزغىلىپ ئىشىكنى ئاچماقچى بولىدۇ ـ يۇ، لېكىن بىر نېمە ئېسىگە كەلگەندەك قىلىپ، جىمجىت ئولتۇرۇۋالىدۇ. ئىشىك يەنە ئېچىلىدۇ. جاۋاپ بولمىغاندىن كېيىن ئىشىك قاتتىق ئېچىلىپ، مايىر بېرگ بوسۇغىدا پەيدا بولىدۇ. كىربىبىي ئۇنىڭغا ئالىيىدۇ ۋە ئىختىيارسىز ھالدا قولىنى بېلىگە ئېسىلىق پىچاققا سوزىدۇ. بېرگنىڭ كىيىملىرى رەتلىك، ئۈستىگە تەرزان باھالىق كۆك رەڭلىك كاستيۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن، پوللۇق كۆينىكىگە قارا گالستۇك تاقىغان. قارا شىبلىتى ياقىراپ تۇرىدۇ. مۇشۇ تاپتا ئۇ ئاجايىپ خۇشاللىقتا چۈشكەن ئىدى.]

بېرگ: (كىربىبىيگە قاراپ، خۇشخۇي كۈلىدۇ.) ئوھوي، بۇ يەردىكىلەرنى خۇدايىم ئامان قىلسۇن! (ئۇ قامەتلىك بەستىنى پۈكۈپ، ئىشىكتىن ئىگىشىپ كىرىدۇ.) قانداق ئاننانىڭ دادىسى؟ بۈگۈن چۈشتىن كېيىن بۇ دۇنيادىن خېلى رازىمەن؟

كىربىبىي: (قاپىقىنى تۈرۈپ) ناھايىتى ياخشى. ئەگەر بۇ يەردە بەزى ئادەملەر مەۋجۇت بولمىغان بولسا، تېخىمۇ ياخشى بولاتتى.

بېرگ: (كۈلۈپ) سەن مېنى دېمەكچىغۇ، ھە؟ (قاقاقلاپ كۈلىدۇ)... سەن بەكمۇ مەلىستە بوۋاي ئىكەنسەن! (ساقىنى قانلىق بىلەن) ئۇ قېنى؟ (كىربىبىي جىم ئولتۇرۇپ ئۇنىڭدىن كۆزىنى قاچۇرىدۇ. بېرگ بۇ خىل سۈكۈتكە تاقەت قىلالماي) ئاننا قېنى؟ سەندىن گەپ سوراۋاتىمەن!

كىربىبىي: (ئېرەڭ قىلمىغان ھالدا) پىرىستان تەرەپكە كەتتى.

بېرگ: مەن ئۇنى ھازىر تاپىمەن. بىراق مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، سەن بىلەن ئازراق مۇڭدىشىۋالاي. (كىربىبىينىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ.) مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلا. بۈگۈن كەچتە مەن سېنىڭ قىزىڭ ئاننا بىلەن توي قىلماقچىمەن. سېنىڭچە قانداق، بولامدۇ؟ ئويلىشىپ كۆرگىن.

كىربىبىي: (ئۇنىڭغا ئالىيىپ) ھا ـ ھا!... شۇنداق ئوڭاي ئىشمىكەن بۇ!

بېرگ: نېمە، سەن مېنى ئۇنداق قىلالمايدۇ، دېمەكچىمۇ؟ (پەسەن قىلماي) سەن ئۆزەڭچە مېنى ئۇنداق قىلىشقا يول قويمايمەن دەپ، ئويلاۋاتامسەن؟

كىربىبىي: شۇنداق، پەيتى كەلگەندە يول قويمايمەن!

بېرگ: (ئۇنىڭغا سۈرلۈك قاراپ مەسخىرە قىلىپ) خۇدا سېنى ئامان قىلغاي!

كىربىبىي: بىراق مېنىڭ ساڭا يول قويماسلىقىمنىڭمۇ ھېچبىر ھاجىتى يوق، ئاننا ئۆزى...

بېرگ: (ئۆزىگە تولۇق ئىشەنگەن ھالدا) سېنىڭچە، ئاننا مەن بىلەن توي قىلمىغىدەكمۇ؟

كىربىبىي: شۇنداق.

بېرگ: مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ئاننا مېنىڭ رايىمغا باقىدۇ. ئۇ مېنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنىمۇ بىلىدۇ. ئۇمۇ مېنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ.

كىربىبىي: ھا ـ ھا!... ئۇ پەقەت بىكارچىلىقتا ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا ساڭا ھە ـ دەۋاتقان گەپ!

بېرگ: (بۇ گەپلەرگە قىلچە پەرۋا قىلماي يەنە خۇشخۇي ھالدا) ياشلىق! ساڭا جەمەن چاپلىشىۋاپتۇ.

كېربىي: يوقسۇ. ياشلىق ئەمەس. تېخى بايا چىقىپ كېتىۋېتىپ ساڭا ئوخشاش ئادەم بىلەن توي قىلمايدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويدى.

بېرگ: بۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن. سەن مېنى ئالداۋاتىسەن. ئەگەر سەن مۇشۇنداق قىلمىغىنىدىغان بولساڭ، چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ. لېكىن ئۇنداق قىلىشنى خالىمايمەن. (سەمىمىي ھالدا) قېنى ئەمدى ئىككىمىز يىگىتلەردەك رەسمىي سۆزلىشەيلى. سەن ئۇنىڭ دادىسىغۇ، مەن ئانىسى بىلەن بەرىبىر توي قىلىمەن. شۇنداق بولغاندىكىن ئەگەر ئىككىمىز يەنىلا ئىتتەك تالىشىپ يۈرسەك سەت ئەمەسمۇ؟ بوۋاي — كۆڭلۈڭدىكى گەپنى دېمىسەڭ تېپىشمىنا. سەن زادى نېمە سەۋەبتىن مەن بىلەن بۇنداق ئۆچەكىشىسەن؟

كېربىي: (بېرگنىڭ سەمىمىيلىكىدىن ئازراق يۇمشايدۇ — يۇ، لېكىن يەنىلا قاتتىق ئەندىشە قىلىپ) ھىم، مەن ئانىسىنىڭ توي قىلىشىنى خالىمايمەن. يىگىت، قۇلاق سالغىن، مەن قېرىپ قالدىم. ئانىسى بۇ دۇنيادا مېنىڭ بىردىنبىر قارىنچۇغۇم، 15 يىلدىن كېيىن بىز ئاران تېپىشتۇق. ئۇ مېنى يەنە تاشلاپ كەتسە، بۇنىڭغا قانداقمۇ چىدىيالايمەن؟

بېرگ: (سەمىمىي ھالدا) مېنى ئۇنچىلا باغرى قاتتىق ئادەم دەپ چاغلىمىغىن، مەن ساڭا كۆيۈنىمەن.

كېربىي: ماقۇل بولىدۇ. (ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشقا باشلايدۇ) ئەمىسە سەن بىر پارلاق تېپىپ ئانىسىنى يىراق بىر يەرگە ئېلىپ كەتكىن، بۇ سېنىڭ بىزگە قىلغان ياخشىلىقىڭ بولسۇن. (ئالداپ) ساڭا ئوخشاش دېڭىزدا ئىشلەيدىغان قاۋۇل يىگىتكە خوتۇنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ قايسى پورتقا بارساڭ ئايال دېگەن تەييارغۇ.

بېرگ: (جۇدۇنى ئۆرلەپ) ئاغمىقا! (ئۆزىنى بېسىپ سالماقلىق بىلەن) مەن سېنى ئالدىماقچى ئەمەسمەن. لېكىن مەيلى دېڭىزدا، مەيلى قۇرۇقلۇقتا بولسۇن، پورتلاردىكى ھېلىقىدەك ئىنەكلەردىن زادى بىزارمەن. شۇڭلاشقا بىرەر مەرتىۋىلىك قىز بىلەن ئۆي — ئوچاقلىق بولۇپ راۋرۇس ياشىماقچىمەن. سېنىڭ مېنى ئانىسىدىن ئاجرىتىمەن دېگىنىڭ قۇرۇق ئاۋارىچىلىق. ئۇ ماڭا مەنسۇپ. ئۇ مېنىڭ ھاياتىم! مەن ئۇنىڭسىز ياشىيالمايمەن!

كېربىي: كېيىپ ئېيتسەڭچۇ، سەن بۇ پورتتىن كەتسەڭ بىر ھەپتە ئۆتمەيلا ئۇنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇيسەن.

بېرگ: سەن تېخى مېنى چۈشەنمەيسەن. سەن ھەر قانداق قىلىپمۇ مېنى ئۇنىڭدىن چاندۇرالمايسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن سەن بۇنداق گەپلەرنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالما! مەن ئۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ ئايرىلالمايمەن! سەن خاتىرجەم بولغىنكى، بىزنىڭ ھال — ئوقەتىمىز مېچىقاچان سەن ئويلىغاندەك ئۇنداق ئوسال بولمايدۇ. ئىككىمىز توي قىلغاندىن كېيىن دېڭىز بويىدا ئۆي تۇتىمىز. سەنمۇ ئۇنى داۋاملىق كۆرۈپ تۇرالايسەن. ئۇ ھەپتە ياشىغان يىللىرى سەن ئۇنىڭ بىلەن ئون بەش يىلدا ئاران بىر قېتىم دىدار

كۆرۈشۈپسەن. ئەمدى ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ. ئەجەبا شۇنچە يىل ئۇنى كۆرمەيمۇ ھېچنېمە بولماپسەن - يۇ، ئەمدىلىكتە ئۆي - ئوچاقلىق بولۇشنىڭ گېپى چىقىشىلا مۇنداق ئەتىۋارلىق قىلىپ كېتىپسەن.

كېرىستى: (ئۇكۇنۇپ) ئۇ ۋاقىتتا مەن ئانىنى دېگىنىز دېگەن بۇ ئالۋاستىغا يولۇقماي قۇرۇقلۇقتا چوڭ بولسۇن، دەپ ئويلىغان ئىدىم.

بېرگ: (مەسخىرە قىلىپ) سەن ئۆزەڭنىڭ بۈگۈنكىدەك دەرت - ئەلەمگە قېلىشىڭدىكى گۇناھنى دېگىزغا ئارتماقچىمۇ! ئاناڭ ئۆزىمۇ دېگىز پەرزەنتى. ئۇ بۇنى ئوبدان چۈشىنىدۇ.

كېرىستى: مەن ئۇنىڭ بىكار تەلەت دېگىزچىلار بىلەن ئارىلىشىشىغا يول قويمايمەن!

بېرگ: بىراق ئۇ ئاللىقاچان بىرسى بىلەن ئىسرالىشىپ بولدى.

كېرىستى: (غەزەپ بىلەن ئۈستەلنى مۇشتلايدۇ) توغرا! سەن دەل شۇ بىكار تەلەتلەرنىڭ بىرىسى. سەن يارىماس نەرسە، ماتروس! مەن ئۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئانىسىنى نابۇت قىلغانىدەك، سەنمۇ ئۇنى نابۇت قىلساڭ مەن قاراپ تۇرامدىم! ياق، ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس قەسەم ئىچىمەنكى، ئەگەر سەن ئۇنى ئالىمەن دەيدىكەنسەن ئالدى بىلەن مېنى ئۆلتۈرىسەن!

بېرگ: (ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالىدۇ ۋە ئارقىدىنلا قاتتىق كۈلىدۇ) ھا - ھا! قالتىس گەپ بولدى! مۇشۇ تۇرقىڭدىنمۇ ئاجايىپ ۋەھشىلىك چىقىپ تۇرىدۇ.

كېرىستى: (تەھدىت سېلىپ) قېنى كۆرۈپ قالارسەن!

بېرگ: (مەنسىتمەي كۈلۈپ قويىدۇ) قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل! بۈگۈن مەن ئانا بىلەن توي قىلىشىمنى قىلغان! (بىر خىل خۇرسەنلىك ۋە غەزەپ بىلەن) قىزىق، سەن كەچكىچىلا دېگىز ئۇنداق، دېگىز مۇنداق، دەپ ۋايساۋېرىشتىن نومۇس قىلمامسەن؟ كونا ماتروسمىش تېخى. ئانانىمۇ كەچكىچە شۇنداق گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈشكە قارىغاندا سەن ئەركەك ئەمەس، بەلكى بىر بىچارە مۇشۇك ئىكەنسەن.

كېرىستى: (تەرىنى تۈرۈپ) سەن مېنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىمنى ھامان بىلىپ قالىسەن. بەلكىم ئۆزەڭ پەرەز قىلغان ۋاقىتتىنمۇ بۇرۇنراق بىلىپ قالىسەن.

بېرگ: (مەنسىتمەي) بولدى پوقاتما. دېگىز مېنى قورقۇتۇپ يۈرەك ئالدى قىلىۋېتىپتۇ. شۇ ھالىڭغا يەنە پوقاتامسەن. ئانانىڭ ئېيتىشىچە سەن ئۇنى دېخانغا بەرمەكچى ئىكەنسەن. ئۇ نېمە دېگەن ئىسىل لايىق. ئاجايىپ ئىش، سەن ئانادەك ئىسىل قىزنىڭ ئاشۇنداق پۇت - قولى لاي ۋە تېزەككە مىلەنگەن بىر سەھرالىق بىلەن بىر ئورۇندا يېتىشىنى خالامسەن؟ ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى سەھرادىكى ئاشۇنداق ئىشلۇقتاك پىچىقسىز نەرسىلەر بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرۈشىنى خالامسەن؟

كېرىستى: ۋالاقلىما خومپەر!

بېرگ: مەن يالغان گەپ قىلىۋاتقىنىم يوقتۇ. ھالبۇكى سېنىڭ ھازىر ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھەممىسى قۇرۇقلۇق گەپما؟ دېگىز مېنى قورقۇتۇپ ھەر قانچە توخۇ يۈرەك، دۆت قىلى-

Altun0q

ۋەتكەن بولسىمۇ، سەن يەنە شۇنى چۈشىنىشىڭ كېرەككى، (ئۈستەلنى مۇشتلاپ) دېـ
ڭىز — قورقماس مەرت يىگىتلەر ياشايدىغان ماكان. ئۇلار پەقەت دېڭىزدىلا ئەركىن
ئۈزەلەيدۇ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ، بىلىمىنى ئاشۇرىدۇ. دېڭىزدا ياشىغان ئادەمـ
لەرنىڭ ھەممىسى پۇلنى دوست تۇتمايدۇ. ئۆز دوستىنىڭ يانچۇقىنى كولىمايدۇ. قىمـ
رۋاقلىقتىكىلەرگە ئوخشاش ئېلاس ئىشلارنى قىلمايدۇ. سەن ئۆزەڭمۇ ئۇزۇن يىللار
ماتروسلار باشلىقى بولغان ئادەم. بۇنىڭ ھەممىسى ساڭا ئايانغۇ؟

كېرىسىي: (تېرىكىپ توكروكالوزنى چاچرىتىپ) سەن ئايتىپ قالدىڭمۇ؟

بېرگ: سەن دېڭىزدىن ئايرىلدىڭ. دېڭىز سېنى تۇرالماس قىلىپ يىقىتىۋەتتى. سەن شۇ يىـ
قىلغان يېرىڭدىن تۇرالماي ۋايساۋاتىسەن، قاغاۋاتىسەن، (مەغرۇرلۇق بىلەن) دېڭىز
مېنىمۇ يىقىتىۋەتكىلى تاسلا قالدى. ئۇ ماڭا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ دوزاق ئوتىـ
غا تاشلىغان بولسىمۇ، ئەمما مەن قىلچە قىلمىنىم يوق. نەتىجىدە ئۇ مېنىڭ غەيرەتـ
شىجائىتىم ۋە قۇدرىتىم ئالدىدا مەغلۇپ بولدى. چۈشەندىڭمۇ؟

كېرىسىي: (تىمۇكىشىپ) چۈشەندىم، ئاتاڭنى، سەن ئۆزەڭنى قالتىس قەھرىمان كۆرسىتىپ ماختـ
ىنىپلا كەتتىڭغۇ!

بېرگ: (رەنجىپ) ئەگەر مەن ئازراقلا ئويدۇرما گەپ قىلغان بولسام، مېنى ئالدامچى دې
سەڭمۇ مەيلى! بىر ھەپتىنىڭ ئالدىدا مېنىڭ ئىش ئىزلىرىم، رەسمىم بىلەن بىللە
بوستون گېزىتىدە ئېلان قىلىندىغۇ، (كېرىسىيگە مەيۈسلىنىپ قاراپ ۋە كەمسىتكەن
ھالدا) سېنىڭمۇ ماڭا ئوخشاش باتۇرلۇق كۆرسەتكەن ئىش ئىزلىرىڭنى ئاڭلىغۇم كې
لىدۇ، لېكىن سەن خۇددى يوقاتقان، ئەسەبىلەشكەن ئادەملەردەك قورققانلىقىڭدىن
ۋايساپلا يۈرۈيسەن.

كېرىسىي: ھا ... ھا!... ھەي ئاخماق ـ ھەي ... ئۆز ۋاقتىدا پاراخوتتىكى چېنىمدا ساڭا قارىغاندا
نەچچە ھەسسە دەھشەتلىك بوران ـ چاپقۇنلارنى باشتىن كەچۈرگەنمەن. ئۇ ۋاقىتتىكى
كېمىلەر ھەقىقىي كېمىلەر ئىدى. كېمىدىكى ھەر بىر ئادەم بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدى
غان قەيسەر يىگىتلەر ئىدى. ھازىرقى پاراخوتلاردا قانچىلىك نەرسىلەر
بار! سېنىڭ ھەمراھلىرىڭ ھەتتا دېڭىز كېمىسى بىلەن چاتما كېمىنى پەرق ئېتەلمەيدۇ.
(بېرگقا ئەنسىرەپ قاراپ قويىدۇ) پەقەت پالۋېنىڭ تېگىگە چۈشۈپ كۆمۈر سېلىشنىلا
بىلىدۇ. بۇنداق نېمىلەرنىڭ قورقۇنچاقلىقى چىقسا پەقەت پاراۋۇزدا ئوت قالاشقىلا يارايـ
دۇ، خالاس!

بېرگ: (ئەلەم ۋە غەزەپ بىلەن) ھەي ئالۋاستى قېرى! سەن بىزدەك ئوت ياقار ئەزىمەتلەرنى
ھاقارەتلىمەكچىمۇ تېخى! بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ ھەر بىرسىچۇ، ھەلقىمدەك ئىسسىق
تۇتۇش ۋە ئېغىر يۈكۈشتىن باشقا ھېچقانداق ئىش قولىدىن كەلمەيدىغان ياۋروپا
لىقلىرىڭنىڭ ئون ئەچچىسىگە تېتىيدۇ.

كېرىسىي: (غەزەپ بىلەن پىچاقنى قول ئۈزۈشىدۇ) ھوي ئىرلاندىيىلىك توڭگۇز!

بېرگ: (ھاڭۋېقىپ) ئېرلاندىيىلىكلەر ساڭا نېمە ياماندىق قىلدى؟ ھوي ئۆزۈمنىڭ مايمۇن! بىلەمسەن، سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلاردا دەل بىزنىڭ ئۇرۇغىمىز كەم! شۇڭا سېنىڭ ئائىلەڭ ساڭا ئوخشاش بىر ئېرلاندىيىلىك يىگىتكە، بىر ئوت يالقۇن ئەرسىمەتكە مۇھتاج! پەقەت مەندەك بىر يىگىت سېنىڭ ئائىلەڭگە قوشۇلغاندىلا ئاندىن دەۋرىمىزنىڭ ساغلام ئوخشاش كالامىيلىرى، لەقۋا بولۇپ قالمايدۇ.

كىرىستىي: (كىرىسلودىن سەل - پەل تۇزغىلىدۇ. ئەمما غەزەپلەنگەنلىكىدىن گەپ قىلالمايدۇ) ھوي، سەن ئۆزەڭگە ھېچىراق سۆزلە جۇمۇ!

بېرگ: (سۆزىنى كۈلۈمسىرەپ) دېمەك سېنىڭ ئائىلەڭگە مەن كىرەي. شۇڭلاشقا يۈگۈنلا ئاننا بىلەن تويى قىلىمەن. مەن شۇ نىيەتكە كەلگەن ئىكەنمەن، سەن ھەر قانچە قېرىشقىسى-نىڭ بىلەنمۇ بىكار. سەن قېرى كالۋانىڭ ھېچنى تۇرسايمەن دېيىشىڭ پۈتۈنلەي خام - خىيال!

كىرىستىي: (خىتىراپ ۋاقىرايدۇ) سىلەر تويى قىلالمايسىلەر! (قولىغا پىچاقنى ئېلىپ، بېرگقا ئېتىلىدۇ. كىرىسلونى تېپىپ ئۆرۈۋېتىدۇ، بېرگ چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ ھۇجۇمىغا! ئاغا-يەل قۇرىدۇ. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ خۇددى كىچىك بالىنى ئويناتقاندەك كىرىستىينى ئويىتىدۇ. ئەمما ئۇ دەسلەپ چېتىلمايدۇ. پەقەتلا ئۇنىڭ ئوڭ قولىنى كەينىگە قايرىپ تۇرۇپ، قولىدىكى پىچاقنى ئېلىۋېلىپ بىر بۇلۇڭغا تاشلىۋېتىدۇ. ۋە ئۇنى مازاق قىلىدۇ)

بېرگ: كىچىك بالىنىڭ سىياقىغا كىرىپ قالغان سەندەك بىر بوۋاي پىچاق ئويىنسا، قالداق بولىدۇ! (ئېلىشىۋاتقان كىرىستىينى قاتتىق قاماللىۋالىدۇ، تويۇقسىزدىن غەزىپى ئۆرلەيدۇ - يۇ، يەنە مۇشتۇمىسىنى قايتۇرۇۋالىدۇ) بىر مۇشت بىلەن مۇنۇ جاھىل كالۋانى سەگىتىپ قوياي دېۋىدىم، خەيرىيەت! ساڭا ئاگاھلاندۇرۇش بېرەي، نېرى تۇر! (كىرىستىينى ئىتتىرىۋېتىدۇ. بوۋاي سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ تامغا يۆلىنىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ھاسىرىشىدىن بېرگقا يەنە ئېتىلماقچى بولغانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ.)

بېرگ: (ئاگاھلاندۇرۇپ) ھەي، ساڭا يېقىن كەلمە، كېلىدىغان بولساڭ چەيلەپ تاشلايمەن. سېنىڭ ئاننانىڭ دادىسى بولۇشىڭ بىلەنمۇ كارىم يوق! ئەمدى مېنىڭ تاقىتىم تاق بولدى! (خۇشال كۈلۈپ) ھەر ھالدا سەن ئۆزەڭ ياڭغۇز تۇرۇپ مەن بىلەن ئېلىشىشقا جۈرئەت قىلدىڭ. ئاز - تولا جىگىرىڭ بار ئىكەن. (دەرىزىدىن بىرسىنىڭ كۆلەڭگۈسى ئۆتىدۇ، ئىككىلىسى چۆچۈيدۇ. ئىشىكتە ئاننا پەيدا بولىدۇ.)

ئاننا: (بوكتى كۆرۈپ ھەم ھەيران قالىدۇ، ھەم خۇشال بولىدۇ) ۋوي، مايتىر، قايتىپ كەلگەنمىدىڭ؟ مەن ئاۋۇ تەرەپتە ئىدىم ... (ئىككىسىگە قاراپ، بىر پىشكەللىك بولغانلىقىنى پايقايدۇ) نېمە بولۇشتۇڭلار؟ (ئۆرۈلگەن كىرىسلوغا قاراپ ھەيران قالىدۇ) كىرىسلو نېمىشقا ئۆرۈلۈپ كەتتى؟ (بېرگقا قاراپ ئۇنى ئەيىبلەپ) مايتىر، سەن دادام بىلەن ئۇرۇشتۇڭمۇ؟ قول تەككۈزمەيمەن، دەپ ۋەدە بەرگەنتىڭغۇ؟

بېرگ: (ئۆزىگە كېلىپ) مەن بارمىقىمنىمۇ تەككۈزمىدىم، ئاننا! (بېرىپ كىرىسلونى يۆلەيدۇ. گۇمانسىراپ تۇرغان ئاننىغا قاراپ ۋەدە بەرگەندەك كۈلۈپ) ئەنسىرەپ كەتمە، سېنى كۈتكەچ ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈنلا ئانچە - مۇنچە ھەپىلىشىپ باقتۇق.

ئاننا: كىرىستىنو ئۆرۈلۈپ كەتكۈچىلىك ھالدا ھەيرانلىشىشقىلارما؟ (كىرىستىنغا) سەن ئۇنچىۋالا ماپسەنغۇ؟ زادى نېمە ئىش بولادى؟

كىرىستىنى: (ئېغىر تىنىپ، ئاننادىن كۆزىنى قاچۇرۇپ) بىز پاراخوت ۋە ماتروسلار توغرىلىق پاراڭ قىلىشىۋاتاتتۇق.

ئاننا: (خاتىرجەم كۆرۈلۈپ) ئۇنداقتا يەنىلا كونا پاراڭ ئىكەن ــ دە.

بېرگ: (دەررۇ ئورنىدىن بىر قارارغا كېلىپ، كىرىستىنغا جەڭ ئېلان قىلغاندەك قىياپەتتە كۆرۈنۈپ) ئۇ كەپنى توغرا ئېيتتىڭىز. بىز كۆپرەك سەن توغرىلىق تالاش ــ تارتىش قىلدۇق.

ئاننا: (خۇشۇمسىمىنى تۇرۇپ) مەن توغرۇلۇق؟

بېرگ: بولدى، كەپنى مەشەدىلا ئېيتىق دېيىشەيلى. ئەگەر سەن خۇشۇلساڭ، سېنىڭ ئالدىڭدىلا سۆزلىشەيلى. (ئۇستەلنىڭ سول تەرىپىگە كېلىپ ئولتۇرىدۇ.)

ئاننا: (بىر قارارغا كېلەلمەي بىر ئۇنىڭغا، بىر دادىسىغا قاراپ) بولىدۇ. ئېنىق سۆزلىشەيلى.

كىرىستىنى: (ئۇستەلنىڭ يېنىغا كېلىپ، بېرگقا ئېتىرازلىق بىلدۈرىدۇ) ياق! سەن مۇنداق قىلالمايسەن. ئاننا، ئۇنىڭغا، گەپنى ئاڭلىمايسەن دېگىن!

ئاننا: لېكىن مەن ئاڭلايمەن. ھەممە ئىشنى ئايدىڭلاشتۇرماقچىمەن.

كىرىستىنى: (ھەسرەت ھەم خاۋاتىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن) ئەمىسە مەيلى، لېكىن قانداقلا بولمىسۇن ھازىر سۆزلەشمەيلى. سىلەر قىرغاققا چىقىمىز دەۋاتاتتىڭلارغۇ، ئۈلگۈرەلمەي قالارسىلەر يەنە.

ئاننا: (قەتئىي) ياق، مەشەدە دېيىشمەكچىڭلارنى دەڭلار (بېرگقا قاراپ) ئۇ گەپ قىلىشنى خالىمايدىكەن، قېنى سەن ئاۋال گەپ قىلە مايتىر.

بېرگ: (بىر پەس ئېغىر تىنىدۇ، ئاندىن يەنە داۋاملاشتۇرۇپ) مېنىڭ ئېيتماقچى بولغىنىم ھېچقانچە گەپ ئەمەس. ئۇچۇغىنى ئېيتسام، ئۇ مېنى ئۆچ كۆرىدىكەن، مېنى كۆرگەن كۆزى يوق ئىكەن. مەن سېنى سۆيىدىغانلىقىمنى ئۇنىڭغا يۈز تۇرانە ئېيتتىم. (قىزىشىپ) ئاننا سەن مېنىڭ قەلبىمنى چۈشىنەمسەنغۇ؟

كىرىستىنى: (مەسخىرىلىك ھالدا زورىغا كۈلۈپ) ھا ــ ھا!... ئۇنىڭ ھەر قانداق پورتقا بارغاندا يولۇققۇرغان خوتۇنلارغا دەيدىغىنى ئەنە شۇ گەپتۇ.

ئاننا: (بىزار بولۇپ غەزەپ بىلەن) ئاغزىڭنى يۇمسالاڭ بولمامدۇ. (تولۇپ ــ تاشقان ھېسسىيات بىلەن بېرگقا قاراپ) ئۇ نېمە دېسە دېۋەرسۇن، مەن ساڭا ئىشىنىمەن ھايتىر.

بېرگ: (مىننەتدارلىق بىلەن) خۇدا سېنى ئامان قىلغاي!

ئاننا: ھە كېيىن نېمە بولدى؟

بېرگ: كېيىن ... (ئىككىلىنىپ) مەن ئۇنىڭغا ... (كىرىستىنغا بىلىنىپ قارايدۇ) مېنىڭمۇ مېنى خېلى سۆيىدىغانلىقىڭغا ئىشىنىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. (چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن) ئاننامۇ مېنى سۆيىدۇ، دېدىم. خۇدا ھەققى سەن مېنى خاراپ قىلما! (ئاننانىڭ ئىككى قولىنى چىڭ سىقىدۇ.)

ئاننا: (بېرگتىن ئەنسىرلىنىدۇ. ئەمما ئەگلىكتە قېلىپ زورىغا كۈلىدۇ) ئۇنىڭغا راس شۇنداق دېدىڭمۇ؟ ھە مايتىر؟ ئۇنىڭ خاپىلىقى بىكار ئەمەسكەن - دە. (سۆزنى ئەسلىكتە داۋاملاشتۇرۇپ) بەلكىم شۇنداقتۇر مايتىر. بەلكىم مەن سىنى سۆيمىگەندىمەن. مەن كۆپ ئويلاندىم. ئەسلىدە مەن بۇنداق بولۇپ قېلىشنى خالىمايتتىم، مايتىر. مەن تانمايمەن. مەن سىنى سۆيمەسلىككە تىرىشىپ كۆردۈم. بىراق (زورىغا كۈلۈپ) ئويلىسام زادىلا ئۇنداق قىلالمىغىدەكمەن. شۇڭا مۇشۇنداق بولۇپ قالدىم مايتىر. (ھاياجان ۋە تەمكىنلىك ئاھاڭىدا) شۇنداق. دەل شۇنداق! ئۆزىنى ئالداشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ مەن سىنى سۆيىمەن مايتىر!

كېرىببى: (ھەسرەتلىك ئاھ قىلىپ) ئاننا! (كىرېسلوغا يىقىلىدۇ.)

بېرگ: (مىننەتدارلىق بىلەن قاتتىق ھاياجانلىنىپ) ئاھ، خۇدا! ھەممىگە قادىر خۇدا!

ئاننا: (كەسكىن ھالدا) مەن ھېچقاچان بىرەر ئەرنى ھەقىقىي ياخشى كۆرۈپ باققان ئەمەس. ماڭا پۈتۈن ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم سىنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. ھەر قانداق ئەھۋالدىمۇ گېپىمگە ئىشەنگىن مايتىر!

بېرگ: (ئاننانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنى ئىككى قولى بىلەن قۇچاقلاپ) ئەلۋەتتە مەن سىنىڭ ئېيتقان ۋە ئېيتماقچى بولغان ھەر بىر سۆزۈڭگە ئىشىنىمەن. ئىككىمىز ئەبەدىل - ئەبەد بىللە بولىمىز، گۈزەل - بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرىمىز! (ئۇنى سۆيمەكچى بولىدۇ. ئاننا دەسلەپتە ئۆزىنى قاچۇرىدۇ - يۇ، لېكىن ئۇ قاتتىق ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكتىن ئۆزىنى باسالماستىن، ئىككى قولى بىلەن بېرگنىڭ بېشىنى چىڭ تۇتۇپ ئۆزىگە يېقىن ئەكىلىپ كۆزىگە تىكىلىدۇ ۋە قىزغىنلىق بىلەن ئۇنىڭ لەۋلىرىگە سۆيىدۇ.)

ئاننا: (ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ ئۆزىمۇ زورىغا كۈلىدۇ) خوش! (ئارقا ئىشىككە بېرىپ ئۇلارغا ئارقىسىنى قىلىپ سىرتقا قاراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ مۈرىسىنىڭ تىترىشىدىن ئىسەدەۋاتقانلىقى ۋە يىغىسىنى زورلاپ بېسىۋاتقانلىقى كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ.)

بېرگ: (چەكسىز سۆيۈنۈپ يايراپ كېتىدۇ. ئاننانىڭ دەۋاتقان گېپىنىڭ مەنىسىنى قىلچە چۈشەنمەستىنلا كۈلۈپ كېتىدۇ) خوش دەمسىنا؟ نەدىكى بىر كەلمە - كەلمەس گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈيمەن! مەن ھازىردىن باشلاپ سىنىڭ بىلەن مەڭگۈ بىللە بولىمەن. (كېرىببىغا قارايدۇ. كېرىببى بولسا، قىزىنىڭ خوش دېگەن گېپىدە باشقىچە مەنا بارلىقىنى ھېس قىلىپ ئۇنىڭغا ئۈمىت بىلەن تىكىلىدۇ) قانداق بوۋاي، يەنە دەيدىغىنىڭ بارمۇ؟ قىزىڭنىڭ گېپىنى ئۆز قۇلىقىڭ بىلەن ئاڭلىغانسەن، ئەمدى مېنىڭ غالىپ ئىكەنلىكىمگە ئىقرار بولارسەن. سەن ئەر كىشى بولغاندىن كېيىن يېڭىلگىنىڭگە ئەندى ئىقرار بول. (قولىنى ئۇزىتىدۇ) قېنى قولۇڭنى ئەكەل، ئەپلىشىپ قالايلى. ئۆتكەن ئىشلارغا سالاۋات، ئەمدى دوست بولۇپ ئۆتەيلى!

كېرىببى: (غەزىپىنى باسالماي) سەندەك ئادەملەرگە قول بەرمەيمەن. جېنىم تېنىمدىلا بولىدىكەن، بۇ ئىشقا ھەرگىز يول قويمايمەن!

بېرگ: (غەزەپلىنىپ) ئۇنداق بولسا قولۇمنىڭ دۈمبىسىنى تۇت. ساڭا شۇ لايىق ئىكەن. (تېـ خىمۇ كۈچەپ) يىغلىسىمۇ ئىستېتىكىنى بۇزمايراق تۇرۇشنى. خۇدا ئۇرغۇر!

كېرىمپىي: مەن يىغلىمىدىم! ... (ئۇنى مەسخىرە قىلىپ يەنە ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالىدا) ئاننا سېنى ئاز - تولا ياخشى كۆرىمەن دېسەڭ، لېكىن ساڭا تېگىمەن دېمىدى! (ئاننا ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا بۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭ چىرايىدا ئۈمىتسىزلىك ۋە غەيرى خاتىرجەملىك ئەكس ئېتىدۇ.)

بېرگ: (قارشىلىشىپ) شۇنداق، ئۇنىڭ ماڭا تېگىمەن دېگىنىنى مەنمۇ ئاڭلىمىدىم! ئەمما...

كېرىمپىي: (تەرسالىق بىلەن) مەيلى نېمىلىكى بولسۇن، ئاننىنىڭ ئاغزىدىن ئۇ گەپ چىقمىدىمۇ، ئىش تۈگىدى.

ئاننا: (خاتىرجەملىك بىلەن يېتىپ كېلىپ) راس مەن ئۇنداق دېمىدىم، مايېتىر.

كېرىمپىي: (ئەزۋەيلەپ) قانداق؟ ئاڭلىغانسەن؟

بېرگ: (ئۇنىڭ غەرىزىنى چۈشەنمەستىن كۈلۈپ تۇرۇپ) نېمە؟ سەن تېخى مېنىڭ تەكلىپ قويۇشۇمنى كۈتمىۋاتامسەن؟ بولىدۇ، مەن ھازىر ساڭا رەسمىي تەكلىپ قويىمەن. بىز بۈگۈنلا توي قىلايلى، بىزگە ئاللا يار - يۆلەك بولسۇن!

ئاننا: (مۇلايىملىق بىلەن) سەن مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ مايېتىر. مەن سېنى سۆيگەندىن كېيىن قالغان سۆزۈمنى...

بېرگ: (ئاننىنىڭ بۇ مۇئامىلىسى ئۇنى سەگەكلەشتۈرىدۇ) ياق، نېمىسى يوق.

ئاننا: مەن «خوش» دېدىم. (ئاۋازى تىترەيدۇ) بۇ ئاخىرقى سۆيۈش، مايېتىر!

بېرگ: (ئېرىغىپ تۇرۇپ كېتىدۇ ۋە ئۆز قۇلاقلىرىغا ئىشەنمىگەندەك) ئاننا سەن مېنى ئاخماق قىلىۋاتامسەن؟ چاقچاق دېگەنمۇ جايىدا بولسۇن - ھە، خۇدا ھەققى بۇنداق قىلمىغىن.

ئاننا: (ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ) ئاخماق قىلىش دەپ چۈشىنىۋاتامسەن؟ ياق، مەن ساڭا ھېچـ قاچان چاقچاق قىلىۋاتقىنىم يوق مايېتىر، گەپلىرىمنىڭ ھەممىسى راس.

بېرگ: ياق يالغان، سەن ھەرگىز ئۇنداق قىلمايسەن. سەن ئاينىپ قالدىڭمۇ نېمە؟

ئاننا: (تەۋرەنمەستىن) ياق، مەن ئاينىمىدىم.

بېرگ: (تىترىكىشىپ) سەن بىردەمنىڭ ئىچىدە ئۆزگىرىپ قالدىڭمۇ؟ تېخى ھېلىلا مېنى سۆيۈـ دىغانلىقىڭنى ئېيتقان ئىدىڭغۇ؟

ئاننا: شۇنداق، مەن سېنى سۆيىمەن. بۇنى نەچچە قېتىم خالىساڭ شۇنچە قېتىم ئېيتاـ لايمەن.

بېرگ: (گاڭگىراپ) ئەمىسە، ئەمىسە ... نېمە سەۋەپتىن ... ئاھ خۇدا ...! مەن گاڭگىراپلا قالدىمغۇ.

ئاننا: مېنىڭ ئويلاپ تاپقان ئەڭ ياخشى چارەم مۇشۇ، مايېتىر! (چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن) بىر ھەپتىدىن بېرى كېچە - كۈندۈز ئويلاپ مۇشۇ قارارغا كەلدىم. مايېتىر، مۇنداق قىلىش ماڭىمۇ ئاسانغا چۈشمەيدۇ.

AltunOq

بىرگ: خۇدا ھەققى، سەن راس گېپىڭنى ئېيتقىنا. بىز بىر - بىرىمىزنى شۇنچە ياخشى كۆرۈشىدىغان تۇرساق، ئىككىمىزنىڭ توي قىلىشىغا زادى نىمە توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ؟ (ئىشىكتە بىر ئىش كەلگەندەك بولۇپ كىرىبىيغا قاراپ غەزەپ بىلەن) سەن دۇشۇ ئاخماق نېرىنىڭ گېپىگە ئىشىنەمسەنا. ئۇ ماڭا بولغان ئۆچلىكىدىن ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلاپ سېنى ئايىنىتىپتۇ - دە، ھە؟

كىرىبىي: (چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، غالىبانە تەۋس ئېلىپ دەررۇ بىرگنىڭ گېپىنى بۆلۈپ) شۇنداق، ئاننا ماڭا ئىشەنمەيدۇ. ماڭا ئىشىنىدۇ. ئۇ ئۆز دادىسىنىڭ ئۆزىنى ئالدىماي دىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ - دە.

ئاننا: (دەرغەزەپ بىلەن دادىسىغا بۇرۇلۇپ) جىم ئولتۇر، سەن يەنە نىمە دەپ بىلجىرلاۋاتىسەن؟ ئالۋاستىغا توختاش كاپشۇرۇپ ھەممىنى مالىماتاڭ قىلىۋەتتىڭ! (نالە قىلىپ) ئاھ! ماڭا بولغان تەپرەتلىرىمنى ئاز - تولا ئۇنتۇپ سېنى ئەمدىلەتىن ئاز - راق ياخشى كۆرۈشكە باشلىۋىدىم.

كىرىبىي: (بىردىنلا روھى چۈشۈپ مىسكىن قىياپەتتە) مېنىڭدىن نەپرەتلىنىدىغانغا ھېچقانداق ئاساسىڭ يوق، ئاننا.

ئاننا: ئېيتىپ بېرەي... (بىرگقا قاراپ قويۇپ ئۆزىنى تۇتىۋالىدۇ) ھەي، مايتىر، سەن ئۇ- نىڭ دەۋاتقانلىرى بىلەن ھازىرقى ئىشنىڭ بىرەر باغلىنىشى بارمىكىن، دەپ قويۇلاپ قالىما.

بىرگ: (غەمكىن ھالدا) تەلۋەتتە بار. ئۇنىڭدىن باشقا نىمە سەۋەپ بولسۇن.

ئاننا: مەن ئۇنىڭ ئالا - جوقا سۆزلىرىنىڭ قايسى بىرسىگە ئىشىنىمەن. ۋاي - ۋۇي، ئەگەر مەن ئۇنداق گەپلەرگە ئىشىنىدىغان بولسام ئۆچ ياشلىق بالىغا توختاپ قالمامدىمەن؟

بىرگ: (پەرىشانلىق بىلەن تىرىكىپ) بىردەم ئۇنداق دەيسەن، بىردەم بۇنداق دەيسەن، سې- نى نىمە دەپ چۈشىنىشىمنى زادىلا بىلمەي قالدىمغۇ.

ئاننا: ئۇنىڭ بۇ ئىش بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق.

بىرگ: ئەمسە ئېيتقىنا، زادى نىمە گەپ؟ مېنى بۇنچىۋالا قىيىنىمغىن، يۈرۈگۈم بەكمۇ سى- قىلىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئاننا: (قەتئىيەتلىك بىلەن) ئېيتالمايمەن. ئېيتىشىممۇ خالىمايمەن. ئېيتماسلىقىمنىڭ تولۇق سەۋەپ بار. مۇشۇنىلا بىلسەڭ كۇپايە. ئىشقىلىپ سەن بىلەن توي قىلالمايمەن. شۇنداقلا گەپ. (كەينىنى يۆتكەپ) ۋاي - ۋۇي، بىز باشتىچىرەك گەپلەرنى قىلايلىمچۇ.

بىرگ: ياق مۇشۇ گەپنى قىلىمىز! (چۆچۈپ) سەن ئەرۋەتتە باشقا بىرسى بىلەن تويى قىلماقچىمۇ - يە؟

ئاننا: (كەسكىن ھالدا) ياق، ئۇنداق ئىش يوق.

بىرگ: (ھەيرەتلىنىپ) ئەمىسە يەنە قانداق سەۋەپ بولۇشى مۇمكىن؟ ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قانداق سەۋەپ بىلەن مېنىڭ كارىم يوق. مېنىڭچە سەنمۇ بىر قارارغا كېلەلمەيدىغان

ئايــال ئىكەنسەن. مەجبۇرلىمىغىنــە بىردىر نەرسە دېيەلمەيدىغان تۇخشايسەن، بولدى، ماڭا يول كۆرسىتەي. (ئۇنىڭ ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ ھىجىيىپ تۇرۇپ، بار كۈچى بىلەن ئاۋازىنى يۇمشــاق چىقىرىشقا تىرىشىپ) بىز يىتەرلىك پاراڭــلاشتۇق. ئۆيگە كىرىپ ئەڭ چىرايلىق كىيىمىڭنى كىيىپ چىققىن. ئاندىن بازارغا بارىمىز.

كىرىپچى: (ئوغىسى قايناپ) ۋاي - توۋا، بولمايدۇ. بارساڭلار بولمايدۇ. (ئانىنىڭ بىلىكىدىن تۇتىۋالىدۇ.)

ئانا: (بېرگنىڭ سۆزلىرىگە داڭ قېتىپ قالىدۇ - دە، ئۇنىڭ يېنىدىن ئاستا نېرى كېتىدۇ. ئىختىيارسىز ھالــدا ئۆيگە چۈمــىدۇ. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ راس - يالغانلىقىنى پەرق ئېتەلمەيدۇ. يەنە تۇرۇپلا، بىر ئىشتىن بىزار بولغاندەك بولۇپ) ئۇھ، نېمىلەرنى دەيــدىغانسەن؟

بېرگ: (ئۆكتەملىك بىلەن) كارىڭ بولمىسۇن! كىرىپ كىيىملىرىڭنى يۆتكەپ چىق. (كىرىپچىغا قاراپ) ئاخىرقى ھساپتا مـــەن يېڭەمدىمەن، ياكى سەن يېڭەمسەن، كۆرىمىزغۇ تېخى!

كىرىپچى: (ئانىغا سۈرلۈك قاراپ، ھەيۋە قىلىدۇ) مۇشۇ يەردە جىم ئولتۇر، ئانا ئاڭلىدىڭمۇ؟ [بىردەم ئانا ئۇنىڭغا، يەنە بىردەم بېرگغا قاراپ، ھەر ئىككىلىسى ساراڭ بولۇپ قالغانــمىدۇ، دەپ ئويلايدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىگە نىسبەتەن ئېچىنغان ھالدا مەسخىرىلىك كۈلۈپ، سۆكۈتتە تۇرىدۇ.]

بېرگ: (دەرغەزەپ بىلەن) ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ. ئۇ مېنىڭ ئېيتقىنىمنى قىلىدۇ، سەن ئۇنــىڭغا يېتىپ ئاشقىچە ئىگىدارچىلىق قىلدىڭ. ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەلدى.

ئانا: (سۆرۈن كۈلۈپ) نۆۋەت ساڭا كەلدىمۇ؟ مەن مېنى نېمە دەپ ئويلاۋاتىمەن؟

بېرگ: مەن سېنى بىر نەرسە دېمىدىم. بەلكى بۈگۈن كەچتە سەن ماڭا ياتلىق بولىســەن دېدىم. تېز كىرىپ كىيىمىڭنى يۆتكەپ چىق.

كىرىپچى: (بۇيرۇق قىلىدۇ) ئۇنىڭ گېپىگە كىرمە ئانا! (ئانىنا سوغ كۈلىدۇ.)

بوك: ئۇ ئۆزى خالايدۇ. سېنىڭ نېمە كارىڭ.

كىرىپچى: ئاڭلاپ قوي، ئۇ خالىمايدۇ، مەن ئۇنىڭ دادىسى.

بېرگ: دادىسى بولســاڭ نېمە بوپتۇ؟ ھازىردىن باشلاپ ئۇ مېنىڭ بۇيرۇقۇم بويىچە ئىش قىلىدۇ. ئەمدى سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلىمايدۇ.

ئانا: (كۈلۈپ) پاھ مۇنۇ بۇيرۇقلارنى كۆرۈڭ! سىلەر ساراڭ بولۇپ قالىسىلەر.

بېرگ: (ئانىغا قاراپ ئاچچىقلىنىپ بىلەن) تېزراق بولماسـەن! ئارقىڭغا سۆرۈپ نېمە قىلــسەن!) ئۇنىڭ ئىسرلىمىغىنىنى كۆرۈپ، خاپا بولۇپ) سەن مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاۋاتــامسەن - يوق؟

كىرىپچى: جىم تۇر ئانا!

ئانا: (ئاخىرى ئۆزىنى باسالماي ھاياجان ئىلكىدە پارتلايدۇ) ھەر ئىككىڭلار كۆزۈمدىن يوقـــلۇش!... (ئۇنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى كۈچلۈك ئېيتىلغان بۇ سۆزلىرى ھەر ئىككىلىسـ

نى ھالغ ـ تالغ قالدۇرىدۇ، ئۇلار ئاننافا قاراپ قىتىپلا قېلىشىدۇ. ئاننا قاتتىق كۈلىدۇ.) ھەر ئىككىلىڭ ئوخشاشلا ھالىقىلاردىن پەرقلەنمەيدىكەنسىلەر!... مېنى ھەممىڭ ئوخشاشلا مال ـ مۈلۈكتەك كۆرۈشىۋاتىسەنلەر ـ ھە؟ ئۆلتۈرۈپ تاشلاش! (ئۇلار ئىككىلىنىپ تۇرىدۇ. ئاننا تېخىمۇ غەزەپلىنىپ) ئۆلتۈرۈش دېيمەن! مۇشۇ تاپتا ھەر ئىككىڭلار خاتالاشتىڭلار! ئۇقتۇڭلارمۇ؟ قولاڭ سېلىپ تاشلاش. مەن ھازىر سىلەرگە بەزىبىر ئىشلارنى ئېيتىپ قويۇپ ئاندىن بۇ يەردىن كېتىمەن. (بېرگىغا قاراپ قوپاللىق بىلەن كۈلۈپ قويىدۇ) مەن ساڭا قىزىق بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرەي، قولاق سال. (كېرېبېينى كۆرسىتىپ) ئۇ مېنى ئىچكىرىدە تۇرسا، خاتىرجەم بىخەتەر تۇرىدۇ دەپ ئويلىغان ئىدى. شۇڭا ھەر قېتىم ئۇ مۇشۇ ھەفتە كەچ ئاچقاندا بۇ كەپلەرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىشىنى ئويلىغان ئىدىم. ئەسلى بۇ گەپنى مەن ساڭا ئېيتماقچى ئەمەس ئىدىم. لېكىن سەن مېنى ئېيتىشقا مەجبۇر قىلدىڭ. بولىدى، ئەمدى سەن بەرىبىر خاتالاشتىڭ. مېنىڭ كەپلىرىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بەلكىم سەنمۇ باشقىلاردەك ئەي ـ مۇشۇگىنى يېغىۋالارسەن. (سوغ كۈلۈپ) سەن ھېلىلا مەن سەن بىلەن توي قىلىدىغانلا بولسام، باشقا سەۋەبلەر بىلەن كارىڭ بولمايدىغانلىقىنى ئېيتتىڭغۇ. كېيىنكىدىن تېنىۋالمىساڭلا بولدى.

بېرگ: (ئەركەكلەرگە خاس جاسارەت بىلەن) كېيىن ـ كەپ. ھەرگىز تانمايمەن!

ئاننا: (قايغۇلۇق كۈلىدۇ) نېمە دېگەن ياخشى پۇرسەت بۇ! سەن تولىمۇ كۈلكىلىك ئادەم ئىكەنسەن، كۆرسىمىزغۇ. تېخى (ئۇستىلىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ مەسخىرىلىك كۈلكىسى بىلەن بىردەم ئۇنىڭغا، بىردەم بۇنىڭغا قارايدۇ. ئاندىن ئۆزىنى زورىغا بېسىۋېلىپ، خاتىرجەملىك بىلەن سۆزلەيدۇ.) ھەر ئىككىڭلارغا ئېيتىپ قوياي، يېقىنقى ئەلپازىڭلارغا قارىغاندا، ھەر ئىككىڭلار ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلماقچى بولغاندەك قىلىسىلەر، لېكىن بىلىپ قويۇڭلاركى، ئۆزەمدىن باشقا ھېچكىممۇ ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلالمايدۇ. ئۇقتۇڭلارمۇ؟ مەن نېمىنى خالىسام شۇنى قىلىمەن. ھەر قانداق ئەركىشى مەيلى ئۇنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ماڭا يا ئۇنداق، يا بۇنداق يول كۆرسىتىمەن، دەپ خام ـ خىيال ئەيلىمىسۇن، مەن ھېچكىمگە تاپانماستىن ياشاۋېرىمەن، مەن ھەر قاچان نان تېپىپ يېيەلەيمەن. مەن ئۆزەمگە ـ ئۆزەم خوجا. ئۇبدانىراق ئويلىشىپ ھېلىقى بۇيرۇقلارنى يىغىشتۇرۇۋېلىڭلار!

بېرگ: (مۇدازىرلىشىپ) مېنىڭدە زادى ئۇنداق نىيەت يوقلىقىنى ئوبدان چۈشىنىسەنغۇ. ماڭا ئاچچىقلىنىشىڭنىڭ ھېچبىر ھاجىتى يوق. (كېرېبېينى كۆرسىتىپ) ئەنە ئاۋۇ سېنىڭدە ھەقىقىي بارلىقىنى...

ئاننا: تۈۋتى كەلگەندە، ئۇنىڭمۇ گەپ قىلىمەن. بىراق سېنىڭ بايىقى قىلغان گېپىڭدەكمۇ ئۇنداق مەنا بار. سېنىڭ مۇقامىڭمۇ باشقا ئەرلەرنىڭكىگە پۈتۈنلەي ئوخشاش. (شىمەللارچە) ئۆلگۈر، ئاغزىڭنى يۇم! كېيىمگە قولاق سال!

بېرگ: ساڭا ئۇخشاش مەرتىۋىلىك قىزنىڭ ئاغزىدىن مۇشۇنداق قوپال گەپلەرنىڭ چىقىشى، ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ!

ئاننا: (سوغ كۈلۈپ) مەرتىۋىلىك؟ كىم ساڭا مېنى مەرتىۋىلىك دەيدۇ؟ (كىرپىي مۇرىسىنى كۆتۈرۈپ، ئىككى قولى بىلەن بېشىنى تىرەپ ئولتۇرىدۇ. ئاننا غەزەپ بىلەن كېلىپ، ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ، كۈچەپ سىلكىيدۇ) ئۇخلىما بوۋاي! قولاق سال! سەن ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن!

كىرپىي: (گەۋدىسىنى تۈزەپ، تۈت تەرىپىگە قاراپ، قاچىدىغان يەر تاپالمايۋاتقاندەك بىر خىل ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالىدۇ) ئاڭلىغىم يوق، ئاننا سەن خۇدۇكنى يوقاتقاندەك قىلسەن،

ئاننا: (پارتىلاپ) راس دەيسەن، سېنىڭ بىلەن تىنۇرۇۋەرسەم ساراڭ بولماي قالمايمەن! سېپسەن سەھەرا ئۇنداق ياخشى، مۇنداق ياخشى دىگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسى قۇرۇق گەپ. ھېلىقى چاغلاردا سەن ساڭا ئارقا - ئارقىدىن خەت يېزىپ، سەھرادىكى ھاياتنىڭ قانچىلىك بىزاپ ئىكەنلىكىنى، ھېلىقى نەۋرە ئاكىلىرىمنىڭ مېنى ئىت - ئىشەك ئورنىدا ئىشلىتىدىغانلىقىنى ئېيتقان ئىدىمغۇ لېكىن بۇنىڭغا قىلچە ئېتىبار قىلمىدىڭ. مېنى يوقلاپ بېرىشنى ئويلاپمۇ قويمىدىڭغۇ. مېنىڭ دېگىنىمدىن ۋازكەچ دىگەن گەپلىرىڭنىڭ ھەممىسى يالغان، سەن ھېچ قاچان ماڭا كۆيۈنمەيسەن. سەنمۇ ھېلىقىلار بىلەن ئوخشاشلا ئادەم!

كىرپىي: (دەرمانسىزلىنىپ) ئاننا، ئۇنچىۋالا ...

ئاننا: (ئۇنىڭ چۈشەندۈرۈشىگە پەرۋا قىلماي، نەپرەت بىلەن) مۇنداق بىر ئىشنى مەن ساڭا خەتلىرىمدە بايان قىلغان ئەمەس، سەن تاھايىتى چوڭ كۆرىدىغان ھېلىقى نەۋرە ئاكىلىرىڭنىڭ كىچىك بالىسى ــ پاۋېل مېنى دەپسەندە قىلدى. (ۋاقىراپ) بىراق بۇ مېنىڭ خاتالىقىم ئەمەس، مەن ئۇنىڭدىن ئۆلگىدەك نەپرەتلىنىمەن، ھەممە ئىش ئۇنىڭغا ئايان. ئۇ شۇنداق بەستلىك (بېرگنى كۆرسىتىپ) خۇددى ساڭا ئوخشايدۇ.

بېرگ: (سەل توختاپ مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگۈپ) ھەي ئۆلگۈر! (قايتىدىن ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ قالىدۇ ۋە چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنىچە غەزىپىنى زورلاپ باسىدۇ.)

كىرپىي: (ۋەسىلىنىپ قاتتىق ھەسرەتلەنگەن ھالدا) ئاننا!

ئاننا: (دادىسىغا قاراپ ئۇلارنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى قۇلىقىغا كىرمەي) مېنىڭ سەھرادىن قېچىپ كېتىشىمنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ. شۇڭلاشقا سەن ساتتىيولدا ئۇنىڭ خىزمەتچىسى بولدۇم. (كىنايىلىك كۈلۈپ) سەن بىر قىزبالىغا نىسبەتەن بۇ بىر ئوبدان خىزمەت دەپ ئويلايدىغانسەن. شۇنداقمۇ؟ (زىتىغا تېگىپ) قۇرۇقلۇقتا ئورەپ يىگىتلەر مەن بىلەن توي قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ئەتراپىمدا پەرۋانە بولۇشتى. توي قىلىش نىمە دىگەن ئامەت ئىش ــ ھە! لېكىن ئۇلارنىڭ مەقسىدى ھېچقاچان توي قىلىش ئەمەس ئىدى، (بۇ ۋاقىتتا بېرگ ئۆزىنى باسالماي، ھەسرەتلىك ئۇھ تارتىدۇ. ئاننا ئۇنىڭ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇش نىيىتى كېلىدۇ) سەن سىلەرگە ھەممىنى دەپ بېرەي، سەن

خۇددى تۇرمىگە قامالغاندەك تۆت تامنىڭ ئىچىگە قامالدىم. كېچە - كۈندۈز دىمەي خەقنىڭ يالىمىنى ياقتىم، خەقلەرنىڭ ۋاقىراپ بۇيرۇق قىلىشلىرىنى، تىل ھاقارەتلىرىنى ئاڭلاۋېرىپ يۈرىكىم سىقىلىپ ئۆلەي دېدىم. مېنىڭمۇ يورۇقلۇققا چىققىم كەلدى! (تۇساتتىن كېيىنىڭ ۋەزنىنى ئۆزگەرتىپ) ئاخىرى ھېچنېمىگە پەسەنت قىلمىدىم، نېمە ئامال. (بوغتاپ ئۇلارغا بۇرۇلۇپ قارايدۇ. ئىككىلىسى سۈكۈتتە ئولتۇرىدۇ. كېرىمبېي غام خىياللىرىنىڭ پۈتۈنلەي بەربات بولغانلىقىنى ئويلاپ روھى چۈشكەن ھالدا ياغاچتەك قېتىپ قالىدۇ. بېرگ غەزەپتىن بوغۇلۇپ ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان يانا تاپالماي ئولتۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ ھالىتى ئاتناغا نىسبەتەن بىر خىل ئەيىپلەشتەك تۇيۇلىدۇ - دە. قوپال ۋە يىغىسىز ئاۋازدا ۋاقىرايدۇ) بۇ ئىككىڭلار گاچا بولۇپ قېلىشتىڭمۇ؟ سەنلەرنىڭ نېمىلەرنى ئويلىشىۋاتقانلىقىڭلار ماڭا ئايان! سىلەرمۇ بەردىبېر ھېلىقىلارغا ئوخشاشلا ئەرلەر ئەمەسمۇ! (كېرىمبېيگە قاراپ غەزەپ بىلەن) ئىككىمىزنىڭ ئىچىدە كىم ئەيىپلىك ئىكەن؟ مەنمۇ ياكى سەنمۇ؟ ئەگەر سەن ئەشۇ چاغلاردا ئازراق بولسىمۇ دادىلىق بۇرچۇڭنى ئادا قىلىپ مېنى قايتۇرۇپ ئەكىلىۋالغان بولساڭ مەن مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالاتتىممۇ؟

كېرىمبېي: (قاتتىق چۈچۈپ) ئۇنداق دېمىگىن ئاتنا! چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، ئەمدى ئاڭلىمايمەن! (قولى بىلەن قۇلاقلىرىنى ئېتىۋالىدۇ.)

ئاتنا: (ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ ۋاقىرايدۇ) ئاڭلايسەن! (ئالدىغا بېرىپ قوللىرىنى تارتقۇچلاپ قاتتىق غەزەپ بىلەن) سېنىڭچە مەن قورۇقلۇقتا تۇرسام تۇرمۇشۇم بىخەتەر بولارمىش. لېكىن ئىككى يىلدىن بېرى مەن ئۆي خىزمىتى قىلغىنىم يوق ... يازغانلىرىڭنىڭ ھەممىسى يالغان! ئىككى يىلدىن بېرى مەن باشقىچە بىر غەيرى دۇنيادا ياشىدىم. ئۇ بولسىمۇ مەن ۋە مايتىرغا ئوخشاش ماتروسلار بىلەن يورتقا چىققاندىن كېيىن داۋاملىق بارىدىغان ھېلىقىدەك جاي، يەنى سەن ئېيتقان قورۇقلۇقتىكى ئىسلىزادىلار بارىدىغان ھېلىقىدەك جاي! دۇنيادىكى ئەركەكلەرنىڭ ھەممىسىنى خۇدا ئۇرسۇن! مەن ئۇلاردىن سەسكىنىمەن! نەپرەتلىنىمەن! (تامامەن خۇددى يوقاتقان ھالدا ئۆكسۈپ يىغلايدۇ ۋە يۈز - قوللىرى بوشىشىپ ئورۇندۇققا ئۆزىنى تاشلايدۇ. ئارقىدىنلا ئالدىدىكى ئۈستەلگە دۈم يېتىپ يىغلايدۇ. ئىككىسى سەكرەپ تۇرۇپ كېتىدۇ.)

كېرىمبېي: (يالىنارچە زارلايدۇ) ئاتنا! ئاتنا! بۇنىڭ ھەممىسى يالغان گەپ! ھەممىسى بىكار گەپ! (ئۆرە تۇرغىنىچە ئىككى قولىنى يۈزلاڭلىتىپ ئېچىنىشلىق يىغلايدۇ.)

بېرگ: (جىددىيلىشىپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالىدۇ.) ئەسلى مۇنداق گەپكەن - دە!

ئاتنا: (ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بېشىنى كۆتۈرىدۇ ۋە زەردە قىلىپ) قىلغان ۋەدەڭ ئېسىڭدىمۇ دېيمەن مايتىر؟ توي قىلمىغانلا بولسام، باشقا ھەر قانداق سەۋەپ بىلەن كارىڭ يوق ئەمەسمىدى. كېيىنچە يۈتكەپ سەن بىلەن بازارغا كىرىمەنمۇ قانداق؟ (كۈلىدۇ) قېنى شۇنداق قىلامدۇق.

AltunOq

بېرگ: (ئەسەبىيلىشىپ كېكەچلەپ) ئاھ ۋاي ئاللا! ۋاي تەۋۋا ... (ئاننا ئۆزىنى خاتىرجەم كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. بېرگنىڭ زېھنىغا تەگمەكچى بولىدۇ ـ بۇ، بەلكىم ئىختىيارسىزلا يېنىپ سۆزلەيدۇ.) ئەگەر مەن بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يالغان دېسەم سەن ئىشەنمەيدىغۇ دەيمەن، ئىشىنەمسەن؟ ئىشەنمەيسەن. چوقۇم ئىشەنمەيسەن! ئەگەر مەن مۇشۇ دېڭىز بويىغا كەلگەندىن كېيىن ئۆزگەردىم، ھەممە نەرسە ئۆزگەردى، ئۆتمۈشتىكى سەرگۈزەشتىلەر ماڭا مەنسۇپ ئەمەس. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئەرزىمەس نەرسىلەر دېسەم، سەن قاقاقلاپ كۈلمەرسەن. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ھالبۇكى تۇغۇلغانلىق كېچىدىكى ئاجايىپ ئۇچرىشىشتىن كېيىن سېنىڭ ماڭا بولغان سەمىمىيلىكىڭ، ئاق كۆڭۈللىكىڭ مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. شۇندىن كېيىن مەن سېنى ھېلىقىلارغا، ئۇنداقلا قۇرۇقلۇقتىكى ئەرلەرگىمۇ ئوخشىمايدىغان ئادەم ئىكەن دېگەن ئويغا كېلىپ، چىن كۆڭلۈمدىن ياخشى كۆرۈپ قالدىم. دەپ ئېيتسام كۈلۈپ تېلىقىپ قالارسەن. مەن سېنى ئالداپ ـ سالداپ تېگىشۋېلىشنىمۇ ئويلاپ باققان. لېكىن بۇنى قىلالمىدىم. مەن ھەقىقەتەن ئۆزگىرىپتىمەن. مەن سېنى ئالداپ تۇيۇق قىلالمايمەن. ساڭا ھەقىقى ئەھۋالنى ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالمىغان ئىدىم. لېكىن سىلەر ئۈككىلار ئاخىرى مېنى ئېيتىشقا مەجبۇر قىلدىڭلار. مەنمۇ سىلەرنىڭ باشقىلار بىلەن ھېچقانداق پەرقلەنمەيدىغانلىقىڭلارنى چۈشىنىۋالدىم. ئەمدى سىلەر مېنى تىللاپ پۇخادىن چىقىۋېلىڭلار! سىلەرنىڭ شۇنداق قىلىدىغانلىقىڭلارنىمۇ بىلىمەن. (توختاپ بېرگكە قارايدۇ. بېرگ سۈكۈتتە چەتكە قارىۋالىدۇ ۋە ئۇنىڭغا نەپرەتلىنىدۇ. ئاننا ھاياجانغا چۈشكەن ھالدا ئۇنىڭغا يالىنىدۇ.) سېنىڭ مۇھەببىتىڭ مېنى پاكلاشتۇردى دېسەم ئىشىنەمسەن؟ ئەزىمىرائىي خۇدا، بۇ مېنىڭ يۈرەك سۆزۈم! (ئۇنىڭ زۇۋان سۈرمەسلىكىنى كۆرۈپ قايغۇرىدۇ) ھۇ ئاتاڭنى! سەن ئىشەنمەيسەن تېخى، سەنمۇ باشقىلارغا ئوپ ـ ئوخشاش!

بېرگ: (تىترىگەن ئاۋاز بىلەن، ئاننىغا غەزەپ بىلەن ۋاقىرايدۇ) مەن باشقىلار بىلەن ئوخشاش، شۇنداقمۇ؟ سېنى خۇدا ئۇرسۇن! سەن پاكمۇ تېخى؟ ھۇي بۇزۇق! سېنى بوغۇزلاپ تاشلىمايدىغان بولسام! (ئورۇندۇقنى ئېلىپ ئىگىز كۆتىرىپ ئاننىغا ئېتىلىدۇ. كىرىستى چۆچۈپ ۋاقىرايدۇ ۋە يۈگرەپ كېلىپ قىزىنى قوغدىماقچى بولىدۇ. ئاننا ئۈمىدسىزلىك بىلەن بېرگكە تىكىلىپ تۇرىدۇ. بېرگ ئۆزىنى بېسىۋالىدۇ، ئورۇندۇقنى كۆتەرگىنىچە تۇرۇپ قالىدۇ.)

كىرىستى: (قەھرى ـ غەزەپ بىلەن) قولۇڭنى تارت، تەلۋە ساراڭ! ئۇنى ئۆلتۈرمەكچىمۇ سەن!

ئاننا: (دادىسىنى ئىتتىرىۋېتىدۇ) سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن! (بېرگكە تىكىلىپ جان ـ جەھلى بىلەن) قېنى ئۇر، جۈرئەت قىلالامسەن؟ ئۇرمامسەن، ئۇرساڭ مەن سەندىن مىننەتدار بولاتتىم. راست مەن مۇشۇ تاپتا ھەممىدىن بىزار بولدۇم.

بېرگ: (ئورۇندۇقنى بىر بۇلۇڭغا تاشلايدۇ ۋە ئىلاجسىز ھالدا) كۆزلىرىڭ مۆلدۈرلەپ تۇرسا سېنى ئۇرۇشقا قانداق قولۇم بارىدۇ؟ (ئەسەبىيلىشىپ) مەن سېنىڭ كاللاڭنى سېنىڭ

ئوغۇمنى ئەرگەندەك ئىززۇپتىشكە مەقلىق ئىدىم. ئەمما ئۇنداق قىلالمايمەن. دۇنيادا سەندىنمۇ رەسۋا ئايال، مەندىنمۇ ئەخمەق ئەر بولامدۇ؟ شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە ساڭا كۆڭلۈمنى بېرىپتىمەن. سېنىڭ بىلەن ئىززىي قىلىپ قىسۇۋىناق ھايات كەچۈرۈشنى خىيال - خىيال قىپتىمەن! (ئاۋازى كۆتىرەلگىنىۋ لېكىن ھەسرەتلىك چىقىدۇ) ئاھا ئىگەم! بەندەڭگە رەھىم قىلساڭچۇ! مەن پۈتۈنلەي تۈگەشتىمغۇ. يۈرەك - باغرىم لەخت - لەخت بولدىغۇ! بالا چېغىمدىن تارتىپ سەرسان بولۇپ يۈرۈپتىمەن ئىلاھىم، سەن ماڭا ئاقىۋەت مۇشۇ كۈنلەرنى تەقسىم قىلدىڭمۇ؟ مەن پۈتۈن مۇھەببىتىمنى مۇشۇ ئايالغا بېغىشلىغان تۇرسام، ئۇمۇ مۇشۇ يورتتىكى سەتەڭلەر بىلەن ئوخشاشلا بىر نىمىكەن ئەمەسمۇ. ئۇلار ئىككى - ئۈچ تەڭگىنى دەپ، ئۆزىنى پەدەزلەپ ھەر قاناق ئەر كىشى بىلەن يېتىپ - قوپىدىغان ئەمەسمۇ!

ئاننا: (چىقىراپ) بولدى قىل مايتىر! خۇدايا توۋا! (غەزەپ چېكىگە يېتىپ ئۆيتەلىنى زەردە بىلەن مۇشتلايدۇ) ماڭ يوقال كۆزۈمدىن!

بېرگ: (ھەرۋى يەنە ئۆرلەپ) شۇنداق مەن كېتىمەن. بىرىپ ۋىسكىنى بولۇشىغا ئىچىپ ئاغزىمدىكى مەينەت لەۋلىرىڭنىڭ ئىزنىسىنى يۇيۇپ - تازىلاپ، سەندەك خوتۇننى ئېسىمدىن چىقىرىپ تاشلايمەن. مەن ياراخوت كۆرۈنمەيدىغان جەھەننەمگە كېتىمەن. (ئىشىك تەرەپكە ماڭىدۇ)

كېرىبېي: (ھەكەپ تۇرۇپ قالىدۇ - يۇ، تۇساتتىن بېرگنىڭ بىلىكىگە ئېسىلىپ) ياق سەن كەتمىگىن، ئەڭ ياخشىسى، ئاننا سەن بىلەن توي قىلسۇن!

بېرگ: (ئۇنى سىلكىۋېتىپ قەھرى - غەزەپ بىلەن) قويسۇڭىز قېرى خۇمپەر! ئەمدى قانداق بىلەن توي قىلالايمەن؟ ئەمدى مەن ئۇنىڭ دوزاق ئوتىدا كۆيۈۋاتقىنىنى مايىدا ئۆرتىلىۋاتقىنىنى كۆرگىنىم تۇرۇپ. ئەمدى مەن ياراخوتقا چۈشۈپ يىراق جايغا كېتىمەن. ئۇقتۇڭمۇ؟ (ھاياجان بىلەن ئانناغا قاراپ) مېنىڭ قاغىشىم، ھەممىگە قادىر ئاللانىڭ قاغىشلىرى ئۇتقاي! سەن مېنى خاراپ قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، كەچتە ياتقان يېرىڭدە مايتىر بېرگقا قىلغان ئەسكىلىكلىرىڭنى ئويلاپ، ئۇخلىيالماي پۇچىلىنىپ ئۆكسىرەپ ئىلاھىم!

ئاننا: (قاتتىق قايغۇرۇپ) مايتىر! (بېرگ قايرىلىپمۇ قويماي گۈس - گۈس دەسسەپ چىقىپ كېتىدۇ. ئاننا ھېچنىمىنى ئاڭقىرالماي قاراپ قالىدۇ. بىر نەچچە قەدەم قوغلاپ بېقىپ، ئاخىرى بىلەكلىرىنى سوزغىنىچە بېشىنى چاڭگاللاپ ئۆكسۈپ يىغلايدۇ. كېرىبېي داڭ قېتىپ، بەرگە قاراپ تۇرۇپ قالىدۇ.)

ئاننا: (ئەسەبىيلەشكەن ھالدا بېشىنى كۆتىرىدۇ) چاقىرما، مەيلى كېتىۋەرسۇن. ئەگەر ئۇنىڭغا يېلىنىدىغان بولساڭ ...

كېرىبېي: (مەيۈسلىنىپ) چىقىپ ئازراق ھاراق ئىچەي.

ئاننا: (بوغۇلۇپ كۈلۈپ) سېنىمۇ ھاراق ئىچىشكە مەجبۇر قىلىمەن - دە! ھە! سەنمۇ مەنى بولىشىپ مېنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتمەكچى بولۇۋاتامسەن نېمە، شۇنداقمۇ؟

كېرىمبېي: (غەزەپ بىلەن ئۆرلەپ) توغرا، مەنمۇ شۇنداق قىلماقچى! سېنىڭ بۇ گەپلىرىڭ ماڭا خوش يېقىۋاتىدۇ دەپ ئويلامسەن؟ (ئۆزىنى باسالماي يىغلىۋېتىدۇ) مەن سېنى ئۇنداق ئايال دەپ ئويلىماپتىكەنمەن، ئانىنا.

ئانىنا: (مەسخىرە قىلىپ) سەنمۇ مېنى ھەيدىۋەتمەكچى بولىۋاتسەڭغۇ دەيسەن، شۇنداقمۇ؟ بۇ پەردە تۇرىۋەرسەم، ئەلۋەتتە ئابرويۇڭنى چۈشۈرىۋېتىشىم مۇمكىن. شۇنداق ئەمەسمۇ ـ يە؟

كېرىمبېي: ياق، سەن مۇشۇ پەردە تۇرىۋەرگىن. (بېرىپ ئانىنانىڭ مۈرىسىنى تۇتىدۇ، ئىككى قامچە بىلەن مەڭزىنى بويلاپ ئېقىپ چۈشىدۇ) بۇ ماڭا چۈشىنىشلىك ئانىنا، بۇ سېنىڭ خاتالىقىڭ ئەمەس! (ئانىنا بېشىنى كۆتىرىپ قارايدۇ، ئاتمىدىن تەسىرلىنىدۇ. كېرىمبېينىڭ غەزەپى يەنە ئۆرلەيدۇ) بۇنىڭ ھەممىسى دېگىنىمىز ئالۋاستىنىڭ ھىلە ـ نەيرىڭى! (ئىشىكنى مۇشتلايدۇ) ھەممىسى شۇنىڭ كاساپىتى! ئىككىمىز چاتما كېمىدە بىر ئوبدان ئۆتىۋاتقان چېغىمىزدا ھىلىقى ئىرلاندىيىلىكنى بىزگە يولۇقتۇرۇپ، ساڭا ئۇنى ياخشى كۆرسىتىپ، ماڭا قارشىلاشتۇرغانمۇ مانا مۇشۇ ئالۋاستى! ئەگەر ئۇ، ئىرلاندىيىلىك ماتروس بۇ يەرگە كەلمىگەن بولسا سەنمۇ ھازىرقى ئىشلار توغۇرلۇق ئېغىز ئاچمىغان بولاتتىڭ. مەنمۇ ئۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئۆتىۋېرەتتىم. دېمەك ھەممە ئىش ئۆز يولىدا كېتىۋەرگەن بولاتتى. (يەنە ئىشىكنى مۇشتلايدۇ) ئاھ، ۋەھشى ئالۋاستى!

ئانىنا: (ھالسىراپ) ئۇھ، ئەمدى بۇ گەپلەرنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ماڭ يۈگۈر، بازارغا بېرىپ هارىقىڭنى ئىچىپ كەلگىن.

كېرىمبېي: (سول تەرەپتىكى ئۆيگە كىرىپ شەپكىسىنى كىيىپ چىقىدۇ ۋە ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ، كەينىگە بۇرۇلىدۇ) سەن مۇشۇ پەردە كۈتۈپ تۇرغىن ھە، ئانىنا.

ئانىنا: (مۇشىمز ھالدا) يە شۇنداق قىلارمەن، يە ئۇنداق قىلماسمەن، ياكى مەنمۇ بېرىپ هاراق ـ شاراپ ئىچىپ مەس بولۇپ كېلەرمەن. يەلكى مەنمۇ ... بىراق سەن مېنىڭ قانداق بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىمنى بىلسەڭمۇ ھېچبىر يەنە قىلمايسەنغۇ. ماڭ يۈگۈر بېرىۋەر، (كېرىمبېي دەلدەڭشىپ مېڭىپ چىقىپ كېتىدۇ. ئانىنا ئۆزىنى ئورۇندۇققا تاشلاپ، داڭ قېتىپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ.)

— (پەردە چۈشىدۇ.)

ئۈچىنچى پەردە

[سەھنە تۈزۈلۈشى: ئۈچىنچى پەردىگە ئوخشاش. ئالدىنقى پەردىدىن ئىككى كۈن كېيىن، ئەتراپنى قويۇق تۇمان قاپلىغان، كەچ سائەت توققۇز مەزگىلى. پورتتىكى پاراخوتلارنىڭ گۈدۈك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. كابىنەتتىكى ئۈستەل ئۈستىدە كىچىككىنە لامپا پىلىلداپ يېنىپ تۇرىدۇ. پولدا بىر دانە چامادان قويۇقلۇق تۇرىدۇ. ئانىنا بېشىغا شىلەپە كىيىپ خىلى جايىدا ياسانغان بولۇپ، تەقتى ـ تۇرقى ئۈستى ـ

بېشى بىرىنچى پەردىدىكىگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ چىرايى تاتىراڭغۇ بولۇپ، ئا-
دەتتىن تاشقىرى چارچىغانلىقى ۋەمۇشۇ بىر نەچچە كۈندىن بېرى قاتتىق
قايغۇ - ئەلەملەرنى تارتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ
تۇرىدۇ. ئۇ قوللىرىنى تىزىغا قويۇپ ئەس - ھوشىنى يوقاتقان ھالدا كىرىسلوغا چۆ-
كۈپ مەڭدەپ ئولتۇرىدۇ. بىرسىنىڭ تاشقارقى ئىشىكنى ئېيىمىنىۋەرەك چېكىۋاتقانلىقىنى
ئاڭلىمىدۇ. ئاننا چۆچۈپ تۇرۇپ كېتىدۇ. ھەم ئۈمىتۋارلىق ھەم قورقۇنچلۇق تۈيغۇسى
بىلەن ئىشىككە قارايدۇ.]

ئاننا: (بوش ئاۋازدا) كىرىڭ! (بىردىنلا غەيرەتلىنىپ ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن) كىرىڭ!
[ئىشىك ئېچىلىپ كېرىبىي سۆرەلمىلىك بىلەن كىرىپ كېلىمىدۇ. ئۇ خىيلى ئېغىر
كەيپ بولغان ۋە يەنە بىر بوتۇلكا كۆتىرىۋالغان. ئۇ ئاننادىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ،
مۇلاۋا دەمدەڭ قانداقتۇر بىرنەملەرنى دەپ غۇدۇرايدۇ.]

كېرىبىي: بۇ نىمە دىگەن قويۇق تۇمان!...

ئاننا: (مەڭسىتمىگەن ھالدا) ئاخىرى قايتىپ كەپسەن - دە، ياھ، تىلەتلىك نىمە دىسىگەن
چىرايلىق! (مازاق قىلىپ) مەن ئېغى سېنى، سېنىڭ قىلغان بەمايا ئىشلىرىڭنى
ئاڭلاپ بىزار بولۇپ ئىككىنچى بۇ يەرگە ئاياق دەسسىمەسمىكىن، دەپ ئويلاپتىمەن!

كېرىبىي: (قورۇنۇپ، دەرمانسىز ھالدا) مۇشۇنداق گەپنى ئەمدى قىلمىساڭ ئاننا! (ئۇ-
ئەلنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، بوتۇلكىنى قويۇپ بېشىنى تۇتىدۇ.)

ئاننا: (ئىچ ئاغرىتىپ) نىمە بولدۇڭ؟ مىجەزىڭ يوقمۇ؟

كېرىبىي: (گۈمۈش ھالدا) بېشىم ئاغرىپ بولماي كېتىۋاتىدۇ.

ئاننا: ئىككى كۈندىن بېرى توختىماي ئىچىۋەرسەڭ شۇنداق بولماي. (زەردە بىلەن) مېنى
كېمىدە يالغۇز تاشلاپ قويۇپ، ئىككى كۈن يوقاپ كەتكەندىكىن ئويدان بوپتۇ!

كېرىبىي: (خورسىنىپ) كەچۈرگىن، ئاننا!

ئاننا: (مەسخىرىلىك كۈلۈپ) كەچۈرگىن؟!

كېرىبىي: سەن دىگەندەك بېشىمنىڭ ئاغرىقى ھاراقتىنلا ئەمەس، بەلكى كۆپ خىيال قىلىش-
تىن. مەن نۇرغۇن ئويلاندىم. سەن ۋە ئۆزۈم توغرىلىق كۆپ ئويلاندىم.

ئاننا: مەن توغرىلىق قانداق ئويلاندىڭ؟ سەن مېنى ھېچقانداق ئويلانمايدۇ، دەمسەن؟

كېرىبىي: كەچۈرگىن ئاننا! (چامادانغا كۆزى چۈشۈپ چۆچۈپ) نەرسىلىرىڭنى يىغىشتۇرۇپ
نەگە... ئاننا...

ئاننا: (كۈچىنىپ) شۇنداق، سەن مېنى قەيەرگە بېرىشقا تېگىشلىك دەپ ئويلىغان بولساڭ،
مەن دەل شۇ يەرگە كەتمەكچىمەن.

كېرىبىي: ئاننا!

ئاننا: بۈگۈن مەن بازارغا كىرىپ نيۇ - يوركنىڭ پويىز بېلىتىنى ئېلىپ بولۇپ، ئۇ يەردە
ئۇزۇن ۋاقىت كۈتۈپ تۇرۇپ زېرىكىپ كېتىپ، بولالماي ئاخىرى بۈگۈن ماڭماسلىق
قارارىغا كەلدىم. بىراق ئەتە ئەتىگەندە جەزمەن ماڭىمەن. بۇ يەردىن بەربىر كېتىمەن.

كىرىشىي: (بېشىنى كۆتىرىپ يىلمىيىپ) ياق كەتمىگىن ئاننا!

ئاننا: (سۆزۈن كۈلۈپ) ئەمدىقا كەتمەيمەن، ئېيتقىنا قېنى.

كىرىشىي: ئۇنداق قىلسا، كەتمىگىن، مەن ھەممىنى تورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم.

ئاننا: (گۇمانسىراپ) نېمىنى تورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇڭ؟

كىرىشىي: (گويا ئۇنىڭ سوئالىغا دىققەت قىلمىغاندەك سەزگۈرلۈك ھالدا) باياتىن سەن كۈتتۈم دېدىڭغۇ. سەن شۇ مېنى كۈتكەنسەن، جەزمەن شۇنداق.

ئاننا: (تويپاللىق بىلەن) قالتىس ئويلاپسەن...

كىرىشىي: ئۇنداقتا سەن ھېلىقى ئىرلاندىيىلىك يىگىتنى كۈتكەنمىدىڭ؟

ئاننا: (خىتاب قىلىپ) ئەگەر بىلگىڭ كەلگەن بولسا، دەل شۇنداق! (ئۇمىتسىزلىك بىلەن كۈلۈپ) ئەگەرچەندە، ئۇ قايتىپ كەلمىسۇ، جەزمەن مېنى ئۇرغىلى ياكى ئۆلتۈرگىلى كېلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ مەن ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشىنى ئۈمىت قىلىمەن، ھەر ھالدا كۆرۈنمەي كەتكەندىن كۆپ ياخشى. ئۇ مېنى نېمە قىلىۋەتسىمۇ ھەرگىز ئېغىر ئالمايمەن.

كىرىشىي: سەن ئۇنى شۇنچە بەك ياخشى كۆرۈپ قالدىڭمۇ؟

ئاننا: سېنىڭچىچۇ!

كىرىشىي: ئۇ كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ساڭا بەكمۇ ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ ئاننا!

ئاننا: (دىلى ئېرىپ) بۈگۈن سەن باشقىچىلا مۇلايىم بولۇپ قاپسەنغۇ؟

كىرىشىي: ئويلاپ قارىسام، ھەممىگە سەۋەبچى بولغان ئادەم دەل ئۆزۈم ئىكەنمەن. مېنىڭ ئەسكىلىكىمدىن سەن شۇنچىۋالا كۆپ ئازاپ - ئوقۇبەتلەرنى تارتتىڭ. (يىلمىيىپ) مەندىن ھەرگىز رەنجىمە. كەچۈرگىن ئاننا. مەن ئۆزەمۇ بىر ھاماقەت چال!

ئاننا: كىم سەندىن رەنجىپتۇ؟

كىرىشىي: مېنىڭ كاساپىتىمدىن شۇنچە كۆپ ئازاپ چەكتىڭ. مېنى ئەپۇ قىلغىن ئاننا، مەن سېنىڭ تۇرمۇشۇڭنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇرۇپ گۇنايىمنى يۇيىمەن. ئەگەر سەن ئاشۇ ئىرلاندىيىلىك ماتروس بىلەن توي قىلىپ بەختلىك ئېچىلىدىغانلا بولساڭ، بۇنىڭغا مەنمۇ خۇرسەن بولىمەن.

ئاننا: (ئېرەنسىزلىك بىلەن) ھەي، سەن بىر ياخشى پۇرسەتنىمۇ قولدىن كەتكۈزۈۋەتتىڭ. ئەگەر ھازىر مېنىڭ مۇنداق ئۆزگەرگەن بولساڭ، بۇ كىشىنى خېلى خۇشال قىلىدۇ.

كىرىشىي: (يىلمىيىپ) ئۇنداقتا بەلكىم كۈنلەرنىڭ بىرىدە مېنى ئەپۇ قىلىۋېتەرسەن!

ئاننا: (خۇشياقمىغاندەك كۈلۈمسىرەپ) ھازىرلا ئەپۇ قىلدىم.

كىرىشىي: (ئاننانىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ سۆيۈپ كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا) ئاننا لىرا! ئاننا لىرا!

ئاننا: (تەسىرلىنىپ سۆيۈش ھالدا) سۆزەن سالمىساڭچۇ، ئەپۇ قىلغىدەك ھېچقانداق ئىش يوققۇ. سەنمۇ - مەنمۇ ئەيىپلىك ئەمەس. ھېلىقىنىڭدا تېخىمۇ گۇنا يوق. ھەممىمىز ئوخشاشلا بىچارىلەرمىز. دۇنيا دېگەندە نى - نى ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. بىز ئۆزىمىز دومىچىلىقتا قالغانلا گەپ — خالاس.

AltunOq

كېرىمبېي: (قىزىقسىنىپ) توغرا ئېيتىسەن ئاننا، راس! بىز ھېچقايسىمىز ئەيىبلىك ئەمەس. (مۇشتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ) بۇنىڭ ھەممىسى دېڭىزدىن ئىبارەت ئەشۇ ۋەھشى بالىياۋۇزنىڭ كاساپىتى!

ئاننا: (ئاچچىق كۈلۈپ) ۋاي - ۋۇي سەن يەنىلا شۇ گەپنى قىلسەنغۇ؟ (كېرىمبېينىڭ كۆڭلى خەش بولۇپ كېتىدۇ، ئاننا قىزىقسىنىپ سورايدۇ) سەن بىلمايسەن، مېنىڭ ئىشلىرىمنى ئوڭۇشلاشتۇرۇپ قويدۇم دەۋاتاتتىڭ. مېنى قانداق ئوڭۇشلاشتۇرماقچىدىڭ؟

كېرىمبېي: (ئىككىلىنىپ) مەن يىراق دېڭىز سەپىرىگە چىقماقچىمەن، ئاننا.

ئاننا: (چۆچۈپ) سەن... يەنە نېمە ئىش بولدى؟

كېرىمبېي: مەن بىر پاراخوت بىلەن توختام تۈزۈپ قويدۇم. ئەتىلىككە ماڭىمەن. مەن يەنە بۇرۇنقىدەك يوتىسمانلىق كەسپىمنى قىلىۋېرىمەن. (بۇ سۆزلەۋاتقاندا ئاننا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ، ھەسرەتلىك كۈلۈمسىرەيدۇ.) مۇشۇنداق قىلسام، سەن ئۇچۇن ئەڭ مۇۋاپىق بولىدىغاندەك. مەن سېنىڭ تەقدىرىڭگە ئۆۋال قىلدىم. ئانىڭنىڭ تۇرمۇشتا ئازاپ چېكىشىڭىزمۇ سەۋەبچى بولدۇم. ئەسلىدە مەن سېنى جاپا تارتقۇزمايمەن، دەپ ئويلىغان بولسامۇ، بۇ خىيالىم پۈتۈنلەي بەربات بولۇپ كەتتى. مۇشۇ ئالۋاستى دېڭىز مېنى ھەممە جايدا ئادەم قېلىپىدىن چىقىرىۋەتتى. ئۇنىڭ بىلەن ھەپىلىشىشكەنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوقلىقىنى ئەمدىلا چۈشەندىم. ھەي... قارىغاندا ھېچكىممۇ ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىگىدەك.

ئاننا: (ئاچچىق كۈلۈپ) ئۇنداقتا سەن مېنى مۇشۇنداق ئوڭۇشلاشتۇرماقچىمىدىڭ؟

كېرىمبېي: شۇنداق، بۇ ئالۋاستى مېنى ئۆزىگە بەيئەت قىلىۋالغاندىن كېيىن، ئەمدى ساڭا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەس دەپ ئويلايمەن.

ئاننا: (ھەسرەت بىلەن) ۋاي توۋا، سەن ئۆزەڭنىڭ يەنىلا بۇرۇنقى ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىڭنى تېخى چۈشەنمەيۋاتامسەن؟ ئەجەبا سەن... (ئاتىسىنىڭ چىرايىدىكى تەرسالىقنى بايقاپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىش نىيىتىدىن يانىدۇ) بولدى سۆزلىگەننىڭ پايدىسى يوق. سېنىڭ بۇ ئوي - پىكىرلىرىڭ بەربىر توغرا ئەمەس. ئەمدى ئەيىبلەۋېرىشىڭمۇ ھاجىتى قالمىدى. بىراق سەن قانداقسىگە مۇشۇنداق ئوڭۇشلاشتۇرۇشنى مەن ئۈچۈن مۇۋاپىق دەپ ئويلاپ قالدىڭ؟

كېرىمبېي: مەن تېخى سۆزلەپ بولمىدىمغۇ، مەن پاراخوت شىركىتىدىكىلەرگە، ھەر ئايلىق مۇئاشىمنىڭ ھەممىسىنى ساڭا بېرىشنى ئېيتىپ قويدۇم.

ئاننا: (ھەسرەتلىك كۈلۈپ) ھىممىتىڭگە ھەشقاللا. مەن تېخى سېنىڭ بىر تەڭگە تىيىن پۇلۇڭغا موھتاج بولىدىغان ھالغىمۇ چۈشۈپ قالغىنىم يوق.

كېرىمبېي: (ئازاپلىنىپ يەرگە قاراپ) بىلىمەن، بۇ ئانچە كۆپ پۇل ئەمەس، لېكىن ھەر ھالدا تۇرمۇشۇڭنى قامداشقا يېتىدۇ. ئۇنداق بولغاندىن كېيىن سېنىڭ قايتىپ كېتىپ بۇرۇنقىدەك...

ئاننا: (دەرھال ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋېتىپ) بولدى، سۆزلىمەيلا قوي! بۇ گەپلەرنى قايتا ئاغزىڭغا ئالما، بولامدۇ؟

كېرىمبېي: (سەل توختاپ خۇشامەت قىلىپ) مەن بازارغا كىرىپ ھېلىقى ئىرلاندىيىلىك يىگىتنى ئىزلەپ باقاي، بولامدۇ ئاننا!

ئاننا: (تېرىكىپ) ھاجىتى يوق، سەن مېنى ئۇنى قايتۇرۇپ كەلگۈسى بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاۋاتامسەن؟

كېرىمبېي: (ئەپسۇسلانغان ھالدا تۇرۇپ كېتىپ) ئۇھ، بۇ ھاراق ئادەمنى بەكمۇ قىينىدىغۇ، ئىچىم سىقىلىپ ئۆلەي دېدىم، زادى بولالمايۋاتىمەن. (چاپىنىنى يېشىپ پولغا تاشلايدۇ - دە، ئاراققىدە ئاۋاز چىقىپ كېتىدۇ).

ئاننا: (چۆچۈپ) يانچۇقۇڭدىكى نېمە؟ ۋاي خۇدايىم قوغۇشۇن سېلىۋالغانمىدىڭ - يە؟ (زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ چاپاننىڭ يانچۇقىنى ئاختۇرۇپ بىر دانە تاپانچىنى تېپىۋالىدۇ. ئەجەبلىنىپ بىردەم تاپانچىغا، بىردەم دادىسىغا قارايدۇ) تاپانچا!؟... بۇنى نېمە قىلىسەن؟

كېرىمبېي: (ئۇۋۇلىنىپ) مەن بولسام گالۋاڭ چال، دەسلەپتە ھەممە بالانى تېرىغان ئادەم ئەشۇ ماتروس، دەپ ئويلاپ، شۇڭا بۇنى يانچۇقۇمغا سېلىۋالغان ئىدىم.

ئاننا: (خاۋاتىرلىنىپ تىترەپ كېتىدۇ) سېنى بۇنچىلا گالۋاڭلىق قىلار دەپ خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەپتىكەنمەن.

كېرىمبېي: (ئالدىراپ - تېنەپ كەپكە توشۇق سالىدۇ) ئەملىيەتتە مەن ئۇنداق قىلغىنىم يوق، شۇئانلا ئەقلىمنى تېپىپ بۇنىڭغا ئىشلىتىدىغان ئوقنىمۇ سېتىۋالمىدىم. مانا ئەمدى بۇ ئىشلارنى زادى ئۇنىڭدىن كۆرگىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ يەتتىم.

ئاننا: (يەنىلا گۇمانلىنىپ) ياخشىغۇ، ماقۇل ئەمىسە، ئوقى بولسۇن - بولمىسۇن بۇنى تەمتىس قويۇپ تۇراي، (تاپانچىنى ئارتىمغا سېلىپ، ئېغىزىنى ئېتىپ قويىدۇ.)

كېرىمبېي: (يارىشىش كويىدا بولۇپ) خالىساڭ ئۇنى دېڭىزغا تاشلىۋېتەمسەن، ياكى باشقا بىرنېمە قىلامسەن، ئۆز ئىختىيارىڭ. (سەل توختاپ) ئۇھ، زادى بولالماي كەتتىم. كىرىپ بىردەم يېتىۋالاي. (ئاننا ئۆيستەلدىن بىر دانە ژورنالنى ئالىدۇ. كېرىمبېي ئىككىلىنىپ قاراپ تۇرىدۇ) مەن مېڭىشتىن بۇرۇن ئوبدانراق پاراڭلىشىۋالايلى بولامدۇ؟

ئاننا: (گۇمۇش ھالدا) ھېلىقى پاراخوت نەگە بارىدىكەن؟

كېرىمبېي: كاپىرونغا، ئۇ يەر جەنۇبىي ئافرىقىدا، ئەنگلىيىنىڭ ھولىندون دېلى» ناملىق پاراخودى ئىكەن. (يەنە دىلغول بولۇپ قېلىپ ئاقەدسىزلىك بىلەن) ئاننا، سەن مېنى راستىنلا ئەيىپ قىلدىڭمۇ؟

ئاننا: (خۇشياقمىغان ھالدا) ھەئە. سەن ئەيىبلىك ئەمەس. ھەر ئىككىمىز ئوخشاشلا گۇناھسىز...

كېرىمبېي: (يېلىنىپ) ئۇنداقتا مېنى بىر سۆيۈپ قويسام بولامدۇ؟

ئاننا: (يۈزىنى بۇراپ، ئاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ)بولىدۇ. كۆڭلۈڭنى بۇزما

كېرېمى: (قىزىنى سۆيۈپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ) ئانىنا لېرا! مەن (مۇۋاپىق سۆز بىلەن كۆڭلىدىكىنى ئىپادىلىمەكچى بولۇپ زورۇقىدۇ. لېكىن نىمە دېيىشىنى بىلەلمەيدۇ، ھەسرەت بىلەن كۆز يېشى قىلىدۇ) نىمە دېيىشىمنى بىلمەيۋاتىمەن، ياخشى چۈش كۆرۈڭىن ئانىنا! (ئىچكىرىسىگە كىرىپ كېتىدۇ)

ئانىنا: خوپ، ياخشى چۈش كۆرگىن. (يەنە بوتۇلكىسىنى ئېلىپ ئاستا مېڭىپ سول تەرەپتىكى ھوجرىنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ ۋە بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە روھسىز ھالدا ئۆيگە كىرىپ ئىشىكنى يېپىپ قويۇپ، ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇپ بايىقى ژورنالنى ئۆرۈپ - چۆرۈيدۇ. ئۇ ژورنالغا مەپتۇن بولۇپ، كاللىسىدىكى ئوي - خىياللارنى باسماقچى بولىدۇ - يۇ، لېكىن ئۇنىڭلىق بىلەن ھېچقانداق ئاراملىق تاپالمايدۇ. ئاخىرى ئۇ ژورنالنى ئۈستەلگە چۆرۈپ تاشلايدۇ - دە، چاچراپ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ئۇ ياندىن - بۇ يانغا مېڭىشقا باشلايدۇ. تىترەڭگۈ ئاۋازى بىلەن، زورۇقۇپ ۋارقىراپ ئۆز - ئۆزىگە سۆزلەيدۇ) ئاھ خۇدا! چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، مەن بۇ يەردە يەنە نىمىنى كۈتىمەن... ئاخماق! (ئىختىيارسىزلا كۈلۈپ يەنە تۇيۇقسىز توختايدۇ. بۇ چاغدا! پالۋىنىدا بىراۋنىڭ ئېغىر قەدەملىرى بىلەن ماڭغانلىق شەپىسى ئاڭلىنىدۇ. ئۇ، بۇ تىۋىشنى خۇددى ئۇزۇن كۈتىۋاتقان ئادەمنىڭ ئاياق تاۋۇشى ئىكەنلىكىنى سەزگەندەك قىلىپ ھاياجانلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ سەل چۆچۈيدۇ - يۇ، لېكىن خوشاللىقىدىن ئىختىيارسىزلا «مايېر» دەپ شىۋىرلايدۇ. تۇرۇپلا يەنە بىر خىل ۋەھىمىگە چۈكىدۇ. ئاندىن ئۈستەلگە ئېتىلىپ بېرىپ تارتمىدىكى تاپانچىنى قولىغا ئېلىپ، سول تەرەپتىكى چوڭ ئىشىكنىڭ بۇلۇڭىغا مۆكۈنۈۋالىدۇ. ئىشىك ئېچىلىپ مايېربېرگ كىرىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ تەقى - تۇرقى ئىنتايىن خاراپ بولۇپ، كىيىملىرى ھەم يىرتىق ھەم پاسكىنا، گويا قاۋاقخانىدا يىقىلىپ يېتىپ قالغاندەك ئۈستى - بېشىنىڭ ھەممىسى ياغاچ كېپىكى بىلەن بۇلغانغان. بىر كۆزىنىڭ ئۈستى كۆكۈرۈپ قالغان. چېكىسىدىمۇ يارىنىڭ ئىزى بولۇپ قولىنىڭ تېرىسى شىلىنىپ كەتكەن. ئۇنىڭ بۇ تۇرقىدىن مەسىلىكتە كىشىلەر بىلەن ئۇرۇشۇپ جىدەل چىقارغانلىقى ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئىككى كۆزى قانغا تولغان، قاپاقلىرى ئىششىقتىن ساڭگىلىغان، ئۇ، گويا ماغدۇرىدىن كەتكەن زەئىپ مەخلۇقتەك ئىنتايىن روھسىز بولۇپ، ئۇنىڭ غەزىپىنى يۈرىكىدىكى ئېغىر دەرت - ئەلەمنى بېسىپ تۇرغاندەك بىر خىل قىياپەتكە كىرىپ قالغان.)

بېرگ: (كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئەتراپقا سەپسالىدۇ. بوغۇق ئاۋازدا) بۇ يەردە قايسىلىق بولساڭمۇ مۆكۈلۈپ ئاۋارە بولۇشما. ئۆزەڭگىمۇ ئايانكى، مەن سېنى ئۆلتۈرۈشكە تامامەن ھەقلىقمەن. (توختاپ قۇلاق سالىدۇ. ھېچبىر سادا بولمىغاندىن كېيىن ئىشىكنى يېپىپ قويۇپ، ئۈستەل يېنىغا كېلىپ ئۆزىنى كرىسلوغا تاشلايدۇ ۋە ئۈمىتسىزلىك بىلەن) ھېچكىم يوقمۇ، بۇ يەرگە كېلىشىمنىڭ ئۆزىمۇ بىر ئاخماقلىق - دە!... (سۆكۈت ئىچىدە ئېغىر غەمگە چۆمىدۇ) مايېربېرگ، سەن ھەقىقەتەنمۇ بىر دۆت ئىشەك! كاللاڭ-

دا نېمىنى ئويلاۋاتىسەن؟ بىلىپ قوي، ئەمدى ئۇنى ھەرگىزمۇ كۆرەلمەيسەن. ئۇ ئاللىقاچان كېتىپ قالغان. (ئاننا ئورنىدىن تۇرىدۇ. خۇشاللىق ۋە قورقۇنچ ئىچىدە گاڭگىراپ قالىدۇ. بېرگ تۇيۇقسىزلا ئاننانىڭ چاچلىرىنى كۆرۈپ قالىدۇ ـ دە، سەگەكلىك بىلەن كۆزىتىدۇ) بۇ شۇنىڭكى، كەتمەپتۇ ـ دە، ئۆزىچۇ؟ بازارغا كەتكەنمىدۇ؟ (تەرى تۇرۇلۇپ) ئۇ بۇنداق كېچىدە بازارغا بېرىپ نېمە قىلماقچى؟ (بىردىنلا جۇدۇنى ئۆرلەپ، چىرايى تۈرۈلۈپ) ھە، يەنە ھېلىقى كەبىنى قىلغىلى كېتىپتۇ ـ دە!... ھۇ، خۇدا! ئۇرغىن! (غەزەپلىنىپ) سەن مەشەدە ساقلاپ تۇرۇپ سەن كەلگەندە بوغۇپ ئۆلتۈرمەيدىغان بولسام، قاراپ تۇر!

[ئاننا چۆچۈپ كېتىپ، چىرايى سۇرلۈك تۈس ئالىدۇ. قولىدا تاپانچىنى چىڭ تۇتقىنىچە بىر نەچچە قەدەم ئالدىغا ماڭىدۇ.]

ئاننا: (موپال ئاھاڭدا) بۇ يەرگە نېمە قىلغىلى كەلدىڭ؟

بېرگ: (ئۇشتۇمتۇت بۇرۇلۇپ ئەنسىرەپ ۋە ھاسىراپ تۇرۇپ) ئاھ خۇدا! (ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىشىپ بىر دەم تۇرۇپ قالىدۇ.)

ئاننا: (سوغۇق ھالدا) نېمە بولدى، كەچ قىلالماي قالدىڭمۇ؟

بېرگ: (ئۆزىنى مۇلايىملاشتۇرۇپ كۆرسەتمەكچى تىرىشىپ) سەن نەيەردىن بۇنداق ئۇشتۇمتۇتلا پەيدا بولدۇڭ. ئادەمنى بەكمۇ چۆچۈتۈۋەتتىڭا. مەن تېخى بۇ يەردە ھېچكىم يوق ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتىمەن.

ئاننا: ئىشىكنىمۇ ئۇرمايلا كىرىدىكەنسىز، قالتىس يۈرەكلىك بولۇپ كېتىپسەنغۇ. ھە، نېمە قىلماقچىسەن؟

بېرگ: (دېدىللىشىپ) ھېچ ئىش قىلماقچى ئەمەسمەن. پەقەت سېنىڭ بىلەن ئاخىرقى قېتىم بىر پاراڭلىشىۋالاي، دەپ كەلدىم. (ئاننا تەرەپكە ماڭىدۇ.)

ئاننا: (تاپانچىنى تەڭلەپ) ئېھتىيات قىل! ماڭا يېقىنلاشما. مەن سېنىڭ نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىڭنى ئاللىقاچان بىلگەن.

بېرگ: (تاپانچىنى كۆرۈپ) ياھ، سەن تېخى مېنى ئاتماقچىمۇ؟ شۇنداق قىلساڭ خۇدا سېنى كەچۈرەرمۇ؟ (ئەنسىرەپ كۈلىدۇ) مەن سېنىڭ مۇشۇ تۆمۈر ئويۇنچۇقىڭدىن قورقىدىغان ئادەممۇ؟ (ئۇنىڭ ئالدىغا قىستاپ بارىدۇ.)

ئاننا: (قەھرى تېشىپ) يەخەس بول ئاڭلىدىڭمۇ؟!

بېرگ: (بېرگ ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىنلىشىدۇ. تاپانچا ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تېگەيلا دەپ قالىدۇ) ئاننا! (كەسكىن ھەم ئېچىنغان ئاۋاز بىلەن) ئاتمامسەن! ئات دەۋاتىمەن! بىر تال ئوق بىلەنلا ئېتىپ ئۆلتۈرسەڭ مەنمۇ ئارام تاپىمەن، سېنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىڭنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مەن بۇ ئىككى كۈننى قانداق ئۆتكۈزگەنلىكىمنى بىلەمسەن، بۇ دۇنيانى تۈرەلگىنىمگىمۇ مىڭ بىر پۇشايمان قىلدىم...

ئاننا: (تەسىرلىنىپ، تەقلىرى تىترەپ ئىختىيارسىز ھالدا تاپانچا قولىدىن يەرگە چۈشۈپ كېتىدۇ) ئەمىسە بۇ يەرگە نېمىشقا كەلدىڭ؟ نېمە ئۈچۈن قايتىپ كەتمەيسەن؟ كەت قىل! (سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ كىرسلوغا يىقىلىدۇ.)

بىرك: (ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ) مېنى ئىسمىمدا كەلدىڭ، دەپ ياخشى سورىدىڭ. (غەزەپلىنىپ) مەن دۇنيادا ئۆتۈپ كەتكەن ھاماقەت ئادەم بولغۇنۇم ئۈچۈن، سېنىڭ بىرگىنىشلىك ئىشلىرىڭنى ئاڭلاپ ئۆزەمنى ئازاپلاپ يۈرۈپتىمەن. بۇلارنى ئىسىمدىن چىقىرىپ تاشلاي دەپ، شۇنچە ئۇرغۇن ھاراق ئىچسەممۇ لېكىن ئۇ ئىشلىرىڭنى كاللامدىن زادىلا چىقىرىۋېتەلمىدىم. ھەتتا سېنىڭ ھەر بىر ئىشىڭنى گېپىڭنىمۇ ئېسىمدىن چىقىرىۋېتەلمىدىم. سېنىڭ ھەممىسى، تۇرغان نۇشۇ سىياقىڭ ئۇخلىسامۇ - ئويغانسامىمۇ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ، ماڭا زادى ئارام بەرمىدى. مانا ئەمدى مەن سارائىلار دوختۇرخانىسىغا بارغىدەك ھالەتكە چۈشۈپ قالدىم.

ئاننا: (بوكىنىڭ يۈز - كۆزلىرىگە قاراپ كىنايە قىلىپ) تەلەيىڭدىن قارىغاندا سېنى راستىنلا شۇ يەرگە ئاپىرىپ قويسا بولغىدەك. قىزىق، ئەجىبا ساقچىلارغا تۇتۇلۇپ قالماي - سەن - ھە، بىرسى بىلەن مۇشتلاشقان ئوخشىمامسەن؟

بىرك: مۇشتلاشتىم. ئۇچراشقانلارنىڭ قايسىسى مەن بىلەن مۇشتلاشمىسۇن قالسا، شۇنىڭ بىلەن سوقۇشۇۋەردىم. (ۋەھشىيانە ھالدا) قايسى خۇمپەر بىلەن مۇشتلاشسام شۇنىڭ يۈزىنى سېنىڭ يۈزۈڭ دەپ پەرەز قىلىپ يۇقاردىن چىققىچە بولۇشىغا ئۇرۇۋەردىم. ئەمدى سېنى ئۇرۇپ جېنىڭنى ئېلىپ ئۇ دۇنياغا يوللىۋەتسەم ئىككىنچىلەپ كۆزۈمگىمۇ كۆرۈنمەيسەن، ھەم ئېسىمگىمۇ كەلمەيسەن!...

ئاننا: (كالپۇكلىرىنى بىچارىلەرچە ئۆمەللىتىپ) سېمىنتىڭگە ھەشقاللا!

بىرك: (ئىچى تىت - تىت بولۇپ ئۇ ياقتىن - بۇ ياققا ماڭىدۇ) سەن تېخى مېنى كولدۇرلاتماقچىمۇ! دۇرۇس، مەن قورقۇنچاق بولمىسام يەنە سېنى ئىزلەپ كېلەرمىدىم. سەن مېنى مەسخىرە قىلىشقا تامامەن ھەقلىقسەن.

ئاننا: مەن سېنى ھېچقاچان مەسخىرە قىلغىنىم يوق، مايتىر.

بىرك: (پەرۋا قىلماي) سەن يەنىلا ئاننا، مەن بولسام يەنىلا مايتىر بىرك. بىراق مەن سېنىڭ ئالدىڭغا يەنىلا قايتىلاپ كەلدىم، بۇ مەن ئۈچۈن يەنە شەرمەندىلىك!

ئاننا: (نەپرەتلىنىپ) ئۇنداق بولسا يوقال! ماڭا ھېچكىم ئېسىلمۇۋالغىنى يوق!

بىرك: (ئاڭگىراپ) سەندەك بىر ئايالدىن مۇنداق دەشناملارنى يەپ تۇرۇۋېلىش. ئاغزىڭغا بىر كاچات سېلىشقا جۈرئەت قىلالماي جىم تۇرۇۋاتىمەن! ئاھ خۇدا! مەن نېمە دېگەن زەئىپ، قورقۇنچاق ئادەمەن!؟ مەن پۈتۈن جامائەتچىلىكنىڭ لەنىتىگە لايىق ئادەمەن! (قەھرى - غەزەپ بىلەن) شۇنداقتىمۇ مەن گېپىمنى تۈگەتمەي كەتمەيمەن. (تەھدىت سېلىپ، مۇشلىرىنى تەڭلەپ) خاپا بولما! مەن مەڭدەپ قالغان - دە، ئاغزىڭغا كەلگىنىچە جۆيلۈۋاتىمەن، سېنىڭ دەردىڭدىن ئېسەنكىرەپ قالدىم. (ئېڭىشىپ، ئاننانىڭ يەلكىلىرىنى تۇتۇپ) سەن ھېلىقى كەپلەرنىڭ ھەممىسىنى يالغان دېگىنە، ئاننا. مەن سەندىن شۇنداق بىر ئېغىز گەپ ئاڭلاش ئۈچۈنلا كەلدىم.

ئاننا: (مەسخۇش ھالەتتە) يالغان؟ نىمىنى دەيسەن؟

بىرك: (ئۆتۈنگەن ھالدا) ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا ئېيتقان ئىپلاس ئىشلارنى دەيمەن. بۇلار جەزمەن يالغان! سەن ئۆتنى، ئاتىمىكى ئويۇنۇشۇپ دەپ قويدۇڭمۇ دەيمەن، ھە؟ ئاشۇ

كەپىلەرنىڭ ھەممىسى يالغان. دېگىنە ئاننا. خۇدانىڭ ھەققىدە دۇئا قىلاي. قۇدرىتى ئۇلۇق ئاللاغا تەشەككۈر ئېيتاي...

ئاننا: (قاتتىق تىترەپ دەرمانسىزلىنىپ) ئۇنداق دېيەلمەيمەن مايىتىر. (مايىتىر ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ يىلىنىپ) ئاھ. مايىتىر. مېنىڭ ئۆزۈڭ قانداق قىلغانلىقىمدىن قەتئىي نەزەر بۇندىن كېيىن ئۇنداق ئىشلارنى قىلمايدىغانلىقىمغا ئىشىنەمسەن؟ گېپىمنى ئاڭلاپ تۇر. بۈگۈن چۈشتىن كېيىن نەرسىلىرىمنى يىغىشتۇرۇپ ماڭماقچى ئىدىم. بۇ ئىككى كۈننى قانداق مۈشكۈلچىلىكتە ئۆتكۈزگەنلىكىمنى بىلەمسەن! سېنى كېلىپ قالارمىكىن. دەپ تەلمۈردۈم. سەن كېلىپ قالساڭ. بۇ ئىشلار توغرۇلۇق يىغلاشتىن ئۆيلۈشۈپ باقامدىكىن دەپ خىيال قىلدىم. ئېھتىمال... ئۇھ... ئېيتاۋۇر ئۆزەمنىڭ نىمىنى ئۈتسۈپ ئولتۇرغانلىقىمنى بىلمەي كەتتىم! لېكىن بۇ يەردىن بىر مىنۇت، بىر سېكۇنتمۇ ئايرىلىشقا كۆڭلۈم قىيمىدى. ھە. راس... سېنى كېلىپ قالسا مېنى تاپالماي قالمىسۇن. دەپ ئەنسىرىدىم. بىراق سەن كۆرۈنمىدىڭ. ئاخىرى ئۈمىدىمنى ئۈزۈپ ۋوكزالغا بېرىپ. نيو – يوركقا ماڭماقچىدىم...

بېرگ: (بوغۇق ئاۋازدا) خۇدا ئۇرغۇر!

ئاننا: مايىتىر گېپىمگە قۇلاق سال! سەن كەلمىگەندىن كېيىن ئۈمىدىمنى ئۈزدۈم. بىراق ۋوكزالغا بارغاندىن كېيىن يەنە ماڭغىم كەلمىدى. بۇنىمۇ بىلەتتىن ئېلىپ ھەممە ئىشنى پۈتكۈزۈپ بولغان ئىدىم. (يانچۇقىدىن بېلەتنى ئېلىپ كۆرسىتىدۇ) لېكىن نىمە ئۈچۈندۇر يەنىلا سېنى ئويلاپ، پويىزغا چىقالمىدىم، پەقەت چىقالمىدىم. ئاخىرى قايتىپ كېلىپ سېنى يەنە كۈتتۈم! ئاھ مايىتىر، مېنىڭ زادى مېنىڭ ئۆزگىرىشىمگە كۆزۈڭ يەتمەمدۇ؟ ئاخىرەتكە يولغا سېلىۋەتكەن ئاشۇ ئۆتمۈشۈمنى زادىلا كەچۈرەلمەمسەن؟ ئۇلارنى زادى ئېسىڭدىن چىقىرالمامسەن؟

بېرگ: (ئانناغا بۇرۇلۇپ غەزەپ بىلەن) ئەستىن چىقىرىش دەمسەن؟ ئۇلارنى ئۆلسەممۇ ئەستىن چىقىرالمايمەن. (كۈلدۈرمامىدەك جاراڭلاپ سۆزلەيدۇ) ئاھ. ئاشۇ ئادەملىرىڭنىڭ بىرەرسى ماڭا يولۇقسىدى. مەن ئۇلارنى يەنىچىپ ئەبجەشنى چىقىرىۋەتكەن بولاتتىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دوزاق ئوتىدا كۆيۈپ كۈل بولسۇن، سەنمۇ شۇلارغا ئوخشاش ئىپلاس! شۇڭا زامان ئاخىرىدا سەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە ۋەيلۇن دوزاقتا كۆيسەن!

ئاننا: (تىترەپ) مايىتىر! (سۆكۈتتىن كېيىن كەسكىن ۋە قوپال ئاۋازدا) سۆزۈڭ تۈگىگەن بولسا يوقال كۆزۈمدىن!

بېرگ: (ئاستا مېڭىپ ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ بولۇپ يەنە ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالىدۇ) ئۇنداقتا سەن قانداق قىلىسەن؟

ئاننا: قانداق قىلىشىم بىلەن كارىڭ نىمە؟

بېرگ: مەن سەندىن سوراۋاتىمەن!

ئاننا: (يەنىلا شۇ تەرىقىدە) ماڭا نەرسىلىرىمنى يىغىشتۇرۇپ تېز قىلىپ قويىدۇم. بېلەتمۇ تەييار. ئەتىلىككە نيويوركقا كېتىمەن.

بېرگ: (ئۈمىتسىزلىنىپ) ئۇنداقتا يەنە شۇ كونا كەسپىڭنى قىلماقچىمۇسەن؟

ئاننا: (تەرىنى تۈرۈپ) شۇنداق...

بېرگ: (ئازاپلىنىپ) ياق، ئۇنداق قىلما! مېنى بۇنچىۋالا ئازاپلىمىغىن. سەن جىن-شاياتۇن-دەك، مېنى سارالڭ قىلىپ قويىدىغان بولدۇڭ!

ئاننا: (كۆڭلى بۇزۇلۇپ) ئاھ، خۇدا، مېنى تەنھا تۈرغىلى قويساڭچۇ مايتىر، بولدى كەتسىكىن! سەن مېنىڭ ئۆگەشكىنىمنى بىلمەمدىڭغۇ؟ مېنى نېمە ئانچە قىينايدىغانسەن؟

بېرگ: (غەزەپلىنىپ) ئىلاھىم سېنى قاغىشىم تۇتسۇن. خۇدامۇ ساڭا كەڭچىلىك قىلماس. ماناسېنى راستىنلا قاغىشىم تۇتتى، خوپ بولدى!

ئاننا: خوش بولاي، بولدى، ئەمدى ماڭا زەردە قىلىۋەرمە. ئۆزەڭ ئېيتقاندەك پاراخوتقىمائولتۇرۇپ مېنى ئىككىنچىلەپ يولۇقتۇرمايدىغان يەرلەرگە كەتسەڭ ئىش تۈگىمەسمۇ، نېمىشقا شۇنداق قىلمىدىڭ؟

بېرگ: ھېلمۇ بولسىمۇ شۇنداق قىلماقچىمەن.

ئاننا: (چۆچۈپ) نېمە؟ راستىنلا كېتەمسەن؟

بوك: بۈگۈن گەرچە بىر ئاز كېيىن بولسامۇ سەپەرگە توختام تۈزۈپ قويدۇم. ئەتىلا يولغا چىقىمەن.

ئاننا: قەيەرگە؟

بوك: كاپىرونغا.

ئاننا: (بۇ ئىسىمنى قالدالقتۇر بىر يەردە ئاڭلىغاندەك ھېس قىلىپ چۆچۈپ كېتىدۇ) كاپىرون دېگەن قەيەردە؟ يىراقمۇ؟

بېرگ: ئافرىقىنىڭ ئەڭ جەنۇپ تەرىپىدە. ھەر ھالدا خېلى يىراق.

ئاننا: (زورىغا كۈلۈپ) سەن ھەجەپ كېپىڭدە تۇرىدىكەنسەن-ھە؟(ئاز توختاپ — قىزىقسىنىپ) پاراخوتنىڭ نامى نېمە؟

بېرگ: دلوندون دېلىي.

ئاننا: (بۇ دەل دادىسى ئولتۇرماقچى بولغان پاراخوت ئىكەنلىكى ئۈشتۈمتۈت ئېسىگە كېلىدۇ.) دلوندون دېلىي! ئىككىلىسى بىر پاراخوتتا!... ئاھ، بۇ بەكمۇ قامالاشمىغان ئىش بوپتۇ! (مەسخىرە قىلىپ قاقاخلاپ كۈلىدۇ) ھا!... ھا!... ھا...

بېرگ: نېمە بولدۇڭ؟

ئاننا: ھا، ھا، ھا... قىزىق ئىش، كارامەت قىزىق ئىش! كۈلۈپ ئۆلىدىغان بولدۇم!

بېرگ: (تېرىكىپ) نېمىگە كۈلىسەن؟

ئاننا: بۇ مەخپىي، ھېلى بىلىپ قالىسەن. قىزىق ئىش! (ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، سۆكۈتتىن كېيىن يەنە ئۇنىڭ چىشىغا تېگىدۇ.) كاپىرون دېگەن زادى قەيەردۇ؟ ئېھتىمال ئۇ يەردىمۇ خوتۇنلار ئاھايىتى چىقتۇر-ھە؟

بېرگ: ئىلاھىم ئۇنداق نېمىلەر قۇرۇپ كەتسۇن! بۇندىن كېيىن ئۆلسەممۇ خوتۇن كىشى دېگەنگە يولۇقمايمەن.

ئاننا: كۆرەرمىز تېخى، ھازىر بۇنداق دېگىنىڭ بىلەن، سەپەرگە چىققاندا ھەممىنى ئۇنتۇيسەن. مەن بىلەن دەسلەپتە ئۇچراشقاندا، نېمە دېگەن بولساڭ، خوتۇنلارغىمۇ ئوخشاشلا شۇنداق گەپلەرنى قىلىسەن.

بېرگ: (قەھرى - غەزەپ بىلەن) يوقسۇ بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. خۇداغا ئايانكى، مەن ھەرگىزمۇ ساڭا ئوخشاش يۈگۈنى بۇيلىڭ بىلەن، ئەتىمىسى ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولۇپ كېتىدىغانلاردىن ئەمەس.

ئاننا: (ئاچچىقلىنىپ كەسكىن ھالدا) شۇنداق، سەنمۇ ماڭا ئوخشاشلا ھەربىر پورتقا بارغاندا بىردىن خوتۇن يۈتكەيسەن. مەندىن زادى قەيەرىڭ ئارتۇق؟ ئېيتقىنا قېنى؟

بېرگ: (ئاچچىقلىنىپ) ئازراقمۇ نومۇس دېگەننى بىلمەمسەن؟ ساڭا ئوخشاش ئەسكى خوتۇنلار بىلەن بىمۇدە پاراڭلاشقاندىن كېيىن مەنمۇ ئاغماق بولدى كېتەي، خەيرا سېنى ئىككىنچىلەپ كۆزۈم كورمىگەي! (ئىشىكنىڭ يېنىغا بېرىپ غەزەپ بىلەن بۇرۇلىدۇ) ماڭا ئىزھار قىلغان ئاشۇ ئېيتقىسىز گەپلىرىڭنى، باشقىلارنىڭمۇ ھەممىسىگە دەپ چىققان بولمىسىلا؟

ئاننا: (مەردانە قىياپەتتە) بىلجىرلىما! مەن ئەزەلدىن باشقىلارغا ئۇنداق گەپ قىلىپ باققان ئەمەس.

بېرگ: (ئازاپلىنىپ) بۇ ئەپسىلىڭ بىلەن سەنزە باشقىلارغا دېمەي قالامسەن؟

ئاننا: (ھېسسىياتى بارغانسېرى كۆچىيىپ) سەن مېنى ئۆلارنى چىن كوڭلىدىن ياخشى كۆرىدۇ، دەپ ئەيىبلەۋاتامسەن؟

بېرگ: شۇنداق، مېنىڭچە جەزمەن شۇنداق.

ئاننا: (بىردىنلا غەزىۋى تاشىدۇ. بۇنىسى بېرگگە چىدىغۇسىز خورلۇق بىلىنىدۇ - دە، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەمدىت سالىدۇ) ھەي ھاماقەت! بولدى قىل، مېنى يەنە ماقارەتلەپ باققىنا! (زاڭلىق قىلىپ) مەن تېخى ئۇلارنى ياخشى كۆرىسەن، ھىم! ھەي خۇمپەر، بىلىپ قوي، مەن ئۇلاردىن نەپرەتلىنىمەن! قاتتىق نەپرەتلىنىمەن!!! ئەگەر بۇ كېپىم يالغان بولسا، مېنى خۇدا ئۇرسۇن! ئانامنىڭ روھىمۇ قوشلاپ ئۇرسۇن!

بېرگ: (ئانىنادىن قاتتىق ئەسىرلىنىپ، چىرايىدا ئاز - تولا خوشاللىق ئىپادىسى كۆرۈلىدۇ. بىراق يەنىلا ئىشەنچ قىلالماي ئىككىلىنىدۇ) ئاۋۇ داماڭا ئىشەنگۈم كەلگەن بولسا ئوبدان بولاتتى!

ئاننا: (قايغۇرۇپ) ئاھ. ئەمدى ئۇنىڭ نېمە ھاجىتى؟ يەنە سۆزلەۋەرگەننىڭ نېمە كېرىكى؟ زادى نېمە پايدىسى بار؟ (يىغلىنىپ) ھەي مايتىر، سەن پەقەت ئۇنداق ئويلىما! مېنى قانچىلىك يامان كۆرسەڭمۇ تامامەن رازىمەن. ئەمما سېنىڭ بۇ يەردىن كېتىدىغانلىقىڭنى، سېنى ئىككىنچىلەپ كورەلمەيدىغانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن، بىلەمسەن، بەك بىئارام بولۇپ كېتىۋاتىمەن. زادىلا چىدىماي كېتىۋاتىمەن، ۋاھالەنكى، سەن مېنى يەنىلا بۇرۇنقىدەك دەپ ئويلامسەن!؟

بېرگ: (بىر مەزگىل جىمجىت ئولتۇرۇشتىن كېيىن كەسكىن ۋە تەمكىن ئاھاڭدا) ئەگەر مەن سېنىڭ بۇرۇن باشقا ھېچكىمگە ئىشتىقىنى بەرمەي پەقەت مېنىلا ھەقىقىي سۆيگەنلىكىڭگە ئىشەنچ قىلالىسام ئىدى، ئۇ چاغدا ئۆتكەن ئىشلارغا سالاۋات قىلغۇدەك بولاتتىم.

ئاننا: (خۇشال بولۇپ) مايتىر!

بېرگ: (تەمكىن ھالدا) بەلكىم ئىپتىدائىيلىقىڭ چىن ھەقىقەتتۇر. سەن ئۆزگەرگەن بولۇشىڭمۇ مۇمكىن. ئېھتىمال مەن سېنى بۇرۇنقى ھالىتىڭدىن پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋېتەلىشىممۇ مۇمكىن.

ئاننا: (ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تەقەززالىق بىلەن ئاڭلاپ) ئاھ مايتىر! مانا بۇ مېنىڭ ساڭا ئىزھار قىلمىغان ئۈمىد ئارزۇيۇمغۇ!

بېرگ: (ئېنىق قىلىپ) مەندە شۇنداق بىر كۈچ - قۇۋۋەت باركى مەن ئەشۇ كۈچ - قۇۋۋەت بىلەن ئادەملەرنى ئۆز ئىرادەم بويىچە ئىدارە قىلالايمەن. ئاياللارنىمۇ ئىدارە قىلالايمەن. ئېھتىمال سېنىمۇ بىر يېڭى ئادەم قىلىپ ئۆزگەرتىپ چىقالىشىم مۇمكىن. ئەنە شۇ چاغدا ھەر ئىككىمىز سېنىڭ ئۆتمۈشتە قانداق ئايال ئىكەنلىكىڭنى ئەسكىمۇ ئالالماي قالىمىز.

ئاننا: راس، سەن شۇنداق قىلىشقا قادىر سەن. مايتىر! مەن ساڭا تامامەن ئىشىنىمەن!

بېرگ: ئىشىنىمەن، سېنىڭدە گۇناھ يوق. ئېھتىمال داداڭ دېگەن قېرى، سېنى يالغۇز تاشلاپ ۋېتىپ كارى بولمىغاچقا مۇشۇ كۈنگە قالغانسەن. لېكىن سەن پەقەتلا مېنى...

ئاننا: (تىت - تىت بولۇپ) ئىشەنگىن مايتىر! سېنىڭچە مەن قانداق قىلسام بولار؟ گەپلىرىمنىڭ راسلىقىنى ئىسپاتلاپ سېنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن مەن ھەر قانداق ئىشنى قىلىشقا تەييار مەن، سەن مېنى نېمە قىل دېسەڭ شۇنى قىلىشقا رازىمەن.

بېرگ: (ئۇشتۇمتۇت بىر چارە ئېسىگە كېلىدۇ - دە، يانچۇقىنى ئاختۇرۇپ بىرنېمىنى ئۇتقاندەك قىلىدۇ - دە، ئەستايىدىللىق بىلەن) قەسەم ئىچىشكە رازىمۇ سەن؟ ئەگەر يالغان سۆزلىسەڭ، دوزاقتا كۆيىسەن.

ئاننا: (تەقەززالىق بىلەن) بولدى مەن قەسەم قىلاي، نېمە دەپ قەسەم قىلدۇرساڭمۇ مەن رازى!

بېرگ: (يانچۇقىدىن ئەرزان باھالىق كىچىككىنە كونا كىرىستنى ئېلىپ، ئېگىز كۆتۈرۈپ كۆرسىتىدۇ) مۇشۇنىڭغا قاراپ قەسەم قىلالامسەن؟

ئاننا: ئەلۋەتتە قىلىمەن! (قولىنى ئۇزۇتۇپ ئالماقچى بولىدۇ) ئەكەل ماڭا بەر!

بېرگ: (ئۇنى بەرمەيدۇ) بۇ كىرىستنى ماڭا ئانام بەرگەن. خۇدا بىر، ئۇنىڭ ئورنى جەننەتتە بولغاي! (ئىختىيارسىز چوقۇنىدۇ) ئۇ، مېنىڭ بالا ۋاقتىم ئىدى. ئاپام ماڭا بۇنى كېچە - كۈندۈز يېنىڭدىن ئايرىمىغىن، يوقىتىپ قويمىغىن، ئۇ ساڭا بەخت ئاتا قىلىدۇ، دېگەن ئىدى، ئۇزۇن ئۆتمەي ئانام ئۆلۈپ كەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ مەن بۇنى ھەرگىز يېنىمدىن ئايرىمىدىم. بىلىپ قويغىن، بۇ پۈتمەس - تۈگىمەس كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە. مېنى پالاكەت باسقاندا، مۇشۇ قۇتقۇزىدۇ. ئۇ مېنىڭ بىلەن

بىللە پۈتۈن دۇنيانى كېزىپ چىقتى. ئۆتكەن ئۆۋەت ياراغۇدىمىز چۆكۈپ كەتكەندە باشقىلارنىڭ ھەممىسى چۆكۈپ ئۆلدى، مېنىڭ بويۇنۇمدا مۇشۇ ئېسىقلىق بولغاچقا، ئۇ مېنى ساق ـ سالامەت قۇرۇقلۇققا ئېلىپ چىقتى. (ئىنتايىن سەممىيلىك بىلەن) بىلىپ قويـ غىنكى، ئەگەر سەن بۇنىڭ ئالدىدا قەسەم قىلىدىغان بولساڭ ئانام مېنى ئەرشىدە كۆرۈپ تۇرىدۇ. ئەگەر كىچىككىنە يالغان سۆزلەيدىغان بولساڭ، ئۇ تەڭرىدىن سېنىڭ بېشىڭغا شەپقەتسىز كۈلپەتلەر ياغدۇرۇشنى تىلەيدۇ.

ئاننا: (بېرگنىڭ تۇرقىغا قاراپ ئىختىيارسىز ئەيمىنىدۇ ۋە ئىتائەتمەنلىك بىلەن) راستىنى ئېيتسام مەن يالغان سۆزلەشكە زادىلا پېتىنالمايمەن. قەسەم قىلىشتىن قىلچە قورقۇنچۇلۇقۇم يوق. ئەكەل!

بېرگ: (كىرىستنى بېرىدۇ ـ بۇ، خۇددى ئۇنىڭ ھاياتىدىن خەۋپسىرىگەندەك ئەندىشە قىلىپ) نىمە دەپ قەسەم قىلىسەن؟ ئېھتىيات قىل ھە!

ئاننا: (ئېھتىياتچانلىق بىلەن كىرىستنى قولىغا ئېلىپ) نىمە دەپ قەسەم قىلسام بولار؟ سەن دەپ باققىنا؟

بېرگ: مەن سېنىڭ دۇنيادىكى بىردىن ـ بىر سۆيگۈنۈڭ دەپ قەسەم قىل!

ئاننا: (ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ مەتىنلىك بىلەن) قەسەم قىلىمەن!

بېرگ: بۇگۈندىن باشلاپ بۇرۇنقى ئىپلاسلىقلاردىن قول ئۈزۈپ ئىككىنچى ئۇنداق بولغا ماڭـ مايمەن.

ئاننا: قەسەم قىلىمەن! تەڭرىم ئالدىدا قەسەم قىلىمەن!

بېرگ: يالغان سۆزلىسەڭ تەڭرىنىڭ قەھرى ـ غەزىۋىگە ئۇچرايسەن. قەسەم قىل!

ئاننا: يالغان سۆزلىسەم ئاللانىڭ قەھرى ـ غەزىۋى ئۇرسۇن!

بېرگ: (چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ) ئى ئۇلۇق خۇدا! مەن ساڭا ئىشەندىم! (كىرىستنى يانچۇـ غىغا سالىدۇ) چىرايىدا بەختلىك تەبەسسۇم جىلۋىلىنىدۇ. ئاننانىڭ بېلىدىن قۇچاغـ لاپ سۆيمەكچى بولىدۇ ـ بۇ، تۇشتۇمتۇت بىر نىمىدىن قورقۇپ توختاپ ۋەھىمىگە چۈكىدۇ)...

ئاننا: (ھەيران بولۇپ) نىمە بولدۇڭ؟

بېرگ: (تۇساتتىن ۋەھشىلەرچە سوراق قىلىدۇ) سەن خىرىستىيان دىنىغا ئىشىنەمسەن؟

ئاننا: (كالاڭگىراپ) ياق، نىمە بولدى؟

بېرگ: (بىر خىل چۈشىنىكسىز ھالدا) ئىھ خۇدا! بەندەڭنى بالا ـ قازادىن ساقلىغايسەن! (سىرلىق ۋە گۇمانى قاراش بىلەن ئانناغا تىكىلىپ تۇرۇپ) بۇ سېنىڭ ئالدامچىلىقىڭ ئەمەسمۇ؟ خىرىستىيان دىنىنىڭ كىرىستىغا قاراپ قەسەم قىلىسەن-ۋە، ئۆزەڭ ئۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن؟

ئاننا: (كالاڭگىراپ) ۋاي ـ ۋۇي، ھايتىر سەن ماڭا تېخىچىلا ئىشەنمەيۋاتامسەن؟

بېرگ: (ئازاپلىنىپ) مۇبادا سەن خىرىستىيان دىنىغا ئىشەنگەن بولساڭ ئىدىڭ...

ئاننا: مەن ھېچقايسى دىنغا ئىشەنمەيمەن. بۇنىڭ نىمە مۇناسىۋىتى بار؟ سەن مېنىڭ قەسىمىمنى ئاڭلىمىدىڭمۇ؟

بېرگ: (ھاياجانلىنىپ) ئاھ، ئەسلى مەن سېنىڭدىن ئايرىلىشىم كېرەك ئىدى، لېكىن ئايرىلالمىدىم. مەيلى نېمە بولسا ـ بولسۇن، مەن سېنى سۆيىمەن! مەن سەن بىلەن بىرگە بولىمەن. خۇدايىم كەچۈرەر. سېنىڭسىز مەن ساراڭ بولۇپ قالىمەن! دۇنيانى گۈمران قىلىۋېتىمەن! (ئاننانى تۇتۇۋېلىپ ئەسەبىلەرچە سۆيىدۇ.)

ئاننا: (خۇشاللىقىدىن سۆيۈنۈپ ھاسىراپ كېتىدۇ) مايتر!

بېرگ: (تۇشتۇمتۇت ئۇنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ، كۆزلىرىگە قاراپ، ئۇنىڭ روھى ھالىتىنى سىنچىلاپ تەكشۈرىۋاتقاندەك، ئاللىق سۆزلەيدۇ) بولدى ئەمدى، سېنىڭ قەسەمىڭ مىزانىغا ئۇيغۇن كەلمىسىمۇ مەيلى، بەربىر سېنىڭ گېپىڭگە ئىشىنىمەن. نېمە بولسا بولسۇن، سەن ماڭا كېرەك ھەم مەن ساڭا شۇنچىلىك مۇھتاجمەن!

ئاننا: (بۇ گەپلەر ئاننانىڭ غۇرۇرىغا تېگىدۇ. بېرگنى ئەيىبلەيدۇ) مايتىر، مەن ساڭا قەسەم ئىچىپ بەردىمغۇ؟

بېرگ: (تەغدىر بىلەن ئېلىشقاندەك) قەسەم قىلىش ـ قىلماسلىقنىڭ كارايىتى چاغلىق. ئەتىمالىككە چۈشتىن بۇرۇنلا تويىمىزنى قىلىۋېتەيلى. بىز ئىككىمىز بەختلىكمىز. ئەمدى بىزگە ھېچكىممۇ توسالغۇلۇق قىلالمايدۇ. بىزگە ئاللاتۈزى ئىگە. (ئاننانى ئالدىغا تارتىپ يەنە سۆيىدۇ.)

[دەل بۇ چاغدا، سول تەرەپتىكى ئىشىك ئېچىلىپ كېرپىچى پەيدا بولىدۇ. ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، ئىككىسىگە قاراپ، تاڭ قېتىپ قالىدۇ. دەسلەپتە ئۇ بېرگكە نىسبەتەن نەپرەت بىلەن تىكىلىدۇ. ئاندىن چىرايىدا پارا ـ پارا بىر خىل خۇش تەبەسسۇم جىلۋە قىلىدۇ. ئۇ ئۆيگە قايتىپ كىرىپ كېتىپ يـــۇد بوتۇلكىسىنى كۆتۈرۈپ قايتىپ چىقىدۇ.]

كېرپىچى: (كۈلۈمسىرەپ) مانا ئەمدى ئويدان بولدى. قېنى بىر رومكىدىن ئىچىۋېتەيلى! (ئىككىسى ھەيران بولىدۇ.)

بېرگ: (دەرغەزەپ بىلەن) ھۇ ئۆلگۈر! (تەھدىت بىلەن كېرپىچىنىڭ ئالدىغا قىستاپ بارىدۇ.)

ئاننا: (بىر خىل قورۇنۇش ھېسسىياتقا چۆمۈلۈپ، دادىسىغا تىكىلىدۇ.) مانا بۇ جايىدا گەپ بولدى! (كۈلۈپ) ئەمدى مايتىر بىلەن ئىككىڭلار ئەپلىشىپ قالىدىغان بولدۇڭلار! ھەر ئىككىڭلار ھولۇندۇن دېلىغا ناماق پاراخوتقا چىقىدىكەنسىلەر. سەپەرداش بولىدىكەنسىلەر. ئۇقتۇڭلارمۇ؟

بېرگ: (ئەجەبلىنىپ) سەپەرداش؟... ئۇمۇ...

كېرپىچى: (ئوخشاشلا ئەجەبلىنىپ) مەن شۇ پاراخوتنىڭ ماتروسلار باشلىقلىقىغا تەيىنلەندىم.

بېرگ: (تېرىكىپ) سەن ئاننانى يەنە يالغۇز تاشلاپ كەتمەكچىمۇ؟

ئاننا: ھېچۋەقەسى يوق مايتىر، ئۇ دېڭىزغا مەنسۇپ ئادەم. ئۇنىڭ يولغا چىقىشىغا مەنمۇ رازى. سەنمۇ ماڭغىن، بىزگە ئاقچا كېرەك. (كۈلگەن پېتى رومكىلارنى ئەكىلىدۇ) مەن يالغۇز ئۆيگە قاراپ تۇرىمەن. مەن بۇنداق ھاياتقىمۇ ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ قالىمەن. (ھاراقنى قۇيۇپ) مەن بىر قېتىم تۇي تۇتىمەن، ئىككىڭلار كەلگەندە كىرىدىغان يانالىق جايىڭلار بولىدۇ. كېلىڭلار ھەممىمىز بىرلىكتە قەدەھ كۆتۈرۈپ يارىشىپ قالايلى.

بېرگ: (خۇشال بولىدۇ. لېكىن يەنىلا بوۋايغا بىر خىل ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدۇ) ماقۇل! (كېرپىچى بىلەن سوقۇشتۇرىدۇ) ئامان بولۇڭ! (ئىچىدۇ)

كىرپىچى: (چىرايىدا ھەم ھولايدىلىق ھەم خەمكىنلىك ئىپادىلىنىدۇ) سىكورا! (ئىچىدۇ)

بېرگ: (ئاننىغا كۆزىنى قىسىپ) خۇدا بۇيرىسا مەن ئانچە ئۇزۇنغا قالماستىن قايتىپ كېلىمەن. بۇنىڭغا مەن تامامەن كېپىللىك قىلالايمەن. يات - ئاردا چالىمىز ساقا ھەدرا بولىدۇ. ئاڭلاپ تۇرى!

ئاننا: (ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ) شىتابىلىق قىلمىغىنا! (چامادانىنى ئېلىپ سول تەرەپتىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. بېرگنىڭ چىرايى ئۆتۈلىدۇ. كىرپىچىنىڭ كۆڭلى بىئارام بولۇپ رومكىسىغا قاراپ ئولتۇرىدۇ.)

بېرگ: ئاننا ئىككىڭلار دىنغا ئىشىنەمسىلەر؟

كىرپىچى: (ئەجەبلىنىپ) ئىشىنىمىز. شۇڭلاشقىدەكى چاغدا رۇد دىنىغا ئىشىنەتتۇق.

بېرگ: (تورقۇپ) رۇد دىنى؟ ئەمسە سىنى يەنىلا پالاكەتچىلىك بېسىپتۇ. ھەي، بۇنىڭ نېمە كارايىتى، ھەممىسى ئاللاھنىڭ قىسمىتى.

كىرپىچى: (ئۆزىنىڭ سەركۈزەشتىلىرىنى ئەسلەپ، قاتتىق خورسىنىدۇ. ئاننا چىقىدۇ) ئىككىمىز ھەپىلىشىپ يۈرۈپ ئاخىرى يەنە بىر پاراخوتتا سەپەرگە ماڭىدىغان بولدۇق. بۇ تازا كارامەت ئىش بولدى - دە. ھەر ھالدا بۇ باختى ئەھۋال ئەمەس. دېڭىز ئالۋاستىسى يەنىلا بىزنى ئاخماق قىلالىدىكىن تاڭ، شۇنداق. (ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىكنى ئېچىپ ئۇزۇن قاراڭغۇسىغا تەلپۈنۈپ تۇرىدۇ.)

بېرگ: (خەمكىنلىشىپ، ئۇنىڭ قارشىغا مايىل ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ بېشىنى لىڭشىتىدۇ. ۋە قاتتىق يىغلايدۇ) بەلكىم كېمىلەر دۇرۇستۇر، لېكىن ئۇنى كىم بىلىدۇ، دەيسەن.

ئاننا: (زورىغا كۈلۈپ) ھەي ئۇنداق دېمەڭچۇ! (يېقىن كېلىپ بېلىگىنى ئۇنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ خۇشخۇي ھالدا) سىلەرگە يەنە نېمە بولدى؟ ئەمدى خاپا بولۇشماڭلارچۇ. بىز ھەممىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇۋالدۇقغۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ - يە؟ (بېرگنىڭ رومكىسىغا جىمقراق ھاراق قويىدۇ. ئۆزىگىمۇ قويىدۇ. ئۇنىڭ دولىسىغا ئېقىپ) كېلە. دېڭىز ئۈچۈن كۆتىرەيلى. مەيلى ئۇ نېمە بولۇپ كېتىشىدىن قەتئىي نەزەر سېپىنىڭ باتۇر ئەزىمەتلەردىن بولۇشۇڭ ئۈچۈن كەل، ئىچ! (يەنە بىراقلا سۈمۈرۈۋېتىدۇ. بېرگ ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ، بېشىنى ئىرغىتىپ قويىدۇ - دە، خۇددى خوراپىلىقتىن جۇدا بولغاندەك. ھاراقنى پاك - پاكىزە ئىچىۋېتىدۇ.)

كىرپىچى: (ئۇن قاراڭغۇسىغا قاراپ، خەمكىن ھالەتتە ئورنىغا ياتىدۇ. بېشىنى ئىرغىتىپ غوتۇلدايدۇ.) يەنىلا شۇ تۇمان! تۇمان! بۇنداق تۇمانلار ئىچىدە قالغاندا، قەيەرگە بارىدىغانلىقىڭنىمۇ بىلەلمەيسەن. ئەتراپنى زادى كۆرەلمەيسەن. بۇنى پەقەت دېڭىزدىن ئىبارەت. ئەشۇ ئالۋاستىلا بىلىدۇ!

[ئىككىسى بوۋايغا قارايدۇ. يىراق تەرەپتىن پاراخوتلارنىڭ غۇۋا، مۇڭلۇق گۇدۇك ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ]

— (پەردە چۈشىدۇ.)

خەنزۇچىدىن ماھىرە زاكىر تەرجىمىسى

قەشقەر خەلق ناخشىلىرى ۋە ئۇنىڭ كۈي شەكلى ھەققىدە

سۇلايمان ئەمەن

قەشقەر — قەدىمىي دىيار، مەدەنىيەت ئوچاقلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، تارىخى كىتابلاردا كاشا، كاشان (迦舍罗)، سۇلى، (疏勒) ئىسمى دەپ يېزىلغان.

«كاشا»، «كاشان» دېگەن سۆز — كاشغار دېگەن سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ ئەدەبىي كاشىش (ساپال) كەنتلىرى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنلىكىنى ياكى كاشىش (زىننەت) بىلەن بېزەلگەن شەھەر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

يىلنامىلاردا قەدىمقى قەشقەرنىڭ چىن جوڭ (桢中城)، دۈن جوڭ (频中城)، پەنتو (盘橐城)، ئۇچى (乌郎城) تاش بالىق قاتارلىق شەھەرلەردىن تەشكىل تاپقانلىقى يېزىلغان.

قەشقەر قەدىمقى زامانلاردىن تاكى يېقىنقى زامان دېگۈزگە – ئوكيان قاتنىشى ئېچىلغۇچە بولغان ئۇزۇن زامانلار داۋامىدا، شەرق بىلەن غەربنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ كەلگەن. جۇڭگودىن يىپەك يولى، قەشقەر ئارقىلىق ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا، شىمالىي ھىندىستان، ئىران ۋە ياۋروپادىكى قەدىمىي شەھەرلەرنى بىر – بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇراتتى.

قەشقەر — ئەمگەكچان، ئەقىل – پاراسەتلىك، سەنئەت سۆيەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمىي يۇرتى، شۇڭلاشقا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى.

ئەلىمىزنىڭ غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى مەشھۇر تارىخچىسى سىماچيەننىڭ «تارىخىي خاتىرىلەر» ناملىق كىتابىنىڭ «پەرغانە تەزكىرىسى» قىسمىدا، خەن سۇلالىسىنىڭ «كېيىنكى خەننامە» ناملىق كىتابىنىڭ «غەربىي رايون تەزكىرىسى» ناملىق قىسمىدا، مىلادىيە 2 – ئەسىردىكى مەشھۇر جۇغراپىيەچى پتولومېينىڭ «جۇغراپىيە» ناملىق كىتابىدا، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى بۇددا ئالىمى شۈەنزاڭنىڭ «ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدە غەربكە ساياھەت» ناملىق كىتابىدا شۇنىڭدەك ئېلىمىز ۋە چەتئەل ساياھەتچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە قەدىمقى قەشقەرنىڭ ئاي – ھاۋاسى، شەھەر قۇرۇلۇشى، تېرىقچىلىقى ۋە باغۋەنچىلىك، قول ھۈنەرۋەنچىلىكى ۋە ناخشىلار تىلغا ئېلىنغان. بولۇپمۇ تارىخىي خاتىرىلەردىكى تېرىگە يېزىلغان خەت، («پەرغانە تەزكىرىسى» گە قارالسۇن) مۇزىكا – ئۇسۇل سەنئىتى («ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدە غەربكە ساياھەت» كە قارالسۇن)، كىمخاپ («كېيىنكى ۋېي» كىتابىغا قارالسۇن) قاتارلىق ھۈنەر – سەنئەت ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ.

قەشقەرنىڭ مۇزىكا سەنئىتى، كۈسەن مۇزىكىسى كۈسەنيۇ (龟兹乐) ۋە قوچۇ (ئىدىقۇت) مۇزىكىسى گاۋچاڭيۇ (高昌乐) دىن ئىبارەت غەربىي دىياردىكى ۋە چوڭ مۇزىكىنىڭ بىرسى سۈپىتىدە، جەنۇبىي ـ شىمالىي سۇلالىلەر، سۈي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە خېلى كارىدوردا، شۇنىڭدەك يەنە چاڭئەن، لوياڭ قاتارلىق شەھەرلەر ئارقىلىق مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن سۈي سۇلالىسىنىڭ (بۈيۈك ئىشلار (大业) يىللىرىنىڭ ــ مىلادى 605 ـــ 618) دا، سۈي ياڭدى مەشھۇر مۇزىكىسىنى ئۆزىنىڭ 9 قىسىملىق تۈردا كۈيلىرى تەركىبىگە كىرگۈزگەن ئىدى. تاڭ سۇلالىسى بۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە. تاڭ تەيزۇڭ، لى شىمىن ۋە جىڭگۇەن يىللىرى (627 ـــ 649) دا بۇنىڭغا قوچۇ مۇزىكىسىنى قوشۇپ 10 قىسىملىق دۆلەت كۈي مۇزىكىسىنى شەكىللەندۈردى.

تارىخىي خاتىرىلەردە يېزىلىشىچە، كۈسەن مۇزىكىسىدا بەربابپ (9 تارلىق ئەگرى ساپاقلىق پىپا)، قەشقەر مۇزىكىسىدا راۋاپ (5 تارلىق پىپا) ئاساسى چالغۇ ئەسۋاپ ھېساپلانغان پېي شىڭنۇ (裴兴奴)، پېي شىڭنۇ (裴兴符)، پېي شەنسەي (裴善才) قاتارلىق سازەندىلەر چاڭئەندە راۋاپ چېلىش بىلەن شۆھرەت قازانغان بەي جۈيىي، يۈەن جېڭ. جاڭ خۇ قاتارلىق مەشھۇر شائىرلار قەشقەر مۇزىكىسى توغرىسىدا شېئىرلار يېزىشقان.(«شىنجاڭنىڭ تاڭ دەۋرىدىكى ناخشا ـ ئۇسسۇل سەنئىتى» 97 ـ بەتكە قاراڭ)

قەشقەر كۈيلىرىدىن «سۇلىيەن» («قەشقەر سەنئىتى») «كانلىسران»، «بوستانگاھ»، «ئاتەش سومروغ»(«火凤»)«ساما»(«大天乐») «شادىيان» («永世乐») قاتارلىق كۈيلەر ئىچكى ئۆلكىلەردە شۆھرەت قازانغان. شۇنى ئېيتىش لازىمكى، بۇددىزمنىڭ چۈشكۈنلۈككە يۈزلىنىشى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، كۈسەن مۇزىكىسىنىڭ غەربىي دىياردىكى ئۈستۈنلۈك ئورنى تەدرىجىي ھالدا تۆۋەنلەشكە باشلىدى. قەشقەرنى پايتەخت قىلغان قاراخانىيلار سۇلالىلىرىنىڭ ئىككى ئەسىردىن كۆپرەك يۈكسەك ھاكىمىيەتنى تىزگىنلەپ تۇرۇشى ئارقىسىدا، يەن ـ مەدەنىيەتتە يېڭى گۈللىنىش مەيدانغا كەلدى. مەشھۇر پەيلاسوپ ۋە مۇزىكا شۇناس ئەبۇ ناسىر فارابى، ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىغا ئۈچ ئەسەرلەر قوشتى، بۇ دەۋرگە كەلگەندە قەشقەر مۇزىكىلىرىنىڭ پۈتكۈل ئاسىيا، شىمالىي ھىندىستان ۋە ئەرەپ خەلقلىرىگە بولغان تەسىرى كۈچلۈك بولدى.

قەشقەر مۇزىكا سەنئىتىمۇ، ئۇلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقىنى قوبۇل قىلدى. بۇ ئەھۋال 16 ـ ئەسىردىكى يەركەن خانلىقى ئابدۇرەشىتخان زامانىسىغا قەدەر ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلدى.بۇ ھال قەشقەر مۇزىكا كۈيلىرىنىڭ 9 ـ ئەسىردىن باشلاپلا ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىدە يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتۈشكە تۈرتكە بولدى.

قەشقەر ـــ شەرق مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئۇلۇغ مۆجىزە ـــ ئۇيغۇر خەلق كىلاسسىك مۇزىكىسى 12 مۇقام رەتلەنگەن ۋە سىستېمىلاشتۇرۇلغان جاي.

قەشقەر مۇزىكا سەنئىتىنىڭ پۈتمەس ـ تۈگىمەس بۇلىقى، يەنىلا رەڭگا ـ رەڭ ۋە مەزمۇنى مول قەشقەر خەلق ناخشا ـ كۈيلىرىدىن ئىبارەت، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېتنىك ۋە مەدەنىي خۇسۇسىيەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ تارىخىي خۇسۇسىيەتلىرىنى بىلىشتە، قەشقەر خەلق ناخشا ـ مۇزىكىلىرىنى بىلىش ئالاھىدە ئىلمىي قىممەتكە ئىگە. بۇنىڭ ئىچىدە قەشقەر خەلق ناخشا ـ مۇزىكىلىرى، ئۇيغۇر خەلق كۈيلىرىنىڭ ئېتنىك خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئۆزگىچە بەدىئىي ئۇسلۇبـ

لىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن. ناخشا - مۇزىكىنىڭ مەنبەسى تۇرمۇش بولغانلىقى ئۈچۈن، تارىختىن بۇيان ئەقىل - پاراسەتلىك ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ خوشاللىق ۋە قايغۇلىرىنى، ھەمداشلىق ۋە غەزەپ - نەپرەتلىرىنى، ئارزۇ - ئارمان ۋە سۆيگۈ - مۇھەببەتلىرىنى تۈرلۈك شەكىلدىكى ناخشا - مۇزىكىلارغا سىڭدۈرۈپ، كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى تىترىتىدىغان نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ياراتقان.

قەشقەر خەلق ناخشىلىرى، مېلودىيىسىنىڭ گۈزەل ۋە ئاممىباپلىقى، ئەمگەكچى خەلققە خاس ساددا، لېكىن مەردانە ھەم جۇشقۇنلۇقى، مۇھەببەت ۋە نەپرەتنىڭ روشەن ھەم چوڭقۇرلۇقى قاتارلىق ئۆزىگە خاس بولغان ئالاھىدىلىكى بىلەن خېلىلا داڭ چىقارغان. ئۇيغۇر مۇزىكىسىنى 5 چوڭ خىلغا بۆلۈپ ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشقا بولىدۇ. 1 - خەلق ناخشىلىرى، 2 - ناخشا مۇزىكىلىق چوڭ تىپتىكى يۈرۈشلەشتۈرۈلگەن كلاسسىك ئەسەر 12 مۇقام. 3 - مۇزىكىلىق ئەسەرلەر، 4 - ئېيتىلىش مۇزىكىسى، 5 - ناخشا - ئۇسۇل مۇزىكىسى.

ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنىڭ ئۇسلۇبى خىلمۇ - خىل، كۈي شەكلى ۋە رىتىمدارلىقى رەڭگا - رەڭ بولغاچقا، خەلق تۇرمۇشىنىڭ ھەر قايسى تەرەپلىرى ئۇنىڭدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. شۇڭلاشقا ئۇنى: (1) مۇھەببەت ناخشىلىرى (2) ئەمگەك ناخشىلىرى (3) تارىخىي ناخشىلار (4) بۆشۈك ناخشىسى (5) توي ناخشىسى (6) باھار (نورۇز) ناخشىسى (7) قارلىق ناخشىسى (8) سەيلە ناخشىسى (9) ماتەم ناخشىسى (10) خۇشلۇشۇش ناخشىسى (11) دىنىي ناخشىلار (نەزىرە ناخشىلىرى، باخشى ناخشىلىرى، رامىزان ناخشىلىرى، بارات ناخشىلىرى) (12) ئۆرپ - ئادەت ناخشىلىرى قاتارلىقلارغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ.

قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۈي شەكلى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى ياخشى چۈشىنىش، ئۇيغۇر ناخشا - مۇزىكىلىرىنى گارمونىيىلەشتۈرۈپ كۆپ ئاۋاز قىسىملىق قىلىپ يېزىپ چىقىش ۋە تۆت زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ تەلىپى بويىچە تېخىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇپ ئىلمىي قىممىتى يۇقىرى بولغان كۆپلىگەن مۇنەۋۋەر مۇزىكىلىق ئەسەرلەرنى يارىتىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

بىز تۆۋەندە بىر قانچە قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۈي شەكلى ئالاھىدىلىكىنى تەھلىل قىلىپ كۆرىمىز. بىز بۇ ناخشىلار ئىچىگە ئاتۇش ئۇسۇلىنىڭ مۇزىكىسى بىلەن مەكىتنىڭ دولان شىۋىسىدىكى بىر خەلق ناخشىسىنى كىرگۈزۈپ ئۇلارنىمۇ تەھلىل قىلماقچىمىز. ئەلۋەتتە، ئاتۇش خەلق ناخشىلىرى ۋە دولان ناخشىلىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا يەرلىك ئالاھىدىلىكى ۋە شىۋىلىرى بار، بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا بۇ خىل يەرلىك ناخشىلارنىمۇ ئايرىم - ئايرىم تەھلىل قىلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. لېكىن بۇ يەردىكى قەشقەر خەلق ناخشىلىرى دېگەن ئۇقۇم پەقەتلا تېررىتورىيىنى ئاساس قىلغان قەشقەر ۋىلايىتىنىلا كۆزدە تۇتماستىن، بەلكى ناخشا - مۇزىكا جەھەتتە تېخىمۇ كەڭ دائىرىدىكى يەنى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا قەشقەرنى مەركەز قىلغان كەڭ خەلق ناخشىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1 - مىسال: «قەشقەر سەنىمى»

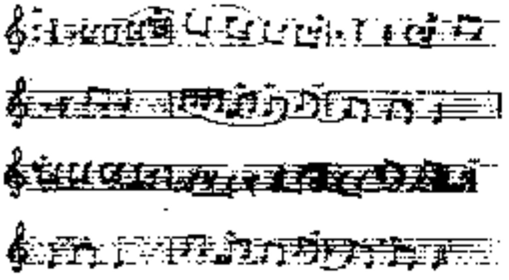

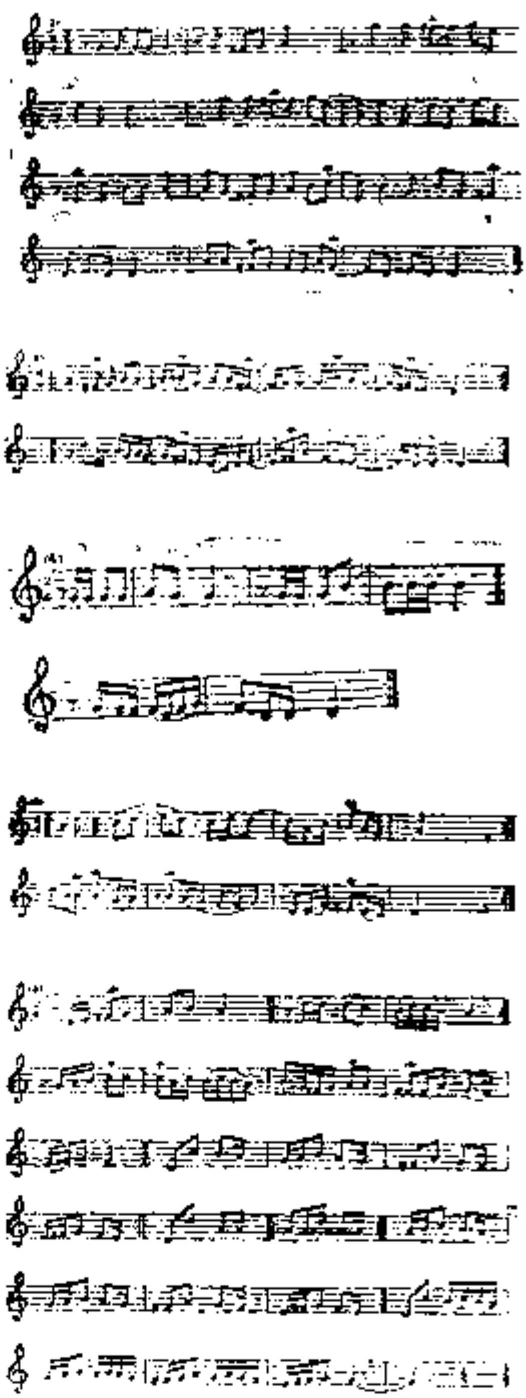

ۋەتەنشەر سەنسىيە 6 ئۆزگىرىشلىك ئاھاڭ

بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىر ئۆزگىرىشلىرىنى تۆۋەن‑دىكىچە چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ.

1 - ئۆزگىرىش:

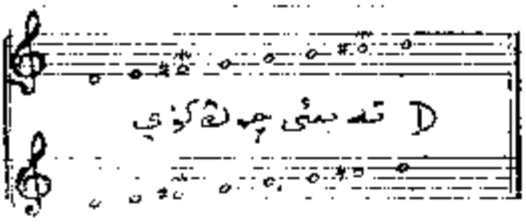

1 - ئۆزگىرىشنىڭ بېشىنى، D تەبىئىي چوڭ كۈي شەكلى، ئاخىرىنى D دەككىسوالمىدىيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئاۋازلىق D شاڭ يايۈ (D商雅乐) كۈي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ.

2 - ئۆزگىرىش:

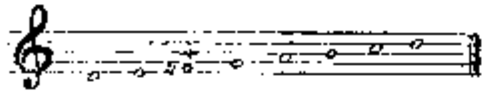

D مەككىسوالمىدىيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئاۋازلىق (D 商雅乐) كۈي شەكلى.

3 - ئۆزگىرىش:

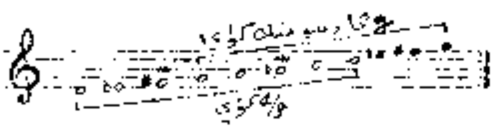

(g/e) كۈي شەكلى يەنى g كارمونىيە‑لىك كىچىك كۈينىڭ مەنسۇپ ئاۋازى P دىن باشلانغان كۈي شەكلى.

ھەسەنشەر سەنئىيە 3 - ئۆزگىرىش نوتىسىدىكى E ئاۋازى ... بولىدىغان ... دەپ ئوقۇلىدۇ.
3 - ئۆزگىرىش نوتىسىدىكى بۇ ئاۋازى تەرەپتە كۆرسەتكىنى g كارمونىيەلىك كىچىك كۈي.

4 - ئۆزگىرىش:

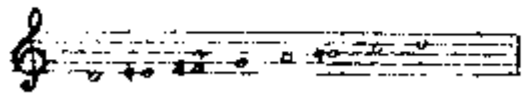

D مىكسولىدىيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئا-ۋازلىق (D 商雅乐) كۈي شەكلى.

5 - ئۆزگىرىش:

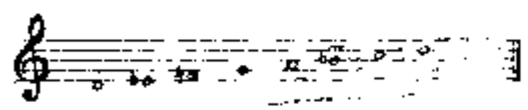

D فىرىگىيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئاۋازلىق D تەنچىڭ (D 角清乐) كۈي شەكلى.

6 - ئۆزگىرىش:

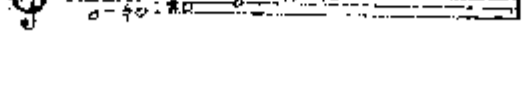

D مىكسولىدىيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئا-ۋازلىق (D 商雅乐) كۈي شەكلى. بىز تۆۋەندە يۇقىرىقى ئوخشىمىغان كۈيلەرنىڭ ئاكورت-لىرى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىچكى باغلىنىشلىرىنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى.

ئاكورتلارغا ئىشلىتىلگەن بەلگىلەرگە ئىزاھات: Q3A (چوڭ 3 ئاكورت)، XK3A (كىچىك 3 ئاكورت)، A3A (ئارتۇرۇلغان 3 ئاكورت) K33A (كېمەيتىلگەن 3 ئاكورت).

ئەشقەر سەنەمىدىكى ئۆزگىرىشلەرنىڭ كۈي شەكلىگە قارىغاندا، بىر ئاساسلىق كۈي شەكلى بولغان D مىكسولىدىيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئاۋازلىق (D商雅乐) كۈي شەكلى، بىر پۈتۈن ئاھاڭدا كۆپ قېتىم ئىشلىتىلگەن. بۇ ئاساسلىق كۈي شەكلى، باشقا كۈيلەرنى بىر-بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان مۇھىم ئۇلىنىش بولۇپ، ئاھاڭدىكى بىر پۈتۈنلۈكنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ.

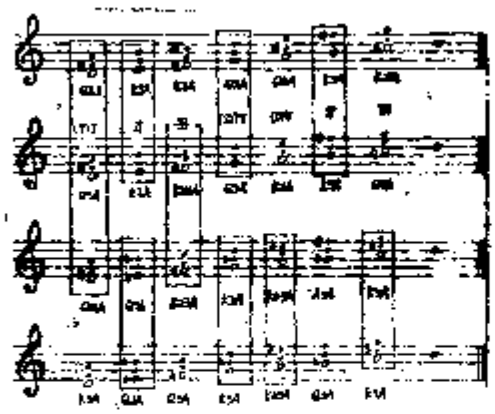

باشقا كۈيلەر ئاساسلىق كۈي بىلەن ئوخشاش تونىكىلىق كۈيلەر بولۇپ، بۇ پايدىلىق شارائىت ئاستىدا ئوخشاشلىق كۈي ئۆزگىرىش ئېلىپ بېرىلغان. شۇنداقلا كۈيلەر بىر-بىرى بىلەن روشەن سېلىشتۇرمىلىق ھاسىل قىلغان. ئاساسلىق كۈينىڭ قايتىلىنىشى، كۈيلەردىكى ئوخشاش تونىكا ۋە ئۇلار ئارىسىدىكى ئورتاق ئاۋاز ۋە ئورتاق ئاكورتلار ئاھاڭدا رەڭدارلىق، سېلىشتۇرمىلىق، ئۆزگىرىشچانلىق پەيدا قىلىپلا قالماي، ئەلەڭ مۇھىم ئاھاڭدىكى بىر پۈتۈنلۈكنى يەنى بىر پۈتۈن مۇزىكىلىق پىكىر ۋە مۇزىكىلىق ئوبرازنى روشەن ئىپادىلەپ بەرگەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى باسقۇچلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ باسقۇچتا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆتمۈش زامانىدىكى ئازاپ-ئوقۇبەت، دەرت-ئەلەملەر ئۈستىدىن قىلغان شىكايىتى، بۇرۇقلۇقى ۋە بەخت-سائادەتكە بولغان ئىنتىلىشى ئىزھار قىلىنغان.

2- مىسال: «كۆندىپاي»

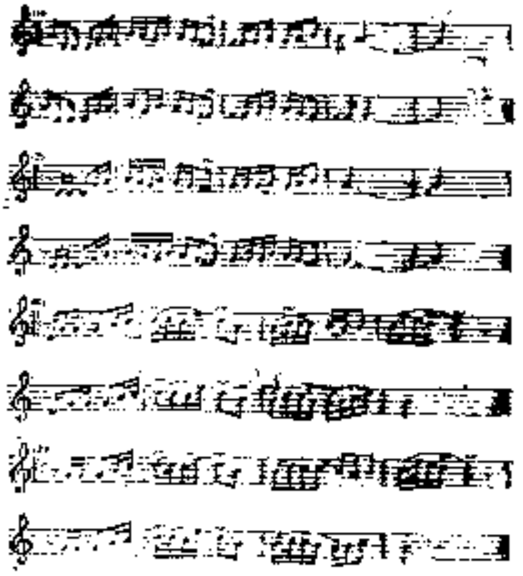

«كۆندىپاي» ناخشىسى ماھىيەتتە 2 ئۆزگىرىش بولۇپ، ھەر بىر ئۆزگىرىش يەنە 2 بۆلەككە بۆلۈنگەن دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بىز تۆۋەندە بۇ ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئاۋاز باسقۇچلىرىنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى:

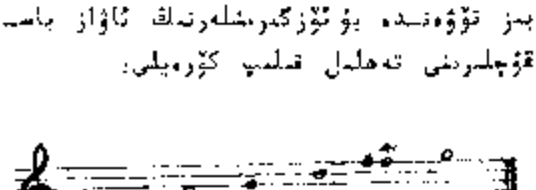

يۇقىرقى، «كۆندىپاي» نىڭ بىرىنچى قىسمى يەنى 1-، 2- نىڭ ئاۋاز باسقۇچى. يۇقىرقى ئاۋاز باسقۇچىدىكى ئاۋازلارنىڭ مۇناسىۋەتلىرىگە قارىغاندا بۇ ئاھاڭ 5 ئاۋازلىق مىللى كۈي شەكلىدىن قۇرۇلغان دېيىشكە بولىدۇ. لېكىن بۇ 5 ئاۋازلىق كۈي شەكلى دۆلىتىمىزدە كەڭ قوللىنىپ كېلىۋاتقان 5 ئاۋازلىق كۈي شەكلى سىستېمىسىدىكى كۈيلەردىن پەرق قىلىدۇ. بىز تۆۋەندە بۇ كۈيلەرنىڭ پەرقىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەيلى:

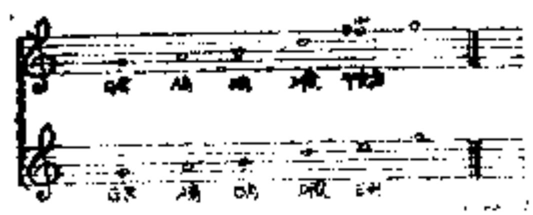

دېمەك، ناخشىنىڭ 1- قىسمىنىڭ كۈي شەكلى يۈي (羽) ئاۋازىنىڭ ئورنىنى بىيەنگۇڭ (变宫) ئاۋازى ئىگەللىگەن G گە ئوخشاش كۈي شەكلى بولۇپ، بۇنى 5 ئاۋازلىق مىللى كۈي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ. يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان 5 ئاۋازلىق مىللى كۈي شەكىللىرىگە گارمونىيە ئىشلىگەندە، ئۇنىڭ 5 ئاۋازلىق ئالاھىدىلىكىگە دىققەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا گارمونىيىدىكى مىللى ئۇسلۇبقا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ.

تۆۋەندە 2- قىسىم يەنى 3-، 4- نىڭ ئاۋاز باسقۇچىنى كۆرۈپ باقايلى:

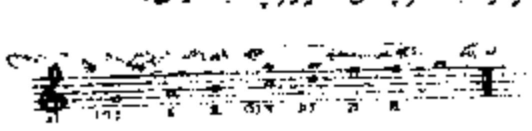

G مىكسولىديا كى ئاۋازلىق G جىژ چىڭيۈ G 徵清乐 كۈي شەكلى، 2 ئاھاڭنىڭ 2- قىسمىنىڭ ئاخىرقى توختىغان ئاۋازى 5 بولۇپ، بۇ ئاۋاز كۈيدىكى ئۇپ 3 ئاكورتىنىڭ 3 ئاۋازى. ئادەتتە توختاشلارنىڭ 3- ئاۋازنى مەلودىيە ئورۇن قىلىپ توختىتىشى تۇراقسىز ھېسسىيات پەيدا قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھال ئاھاڭنى راۋاجلاندۇرۇش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بېرەلەيدۇ.

بىز تۆۋەندە ئاھاڭدىكى 2 خىل كۈي شەكلىنىڭ مۇناسىۋىتىنى كۆرۈپ باقايلى:

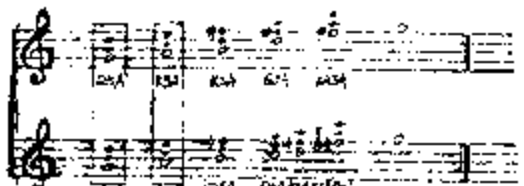

ئاھاڭدىكى 2 قىسمىنىڭ كۆي شەكىللىرى ۋە ئاكورتلىرىنىڭ سىلىشتۇرمىسىغا قارىغاندا، ئۇلار ئوخشاش ئۆزگىچىلىك كۆزىلەر بولۇپ، I - دەرىجىدىكى تۆۋەن 3 ئاكورت بىلەن II - دەرىجىدىكى 3 ئاكورتلىرى ئوخشاش. پەقەت دەرىجىلىرى پەرق قىلىدۇ. دېمەك، بۇ كۆي شەكىللىرىنىڭ روشەن سېلىشتۇرمىلىقىنى پەيدا قىلىش بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ ئىچكى باغلىنىشىنىمۇ تەمىن ئېتىپ تۇرغان مۇھىم ئامىلدىن ئىبارەت.

3 - مىسال: «ۋەتىنىم» ئۇسۇلى» مۇزىكىسى.

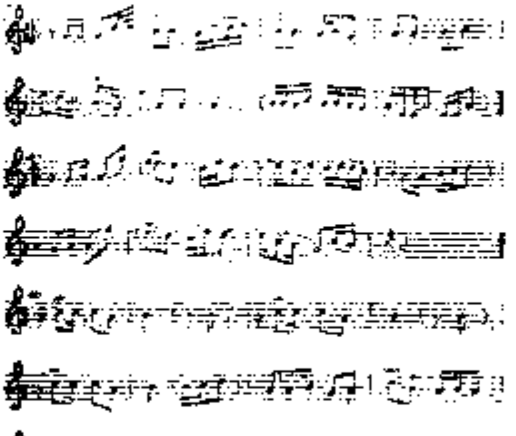

بىز، يۇقۇرىدىكى 3 ئۆزگىرىشلىك ئىنانۇش ناخشىسىنىڭ ھەر بىر ئۆزگىرىشلىرىنىڭ ئاۋاز بىنىسقۇچلىرىنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى:

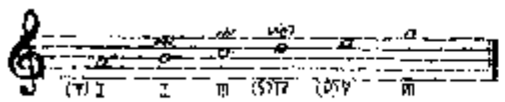

1 - ئۆزگىرىش 6 ئاۋازلىق A دىن ئۆي (A羽) كۆچ شەكلى.

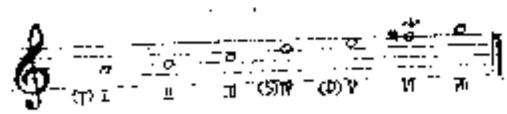

2 - ئۆزگىرىش 7 ئاۋازلىق A دىن ئۆي يايىق (A羽雅乐) كۆي شەكلى. 3 - ئۆزگىرىشنىڭ كۆي شەكلى 1 - ئۆزگىرىشكە ئوخشاش. بىز تۆۋەندە يەنە ئاھاڭدىكى 2 خىل كۆي شەكلىنىڭ ئىچكى باغلىنىشى ۋە پەرقلىرىنى كۆرۈپ باقايلى:

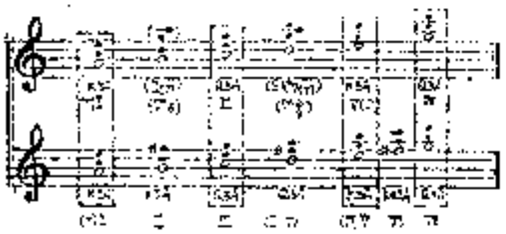

ئاھاڭنىڭ 1 - قىسمىنىڭ كۆي شەكلى 6 ئاۋازلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭدا مىللى كۆي شەكلىنىڭ خاراكتېرى بىر قەدەر كۈچلۈك. ئۇنىڭ گارمونىيىسىدىكى مىللى ئۇسلۇبىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كۆي شەكلىنىڭ 6 ئاۋازلىق خۇسۇسىيىتىنى ئەستە چىڭ تۇتۇش لازىم. شۇڭلاشقا بۇ كۆي شەكلىدىكى II - IV - دەرىجىلىرىدىكى ئاكورتلارنى II_7^3، IV_7^3، قىلىپ ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ئەگەر يۇقۇرقى ئىككى دەرىجىگە 3 ئاكورت تىزىش لازىم بولسا II گە VII_8نى، ^{45}IV $VII\,6_4$ نى تىزسىمىز بولىدۇ. ئەگەر II - بىلەن IV -

دەرىجىدىكى ئاكورتلارغا ئاۋاز باستۇچىدا بولمىغان f ئاۋازى قوشۇپ قويۇلسا، ئاھاڭنىڭ ئۇسلۇبىغا پايدىسىز بولۇپ قالىدۇ. شۇڭلاشقا يۇقۇرىدىكى 2 خىل ھالەتتىكى ئاكورتلارنى ئىشلەتكەن مۇۋاپىق. دېمەك، ئاھاڭدىكى يۇقۇرقى ئىككى خىل كۈي ئوخشاش ئىسمىلىك كۈيلەر بولۇپ، ئۇلاردىكى يەنە بىر ئورتاقلىق I – ۋە V – دەرىجىدىكى ئاكورتلارنىڭ يەنى تۈپ 3 ئاكورت ۋە مەنسۇپ 3 ئاكورتلارنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىدا. نەتىجىدە، ئاھاڭدىكى سېلىشتۇرمىلىق بىلەن بىر پۈتۈنلۈك ئوخشاشلىق ھالدا بىر گەۋدە ھاسىل قىلىدۇ.

4 – مىسال: «گۈللاپيشەم»

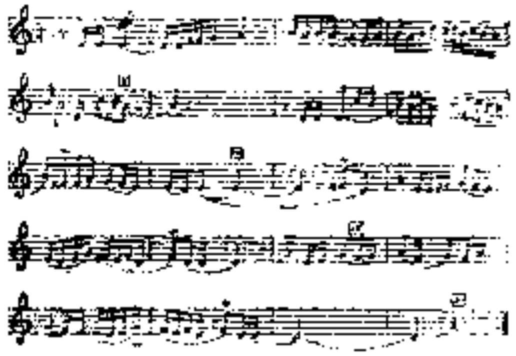

بۇ ئاھاڭ 2 خىل كۈي شەكلىنىڭ بىرلىشىشىدىن تۈزۈلگەن بولۇپ 1 – تاكتتىن 11 – تاكتقىچە بىر خىل كۈي شەكلى، 11 – تاكتتىن 20 – تاكت ئىچكىچە يەنە بىر خىل كۈي شەكلى دەپ قاراشقا بولىدۇ. باشتىكى كۈي شەكلى تۆۋەندىكىچە:

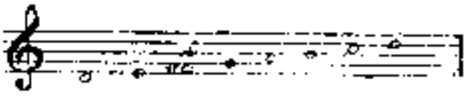

مۇنى D شاڭ يايۇ (D商雅乐) يەنى D جۇ چىڭيۆ (D徵清乐) كۈي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ.

يەنى بۇ D مىكسولىدىيا كۈي شەكلىدىن ئىبارەت.

ئاخىرىنىڭ ئاخىرىسىنىڭ كۈي شەكلى تۆۋەندىكىچە:

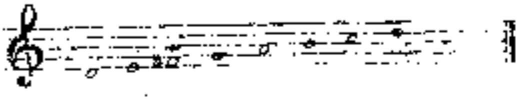

بۇ كۈي شەكلى D شاڭ چىڭيۆ (D商清乐) يەنى D دورىيا كۈي شەكلىدىن ئىبارەت.

دېمەك، ئاھاڭدىكى كۈيلەر ئوخشاش تونىكىلىق كۈيلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى يېقىن. لېكىن ھەم ئەمەلىيەتتە سېلىشتۇرمىلىق پەيدا قىلىدىغان پەرقمۇ بار.

تۆۋەندە بۇ كۈيلەرنىڭ ئىچىدىكى بىرلىشىشنى كۆرۈپ باقايلى:

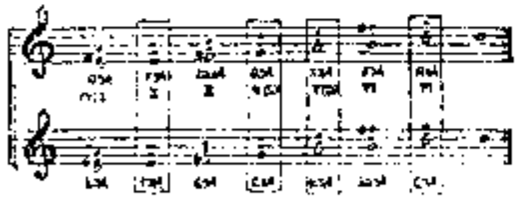

كۈي شەكلىدىكى ئاكورتلارنىڭ پەرقىگە قارىغاندا، ئۇلاردىكى پەرق I — III — VI — دەرىجىدىكى ئاكورتلارنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقىدا. ئورتاقلىق II – IV – V – VII – دەرىجىدىكى ئاكورتلارنىڭ ئوخشاشلىقىدا. بولۇپمۇ ئۇلاردىكى IV – ۋە V – دەرىجىدىكى ئاكورتلارنىڭ ئوخشاشلىقى كۈي شەكلىنىڭ ئىچكى باغلىنىشىدىكى مۇھىم ئامىل. چۈنكى، كۈي شەكلىدىكى IV – ۋە V – دەرىجىدىكى ئاكورتلار، كۈي

«گۈللاپيشەم» ئوقۇمىنىڭ باش تەرەپ ئاۋاز باستۇچىدىكى f ئاۋازى f ئاۋازى f♮ بولماستىن =f ئوقۇلىدۇ.

شەكلىدىكى تۇراقسىز ئاكورتلارنىڭ تىپىك ۋەكىلى بولۇپ، ئۇلارنىڭ I- گە تۇتىشىشى (مەيلى چوڭ I - ياكى كىچىك I- بولسۇن) تۇراقسىز ئاكورتلارنىڭ ھەل بولۇشىدىكى تەبىئى تۇتىشىشىنى ئىبارەت. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا 2 خىل كۆي ئوخشۇشلۇق بىر-بىرىگە تۇتىشىپ، تەبىئى ھالەتتىكى كۆي ئۆزگىرىشىنى ھاسىل قىلالايدۇ.

بۇلار ئاھاڭدىكى سىلىقلىقنى ۋە بىر پۈتۈنلۈكنى تەمىنلەپ تۇرغان مۇھىم ئاساسدىن ئىبارەت.

5 - مىسال: «مەزانگۇل»

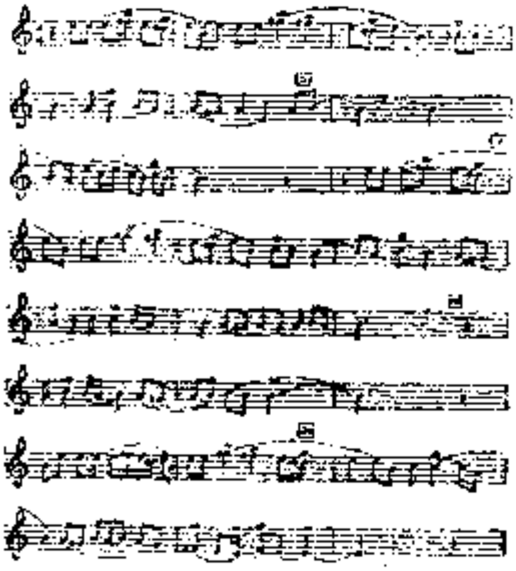

بۇ ناخشا ئوخشىمىغان 2 خىل كۆينىڭ بىر - بىرىگە گىرەلىشىشىدىن قۇراشتۇرۇلغان بولۇپ ئۇنى تۆۋەندىكىچە تەھلىل قىلىشقا بولىدۇ.

1 - تاكتتىن 8 - تاكتقىچە بولغان بۆلەكنىڭ باش قىسمى بىلەن ئاخىرى قىسمىدىكى كۆي شەكلىنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى:

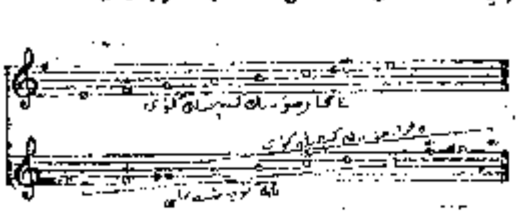

8 - تاكتتىن 15 - تاكتقىچە ۋە 16 - تاكتتىن 24- تاكتقىچە يۇقۇرقى 2 خىل كۆي ئۆز ئارا گىرەلىشىپ كۆي شەكلىنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىش ھالىتىنى پەيدا قىلغان. بىز تۆۋەندە يۇقۇرقى 2 خىل كۆينىڭ ئىچكى مۇناسىۋەتلىرىنى كۆرۈپ باقايلى:

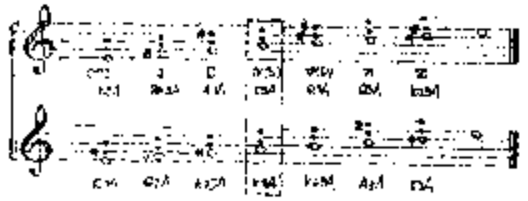

a/d كۆي شەكلى — a گامۇنىڭ كىچىك كۆينىڭ مەنسۇپ ئاۋازى (a) دىن باشلانغان كۆي شەكلى.

يۇقۇرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا. بۇ كۆيلەرنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىپ گىرەلىشىشىدىكى مۇھىم سەۋەپلىك بىرى، بۇ كۆيلەرنىڭ ئوخشاش تونىكىلىق كۆيلەر بولۇشىدىن تاشقىرى، a/d كۆي شەكلىنىڭ — چوڭ ھەم كىچىك كۆي شەكلىدىن ئىبارەت 2 خىل قوش خاراكتىرگە ئىگە بولالايدىغىنىھەم ئۇلاردىكى IV- دەرىجىدىن ئىبارەت تۆۋەن مەنسۇپ ئاكورتنىڭ ئورتاق بولۇشى، ئاھاڭنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسىنى بىرلەشتۈرۈپ ئاھاڭدىكى ئۆزگىچە بىرلىكنى ھالىتى تۈسىنى پەيدا قىلغانلىغىدا.

6 - مىسال: «تالدى بىلىكىم تالدى»

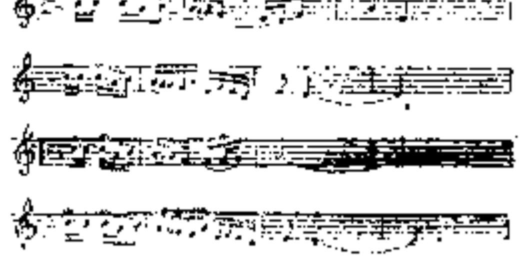

بىز تۆۋەندە بۇ ناخشا كۈي شەكلىنىڭ ئاۋاز باسقۇچىنى كۆرۈپ چىقايلى:

s/a كۈي شەكلى — a گارمونىك كىچىك كۈينىڭ تۆۋەن مەنسۇپ ئاۋازى (s) دىن باشلانغان كۈي شەكلى.

بۇ ناخشىنىڭ كۈي شەكلىگە قارىغاندا ئۇ تېخىمۇ ئالاھىدە بولۇپ باشقا چوڭ - كىچىك كۈيلەرگە ئوخشىمايدۇ.

شۇنداقلا s ئاۋازلىق كۈي شەكلى سىرتىمىزدىكى 7 ئاۋازلىق كۈيلەر ۋە ئالاھىدە چوڭ - كىچىك كۈيلەردىنمۇ پەرقلىنىدۇ.

بىز تۆۋەندە بۇ كۈي شەكلىنىڭ ئاكوردلىرىنى كۆرۈپ چىقايلى:

يۇقۇرىدىكى 2 خىل كۈي شەكلىنىڭ سېلىشتۇرمىسىغا قارىغاندا s/a كۈي شەكلىنىڭ كىچىك كۈيلۈك خاراكتېرى ئېنىقراق، لېكىن بۇنىڭدا ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىك ئارقىلىق مەللى ئۇسلۇب تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

7- مىسال: «گۈللالە»

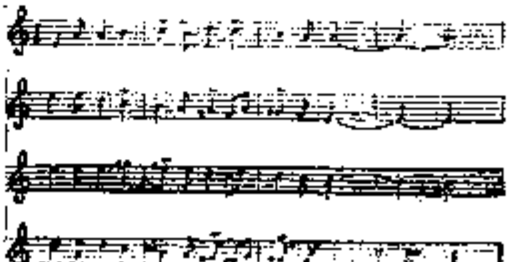

بۇ ناخشىنىڭ كۈي شەكلى تۆۋەندىكىدەك: باش قىسمىنىڭ كۈي شەكلى:

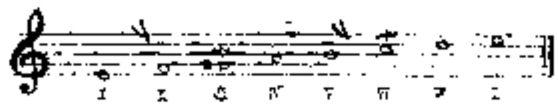

يۇقۇرقى d/a كۈي شەكلى بولۇپ، تۆۋەندە بۇ كۈي شەكلىنىڭ خۇسۇسىيىتىنى كۆرۈپ چىقايلى:

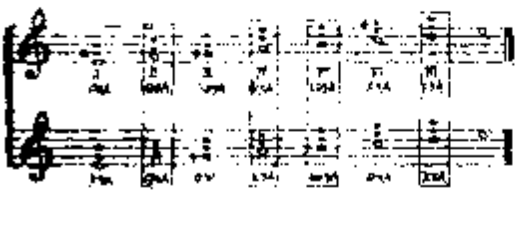

يۇقۇرقى سېلىشتۇرمىدىكى 2 خىل كۈينىڭ پەرقى ۋە ئورتاقلىقى ئارقىلىق c/a كۈي شەكلى ئۆزىگە قوش خاراكتېرنى سىڭدۈرگەن كۈي شەكلى بولۇپ، بۇ قوش خاراكتېر ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس كۈي ئالاھىدىلىكىنى پەيدا قىلغان. بۇ كۈينىڭ 1 - دەرىجىدىكى 3 ئاكوردى يەنى T ئاكوردى، چوڭ 3 ئاكورد بولۇپ ھەر قانداق تەبىئى چوڭ كۈينىڭ T ئاكوردى بىلەن ئوخشاش، T دىن باشقىلىرى چوڭ كۈي ئاكوردلىرىغا ئوخشىمايدۇ.

II– IV– (S)– V (D)– VII – دەرىجىدىكى 3 ئاكوردلار، ئالاھىدە چوڭ - كىچىك كۈيلەر ئىچىدىكى قولجىيا كۈي شەكلىنىڭ شۇ دەرىجىدىكى ئاكوردلىرى بىلەن ئوخشاش.

گارمونىك مەنىۋى نۇقتىئىنەزىرىدىن قارىغاندا، قولجىيا كۈي شەكلىدىكى D، S خاراكتېردىكى ئاكوردلارنىڭ چوڭ T گە ياكى كىچىك T گە تۇتىشىشى ناھايىتى تەبىئى ھېسسىي لۆيغۇ پەيدا قىلىدۇ، تۆۋەندىكى ئاددى مىساللارغا قاراپ باقايلى:

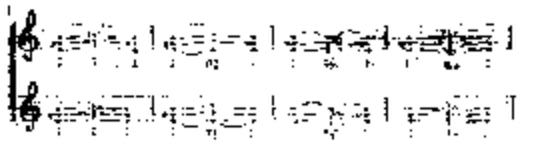

دېمەك، يۇقىرىقىدەك باغلىنىشلار كىشىدە بىر قەدەر تەبىئىي سىجىللىق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدۇ. ئەمەلىي d\a كۈي شەكلى بولسۇن ياكى قۇلچىيا كۈي شەكلى بولسۇن ھەر ئىككى خىل كۈيدە V - (D) ئاكوردى كەمەيتىلگەن 3 ئاككورت بولۇپ، مۇشۇ كۈيلەر ئىچىدىكى تۇراقسىزلىقى ئەڭ كۈچلۈك بولغان ئاكوردلارنىڭ بىرى. شۇڭلاشقا بۇ ئاكوردنى V_7 قىلىپ باشقا ئاكوردلار بىلەن باغلاش، كۈي شەكلى ئىچىدىكى ئاكوردلارنىڭ خاراكتېرىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ، ئاكوردلارنىڭ باغلىنىشىنى تېخىمۇ قولايلىق شارائىتقا ئىگە قىلىش ئۈچۈن پايدىلىق رول ئوينايدۇ.

ئوتتۇرا قىسمىنىڭ كۈي شەكلى:

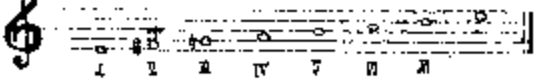

e تەبىئىي كىچىك كۈي شەكلى

ئاھاڭنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ e تەبىئىي كىچىك كۈي شەكلى ئىكەنلىكى ئېنىق. بىز ئاھاڭنىڭ باش قىسمىدىكى كۈي شەكلى بىلەن ئوتتۇرا قىسمىدىكى كۈي شەكلىنىڭ مۇناسىۋىتىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ باقايلى:

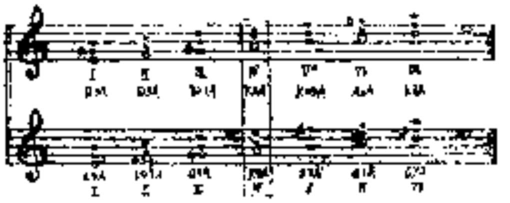

ئىككى خىل كۈي شەكلىدىكى ئاكوردلارنىڭ مۇناسىۋىتىگە قارىغاندا IV (S) ئاكوردى ئورتاق ئاككورت بولۇپ، دەرىجىلەر مۇناسىۋىتىدىن قارىغاندا، I - IV - V - VI - VII - دەرىجىلەر ئورتاق دەرىجىلەردىن ئىبارەت. كۈيلەرنىڭ ئاساسلىقى جەھەتتىن، ھەر ئىككىسى ئوخشاش تونىكىلىق كۈي بولۇپ، مېلودىيىلىك مۇناسىۋەتتىن قارىغاندا بىر - بىرىنىڭ تۈسىنى قوبۇل قىلىش شارائىتى بار. كۈيلەرنىڭ خاراكتېرى جەھەتتىن d\a كۈي شەكلىنىڭ خۇش خاراكتېرى e تەبىئىي كىچىك كۈي بىلەن ئىچكى باغلىنىش پەيدا قىلىپ، ناخشىدىكى بىر پۈتۈن مۇزىكىلىق پىكرىنى ياكى مۇزىكىلىق ئوبرازنى گەۋدىلەندۈرگەن، ئوخشىمىغان كەيپىياتلارنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىشى ئارقىلىق پەيدا بولغان ئاھاڭدىكى رەڭدارلىق ناخشىنىڭ بەدىئىي گۈزەللىكىنى تېخىمۇ ئاشۇرغان.

8 - مىسال: «ئەجەپ ئوبدان زامان بولدى»

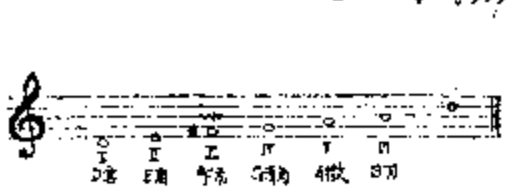

بىز تۆۋەندە بۇ ناخشىنىڭ كۈي شەكلىنى كۆرۈپ چىقايلى:

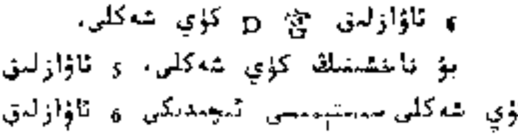

6 ئاۋازلىق 宫 D كۈي شەكلى.

بۇ ناخشىنىڭ كۈي شەكلى، 5 ئاۋازلىق كۈي شەكلى سېستىمىسى ئىچىدىكى 6 ئاۋازلىق

宫 D كۈي شەكلى بولۇپ، مىللىي خۇسۇسىيىتى روشەن. ئۇسلۇبىمۇ ناشقىچە بولۇپ، كىچىلۈك پەرلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە. بۇ خىل كۈي شەكلىدىكى ئاھاڭلارنى گارمونىيىلەشتۈرگەندە ئۇنىڭ 6 ئاۋازلىق ئالاھىدىلىكىگە دىققەت قىلىش، شۇ ئارقىلىق ئاكوردلارنىڭ مىللىي خاراكتېرىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈش زۆرۈر. بىز تۆۋەندە بىر قانچە ناخشىلارنىڭ كۈي شەكلىنى يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە تەھلىل قىلىشىمىزدا تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ.

9. مىسال: «يايرىقا دەڭلار ياخشىنى سۆيسۇن»

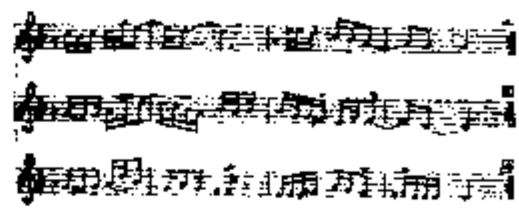

بۇ ناخشىنىڭ 6 –، 7 –، 8 – تاكتلىرىدىن باشقا جايلىرىنىڭ كۈي شەكلى D مىكسولىدىيا كۈي شەكلى بولۇپ، 6- 7- 8- تاكتنى D رودىيا كۈي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ. بۇلار چوڭ ھەم كىچىك كۇپلېرىنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزلىرىگە سىڭدۈرگەن.

گارمونىيىنىڭ تەھلىل بويىچە ئاۋازى مەنسۇپ ئاكوردنىڭ 5 – ئاۋازى بولغاچقا يېرىم توختاش دېيىشكە بولىدۇ. بۇخىل ئەھۋال ئاھاڭدىكى راۋاجلىنىشنى پەيدا قىلىشقا پايدىلىقتۇر.

10- مىسال: «ئاق ياغمان»

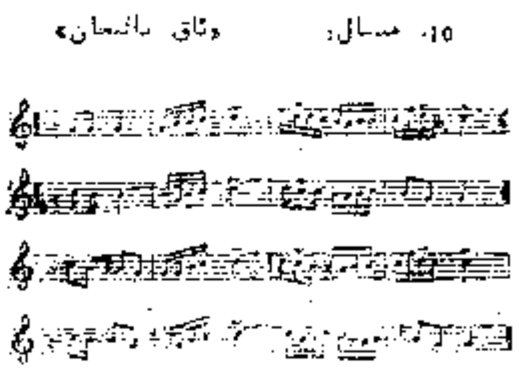

بۇ ناخشىنىڭ كۈي شەكلىمۇ 5 ئاۋازلىق كۈي شەكلى مەسىلىسى ئىچىدىكى 6 ئاۋازلىق D جىز 徵 G كۈي شەكلى بولۇپ، كۈي شەكلى ئىچىدىكى ئاۋازلارنىڭ ئالاھىدە مۇناسىۋىتى ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس كۈي خۇسۇسىيىتىنى روشەن كۆرۈپ ئالغىلى بولىدۇ.

11 – مىسال: «ھاۋانى»

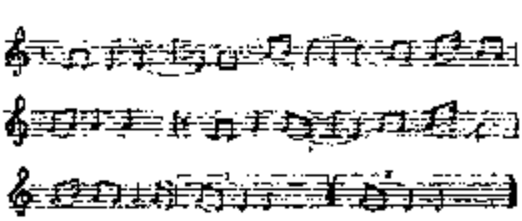

بۇ ناخشا 5 ئاۋازلىق D جىز 徵 D كۈي شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا 5 ئاۋازلىق مىللىي كۈي شەكلىنىڭ خۇسۇسىيىتى ناھايىتى روشەن.

12 – مىسال: «ئالمايەن»

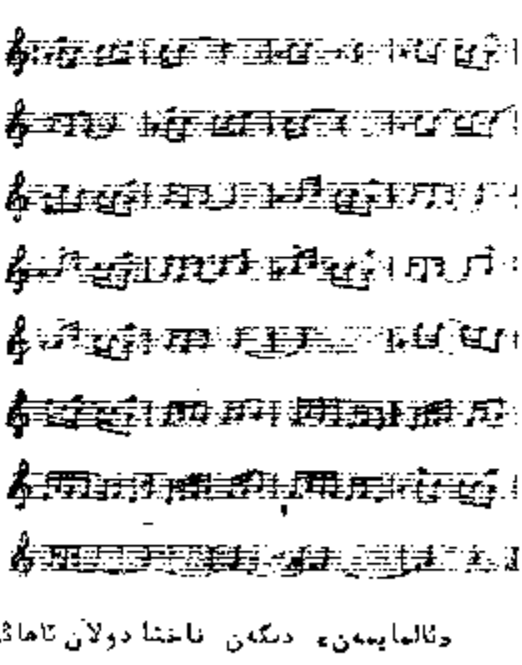

«ئالمايەن» دېگەن ناخشا دولان ئاھاڭلىرىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ كۈي شەكلىنى 6 ئاۋازلىق G جىز 羽 G كۈي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ.

گەرچە بۇ 6 ئاۋازلىق 徵 G كۈي شەكلى ۋاقىت ياڭغان، دېگەن ناخشىنىڭ كۈي شەكلى بىلەن ئىسىم جەھەتتە ئوخشىسىمۇ، قۇرۇلۇش تۈزۈلگەن ئاۋازلار ئىچىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ پەرقى ۋە 6 - ئاۋازلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن بۇ كۈيلەر يەنە بىر - بىرىدىن پەرق قىلىدۇ. لېكىن يەنىلا 6 ئاۋازلىق كۈي سىستېمىسى ئىچىدىكى مىللىي ئالاھىدىلىكى بولغان ئوخشاش ئىسىملىك كۈيلەر دېيىشكە بولىدۇ.

يۇقىرىدا تەھلىل قىلىپ ئۆتكەن خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۈي شەكلى ئالاھىدىلىكلىرىنى تۆۋەندىكى جەدۋەلگە يىغىنچاقلاپ چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ.

1 - جەدۋەل

پەردىلەر / كۈي ئىسمى	(Ⅶ)	T I	Ⅱ	Ⅲ	S Ⅳ	D Ⅴ	Ⅵ	Ⅶ	كۈي شەكلى ئىسمى
do									(D گۇڭ ۋە G گۇڭ)
re				ʌv #				ʌv #	D تەبىئىي چولاڭ كۈي
				ʌv #		(ʌv)		ʌv	D مېكسولىدىيا
			b	ʌv #			ʌv b		d/g كۈي شەكلى
			b				ʌv b		D فرىگىيا
				ʌv	#			ʌv	s/a كۈي شەكلى
				ʌv					D دورىيا
				ʌv #				O	D گۇڭ كۈي شەكلى
				O				O	D جىز كۈي شەكلى
mi			ʌv #					ʌv #	e گارمونىك كىچىك كۈي
			ʌv	(ʌv) #			ʌv		d/a كۈي شەكلى
			ʌv #						e تەبىئىي كىچىك كۈي
							ʌv		e فرىگىيا كۈي شەكلى
so	#				O		O	ʌv (#)	G گۇڭ كۈي شەكلى
					ʌv	ʌ			G مېكسولىدىيا
					ʌv	ʌ	O		G جىز كۈي شەكلى
			ʌv	O	ʌv				G جز كۈي شەكلى
la			ʌv	ʌv	(ʌv)		O		A يۈ كۈي شەكلى
							ʌv #		A يۈيا يۈ كۈي شەكلى

AltunOq

ئىسمى ئوقۇلغان كۈيلەرنى تەسۋىرلىگەندەك يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ.

ئەسكەرتىش:

«O» — كىسىۋې شەكلى ئاۋاز باسقۇچى ئىچىدىكى يوق دېگەن مەنىدىكى دەرىجە بەلگىسى.

« e » — ئاستىدىكى ئاۋازنىڭ ئۈۋەن تەرىپىدىكى يېرىم ئاۋاز بىلەن زىننەتلىنىپ چىققان پۇراقنى ئىپادىلەش بەلگىسى.

«ـe» — ئاستىدىكى ئاۋازنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى يېرىم ئاۋاز بىلەن زىننەتلىنىپ چىققان پۇراقنى ئىپادىلەش بەلگىسى.

2- جەدۋەل

كۈي ئىسمى	كۈي شەكلى ئىسمى
do	D كۆكى ۋە G كۆكى كۈي شەكىللىرى
re	D ئەينى چولق كىسىۋې شەكلى، D دورىيا كۈي شەكلى s/a كۈي شەكلى
mi	e كارمۇنىك كىچىك كۈي شەكلى، e ئەينى كىچىك كۈي شەكلى. d/g ۋە d/a كۈي شەكىللىرى. e فرىگىيا، D فرىگىيا كۈي شەكىللىرى.
so	G مىكسولىدىيا، D مىكسولىدىيا، G چوڭ كۈي شەكىللىرى
la	A كىچىك ۋە A يونىيا كىچىك كۈي شەكىللىرى

يۇقىرىقى جەدۋەلدە يىغىنچاقلانغان كۈيلەر ئىسمىلىكىگە قارىغاندا، قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنى do، re، mi، so، la كىسىۋې شەكىللىرىدىن تەركىب تاپقان دېيىشكە بولىدۇ.

بۇلار ئىچىدە نىسبەتەن كۆپرەك ئۇچرايدىغان كۈيلەر re، mi، so كىسىۋې شەكىللىرى بولۇپ، بۇ كۈيلەرنىڭ ھەر خىل ھالەتلىرى 1 - جەدۋەلدە ئېنىق كۆرسىتىلدى.

دېمەك، قەشقەر خەلق ناخشىلىرى، كۆپ خىل كۈي شەكىللىرىدىن تەركىب تاپقانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ھەر خىل ھالەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ناخشىلار خىلمۇ - خىل ۋە رەڭدارلىققا ئىگە بولغان. قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ بۇنداق كۆپ خىل كۈي شەكىللىرىدىن تۈزۈلۈپ خىلمۇ - خىل رەڭدارلىققا ئىگە بولۇشى، ئۇنىڭ مول مەزمۇنلۇق تېكىستلەر بىلەن تەمىنلەنگەنلىكىدىن، سولۇپمۇ كۈچلۈك بەدىئىلىككە ئىگە بولغان خەلق قوشاقلىرىنى ئاساسى مەزمۇن قىلغانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. چۈنكى ناخشىغا سېلىنغان تېكىست ياكى خەلق قوشاقلىرى شۇ ناخشىنىڭ مۇزىكىلىق تۈزۈلۈشىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. يەنى تېكىستتە يورۇتۇپ بېرىلىدىغان پىكىر خەلق ناخشىلىرىنىڭ ھەر خىل ئۆزگىرىش ۋە يۇقىرى دولقۇنلۇق ئەۋجلىرىنى پەيدا قىلىشقا سەۋەبچى بولغان.

مەسىلەن: «قەشقەر سەنىمى» نىڭ 6 خىل ئۆزگىرىشتىكى تېكىستلىرىنىڭ مەزمۇنى بىلەن مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسىنىڭ مۇناسىۋىتى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان كۆز قاراشنى ئىنتايىن چۈشىنىشلىك قىلىپ ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ.

تېكىست بىلەن ناخشا ئاھاڭىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئالاھىدە شەرھلەشكە تېگىشلىك بولمىغانلىقى ئۈچۈن بۇ يەردە ئايرىم توختالمايمىز. بىز يۇقىرىقى تەھلىللەر ئارقىلىق قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۈي شەكلى ھەققىدە ئۈۋەندىكى بىر قانچە نۇقتىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ ئالالايمىز.

1 – قەشقەر خەلق ناخشىلىرى كۆپرەك كۆپ خىل كۈي شەكىللىرىدىن تۈزۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەر بىر ناخشىنىڭ كۈي شەكلى روشەن ھەم كۈي خاراكتېرىمۇ ئېنىق.

2 – كۈي شەكلى ئىچىدىكى مەلۇم ئاۋاز دەرىجىلىرى، زەنجىرسىمان ياكى تېپىلىش ئارقىلىق مىللىي پۇراق چىقىرىشقا بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك ئاۋازلار بولۇپ، بۇ مىللىي پۇراق. تۇراقلىق بولغان مەلۇم ئاۋازنىڭ ئالدى – كەينىدىكى يېقىن ئاۋاز دەرىجىلىرىگە تېپىلىش بىلەن ئۇلار ئارقىلىق زەنجىرسىمان پەيدا بولغان. دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇلار روشەن خاراكتېرگە ئىگە. بىراق مىللىي پۇراق بىلەن مۇناسىۋەتلىك بۇنداق ئاۋازلار كۈي شەكلى ئىچىدە ئاز سانلىق ئىگىللەيدۇ.

3 – قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۈي شەكلى كۆپىنچە بىر ئاھاڭ ئىچىدە بىر قانچە كۈينىڭ بىرىكىشى ئارقىلىق قۇراشتۇرۇلغان بولۇپ، بۇ خىل بىرىكىش بەزىدە كۈيلەر ئۆز ئارا گىرەلەشكەن، بەزىدە كۈي شەكىللىرى توغرىدىن – توغرا ئىزىلغان ھالەتلەردە ئۇچرايدۇ. بۇ ئارقىلىق ئاھاڭلاردا كۈي ئۆزگىرىش، كۈيدىن چەتلەش، كۈيدىن يۆتكىلىش پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋاللار كۆپىنچە ئوخشاش ئىسىملىك كۈيلەر ئىچىدە يۈز بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ناخشىلارنىڭ مىللىي ئۇسلۇبى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكى تېخىمۇ گەۋدىلىنىدۇ.

4 – قەشقەر خەلق ناخشىلىرىدىكى 5 ۋە 6 ئاۋازلىق كۈيلەر، 5 ئاۋازلىق كۈيلەر سىستېمىسىدىكى كۈيلەرنىڭ تۈزۈلۈشىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. شۇڭلاشقا بۇ كۈيلەرنى ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىدىكى ئالاھىدە 5، 6 ئاۋازلىق كۈيلەر دېسەكمۇ بولىدۇ. چۈنكى بۇ كۈيلەر ئارقىلىق خەلق ناخشىلىرىدىكى مىللىي ئۇسلۇب ۋە ئالاھىدىلىكلەر ئۆز ئىپادىسىنى يېتەرلىك تاپالايدۇ.

5 – ئۇيغۇر ناخشا – مۇزىكىلىرىنىڭ كۆپ خىل كۈي شەكلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان يەتتە تەبىئىي چوڭ – كىچىك كۈي سىستېمىسى، 5 ئاۋازلىق كۈي سىستېمىسى، ئالاھىدە چوڭ – كىچىك كۈيلەر سىستېمىسى ۋە ھەر خىل ئۆزگەرمە ئاۋازلىق ئالاھىدە كۈيلەردىن تەركىب تاپقان بىر قەدەر مۇرەككەپ مەسىلە بولۇپ، بۇ ھال بىزنىڭ چوڭقۇرلاپ كىرىپ تەتقىق قىلىشىمىزغا تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

بىز تىرىشىپ ئۆگىنىش، قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇيغۇر ناخشا – مۇزىكىسىنىڭ كۈي شەكلى قانۇنىيىتىنى ئىگىلەپ، مىللىي ئالاھىدىلىككە مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىسىملار بىلەن ئۇنىڭ كۈي شەكلىنى ئېنىق ئىپادىلەپ، ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ تېخىمۇ تېز سۈرئەت بىلەن يۈكسىلىشى ئۈچۈن زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

شۇڭلاشقا قەشقەر خەلق ناخشا – مۇزىكىلىرىنى تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىش ۋە ئۇنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىش ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ۋە ئىلمىي قىممەتكە ئىگە.

كۆكسەم تەڭرى تاغلىرى

G=1 2/4

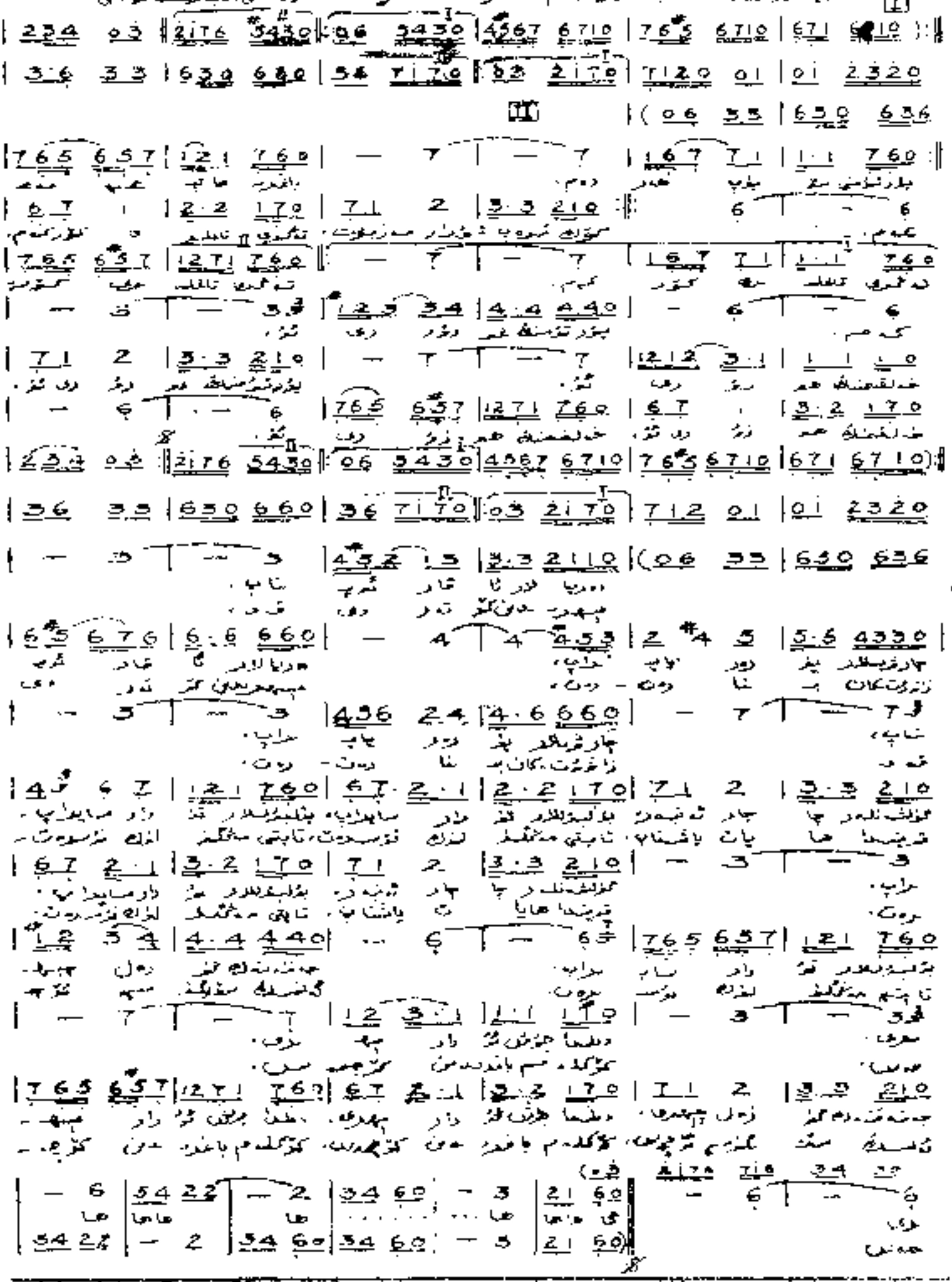

جان ئانا

سۆزى: ئۆمەر رەھمەن

مۇزىكىسى: ئەمەتجان يۈسۈپ

C = 1 2/4

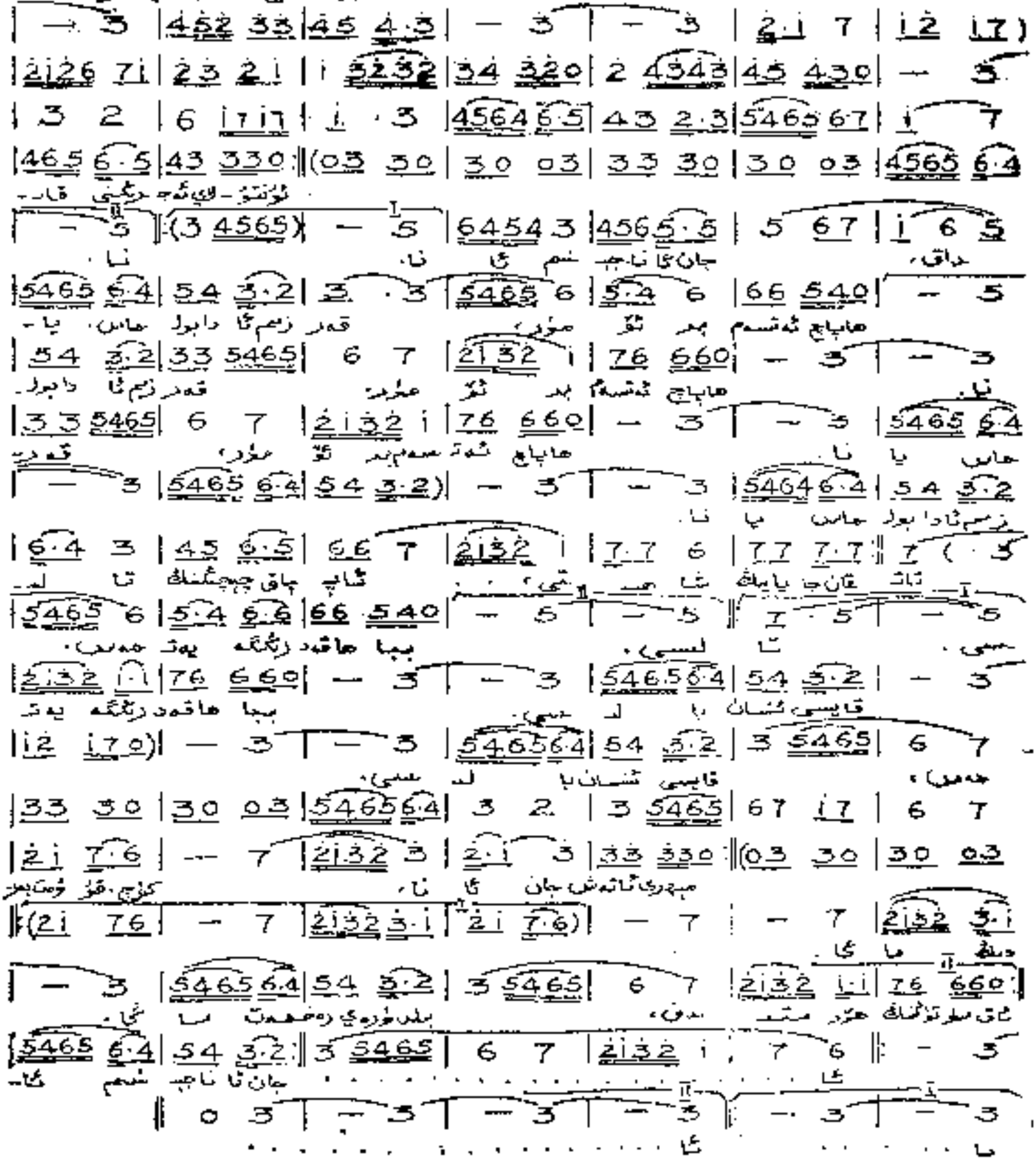

تولۇق تېكىستى

ئۆتتۈرۈپ ئەجرىڭنى قانداق،
جان ئانا - جېنىم ئانا،
ھاياتىم ئەتسەممۇ بىر ئۆمۈر،
قەرزىم ئادا بولماس يانا،

تارتقان-جاپايىڭ شاھىتى،
ئاپپاق چېچىڭنىڭ تالىسى،
بىباھا قەدرىڭگە يەتمەس،
قايسى ئىنسان بالىسى،

مېھرى ئاتەش جان ئانا،
كۈلۈپ-تۇرۇپ بەردىڭ ماڭا،
ئاق سۈتۈڭنىڭ ھەر تامچىسىغە
بىلدۈرەي رەھمەت ساڭا،

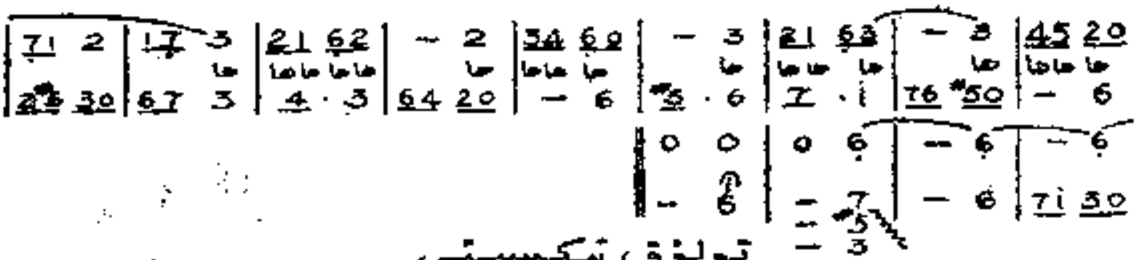

تولۇق تېكىستى

يۇرتۇمنى سۆيۈپ ھەر دەم،
باغرىغا تېڭىپ ھەمكەم،
كۆلەك تېرەپ تۇرار مەزمۇت،
تەگرىدە تاغلىرى كۆركەم.
يۇرتۇمنىڭ غورۇرى ئۇ،
خەلقىمنىڭ ھوزۇرى ئۇ.

دەريالارغا قار ئېرىپ ئاقسا،
چاقىرىغىلا يۈرەك ئاچار،
مىنىپ تاۋلىنىپ قالسا،
يۈرتۈمگە جۇلا ئاپار.

دەريالارغا قار ئېرىپ،
چارغىلار يۈرەك ياياراپ،
كۆلىمىلە رچاچار تەنبەر،
بۇلبۇللار تۇرار سايراپ.

يارىم كېلىدۇ

سۆزى: ئابلىكىم باقى
مۇزىكىسى: ئىسكەندەر رەجەپوۋ نىڭكى

F=1 4/4
(ئوتتۇرا تېمپىدا)

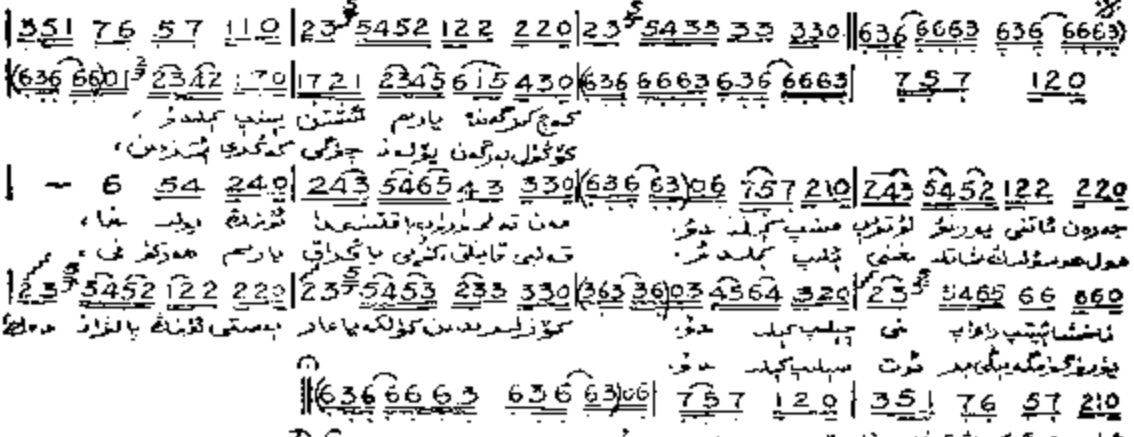

D.C

تولۇق تېكىستى

كەچ كىرگەندە يارىم شىشتىن يېنىپ كېلىدۇ،
جەرەن ئاتتى يورغىلىتىپ مىنىپ كېلىدۇ،
ھەمدەم ئەلمىز رەنىپ باقىنى [illegible]،
ئاشنا ئىيتىپ [illegible] چېلىپ كېلىدۇ.

كۆكۈل بەرگەن يۈلەنگى كەتكىرى ئىتتىدۇ،
ھەمدەمسىز ئۇلاق ئاتلىغىنى [illegible] كېلىدۇ،
قەلبى تاپىدا كۆزىگە باقاق يارىم ھەمەكى،
يۈرەكلىمگە يىپى ئېرىتىن [illegible] كېلىدۇ.

قايتارما:
كۆزلىرىدىن كىرلىكىدىا ئارتەرىمەستى تۇرۇپ يالقۇندا،
ئىشىق، ئەمگەك، خەلقنىڭ دەستانىنى تىنىپ كېلىدۇ.

ئۈستەڭ بويىدا

سۆزى: مەمتىمىن ھەزرەت

مۇزىكىسى: ...

F=1 2/4

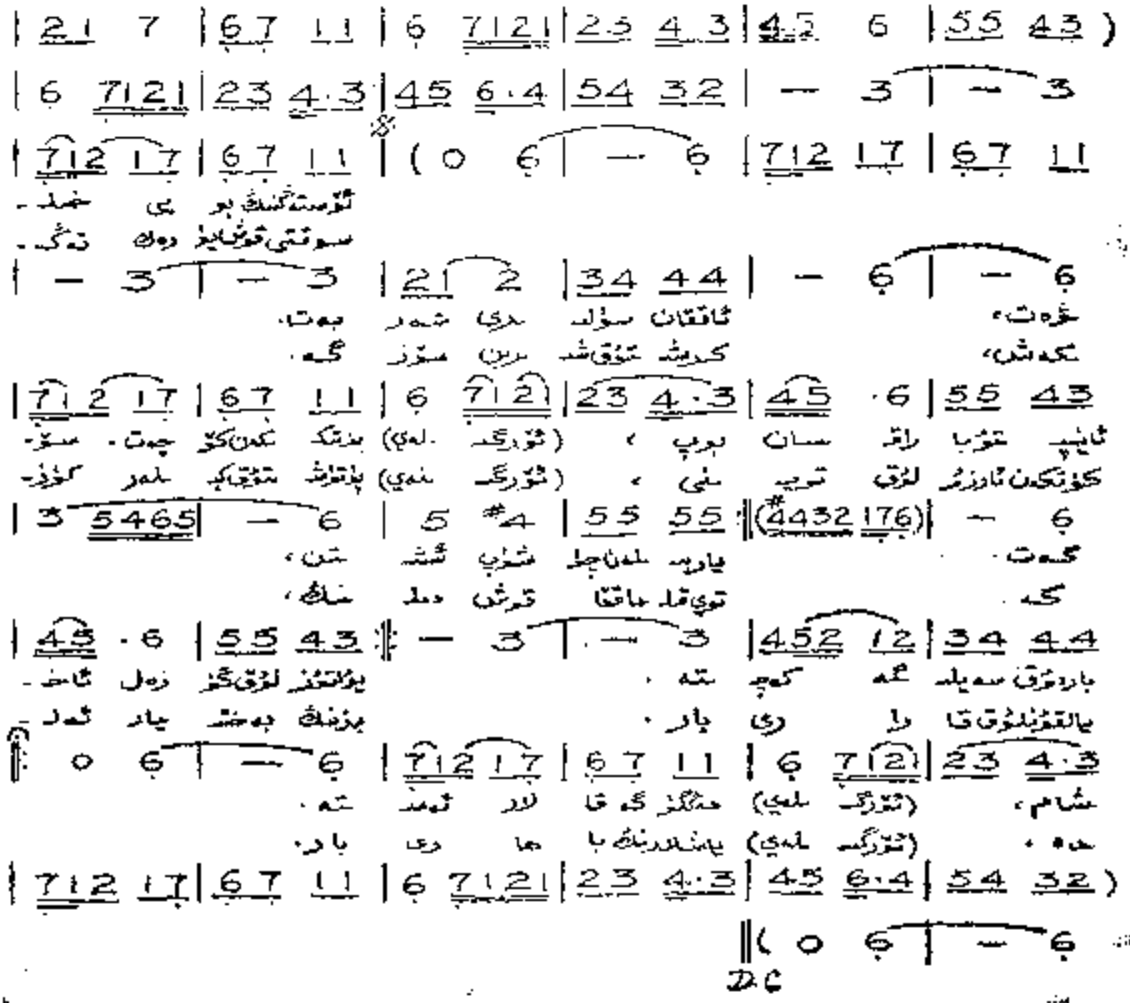

تولۇق تېكىستى

ئۈستەڭنىڭ بويى خىلۋەت،
ئاققان سۇلىرى شەربەت.
ئايشەم ياراقسان بويپ،
بىز تىككەن كۆچەت، سۆزگەت.

سوقتى قورشى يۈرەك تەڭگەن،
كېرىشتۇق شېرىن سۆزگە.
كۆتكەن ئارزۇلۇق تويىنى،
پۇتۇشتۇق كېلەر كۈزگە.

يار بىلەن چىرايلىق ئىشتىن،
يارەتقى سەيلىگە كەچتە.
بۇلتۇرغۇلۇق گۈزەل ئاخشام،
مەڭگۈگە قالار ئەستە.

توي قىلساقچا قورش دېلىڭ،
ياشلىقلىق تارارى يار،
بىزنىڭ بەختىيار ئەلدە،
ياشنىدىڭ باھارى يار.

قاراچادا ئارىم

سۆزى: ھېيتەم ھەۋىسىدىن ئالغان
مۇزىكىسى: قابىلكام ئايتۇۋۇلدى

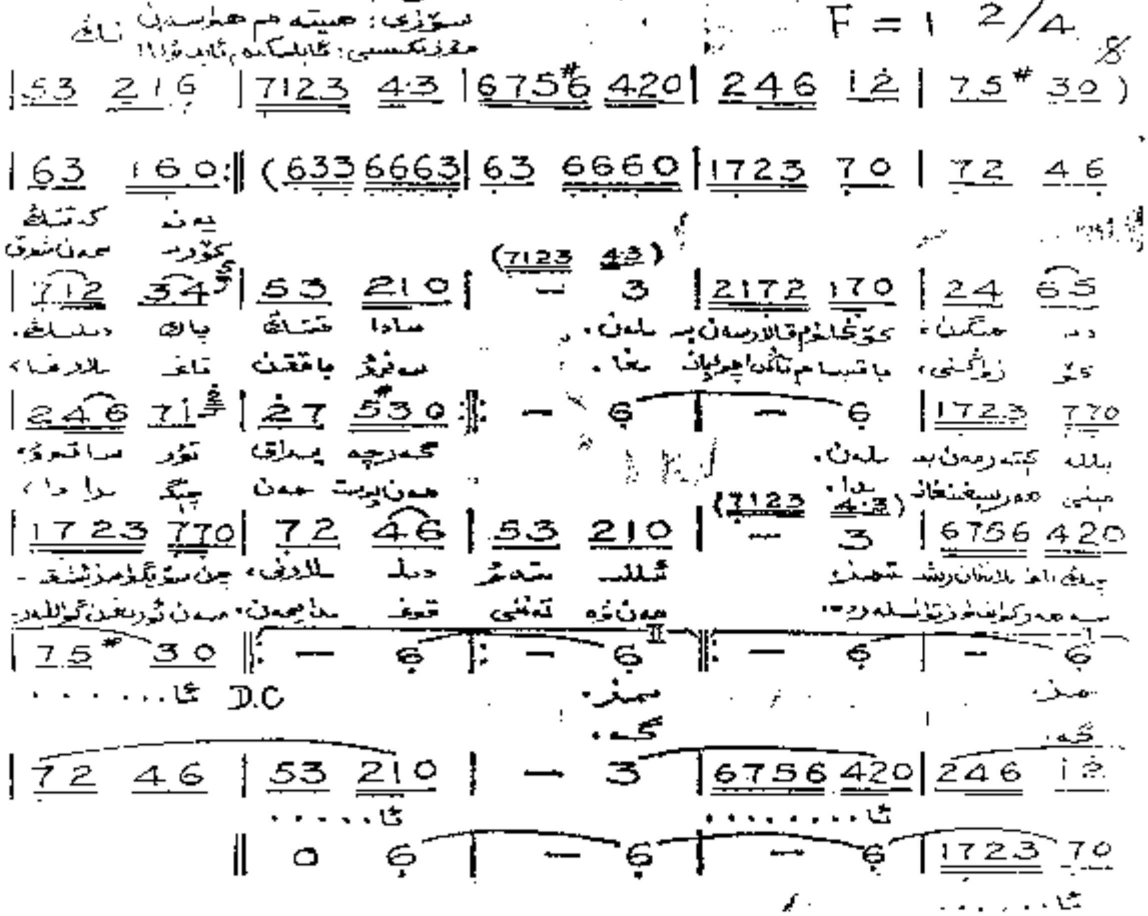

تولۇق تېكىستى

بەندە كېتىشلىكى دەمسىگىمىن،
كۆڭلۈمنى قالدۇرسەن بىلەن.
ساداقەتلىك ياڭا دىلدىكى،
بىللە كېتەرمەن سىلەن.

كۆزۈمدىن شوخ كۆزلىرىڭنى،
ياقسام تاڭدا چىرايلىرىڭغا،
سېغىنىپ ياتقان تاغلاردىغا،
مېنى ھەمرا سېغىنغاندا.

گەرچە يىراق تۇرساقمۇ،
چىلغى باغلىرىڭدا يېتىشمىسەڭ،
ئۇللاتىدىن دىلدا نىسى،
چىن سۆيگۈمىز ئۈستەمىز.

مەڭپۇ ستەن جىنگىرادا،
سەھەر كۆڭۈل ئۆزى-تولىدا،
مەن ئۆزە ئېتەلمىنى قوغىدا يەمەن،
سەن تۇرىشىن كۆڭلۈمدە.

ياڭراق سادا مۇشۇ يەردىن تارقىلىدۇ

— ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋابلار زاۋۇتى توغرىسىدا —

مەن ئىنسان قەلبىنى گۈزەللىككە ئىنتىلدۈرگۈچى يېقىملىق كۈيلەرنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمەن.

يېقىملىق كۈي گويا شىلدىرلىغان بۇلاق سۈيىدەك، جاراڭلىق قوڭغۇراقتەك تەرەپ - تەرەپلەرگە تاراپ، كىشى قەلبىگە ھوزۇر بېغىشلايدۇ.

مەن ھەر دائىم ئۈرۈمچى ئازاتلىق يولىنىڭ بېگى شەھەر يولى بىلەن كېسىشىدىغان دوقمۇشىدىن ئۆتكىنىمدە، شۇ يەردىكى بىنادىن چىقىۋاتقان يېقىملىق سادانىڭ تەسىرىدىن ئىختىيارسىز ھالدا قەدىمىم ئاستىلاپ قالىدۇ.

بۇ يەر دەل جۇڭگو ۋە چەتئەللەرگە مەشھۇر بولغان ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋابلار زاۋۇتى بولۇپ، مەخسۇس شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ چالغۇ ئەسۋابلىرىنى ياسايدىغان — يېقىملىق مۇزىكا ساداسىنى تارقىتىدىغان جاي.

بۇ زاۋۇت دەسلەپتە يېنىك سانائەت مىنىستىرلىكىنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن قۇرۇلغان ئىدى. 1958 - يىلى بۇ قول سانائەت زاۋۇتىدا پەقەت 4 — 5 لا ئىشچى بولۇپ، ئۇلار مەخسۇس مىللىي چالغۇ ئىشلەپچىقىراتتى. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، بۇ زاۋۇت تەرەققىي قىلىپ 70 نەچچە خىل چالغۇ ئىشلەپچىقىرىدىغان چوڭ بىر زاۋۇتقا ئايلاندى.

ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋابلار زاۋۇتىنىڭ ئۈسكۈنىلىرى مۇكەممەل، تېخنىكىسى ئىلغار، تاللانغان ماتېرىياللىرى خىل، ئىشلەپچىقىرىلىدىغان چالغۇلارنىڭ سۈپىتى يۇقىرى، مۇڭلۇق، قويۇق يەرلىك ئالاھىدىلىككە ۋە مىللىي ئۇسلۇبقا ئىگە بولغاچقا، 30 نەچچە يىلدىن بېرى بۇ زاۋۇتنىڭ مەھسۇلاتلىرى مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا سېتىلىش بىلەن بىرگە ئەرەب، تۈركىيە، ياپونىيە، شياڭگاڭ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر قىسىم رېسپۇبلىكىلىرىغىمۇ ئېكسپورت قىلىنىپ خېرىدارلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

مەن ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋابلار زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلات كۆرگەزمىخانىسىنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش سېخلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغىنىمدا ئۆزۈمنى بەجايىكى كۆزنى قاماشتۇرىدىغان رەڭگا - رەڭ ئېچىلغان گۈل چىمەنلىكىگە كىرىپ قالغاندەك خۇش كۆڭۈل ھېس قىلدىم.

بۇ زاۋۇتتا ئىشلەپچىقىرىلغان ھەر خىل ئۆلچەم ۋە شەكىلدىكى چالغۇ ئەسۋابلاردىن داپ، ناغرا، ساپايى، غىجەك، ساتار، خۇشتار، راۋاپ، دۇمبۇرا، قۇمۇز، تەمبۇر، دۇتار، قالون، مىللىي چاڭ، يېڭىدىن ئىشلەپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئاۋازى زىل، دېتومۇرى ماركىلىق 6 تارلىق گىتار، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سايامەت ئۈچۈن ياسالغان، ئەپچىل چالغۇ ئەسۋابلىرىمۇ بار ئىكەن.

بۇ بىر يۈرۈش مىللىي چالغۇلار خۇددى ئۇستاتلىق بىلەن سىزىلغان گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىدەك ئۇنى بىرلا كۆرسىڭىز ھەرگىزمۇ ئېسىڭىزدىن چىقمايدۇ. بۇ چالغۇلارنىڭ يېقىملىق ۋە مۇڭلۇق سادالىرى، سىزدە گۈزەللىككە ئىنتىلىش تۇيغۇسى قوزغاپ، ئۇزۇنغىچە قۇلاق تۈۋىڭىزدىن كەتمەيدۇ.

ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇتى يېڭى رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەرتىپكە سېلىپ ئىقتىسادىي ئىسلاھات ئېلىپ بارغاندىن كېيىن پۈتۈن زاۋۇتنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن. ئۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ روھىي ھالىتىدىمۇ يېڭى قىياپەت بارلىققا كەلگەن. ئۇلار تېخنىكىلارنى دادىل ئىشقا قويۇپ، يوشۇرۇن كۈچلىرىنى قېزىپ چىقىرىپ، يېڭى ھۈنەر-سەنئەتلەرنى قوبۇل قىلغان. شۇڭلاشقا ئۇلار چالغۇ ئەسۋاپلارنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر جىددىي ئېھتىياجلىق بولغان مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشتا زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن. شۇ سەۋەبتىن بۇ زاۋۇت كۆپ قېتىم ئىلغار كارخانا بولۇپ باھالىنىپ، ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلىرى يېنىك سانائەت مىنىستىرلىكى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت ئىدارىسى تەرىپىدىن سۈپەتلىك مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

مەن نەپىسلىكنى سۆيىمەن. كىشىگە ھوزۇر بېغىشلايدىغان مۇڭلۇق سادانى ۋە مۇشۇنداق مۇڭلۇق سادا تارقىلىدىغان جاينى تېخىمۇ بەك سۆيىمەن.

مەن ئۆزلۈكسىز ئالغا بېسىۋاتقان ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇتىنىڭ يېڭى قىياپەت بىلەن داۋاملىق ئىلگىرىلەپ تېخىمۇ كۆپ، تېخىمۇ يېڭى، تېخىمۇ كۆركەم چىرايلىق چالغۇلارنى ئىشلەپچىقىرىشىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەشۇ ياڭراق ساداسى بىلەن پۈتۈن شىنجاڭ، پۈتۈن مەملىكەت ۋە پۈتۈن دۇنيانى لەرزىگە سېلىشىغا تىلەكداشمەن.

دىلشات تۇرسۇن تەرجىمىسى

گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت خادىملىرى دىققىتىگە

ژورنىلىمىز نەشر قىلىنغان 4 يىلدىن بۇيان مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە ئىككى خىل يېزىقتىكى «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىدا، گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى بىر خىلدىلا ئېلان قىلىپ كەلگەن ئىدۇق. بىراق ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئېستېتىك كۆز قارىشى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئېلان قىلىنغان بەزى گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىگە نىسبەتەن كىتابخانلىرىمىزدا پىكىر ئىختىلاپ تۇغۇلدى. بۇ مەسىلىنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش ئۈچۈن، بىز 86-يىللىق 1-سانىدىن باشلاپ ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىدا گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى ئايرىم ئېلان قىلىشنى قارار قىلدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن كەسپىي ۋە ئىشتىن سىرتقى گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت خادىملىرىنىڭ ژورنىلىمىزنى ئەمەلىي جەھەتتىن ئىزچىل قوللاپ، بىزنى كۆپرەك نادىر ئەسەرلەر بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

«شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز
ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇتى
سىزگە ئىھتىرام بىلدۈرىدۇ.
托木尔峰
ئازاتلىق يولى 199 ــ نومۇر

新疆艺术(维吾尔文，双月刊)　**شىنجاڭ سەنئىتى** (قوش ئايلىق ژورنال)

«شىنجاڭ سەنئىتى» تەھرىر بۆلۈمى تۈزدى، (ئۈرۈمچى دېموكراتىيە يولى 32-قورو) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى. ئۈرۈمچى شەھەرلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى. رەڭلىك رەسىملەر ئۈرۈمچى شەھەرلىك سىرەپ قاچىلاش شىركىتى باسما زاۋۇتىدا سىكىما لىبلىندى. ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسى تارقىتىدۇ. مەملىكەت بويىچە ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ ۋە پارچە ساتىدۇ.

جۇڭگو نەشرىياتچىلىق ئاشقى سودا باش شىركىتى چەتئەللەرگە تارقىتىدۇ. (بېيجىڭ 614-نومۇرلۇق خەت ساندۇقى) ئاق ئايلارنىڭ 5-كۈنى نەشردىن چىقىدۇ

باسما ناۋاق: 8، ژورنال نومۇرى: 7 — 58 تىرىم نومۇرى: 3.58، پارچە باھاسى: 0.60 يۈەن.